

Retsstillingen
for
ugifte
samlevende

VIBEKE VINDELØV
INGRID LUND-ANDERSEN
LINDA NIELSEN

G · E · C GAD KØBENHAVN 1988

© G · E · C Gads Forlag 1988

Omslag og typografi ved Axel Surland

Sat og trykt hos P.J.Schmidts Bogtrykkeri A/S, Vojens

Mekanisk, fotografisk eller anden gengivelse af denne bog eller dele af den er ikke tilladt ifølge gældende dansk lov om ophavsret. Alle rettigheder forbeholdes.

ISBN 87-12-01650-0

Forord

Antallet af ugifte samlevende har i de sidste 15 år været stadig stigende, og i dag lever omkring 500.000 personer i samlivsforhold uden vielsesattest. Nærværende bog er en ajourført fremstilling af de juridiske problemer, der opstår i forbindelse med et samlivsforholds etablering og opløsning. Udover en beskrivelse af retsstillingen er der foretaget en vurdering af retstilstanden samt stillet retspolitiske forslag.

Bogen er i første række skrevet som en lærebog for studerende til brug i kursusfagsundervisningen ved universiteterne i København og Aarhus. Herudover har det været et sigte med fremstillingen at lave en anvendelig håndbog for praktikere. Endelig er det vort håb, at bogen vil virke som opslagsværk for ugifte par uden specielle juridiske kundskaber. For overskuelighedens skyld er afsnit om ægtefæller samt referater af domme og lignende skrevet i petit.

Dele af manuskriptet har været anvendt i kursusfagsundervisningen i 1987 ved universiteterne i København og Aarhus. De erfaringer vi har indhøstet i undervisningen, såvel som de kommentarer vi har modtaget fra de studerende og fra hinanden, har ført til ændringer og forbedringer af det oprindelige manuskript. Herudover har nuværende og tidligere kolleger gennemlæst og kommenteret enkelte afsnit, for hvilket vi takker dem.

Ingrid Lund-Andersen har skrevet indledningen, kapitel 5, 6, 12, 13, 14, 16, 18, 20, 21, 22, Linda Nielsen har skrevet kapitel 3, 4, 9, 10, 15, 17 og Vibeke Vindeløv har skrevet kapitel 1, 2, 8 samt i samarbejde med Linda Nielsen kapitel 7, 11, 19. De afsluttende bemærkninger har vi udarbejdet i fællesskab.

Der er kun undtagelsesvis medtaget litteratur, lovgivning og praksis efter den 1. juni 1988.

Juni 1988

Forfatterne

Indholdsfortegnelse

Forord 5

Indledning

- I. Ugift samliv – hvem er omfattet? 17
- II. Statistiske oplysninger om ugift samliv og ægteskab 18
- III. Statistiske oplysninger om børn i ugifte samlivsforhold 21
- IV. Hvorfor leve uden vielsesattest? 22
- V. Udviklingslinier i ugifte samlevendes retsstilling
 - 1. Lidt om tiden før 1968 23
 - 1.1. Ægteskab uden vielse 23
 - 1.2. Forlovelse 24
 - 2. Tiden efter 1968 24
- VI. Samlevende personer af samme køn 28
- VII. Udviklingen i Norge og Sverige 30

FØRSTE DEL: FORHOLDENE UNDER SAMLIVET

Kapitel 1: Formueforholdene under samlivet

- I. Rådighed og hæftelse 35
- II. Fuldmagt 36
- III. Afgrænsning af parternes formuer 40
- IV. Overdragelse 42
 - 1. Forholdet mellem parterne 42
 - 2. Forholdet udadtil 42
 - 2.1. Omsætningserhververe 42
 - 2.2. Kreditorer 43

Kapitel 2: Privatretlig forsørgelse

- I. Forholdet indbyrdes mellem de ugifte samlevende 47
- II. Samlivsforholdets betydning for underholdsbidrag fra tidligere ægtefælle 50
 - 1. Fastsættelse af bidragspligt 51
 - 2. Nedsættelse eller bortfald af bidrag 52

Indholdsfortegnelse

Kapitel 3: Sociale ydelser

- I. Offentligretlig forsørgelse 54
- II. Kontanthjælp efter bistandsloven 55
 - 1. Tildeling af bistandshjælp efter § 37 55
 - 2. Udmåling af hjælpen efter § 37 57
 - 3. Tilbagebetalingspligt 61
 - 4. Revalideringshjælp 61
 - 5. Hjælp til enkeltudgifter, sygebehandling og medicin 62
 - 6. Hjælp til visse udgifter vedr. børn, herunder udgifter ved samværsret 63
- III. Børnefamilieydelse, børnetilskud mv. 64
 - 1. Børnefamilieydelse 64
 - 2. Børnetilskud 65
 - 2.1. Ordinært børnetilskud 65
 - 2.2. Ekstra børnetilskud 68
 - 2.3. Særligt børnetilskud 68
 - 3. Friplads i daginstitution 68
- IV. Statens uddannelsesstøtte
- V. Individuel boligstøtte 70
 - 1. Boligsikring 70
 - 2. Boligyldelse 71
 - 3. Lån til betaling af beboerindskud 72
- VI. Dagpenge og arbejdsskadeforsikring 73
- VII. Betaling for ydelser efter bistandsloven 73
 - 1. Hjemmehjælp 73
 - 2. Beskyttede boliger 74
 - 3. Plejehjem mv. 74
- VIII. Social pension 75
 - 1. Folkepension 75
 - 2. Førtidspension 76
 - 2.1. Helbredsbetingsførtidspension 76
 - 2.2. Behovsbestemt førtidspension 78
 - 2.3. Pensionens størrelse 79
- IX. Reformovervejelser 79

Kapitel 4: Skatteforhold under samlivet

- I. Særbeskatning 82
- II. Opgørelsen af den skattepligtige indkomst 82
 - 1. Løbende indtægter, personfradrag mv. 82
 - 2. Særligt om husligt arbejde – underholdsudgifter mv. 85
 - 3. Erhvervsmæssigt samarbejde 86

Indholdsfortegnelse

- III. Formueskat 88
- IV. Særligt om ejerforhold og overdragelse 89
 - 1. Særbeskatning hos ejeren 89
 - 2. Gaver mv. 90
- V. Hæftelse mv. 92
- VI. Reformovervejelser 93

Kapitel 5: Forsikringsforhold

- I. Familieforsikring 95
 - 1. Den dækkede personkreds 95
 - 2. Særligt om retshjælpsforsikring 96
- II. Forsikringsaftalelovens § 85 – samleverens fremkaldelse af forsikringsbegivenheden 96
- III. Livs- og ulykkesforsikring 98

Kapitel 6: Øvrige forhold under samlivet

- I. Inhabilitet 99
- II. Procesretlige regler 99
 - 1. Vidnefritagelse 99
 - 2. Rettergangsfuldmagt 100
 - 3. Transgbeneficiet 100
 - 4. Fri proces og retshjælp 101
- III. Konkurs 103
 - 1. Gaver 103
 - 2. Lønprivilegiet 103
- IV. Gældssanering 104
- V. Retsstillingen for udlændinge 104
 - 1. Opholdstilladelse og arbejdstilladelse 104
 - 2. Udvisning 105
- VI. Strafferetlige forhold 105
 - 1. Socialbedrageri 105
 - 2. Sexuelt forhold til samleverens børn 106
 - 3. Voldtægt 107
- VII. Erhvervelse af navn 107
- VIII. Valg til skolenævn 108

Kapitel 7: Sammenfatning og vurdering vedr. reglerne om formueforholdene under samlivet

Indholdsfortegnelse

ANDEN DEL: SAMLIVSOPHÆVELSE

Kapitel 8: Formuedelingen

- I. Praksis frem til UfR 1980.480 H 116
- II. UfR 1980.480 H 118
- III. Gennemgang af højesteretspraksis efter UfR 1980.480 H 121
- IV. Kommentarer til dommene 124
- V. Hvilke faktorer tillægges betydning ved formuedelingen? 126
 - 1. Samlivets længde 126
 - 2. Tidspunktet for aktivernes erhvervelse 127
 - 3. Insolvens 129
 - 4. Det økonomiske fællesskab – fælles økonomi 130
 - 4.1. Fælles bankkonto 131
 - 4.2. Skattetænkning 132
 - 4.3. Kreditorly 132
 - 4.4. Kontant tilskud contra husarbejde 132
 - 4.5. Udgiftsfordeling 135
 - 4.6. Fællesbørn 135
- VI. Processuel kompetence 137
- VII. Renter 138
- VIII. Det juridiske grundlag for formuedelingen 138
 - 1. Stiltiende aftaler 138
 - 2. Forudsætningssynspunkter 140

Kapitel 9: Skattemæssig behandling af kompensationskrav og underholdsydelser efter samlivsophævelse

- I. Retskrav på kompensation 145
- II. Aftalte kompensationsbeløb ud over »retskravsgrænsen« 147
- III. Kommentarer til dommene 150
- IV. Løbende underholdsydelser 152

KAPITEL 10: Retten til fællesboligen ved samlivsophævelse

- I. Lejeboliger 154
 - 1. Kun den ene samlever er lejer 154
 - 1.1. Samleverens rettigheder i forhold til udlejer 155
 - 1.2. Reglen i lejelovens § 77 a 156
 - 1.2.1. Er »særlige grunde« en betingelse for lejerskifte 156
 - 1.2.2. Hvornår foreligger 2 års fælles husstand? 160
 - 1.2.3. Hvad indebærer fortsættelsen af lejeforholdet 161

Indholdsfortegnelse

1.3. Opsigelse, fremleje, bytte, udsættelse	162
2. Begge samleverer er lejere	163
2.1. Muligheden for at begge samleverer bliver lejere	163
2.2. Principperne i lejelovens § 77	164
2.3. Opsigelse, fremleje, bytte, udsættelse	165
3. Processuelle spørgsmål	165
II. Andelsboliger	165
1. Kun den ene samlever er andelshaver	166
1.1. Samleverens ret i forhold til andelsboligforeningen	166
1.2. Normalvedtægten § 21 og principperne i lejelovens § 77 a	167
1.3. Salg og udsættelse	168
2. Begge samleverer er andelshavere	168
2.1. Muligheden for at begge bliver andelshavere	168
2.2. Normalvedtægten og principperne i lejelovens § 77	168
2.3. Er der udløsningsret?	169
III. Boligaktieselskaber, anpartslejligheder mv.	169
1. Kun den ene samlever er kontraherende	169
2. Begge samleverer er kontraherende	170
IV. Ejerboliger	171
1. Kun den ene samlever er ejer	171
2. Begge samleverer er ejere	171
V. Reformovervejelser	172

Kapitel 11: Sammenfatning og vurdering vedrørende forholdene ved samlivsophævelse

TREDIE DEL. RETSSTILLINGEN VED SAMLEVERENS DØD.

Kapitel 12: Formueforholdene ved førstafdødes død

I. Fastlæggelse af ejerforholdene i førstafdødes bo	177
II. Efterlevende fremsætter et kompensationskrav i førstafdødes bo	178

Kapitel 13: Arv

I. Retsstillingen ved oprettelse af testamente	183
1. Kvantitativ testamentskompetence (d.v.s. hvor stort et beløb, der kan testes over)	183

Indholdsfortegnelse

- 2. Kvalitativ testationskompetence (d.v.s hvilke aktiver, der kan testeres over) 183
- 3. Overskridelse af testationskompetencen 184
- 4. Skiftefordele 186
- 5. Udtagelsesret 187
- 6. Længstlevendes ret til at disponere over det arvede i henhold til et gensidigt testamente 188
- 7. Bortfald af begunstigelsen 189
- II. Særligt om uskiftet bo 190
 - 1. Gaver til samleveren 190
 - 2. Nyt ægteskab eller samliv 190
- III. Ansøgning om arv i medfør af AL § 71, stk. 2 192
- IV. Ægteskab på dødslejet 192
- V. Dispositioner til sikring af længstlevendes forbliven i det fælles hjem 193
 - 1. Fast ejendom 193
 - 1.1. Førstafdøde efterlader sig ingen livsarvinger 193
 - 1.2. Ejeren efterlader sig livsarvinger 194
 - 1.2.1. Fast ejendom tilhører alene den ene samlever 195
 - 1.2.1.1. Køberet til ejendommen 195
 - 1.2.1.2. Boligret 196
 - 1.2.1.3. Fællesbørnenes overtagelse af ejendommen 197
 - 1.2.2. Fast ejendom i sameje 197
 - 1.2.2.1. Overenskomst om samejets opløsning i levende live og ved død 198
 - 1.2.2.2. Overenskomst om samejets opløsning kun ved død 199
 - 2. Løsøre 200

Kapitel 14: Arveafgift

- I. Beregning af arveafgift 201
 - 1. Samlevende personer af forskelligt køn 201
 - 2. Samlevende personer af samme køn 203
 - 3. Samlevende ugifte søskende 203
- II. Henstands- og afdragsordninger 204
- III. Den retspolitiske diskussion i folketinget 205

Kapitel 15: Livsforsikring, pension mv.

- I. Livsforsikring, ulykkesforsikring mv. 206
 - 1. Begunstigelse 206
 - 2. Arveafgift mv. 208
 - 3. Fradragsret for præmiebetaling og beskatning ved udbetaling 208
 - 4. Krydslivsforsikring, tolivsforsikring, terminsforsikring mv. 208
 - 5. Gruppelivs – og gruppeulykkesforsikring mv. 210
 - 6. Overlevelserente 210
- II. Ret til løbende pension som led i en arbejdsgiverordning 211
 - 1. Tjenestemandspension og ATP 211
 - 2. Pensionskassepension, herunder ugifteydelse 211
- III. Kapital- og ratepension i forsikringsselskab eller pengeinstitut 212
- IV. Reformovervejelser 213

Kapitel 16: Erstatning for tab af forsørger

- I. Erstatning efter erstatningsansvarsloven 214
- II. Erstatning efter arbejdsskadeforsikringsloven 215
 - 1. Overgangsbeløb ved dødsfald 215
 - 2. Erstatning for tab af forsørger 216

Kapitel 17: Retten til fællesboligen ved død

- I. Lejeboliger 218
 - 1. Kun den ene samlever er lejer 218
 - 2. Begge samlever er lejere 220
- II. Andelsboliger 220
 - 1. Kun den ene samlever er andelshaver 221
 - 2. Begge samlever er andelshavere 223

Kapitel 18: Sammenfatning og vurdering vedr. retsstillingen ved samleverens død

FJERDE DEL: AFTALER.

Kapitel 19: Aftaler

- I. Indledende bemærkninger 229
- II. Aftaler om formueforhold og underholdsbidrag i h.t. ægtefællereglerne 230
- III. Aftale om forsørgelse og udgiftsfordeling under samlivet 230

Indholdsfortegnelse

IV.	Arbejdsaftaler	231
V.	Fuldmagtsaftaler	232
VI.	Aftale om lejebolig	232
VII.	Aftaler om underholdsydelser efter samlivsophævelse	233
VIII.	Delingsaftaler	234
IX.	Samejeaftaler	235
	1. Anpartsforholdet	235
	2. Faktisk og retlig råden	236
	3. Hæftelse	237
	4. Vedligeholdelsespligt	238
	5. Skatteforhold	239
	6. Opløsning ved samlivsophævelse	239
	7. Opløsning ved død	241
	8. Sikkerhed ved ejerpant	241
X.	Tinglysning	241
XI.	Aftaler om testamenter, livsforsikring og kapitalpension	242
XII.	Aftaler om børn	243
XIII.	Sammenfatning	243

FEMTE DEL: BØRN

Kapitel 20: Retsforholdet mellem barn og forældre under forældrenes samliv og efter samlivets ophør

I.	Fastlæggelse af faderskab	247
	1. Børnelovens hovedprincipper	247
	2. Regler, der særligt har betydning for moderen	247
	3. Regler, der særligt har betydning for faderen	250
	3.1. Anerkendelse ved statsamtet	250
	3.2. Faderskabssagen behandling ved domstolene	251
	4. Adgang til at rejse sag om faderskabet	252
	5. Senere indgåelse af ægteskab	253
	6. Genoptagelse af faderskabssager	253
	7. Retsstillingen ved insemination og brug af surrogatmor	253
	7.1. Insemination	253
	7.2. Brug af surrogatmor	255
II.	Indfødsret	256
III.	Adoption	256
	1. Betingelserne for adoption	256
	2. Betingelserne for bortadoption	257
IV.	Forældremyndighed og samværsret	259

Indholdsfortegnelse

1. Hvad er forældremyndighed 259
 2. Forældremyndighedens placering 260
 - 2.1. Reglerne om fælles forældremyndighed 260
 - 2.2. Lidt om fordele og ulemper ved aftalt fælles forældremyndighed 262
 - 2.3. Særligt om dele-forældre 264
 - 2.4. Ophør af fælles forældremyndighed 265
 3. Overførelse af forældremyndighed 269
 - 3.1. Overførsel af forældremyndighed ved aftale 269
 - 3.2. Overførsel af forældremyndigheden til faderen ved dom 270
 - 3.3. Ændring af forældremyndighedsaftaler og -afgørelser ved dom 270
 4. Midlertidige afgørelser om forældremyndighed 271
 - 4.1. Midlertidig afgørelse under en retssag om forældremyndighed 271
 - 4.2. Midlertidig afgørelse om forældremyndighed ved risiko for flugt med barnet 271
 - 4.3. Midlertidig afgørelse af om forældremyndighed, når en eller begge indehavere af forældremyndigheden er forhindret 272
 5. Samværsret 272
 - 5.1. Fastsættelse af samværsret 272
 - 5.2. Afslag, ændring og ophør af samværsret 274
 - 5.3. Midlertidig bestemmelse om samværsret 275
 6. Barnets indflydelse på afgørelser om forældremyndighed og samværsret 275
 7. Børne- og familiesagkyndig rådgivning 276
 8. Fuldbgyrdelse af en afgørelse eller en aftale om forældremyndighed eller samværsret 277
 - V. Navn 278
 - VI. Værgemål 279
 1. Regler om værgemål 279
 2. Bestyrelse af barnets midler 280
 - VII. Børnebidrag 281
- Kapitel 21: Barnets retsstilling ved en eller begge forældres død**
- I. Fastlæggelse af faderskab 284
 - II. Forældremyndighed 284
 1. Dødsfald, når der er én indehaver af forældremyndigheden 284

Indholdsfortegnelse

- 2. Dødsfald, når begge forældre har fælles forældremyndighed 285
- 3. Økonomiske forholds betydning for overtagelse af forældremyndigheden efter forældrenes død 286
- 4. Tilkendegivelse om, hvem der bør tillægges forældremyndigheden ved dødsfald. (»Børnetestamente«) 286
- 5. Midlertidig afgørelse om forældremyndighed i tilfælde af dødsfald 287
- 6. Dødsfald under en retssag om forældremyndighed 288
- III. Arv 288
 - 1. Arvelovens regler 288
 - 2. Arv til mindreårige børn 288
 - 2.1. Forvaltningen af de arvede midler 288
 - 2.2. Værgens optræden på skifte 289
- IV. Forsikringsordninger med begunstigelse af barnet 290
 - 1. Hvorfor oprette forsikring? 290
 - 2. Indsættelse af barnet i en livsforsikring 290
 - 3. Pensionsbeskatningslovens regler 291
 - 4. Forsikringsydelsens udbetaling når mindreårige børn er indsat som begunstiget 291
- V. Arveafgift 292
- VI. Forsørgertabserstatning 293
 - 1. Erstatning efter erstatningsansvarsloven 293
 - 2. Erstatning efter arbejdsskadeforsikringsloven 294
- VII. Børnepension m.m. 294
 - 1. Tjenestemandspension 295
 - 2. Efterløn i henhold til funktionærloven 295
 - 3. Private pensionsordninger med løbende udbetaling 295

Kapitel 22: Sammenfatning og retspolitik vedr. retsforholdet mellem forældre og børn i ugifte samlivsforhold

Afsluttende bemærkninger

- I. Ugifte samlevende set i forhold til andre »sociale enheder«, især ægtefæller 300
- II. De sociale konsekvenser af retsstillingen 303
- III. Området for aftaler 304
- IV. Konklusion og retspolitik 305

Forkortelsesliste 312

Lovregister 316

Domsregister 314

Stikordsregister 318

Indledning

I. Ugift samliv – hvem er omfattet?

Udbredelsen af »det papirløse ægteskab« tog fart i slutningen af 1960'erne og betragtes i almindelighed som en udløber af ungdomsoprøret i 1968. Unge mennesker begyndte i stort antal at leve sammen uden vielsesattest, og det blev én af måderne at udtrykke et ideologisk oprør mod det etablerede på – her ægteskabsinstitutionen. Efterhånden blev betegnelsen det »papirløse ægteskab« kritiseret som misvisende, fordi det gav forholdene et skær af frihed og ubundethed, som ofte ikke var i overensstemmelse med de reelle forhold. I stedet for ét stykke papir – en vielsesattest – var det for mange nødvendigt at oprette en række dokumenter, sådan at retsstillingen mellem parterne kunne klarlægges, og ikke mindst for at undgå udnyttelse af den svage part. I 1980 introducerede ægteskabsudvalget terminologien »ugifte samlevende« som den officielle betegnelse¹, men udvalget afstod fra at fastlægge en nærmere definition.

Den nye benævnelse ændrede dog ikke det faktum, at der rundt om i lovgivningen og i administrativ og judiciel praksis blev anvendt en forskellig afgrænsning af persongruppen ugifte samlevende. Der syntes således at være en tendens til at stille beskedne krav til forholdets karakter f.eks. med hensyn til samlivets varighed og omfanget af det økonomiske fællesskab, når et etableret samlivsforhold indebar tab af en rettighed, f.eks. bortfald af en social ydelse. Omvendt forudsatte erhvervelse af en ydelse fra det offentlige som følge af samlivet ofte et langvarigt samliv med en række fællesskabstræk. Udviklingen i de senere års lovgivning er dog gået i retning af generelt at opstille så enkle krav til samlivsforholdets karakter som muligt og i vidt omfang at knytte retsvirkninger alene til det faktum, at parterne bor sammen.

I de statistiske undersøgelser som Danmarks Statistik foretager vedrørende »papirløse samlivsforhold«², defineres denne persongruppe som personer på 16 år og derover, hvis juridiske civilstand er enten ugift, fraskilt eller enke/enkemand, og som er »samlevende« med en person af modsat køn, der bor i samme husstand. Denne afgrænsning

¹ Se betænkning nr. 8 s. 54.

² Se nærmere nedenfor i afsnit II.

Indledning

sigter mod at omfatte personer, der lever sammen uden vielsesattest, selvom de har mulighed for at indgå ægteskab. Udenfor falder derfor separerede personer og gifte, der lever sammen med en anden end ægtefællen. Ligeledes er personer, der lever i et homoseksuelt forhold, ikke omfattet af definitionen. En sådan afgrænsning af personkredsen er i statistisk sammenhæng hensigtsmæssig, men er ikke anvendelig i fremstillingen af de juridiske regler. I denne bog benyttes et videre begreb, hvor der tages udgangspunkt i det faktum, at to personer af forskelligt køn bor sammen som par uden at være gift med hinanden. Hvad angår samlevende personer af samme køn er det til dels uafklaret, i hvilket omfang den gældende praksis for ugifte samlevende af forskelligt køn også gælder for denne persongruppe. De få steder, hvor retsstillingen for homoseksuelle er særskilt reguleret, vil regler og praksis blive omtalt.

II. Statistiske oplysninger om ugift samliv og ægteskab.

Fra slutningen af 1960'erne og indtil 1983 skete der et stadigt fald i antallet af indgåede ægteskaber, men siden 1983 er antallet af vielser langsomt begyndt at stige. Antallet af skilsmisser øgedes brat omkring 1970 og har derefter holdt sig nogenlunde stabilt. Hvor eksempelvis 3,9% af de indgåede ægteskaber i 1965 var opløst efter 3 års ægteskab, steg tallet til 10,8% for de ægteskaber, der blev indgået i 1980³.

I 1974 begyndte Danmarks Statistik at foretage de såkaldte omnibusundersøgelser til registrering af antallet af ugifte samlevende⁴. De første undersøgelser viste, at andelen af ugifte samlevende udgjorde 8% af alle samlevende – gifte som ugifte. I 1985 var tallet steget til 19%. Udviklingen er illustreret i nedenfor angivne skema.

Som det ses af dette skema, er stigningen i antallet af ugifte samlevende langt større end nedgangen i antallet af personer, der indgår ægteskab. Udviklingen i de senere år synes således at være gået i retning af, at flere lever sammen som par.

³ Befolkningens bevægelser 1985 tabel 62.

⁴ De senest publicerede undersøgelser er foretaget i 1984 og 1985, hvor der blev gennemført 4 undersøgelser i hvert af årene. Der blev udtrukket et repræsentativt udsnit af befolkningen på 16 år og derover af forskelligt køn. Disse personer blev udtrukket i en simpel tilfældig udvælgelse, således at alle personer har samme sandsynlighed for

at blive udvalgt. Se Statistiske Efterretninger, Befolkning og valg, 1987 nr. 1. Tidligere undersøgelser er offentliggjort i Dines Andersen: »Papirløst samliv blandt 20–29 årige« meddelelse nr. 18, socialforskningsinstituttet, København 1976, Statistiske Efterretninger A 1977 nr. 33, A 1978 nr. 17, A 1980 nr. 32, Befolkning og valg 1983 nr. 10 og Befolkning og valg 1984 nr. 18.

Indledning

	1966	1974	1980	1985	1986
vielser	41.424	33.182	26.448	29.322	30.773
skilsmisser	6.726	13.132	13.593	14.385	14.490
ugifte samlevende	–	200.000	371.000	495.000	–

Kilde: Befolkningens bevægelser 1985 tabel 54 og Befolkningens bevægelser 1986 tabel 48.

De seneste statistiske undersøgelser fra 1985 viser, at en betydelig andel (28%) af de ugifte samlevende er 35 år og derover. Langt den største andel (77%) af de fraskilte, som vælger ugift samliv i det nye forhold, findes i den gruppe. De langvarige samlivsforhold er særlig udbredte i gruppen over 35 år. Således har 56% af forholdene i denne gruppe været i 5 år og derover, mens gennemsnittallet for alle aldersgrupper viser, at 38% har levet sammen i 5 år og derover. Det høje tal af samlevende i langvarige parforhold er interessante i

Tabel 4A. De papirløst samledende fordelt efter forventning om ægteskab og efter alder, civilstand og samlivets varighed. 1984

		Svar på spørgsmålet: »Regner De og Deres samlever med at indgå ægteskab?«						Antal svar personer
		Ja	Nej	Måske	Ved ikke	Uoplyst	I alt	
		pct.						
I.	I alt	37	28	21	13	1	100	679
		pct.						
II.	Samlivets varighed:							
	Under 1 år	45	20	14	21	–	100	90
	1 år	43	19	22	16	–	100	101
	2 år	45	17	25	13	–	100	112
	3–4 år	38	25	25	12	–	100	129
	5 år og derover	26	44	21	8	1	100	235
	Uoplyste, ved ikke	24	16	9	18	33	100	12
		pct.						
III.	Interviewpersonens alder:							
	16–24 år	47	16	23	14	–	100	196
	25–34 år	42	21	23	13	1	100	314
	35 år og derover	16	55	16	10	3	100	169
		pct.						
IV.	Juridisk civilstand:							
	Ugifte	42	22	23	12	1	100	552
	Fraskilte	19	52	13	14	2	100	103
	Enker	–	76	16	8	–	100	24
		pct.						
V.	Papirløst samlevende, som har fællesbørn	35	28	26	11	–	100	179

Indledning

lovgivningsmæssig sammenhæng, da forekomsten af sammenblandet økonomi og fællesbørn er særlig stor i denne gruppe af samlivsforhold.

I omnibusundersøgelserne er parterne blevet spurgt, om de regner med at indgå ægteskab. Den største andel, der svarer nej til ægteskab, findes i gruppen over 35 år – størst blandt enker. Svarene kan ses i skemaet på forrige side.

I omnibusundersøgelsen fra 1984 findes en tabel til belysning af den geografiske spredning af ugifte samlevende. Tabellen viser, at andelen af ugifte samlevende er størst i København og på Frederiksberg og lavest udenfor bymæssige bebyggede områder.

1984-omnibusundersøgelsen indeholdt endvidere en tabel over omfanget af det økonomiske fællesskab mellem parterne. Disse tal er illustrative, selvom der siden kan være sket visse forskydninger i procenten af ja og nej svar.

Tabel 3. Økonomisk fællesskab i papirløse samlivsforhold, belyst ved fordelingen af svarene på en række udvalgte spørgsmål. Omnibusundersøgelserne maj 1983, oktober 1983 og januar 1984

	Alle papirløse samlivsforhold. Svar:					Papirløse samlivsforhold, hvor samlivets varighed var 2 år og derover. Svar:				
	Ja		Har Uop- Nej ikke lyst I alt ¹		pct.	Ja		Har Uop- Nej ikke lyst I alt ²		pct.
Spørgsmål:										
1. Står begges navne på skøde, lejekontrakt eller andelsbevis for Deres bolig?	47	49	3	1 100		55	43	2	0 100	
2. Har De i fællesskab købt indbo eller bil?	67	31	1	1 100		74	25	1	0 100	
3. Står begges navne på familieforsikring?	49	40	10	1 100		57	34	8	1 100	
4. Har De fælles konto i bank eller sparekasse?	31	68	0	1 100		35	65	—	0 100	
5. Er den ene indsat i den andens testamente eller livsforsikring?	25	31	43	1 100		32	29	39	0 100	
6. Har De en samlivskontrakt om deling af fast ejendom eller andre økonomiske værdier ved samlivsophævelse eller død?	6	93	•	1 100		7	92	—	1 100	

¹ Antal svarpersoner udgjorde 589, svarende til et opregnet antal papirløst samlevende par på 237 500. ² Antal svarpersoner udgjorde 400, svarende til et opregnet antal papirløst samlevende par på 162 000.

Af bemærkningerne til tabellen fremgår, at procentandelen af jasvar til spørgsmålene var højere blandt de personer, der forventede at indgå ægteskab, end blandt de der havde svaret nej til forventning om indgåelse af ægteskab.

III. Statistiske oplysninger om børn i ugifte samlivsforhold.

Antallet af børn født uden for ægteskab har været stadig stigende. I 1966 blev der født 9.085 børn uden for ægteskab svarende til ca. 10% af samtlige nyfødte børn, mens det tilsvarende tal i 1985 var steget til 23.091, hvilket udgør 43% af samtlige nyfødte børn⁵. I samme periode faldt antallet af faderskabssager (sager der afgøres af domstolene) fra 3.152 om året til 1.700⁶. Denne udvikling skyldes, at langt de fleste af børnene bliver født af en moder, der lever i parforhold⁷, og hvor faderen anerkender faderskabet i statsamtet.

I 1984 og 1985 var der børn under 18 år i over en trediedel af samlivsforholdene. Fordelingen af fællesbørn og særbørn fremgår af skemaet.

Tabel 5. Andelen af papirløse samlivsforhold med børn under 18 år, fordelt efter fællesbørn og særbørn. 1984 og 1985

	Andel af papirløse samlivsforhold		Opregnet antal papirløst samlevende par	
	1984	1985	1984	1985
	— pct. —			
Papirløse samlivsforhold med:				
Kun fællesbørn	23	25	50 100	61 300
Kun særbørn	9	6	18 600	15 900
Både fælles- og særbørn ¹	4	5	7 800	12 200
Børn i alt	36	36	76 500	89 400
Heraf i alt med fællesbørn	27	30	57 900	73 500
Heraf i alt med særbørn	13	11	26 400	28 100

¹ Uoplyst er lagt til »både fælles- og særbørn«.

Kilde: Statistiske Efterretninger 1987 nr. 1, tabel 5.

⁵ Befolkningens bevægelser 1985 tabel 2 og 24 og Statistisk Årbog 1968 tabel 28.

⁶ Statistisk Årbog 1968 tabel 271 og 1986 tabel 136.

⁷ I Per Schultz Jørgens (red.): »Børn i nye familiemønstre«, Hans Reitzels forlag, (1987) anføres s. 66, at 3% af de 0-1 årige i 1985 var børn af enlige forældre, mens det tilsvarende tal i 1974 var 5%.

Indledning

Inden børnene forlader folkeskolen, har mange forældre indgået ægteskab. I omkring 93% af parforholdene, hvor yngste barn er 7-15 år, var parterne i 1985 gift. I 1974 var dette tal kun lidt højere – 96%⁸.

IV. Hvorfor leve uden vielsesattest?

Under betegnelsen »ugifte samlevende« rummes en række forskellige samlivsformer, hvor to hovedtyper ofte omtales: Prøveforhold før ægteskab og det permanente samliv som alternativ til ægteskab.

Ugift samliv som *prøveforhold* er udtryk for en ny kulturtradition, hvor tidligere tiders forlovelse – løfte om ægteskab uden samliv mellem parterne – er blevet erstattet af et samliv uden løfte om ægteskab. En svensk undersøgelse har således vist, at stort set alle yngre ægtepar har levet sammen i et samlivsforhold i en kortere eller længere periode før ægteskabets indgåelse⁹. Samlevende i prøveforhold anses normalt ikke for at have juridiske problemer af en sådan karakter, at der er behov for lovgivning til beskyttelse af den svage part. Dette begrundes med, at enten flytter parterne fra hinanden på et tidspunkt, hvor de stadig har adskilt økonomi, eller også indgår parterne ægteskab. Synspunktet er imidlertid forenklet og passer kun på en mindre del af de personer, der lever i prøveforhold. Typisk vil et uforpligtende prøveforhold hurtigt få karakter af et juridisk forpligtende forhold. Dette skyldes for det første, at selve etableringen af et samlivsforhold tillægges betydning i en række love f.eks. i den sociale lovgivning med hensyn til fortabelsen af de særlige ydelser, der gives enlige. For det andet vil et prøveforhold ofte være af flere års varighed, og i løbet af den tid vil parterne i mange tilfælde have etableret sammenblandet økonomi og erhvervet en række aktiver i fællesskab. For det tredje viser det store antal af børn, hvis forældre ikke er gift med hinanden, at mange børn fødes i prøveforhold, og at barnets fødsel ikke i sig selv motiverer forældrene til at indgå ægteskab.

Prøveforholdene mellem unge mennesker udgør i de fleste lande langt hovedparten af de ugifte samlivsforhold. Anderledes i Danmark (og i Sverige), hvor en hel del af samlivsforholdene betragtes som *permanente*. Således fremgår det af omnibusundersøgelserne (se nærmere i afsnit II), at næsten halvdelen af de personer, der havde levet sammen i 5 år og derved, ikke regnede med at indgå ægteskab.

⁸ Ibid tabel s. 69 tabel 4.

⁹ Se SOU 1978:55 »Att sambo och gifta sig«.

Dette »nej« til ægteskabet har formentlig to hovedbegrundelser: en ideologisk og en økonomisk.

Den *ideologiske* begrundelse tager udgangspunkt i, at mand og kvinde er ligestillede og selvstændige individer, og denne holdning finder parterne ikke i tilstrækkelig grad tilgodeset i den traditionelle ægteskabsopfattelse. Har begge parter gode indtægter, er det tillige parternes vurdering, at de ikke har brug for ægteskabets beskyttelses- og forsørgelsesregler. Denne ideologiske begrundelse dækker undertiden over den mere barske realitet, at én af parterne ikke ønsker at være bundet af ægteskabslovgivningen i forhold til den anden part. I domspraksis findes således flere eksempler på langvarige forhold, hvor parterne i retten har oplyst, at kvinden gerne ville giftes, men at manden ikke ønskede ægteskab, – især fordi manden ville undgå at dele sin formue med kvinden, hvis samlivet ophørte, jfr. f.eks. UfR 1984.166H. Mange af de primært ideologisk begrundede forhold må antages ikke at blive permanente i betydningen »livsvarigt ugifte«, idet parterne vil være tilbøjelige til at indgå ægteskab, hvis der er risiko for, at den ene snart vil afgå ved døden. Ved at indgå ægteskab sikres den efterlevende de juridiske fordele, der tilkommer den længstlevende ægtefælle ved førstafdøde ægtefælles død, navnlig arveret i henhold til loven, adgang til hensiddende i uskiftet bo samt ret til pension.

I en række tilfælde foretager et par en samlet *økonomisk beregning* af, hvorvidt det er fordelagtigt at undlade at gifte sig. Denne vurdering foretages i stort set alle grupper i befolkningen, idet det efterhånden i vidt omfang er socialt accepteret at leve sammen uden vielsesattest. Eksempelvis kan nævnes, at mindre bemidlede par kan opnå større sociale ydelser ved at undlade at gifte sig, og at de mere velhavende par kan spare formueskat og kan undgå at skifte et uskiftet bo. Langt de fleste, der lever som ugifte af primært økonomiske grunde, vil antagelig at være parate til at indgå ægteskab, hvis den økonomiske fordel ved at leve uden vielsesattest ophører.

V. Udviklingslinier i ugifte samlevendes retsstilling.

1. Lidt om tiden før 1968.

1.1. Ægteskab uden vielse.

Efter ældre ret var det accepteret, at ægteskab kunne indgås på en ganske uformel måde. I middelalderens Jyske Lov (fra 1241) lød det således i Første Bog:

Indledning

»Kapitel 27. Hvis nogen har en Slegfred i Gaarde hos sig i tre Vintre og aabenlyst går til Sengs med hende, og hun raader over Laas og Lukke og aabenlyst spiser og drikker med ham, da skal hun være hans Ægtehustru og rette Husfrue.«

I katolsk tid, hvor kirken havde jurisdiktion i ægteskabssager, kunne ægteskab aftales formløst mellem parterne eller etableres ved trolovelse efterfulgt af samleje. I senere lovgivning fandtes en speciel bestemmelse i en forordning fra 1734, hvorefter en kvinde, der var blevet besvangret af sin forlovede, kunne få denne dømt til at gifte sig med hende. Først ved ægteskabsloven af 1922 blev enhver mulighed for ægteskab på anden måde end vielse ophævet.

For at bekæmpe samliv mellem parter, hvor den ene var gift, var der i straffeloven indsat et forbud mod visse former for uægteskabeligt samliv – senest i straffeloven af 1888, hvor det i § 178 bestemtes:

»Når personer af forskelligt køn uagtet øvrighedens advarsel om at fjerne sig fra hinanden vedbliver at føre et forargeligt samliv, straffes de med fængsel.«

Bestemmelsen blev ophævet ved straffeloven af 1930.

1.2 Forlovelse.

Forlovelse er en aftale om senere indgåelse af ægteskab. Ved ægteskabsloven af 1922 mistede forlovelsen enhver ægteskabsforpligtende karakter. Samtidig blev der indsat en bestemmelse om erstatning ved hævet forlovelse, sådan at udgifter, der var afholdt med henblik på det forestående ægteskab, kunne kræves erstattet hos den part, der væsentligst bar skylden for forlovelsens ophævelse, f.eks. erstatning for udgifter ved leje af en lejlighed beregnet til parrets beboelse. Reglerne om erstatning ved hævet forlovelse blev ophævet i 1969.

2. Tiden efter 1968. Lovforslag og udvalgsarbejde.

I 1968 fremsatte Justitsministeren et forslag til revision af ægteskabsloven på baggrund af 5 betænkninger afgivet af ægteskabsudvalget i tiden fra 1961–1968. Under Folketingets behandling i efteråret 1968 blev forslaget kritiseret som for lidt vidtgående, og Socialistisk Folkeparti fremsatte et forslag til lov om faste samlivsforhold og deres opløsning. Lovforslaget omfattede ægteskab, ægteskabslignende forhold og storfamilier¹⁰. Om anerkendelse af ægteskabslignende forhold blev det i § 21 bestemt:

¹⁰ Storfamilien blev i § 41 defineret som »en gruppe på mere end 2 voksne personer, der ikke bindes sammen af

slægtskab men har fælles bolig og husførelse samt faktisk indbyrdes forsørgelse«.

»§ 21. Såfremt to personer over 21 år i mindst tre år uden afbrydelse af længere varighed har levet i et fast samlivsforhold, kan enhver af dem kræve samlivsforholdet anerkendt af overøvrigheden.

Stk. 2. Såfremt den anden part modsætter sig anerkendelsen af et påstået samlivsforhold, meddeles eller nægtes anerkendelsen ved dom.

Stk. 3. Ved afgørelsen af, om der eksisterer et fast samlivsforhold, skal der lægges vægt på, om der er fælles bolig og husholdning, om den ene af parterne har bidraget til forsørgelsen af den anden og dennes børn, samt om parterne har fællesbørn. Såfremt ingen af disse omstændigheder forefindes, kan anerkendelsen ikke meddeles.«

Anerkendelse medførte efter lovforslagets § 22:

»§ 22. Anerkendelse efter § 21 af et fast samlivsforhold medfører på alle lovgivningens områder samme retsvirkninger som indgåelse af ægteskab.

Stk. 2. Ordet ægtefæller skal overalt i lovgivningen forstås som omfattende parterne i et anerkendt fast samlivsforhold, medmindre andet udtrykkeligt er bestemt«.

Lovforslaget formål var navnlig at beskytte den svage part og eventuelle børn i de fast etablerede samlivsforhold.

Ordførerne fra de andre partier i Folketinget kom med en række indvendinger imod forslaget, bl.a. at forslaget indeholdt en uacceptabel bestemmelse om tvangsægteskab. Som et resultat af diskussionerne i Folketinget blev der i 1969 på ny nedsat et ægteskabsudvalg bestående af såvel politikere som sagkyndige. Udvalget fik følgende kommissorium:

Udvalget skal overveje, i hvilket omfang der på baggrund af de ændrede samfundsforhold, ændringen af kvindens stilling i samfundet og de deraf følgende ændringer af opfattelsen af ægteskabsinstitutionen er behov for revision af reglerne om ægteskabs indgåelse og opløsning, herunder reglerne om fremgangsmåden ved separation og skilsmisse, samt reglerne om ægteskabets retsvirkninger og børnenes retsstilling under ægteskabet og efter separation eller skilsmisse.

Udvalget skal samtidig overveje, om der i tilknytning hertil er behov for ændring af regler i den øvrige lovgivning, der har forbindelse med ægteskabslovgivningen, og om nogle af de bestemmelser i lovgivningen, der knytter retsvirkninger til ægteskabet, bør kunne anvendes på visse ægteskabslignende forhold.«

Udvalget har i tiden fra 1971–1983 afgivet 9 betænkninger, heraf 3 betænkninger der helt eller delvist behandler ugifte samlevendes forhold: Betænkning 5 (nr. 720/1974) »Samliv og ægteskab« med kortlægning af retsstillingen for ugifte par, betænkning 8 (nr. 915/1980) om »Samliv uden ægteskab I« om forældremyndighed, retten til leje

Indledning

eller andelsbolig, formueforholdet og arveafgift samt betænkning 9 (nr. 989/1983) om »Samliv uden ægteskab II« om forsørgelsespligt.

Ægteskabsudvalget har i betænkning 8 sammenfattet udvalgets hovedsynspunkter om behovet for en lovregulering af ugifte samlivsforhold. For det første er udvalget af den opfattelse, at ægteskabet er den bedste retlige ramme til at sikre en familie følelsesmæssig og økonomisk tryghed. Det er derfor vigtigt at gøre ægteskabet til en attraktiv samlivsform og derved nedbringe antallet af ugifte samlevende. Som konsekvens heraf bør alle særlige fordele ved at leve sammen uden at være gift fjernes fra lovgivningen. For det andet tager udvalget afstand fra at udforme en bredere lovgivning specielt for ugifte samlevende, idet der i så fald vil blive tale om et »ægteskab af anden klasse«. Hertil kommer, at samlivsforholdene er så vidt forskellige, at udvalget ikke anser det for muligt at give regler, der blot gennemsnitligt tilgodeser parternes ønsker og interesser. Udvalget finder dog, at der indenfor enkelte områder bør gives lovregler til beskyttelse af den svage part.

Udvalget stiller derfor forslag om en regel i lejeloven, der i særlige tilfælde giver den af parterne, der ikke er lejer, mulighed for at få dom til overtagelse af lejemålet ved samlivets ophør (forslaget blev vedtaget som lovregel i 1982) samt forslag om en mindre lempelse af arveafgiften for husstandsmedlemmer (i 1986 gennemførtes en langt mere vidtgående arveafgiftsnedsættelse for samboende par). Endvidere finder udvalget, at det ikke bør overlades fuldstændigt til domstolene at sikre den økonomisk svageste part andel i den andens formue ved samlivets ophør. Udvalget fremsætter derfor forslag om følgende lovskitse med udgangspunkt i de regler, der gælder for særejeægteskaber. (Se side 123–124).

§ 00. Opløses et samliv mellem to personer, kan skifteretten foretage deling af deres formue.

§ 000. Ved opløsning af et samliv mellem to personer kan skifteretten pålægge den ene part at yde den anden et beløb for at sikre, at denne ikke stilles åbenbart urimeligt (væsentligt ringere end stemmende med billighed), navnlig når hensyn tages til parternes økonomiske forhold og samlivets varighed. Hensyn kan også tages til den indsats, den pågældende har ydet til det fælles hjem gennem arbejde, bidrag til det fælles underhold, afsavn eller på anden måde.

(Der er endnu ikke vedtaget en lovregel til regulering af formueopgøret mellem samlevende). Endelig går et flertal i udvalget *imod* indførelsen af regler om fælles forældremyndighed for ugifte samlevende (regler om fælles forældremyndighed blev indført i 1985).

Generelt må det siges, at ægteskabsudvalgets linie var præget af stor forsigtighed, hvilket de senere vedtagne love også illustrerer.

Som en konsekvens af de hovedsynspunkter, der har fundet udtryk i betænkning 8, anfører ægteskabsudvalget i betænkning nr. 9 om forsørgelsespligt, at der ikke bør indføres lovregler om gensidigt privatretlig økonomisk ansvar mellem samlevende par under samlivet. Ligeledes finder udvalget, at der ikke bør indføres en privatretlig bidragspligt mellem ugifte samlevende eller mellem tidligere samlevende. Udvalget henviser i den forbindelse til, at den svage part vil kunne opnå beskyttelse ved brug af den i betænkning 8 foreslåede billighedsregel. Hvad angår den offentligretlige forsørgelsespligt henstiller udvalget, at det overvejes at ophæve ægtefællers gensidige forsørgelsespligt overfor det offentlige, jfr. bistandslovens § 6. Herved tvinges lovgiver og administration indenfor hvert område til at tage stilling til, i hvilket omfang tilhørsforhold til en familie eller husstand skal have betydning for ydelser fra det offentlige. Ad denne vej vil de fordele, der er knyttet til samliv uden ægteskab indenfor det socialretlige område, kunne forsvinde.

Ægteskabsudvalgets arbejde blev fulgt op af socialministeren, der den 1. november 1983 nedsatte et udvalg til behandling af spørgsmålet om ligebehandling af samliv med og uden ægteskab indenfor den sociale lovgivning. Udvalget afgav betænkning (nr. 1087/1986) i 1986. Det er udvalgets opfattelse, at der ikke er en éntydig løsning på, hvorledes et samliv uden ægteskab kan ligebehandles med samliv med ægteskab. Udvalget skitserer to løsningsmodeller: *individualprincippet*, der indebærer, at hver enkeltperson alene vurderes ud fra sine egne økonomiske forhold, således at en socialydelse tildeles og beregnes til den enkelte uafhængigt af tilknytningen til en ægtefælle eller en husstand. Og *husstandsprincippet*, der indebærer, at hjælpen tildeles og beregnes under hensyn til den enkeltes tilknytning til en anden person eller en husstand. Udvalget anfører, at valget af løsningsmodel indenfor de enkelte områder er et politisk valg. Individualprincippet vil således give store merudgifter, men er til gengæld i overensstemmelse med den almindelige udvikling i samfundet. Husstandsprincippet vil indebære besparelser, men rejser samtidig betydelige administrative problemer. Socialministeren har i Folketinget givet sin principielle støtte til en gradvis indførelse af individualprincippet på det familie- og socialpolitiske område, men har samtidig påpeget, at der kan være et behov for en fravigelse af dette princip for at yde hjælp til grupper med større behov end andre, dvs. at der må anlægges fordelingspolitiske og socialpolitiske hensyn. Endvidere har ministe-

Indledning

ren fremhævet, at hvis flere personer i husstanden har glæde af en ydelse, f.eks. varme- og boligstøtte, er det rimeligt (som i dag) at anvende et husstandsprincip¹¹. Folketinget har d. 14. maj 1987 vedtaget en gradvis indførelse af individualprincippet på det familiepoltiske og sociale område¹².

VI. Samlevende personer af samme køn.

Ved straffeloven af 1930 ophævedes den tidligere gældende kriminalisering af et homoseksuelt forhold mellem voksne personer. Denne liberalisering betød dog ikke, at homoseksuelle forhold blev accepteret på linie med forhold mellem personer af forskelligt køn. Først i de senere år er der sket en holdningsændring i befolkningen og blandt politikere, hvilket har ført til, at Folketinget den 24. maj 1984 vedtog at nedsætte en kommission til belysning af homoseksuelles situation i samfundet. Kommissionen følgende kommissorium:

»Idet det anerkendes, at homoseksuelle bør have mulighed for at leve i overensstemmelse med deres identitet og indrette sig herefter i samfundet, og idet erkendes, at muligheden herfor ikke er tilstede i tilstrækkeligt omfang, skal kommissionen sammenstille og fremlægge tilgængelig videnskabelig dokumentation om homoseksuelles livsform samt foranstalte undersøgelser, der belyser homoseksuelles juridiske, sociale og kulturelle situation.

I forlængelse heraf skal kommissionen fremkomme med forslag til foranstaltninger, der sigter mod at fjerne eksisterende diskrimination indenfor alle sektorer i samfundet, og som i øvrigt forbedrer de homoseksuelles situation, herunder forslag til bestemmelser for faste samlivsforhold.

Det blev tillige angivet, at kommissionens overvejelser skulle tage udgangspunkt i ægteskabsudvalgets forslag til en regulering af ugifte samlevendes forhold, ligesom der burde tages hensyn til den udvikling, der indenfor dette område pågår i de øvrige nordiske lande.

I 1986 afgav kommissionen en delbetænkning (nr. 1065/1986) om homoseksuelle og arveafgift, hvori der blev stillet forskellige forslag til en betydelig lempelse af arveafgiftsreglerne for homoseksuelle par. Folketinget vedtog den mest vidtgående løsning – en arveafgiftsmæssig ligestilling mellem to samlevende personer af samme køn og

¹¹ Ministerens udtalelser er fremsat d. 12. februar 1987. Se Folketingets forhandling 1987 sp. 7179–7182.

¹² Beslutningsforslag nr. B 100. Se Folketinget 1986–87 blad nr. 877.

ægtefæller¹³. Denne lov bygger på den opfattelse, at homoseksuelle samboende har samme økonomiske behov for en begrænsning af arveafgiften som ægtefæller.

For at sikre homoseksuelle imod diskrimination blev dansk antidiskriminationslovgivning i 1986 udvidet med et forbud mod forskelsbehandling på grund af seksuel orientering¹⁴.

I delbetænkningen fra 1986 oplyste kommissionen, at der var indledt drøftelser om betimeligheden af at indføre en form for *registreret partnerskab* for homoseksuelle. Selvom kommissionen endnu ikke havde udsendt sin afsluttende betænkning, blev der i Folketinget den 21. januar 1988 fremsat forslag til en lov om registreret partnerskab. Forslagsstillerne (Socialdemokratiet, Socialistisk Folkeparti og Det radikale Venstre) begrundede forslaget med, at partierne ønskede, at reglerne om registrerede par kunne blive gennemført i folketingsåret 1988. Ifølge forslaget kan to personer af samme køn lade deres partnerskab registrere og derved opnå samme retsvirkninger som ved indgåelse af ægteskab. Dog får parret ikke adgang til at adoptere. Reglerne om kirkelig og borgerlig vielse finder heller ikke anvendelse på registreret partnerskab¹⁵.

Dette forslag til en lov om registreret partnerskab fik justitsministeren til at anmode kommissionen om at afslutte sit arbejde hurtigst muligt, sådan at betænkningen kunne indgå i folketingets behandling af lovforslaget. Kommissionen afsluttede herefter sit arbejde den 25. januar 1988 med udgivelse af betænkning nr. 1127/1988 om homoseksuelles vilkår. Et flertal (6 medlemmer) frarådede indførelse af nogen form for registreringsordning for personer af samme køn. For det første fandt flertallet, at der ikke var noget reelt behov for en lovmæssig regulering og henviste til, at den retlige regulering af ugifte samlivsforhold i vidt omfang også omfatter homoseksuelle par. For det andet ville Danmark være det eneste land i verden med en registreringsordning for homoseksuelle par. Mindretallet (5 medlemmer) fandt, at der burde indføres registreret partnerskab for to personer af samme køn, idet en ligestilling mellem homo- og heteroseksuelle forhold ikke kan opnås på anden måde.

¹³ Lov nr. 339 af 4. juni 1986 om lempelse af arveafgift for samlevende søskende og samlevende personer af samme køn, med ikrafttræden den 21. juni 1986.

¹⁴ Lov nr. 357 af 3. juni 1987 med ikrafttræden 1. juli 1987.

¹⁵ Lovforslaget går væsentligt videre end den svenske lov om homoseksuelle samboere, som trådte i kraft d. 1. januar 1988, se SFS 1987:813 af 18. juni 1987. Ved denne lov fastslås, at en række regler, der gælder for ugifte samlevende, også skal gælde for homoseksuelle samlevende.

Indledning

VII. Udviklingen i Sverige og Norge. Særligt om deling af samlevendes formue ved samlivets ophør.

Det relativt største antal ugifte samlevende i verden findes i Sverige, hvor 20% af alle samlevende er ugifte¹⁶. Antallet af ugifte samlevende i Norge er lavere, formentlig omkring 9% af alle samlevende¹⁷. I en række lande i Europa og USA er andelen af ugifte samlevende stigende men ikke så høj som i Skandinavien. Indenfor ægteskabsrettens område har der siden ægteskabslovenes vedtagelse i 1920'erne i vidt omfang hersket retsenhed i Norden. Derimod er retsudviklingen i Norge, Sverige og Danmark forløbet forskelligt i løsningen af en række af de problemer, der opstår for ugifte samlevende. Særlig interesse knytter sig til principperne for deling af et samlevende pars formue.

I *Sverige* blev der samtidig med vedtagelsen af en ny ægteskabslov i 1987 vedtaget en lov om samlevendes fælles hjem (bolig og bohave)¹⁸. I lovens § 5 bestemmes, at ejendom erhvervet til fælles brug skal ligedeles ved samlivets ophør. Delingsreglen gælder kun ved samlivsophævelse, og der er således ikke tale om en regel, der indvirker på ejerforholdene under samlivet. Skævdeling kan finde sted, hvis samlivets længde, de samlevendes økonomiske forhold og omstændighederne i øvrigt taler derfor, jfr. § 9. Udtagelsesretten til bolig og bohave afgøres efter en behovsvurdering, jfr. § 10. Afgår en samlever ved døden, gælder reglerne om bodeling og udtagelsesret tilsvarende, jfr. § 12. Herudover sikres den efterlevende samlever altid et minimumsbeløb af friværdien i hjemmet svarende til 46.600 svenske kr. (i 1986-kr.). Disse regler sikrer, at begge samleverne får andel i de nære værdier – bolig og bohave – erhvervet under samlivet, uanset hvem af parterne der har betalt aktiverne.

Flere kritikpunkter er dog blevet fremsat mod den nye lovgivning¹⁹. Anders Agell har anført, at beskyttelsen af den økonomisk svage part svækkes ved, at delingsreglen ikke omfatter aktiver erhvervet før samlivet blev etableret, f.eks. hvis parret er flyttet ind i en bolig, som den ene part allerede ejer. Omvendt anser Agell loven for vidtgående

¹⁶ Statistisk materiale om udviklingen i Sverige indenfor ægteskab og ugifte samlivsforhold findes hos Anders Agell: »Samboende utan äktenskap«, Liber Förlag, (1985) s. 11–28.

¹⁷ Se nærmere NOU 1988: 12 »Husstands-fellesskap« s. 8. Se også Lars Østby og Kirsti Strøm Bull: »Omfang

og utbredelse av samliv uten vigsel« i TFR 1986 s. 140–166.

¹⁸ Lag om sambors gemensamma hem, SFS 1987:232 med ikrafttræden den 1. januar 1988.

¹⁹ Se f.eks. Anders Agell: »Äkten-skaps- och samboenderet«, Iustus Förlag (1987) s. 184.

i de kortvarige samliv, hvor en skævdeling kan være vanskelig at fastsætte.

I *norsk* retspraksis er det i en række tilfælde blevet anerkendt, at et aktiv kan være i sameje, selvom kun den ene af parterne har erlagt betalingen. I forhold til dansk ret og til dels også svensk ret er dette en videregående anvendelse af samejebegrebet. Sameje er hovedsagelig blevet statueret til den fælles bolig og indbo, men i princippet kan sameje også opstå ved andre aktiver tilhørende privatsfæren, som f.eks. bil og båd. Sameje antages således at foreligge, når et aktiv anses for erhvervet ved fælles indsats. Denne indsats kan bestå både i økonomiske bidrag til familiens underhold (derved opstår et »sammenblandingssameje«) og arbejde i hjemmet med husholdning og omsorg for børn (derved opstår et »husmodersameje«)²⁰. Ud fra tilsvarende synspunkter statueres der i retspraksis også sameje mellem ægtefæller.

Den første dom om »husmodersameje« blev afsagt i 1975 (Norsk Retstidende 1975.220), hvor det i dommens præmisser bl.a. blev anført »hustruens arbejde i hjemmet må tælle med ved afgørelsen af, om ejendele, som er erhvervet under ægteskabet, skal anses for indbragt af ægtefællerne i fællesskab. At hævde noget andet ville være i strid med dagens samfundsopfattelse og retsfølelse«.

Senere domme om »husmodersameje« er i teorien blevet fortolket derhen, at når der foreligger en husmoderindsats på »normalt niveau«, vil der være formodning for, at bolig og bohave, der er erhvervet under ægteskabet, er i sameje (med lige andele) mellem parterne²¹. Der er tale om et egentligt sameje, der får virkning allerede under parternes samliv og altså ikke blot en delingsregel som i Sverige. Den væsentligste ulempe ved denne samejekonstruktion er, at der hersker betydelig retsusikkerhed med hensyn til hvilke krav, der stilles for at erhverve medejendomsret og hvilke aktiver, der vil være omfattet af samejet.

I 1987 afsluttede det norske ægteskabsudvalg sit arbejde med indstilling til en revision af reglerne om det økonomiske forhold mellem ægtefæller²². Udvalget stiller forslag om en lovregel, hvorefter ejendele, der erhverves af begge ægtefæller, bliver i sameje mellem dem. Ved vurdering af, hvem der har erhvervet den fælles bolig og sædvanlig

²⁰ Se om disse begreber Helge J. Thue: »Samliv och sameje«, Tanum—Norli, (1983).

²¹ Se nærmere om retspraksis Peter Lødrup: »Materiell skifterett«, Ham-

merstad, Oslo, (1986) s. 125–137 og det i note 20 nævnte værk.

²² Se NOU 1987: »Innstilling til ny ekteskapslov del II«.

Indledning

indbo, skal der også lægges vægt på en ægtefælles arbejde i hjemmet. Derimod ønsker det norske husstandsfællesskabsudvalg, der har behandlet ugifte samlevendes forhold, ikke en tilsvarende lovfæstelse af samejepraksis for ugifte samlevende²³. Udvalget tager dog ikke afstand fra den retspraksis, der har udviklet sig vedrørende sameje for ugifte samlevende.

-

²³ Se NOU 1988: 12 »Husstandsfællesskap« s. 46.

Første del
Forholdene under
samlivet

Kapitel 1 Formueforholdene

Ægtefæller: Med mindre andet er vedtaget, har ægtefællerne almindeligt formuefællesskab. Formuefællesskabet omfatter parternes to bodel. Alt, hvad en ægtefælle indfører i ægteskabet og senere erhverver uanset erhvervelsesmåde, indgår i den pågældendes bodel. Under ægteskabet har ægtefællerne *særråden*, hvorved forstås, at hver ægtefælle kun kan råde over sin egen bodel, og at hver ægtefælle som hovedregel frit kan råde over sin bodel, retsvirkningsloven (RVL) § 16. Indskrænkning i den fri råden hjemles ved RVL §§ 18 og 19, hvorefter en ægtefælle ikke uden den anden ægtefælles samtykke kan foretage visse dispositioner over familiens indbo og bolig, uagtet disse aktiver hører til den pågældendes egen bodel. Under ægteskabet foreligger endvidere *særhæften*, RVL § 25, hvilket indebærer, at en ægtefælle alene hæfter med sine egne aktiver for påtaget gæld. En undtagelse fra særhæftelsesprincippet findes i RVL § 11, hvorefter en ægtefælle kan foretage visse kreditkøb til dækning af de daglige fornødenheder med den virkning, at begge ægtefæller hæfter.

Formuefællesskabet kan fraviges ved, at ægtefællerne selv ved ægtepagt vedtager særeje eller ved trediemandsbestemmelse, RVL § 21. Rådighedsindskrænkningerne i §§ 18 og 19 finder ikke anvendelse ved særeje.

Visse gavedispositioner mellem ægtefæller kræves ægtepagt for at opnå gyldighed såvel i forhold til kreditorer som imellem parterne, RVL § 30.

I. Rådighed og hæftelse.

Hver af parterne i et ugift samlivsforhold bevarer som udgangspunkt den fulde rådighed over sine ejendele og hæfter med disse værdier overfor sine kreditorer, idet samlivet som sådan ikke påvirker parternes økonomiske forhold.

Livs- og interessefællesskabet parterne imellem og sammenblandingen af deres økonomi kan imidlertid føre til store praktiske problemer på mange områder. Der opstår ofte spørgsmål om, hvem en ting tilhører; det kan være vanskeligt at afgøre, om en part har handlet alene eller som fuldmægtig eller måske sådan, at begge parter bliver forpligtede.

Familieretten kan ikke – hverken direkte eller analogt – anvendes til løsning af formueretlige konflikter mellem ugifte samlevende, og formuerettens almindelige regler må modificeres og tilpasses den konkrete situation.

Formueforholdene

Har parterne ved udtrykkelig aftale fastlagt deres indbyrdes formuerelationer, må eventuelle tvister som hovedregel afgøres i overensstemmelse med aftalen. Denne vil dog naturligvis kunne anfægtes med hjemmel i almindelige ugyldighedsregler.

Nedenfor vil blive beskrevet, hvorledes parternes formueforhold – såvel indadtil som i forhold til omverdenen – under samlivet reguleres, idet det lægges til grund, at en aftale ikke foreligger stiltiende eller udtrykkelig.

En tilgængelig beskrivelse af såvel en parts ret til at bruge den anden parts aktiver som en parts ret til via fuldmagt at påføre den anden hæftelse, vil forudsætte, at parternes aktiver er klart afgrænsede overfor hinanden. Da afgrænsningen på grund af livsfællesskabet imidlertid kan volde særlige vanskeligheder, er afgrænsningen udskilt til selvstændig behandling senere. Nedenstående forudsætter derfor, at parternes aktiver er klart afgrænsede overfor hinanden.

Som følge af interesse- og livsfællesskabet vil en part ofte have brugsadgang til den anden parts aktiver. Nægter partneren imidlertid denne brugsadgang, vil den ugifte samlevende ikke have mulighed for at påkalde sig sanktioner eller hjælpemuligheder. En sådan adgang eksisterer dog ej heller for ægtefæller, eftersom RVL § 7 kun finder anvendelse ved samlivsophævelse *på grund af uoverensstemmelse*.

En samlevers brugsadgang medfører ej heller, at den anden part i forholdet udadtil kan forhindres i selv at foretage retlige dispositioner over de pågældende aktiver svarende til de begrænsninger, som finder anvendelse ved formuefællesskab mellem ægtefæller, RVL §§ 18 og 19.¹ Brugsadgangen vil derimod muligvis kunne påberåbes overfor trediemand som hindring for udlæg som en følge af substitutionsprincippet i Retsplejelovens § 509, d.v.s. som en følge af, at udlæg i et aktiv vil forhindre opfyldelsen af en faktisk etableret forsørgelsessituation, jfr. nedenfor kapitel 6.

II. Fuldmagt.

De formueretlige fuldmagtsregler m.v. forudsætter som udgangspunkt, at fuldmagtsgiver og fuldmægtigen oplever sig som to økono-

¹ Ægteskabsudvalget anbefaler i betænkning 9, s. 113 de for formuefællesskab gældende begrænsninger af ejerægtefællens rådighed under ægteskabet og adgangen for den anden ægtefælle til ved ægteskabets ophør at få udlagt disse aktiver udvidet til også

at gælde ægteskaber med særeje. Forslaget begrundes med, at behovet for beskyttelse af den fælles bolig, principielt er ens uanset formueordningen mellem ægtefæller. Tilsvarende beskyttelse savnes for ugifte samlevende.

misk selvstændige personer, der på visse områder har modstående interesser.

Eftersom ugifte samlevende i økonomisk henseende er at betragte som ligestillede hinanden uafhængige personer, volder fuldmagtsreglerne som udgangspunkt ingen vanskeligheder.

Imidlertid vil livsfællesskabet ofte medføre tvivl om en part, det være sig ægtefælle eller ugift samlevende, har handlet alene, på egne vegne, som fuldmægtig på den anden parts vegne eller under sådanne omstændigheder, at begge bliver forpligtede. Når de almindelige formueretlige regler om fuldmagt m.v. skal anvendes, må det derfor i hvert enkelt tilfælde overvejes i hvilket omfang, den regulering, der er en følge af de impliceredes karakter af selvstændige økonomiske enheder, og som de formueretlige regler bygger på som en forudsætning, ophæves eller afgørende svækkes af den særlige interessesolidaritet, der må forudsættes at bestå imellem parterne². Overvejelserne m.h.t. retsstillingen for ugifte samlevende er parallelle med overvejelserne om fuldmagt mellem ægtefæller.

Medkontrahenten vil naturligvis opnå størst sikkerhed for sit krav mod fuldmagtsgiver, såfremt en udtrykkelig fuldmagt forevises ham. Dette vil imidlertid sjældent være praktisk muligt ved fuldmagtsforhold mellem ugifte samlevende, idet fuldmagtsgivelsen sædvanligvis alene beror på de samlevendes adfærd.

Hvorvidt en ugift samlevende (K) har handlet i samleverens (M's) navn vil derfor i almindelighed afhænge af, om (K) ved sit løfte har bibragt medkontrahenten den »beføjede forestilling, at hun (K) ville forpligte en anden«³.

Afgørende for medkontrahentens forhold vil derfor alene være, om den pågældende havde en berettiget *forventning* om, at der ved aftalens indgåelse opstod et krav mod fuldmagtsgiver (M). Som konsekvens heraf må løftegiveren (K) have bevisbyrden for, at det var meningen, at hun (K) ikke selv skulle være forpligtet ifølge kontrakten.

Forskellige momenter kan have betydning for, om et fuldmagtsforhold bevismæssigt kan antages at foreligge. Disse momenter, eksempelvis om der har været fælles økonomi parterne imellem, om hvilken betydning man skal tillægge det faktum, at ydelsen direkte er kommet den anden part til gode, kan bidrage til afklaring af det overordnede spørgsmål, om medkontrahentens forventninger om hæftelse for fuld-

² Jørgen Graversen (red.): Familieret s. 479 med henvisninger.

³ H. Ussing, Aftaler side 281.

Formueforholdene

magtsgiver (her M) er berettiget. Følgelig er det ved afvejningen heraf parternes mulige interessesolidaritet får virkning. Spørgsmålet om, hvorvidt medkontrahenten skal have kendskab til fuldmagtens eksistens bortelimineres, som det vil ses herved. Thi ikke engang en godtroende trediemand kan overvinde den mangel, ikke-eksistensen af en fuldmagt er. Men anses medkontrahentens forventninger for berettigede, vil en fuldmagt bevismæssigt anses at foreligge. Afgrænsningsproblemet bliver således centreret om, hvilke faktorer som i en given situation kan medføre, at medkontrahentens forventninger bliver berettigede.

Lad os se på et par eksempler:

Kommer en installatør på kvindens opfordring f.eks. og installerer parrets »fælles« sammenbragte lamper, kan det ikke være rigtigt, at installatøren skal regne med, at hver part betaler for installation af sine egne lamper og kun disse. Afgørende kan derfor ikke være, hvem ydelsen er kommet direkte til gode, men derimod, om hvem kreditor med føje kunne forvente ville hæfte, nemlig typisk den kontraherende part, kvinden. Det vil i almindelighed ikke være rimeligt at give kreditor, som har erlagt sin ydelse i tillid til den kontraherende parts hæftelse, den yderligere fordel, som ligger i den anden parts ansvar, om kontrahenten viser sig usolid.

Har installatøren et nærmere kendskab til parternes forhold, f.eks. at parrets hjem tilhører manden som fast ejendom, kan dette have indflydelse på hans forventninger.

Fra domspraksis om ægtefæller kan nævnes følgende eksempel:

I UfR 1954.784 V havde hustruen erhvervet en ejendom som særeje, der tjente til familiens bolig. Manden bestilte dels et antenne- og hustelefonanlæg, dels lamper til ophængning i stuerne. Hustruen kom til at hæfte for antenne- og telefonanlægget, men ikke for lamperne. Det fremgår ikke, hvilket kendskab medkontrahenten havde til parrets formueforhold.

Er kontrahenten (K) ikke ejer af aktivet, og medfører ydelsen en værdiforøgelse, idet ejerens (M's) aktiv forbedres (telefon- og antenneanlægget, installation af ny opvaskemaskine), vil sandsynligheden for, at den kontraherende (K) har optrådt som fuldmægtig, være stor. Udgangspunktet må dog være, at den kontraherende part (K) selv bliver forpligtet.

I parrets indbyrdes forhold kan dette medføre, at gavebetragtninger gøres gældende. K ville imidlertid subsidiært kunne fremsætte et berigelseskrav mod M. Uanset den endelige regulering af parrets

indbyrdes økonomiske mellemværender vil hensynet til medkontra-
henten imidlertid gå forud for hensynet til den kontraherende K, som
på grund af sit kendskab til formueforholdene har haft mulighed
for at tage sine forholdsregler.

Også passivitetsbetragtninger vil kunne føre til, at den ikke-kontra-
herende samlever bliver forpligtet.

Se om ægtefæller UfR 1987.43V:

Efter bestilling af M udførte elinstallatør E installationsarbejde på en
ejendom, der – hvilket E ikke vidste – ikke tilhørte M, men M's
ægtefælle H. E sendte faktura til M og forsøgte forgæves at inddrive
beløbet hos ham, hvorefter E rettede sit krav mod H. Selv om H måtte
antages at være klar over, at M's betalingssevne var tvivlsom, reagerede
hun ikke overfor E i anledning af, at de nævnte hensigtsmæssige og
til dels nødvendige arbejder var udført på hendes ejendom. Først efter
at samlivet med M var ophævet, og kravet var blevet rettet mod hende,
– et årstid efter arbejdets udførelse – gjorde H gældende, at hun ikke
havde bestilt eller godkendt arbejdets udførelse. I hvert fald under
disse omstændigheder fandtes H at have pådraget sig en medhæftelse
for regningens betaling. (Dommen er afsagt med dissens, 2:1).

Se tillige UfR 1985.427H, hvor K dømtes til betaling af visse køb
foretaget af en tidligere samlever M på K's kontokort. K var klar
over, at der forelå en mulighed for misbrug af kontokortet og havde
undladt at give besked om at spærre kontoen.

Dommen kan sammenholdes med UfR 1987.582V, hvori M frifand-
tes for sælgeren, S's, krav om betaling af checkbeløbet. K, der levede
sammen med M, havde fra denne tilegnet sig 3 checkblanketter, som
hun udfyldte og underskrev med M's navn, hvorpå hun udgav checke-
ne i forbindelse med køb hos S. M fandtes hverken at have udvist en
sådan mangel på omhu ved sin opbevaring af checkblanketterne eller
sin kontrol med kontoudtogene eller at have udvist en sådan passivitet,
at det kunne medføre, at han hæftede for de falske checks. Der fandtes
heller ikke grundlag for at fastslå, at M stiltiende havde accepteret, at
K udstedte checks på hans vegne, eller at K's udgivelse af checkene
havde medført nogen berigelse for ham.

Endelig vil overvejelser om det berettigede i medkontrahentens for-
ventninger, kunne medføre at begge samlevere anses for forpligtede.

RVL § 11 om fælles hæftelse antages ikke at kunne anvendes ana-
logt på ugifte samlevende. Ved anvendelse af almindelige formueret-
lige grundsætninger vil man imidlertid ofte kunne opnå fælles hæftel-
se, idet en konkret fortolkning vil kunne føre til, at den ugifte samle-
vende, som har købt ind til den daglige husførelse, har optrådt som
fuldmægtig for den anden part, samtidig med at den indkøbende part
har optrådt på egne vegne. En sådan fortolkning medfører, at begge

Formueforholdene

hæfter, og samtidig at begge parter er undergivet dansk rets almindelige forældelsesregler⁴.

I UfR 1985.77V fandtes en hustru (K) i medfør af RVL § 11 at hæfte for betalingen af fyringsolie, der var leveret til hendes samlevende ægtefælle. I præmisserne hedder det bl.a.: »Efter forklaringerne har indstævnte (K) tidligere lejlighedsvis foretaget bestillinger på levering af olie og en enkelt gang foretaget en betaling til appellant, men det er ikke godtgjort, at appellant, at de af denne sag omfattede leverancer er bestilt af hende, og allerede af denne grund kan der ikke pålægges indstævnte en selvstændig hæftelse for betalingen.

Således som præmisserne er formuleret, blev det afgørende for, at K ikke tillagdes en selvstændig hæftelse, at hun ikke selv havde bestilt leverancerne. Da sagen vedrørte ægtefæller og muligheden af at lade den kontraherende part, manden, hæfte *sammen med hustruen* alene i kraft af ægtefællefuldmagten i § 11, var en vurdering af, i hvilket omfang en stiltiende fuldmagt forelå, herefter unødvendig.

Havde tvisten derimod bestået i forhold til ugifte samlevende, havde denne udvej måttet undersøges. På grund af det ovenfor anførte er det sandsynligt, at dobbelthæftelse vil kunne fastslås, idet en stiltiende fuldmagt måtte begrundes derved, at kvinden gentagne gange tidligere havde foretaget bestillinger og en enkelt gang foretaget betaling, at der løbende var indkøbt olie, og at man ikke ved den pågældende levering havde købt ekstraordinært ind, hvorfor det synes tilfældigt, hvem der bestilte olieforsyningerne, idet begge blot varetog den fælles husførelse. Medkontrahentens forventninger om hæftelse måtte derfor synes berettigede.

Selve parrets formueforhold og levevis kan dog ikke i sig selv skabe en stiltiende bemyndigelse for den disponerende part. Hertil må kræves, at parten tidligere uden vrøvl, som i den pågældende sag, har foretaget tilsvarende dispositioner.

Der henvises i øvrigt til den tidligere nævnte UfR 1987.43V, særlig dissensen.

III. Afgrænsning af parternes formuer.

Reglerne for indførelse af et aktiv i en ugift samlevers formuesfære svarer nøje til reglerne for indførelse af aktiver i en ægtefælles bodel⁵.

⁴ Den særlige forældelsesregel for hustruer i RVL § 26 er, af såvel ægteskabsudvalget af 1957 som ægteskabsudvalget af 1969 (betænkning 3, s. 39)

foreslået afskaffet under hensyn til kvindernes ændrede stilling.

⁵ Se Finn Taksø-Jensen, Person-, familie- og arveret, s. 86f.

Et aktiv hører til en parts formuessfære, hvis den pågældende part har indført dette i aktivmassen, enten ved erhvervsindtægt, arv eller gave. Ejede parten aktivet allerede ved samlivets begyndelse, vil der sjældent kunne være tvivl om ejerforholdet. Er aktivet derimod først erhvervet under samlivet, vil der kunne opstå afgrænsningsproblemer.

Er gaver f.eks. givet i den hensigt, at begge parter skal tilgodeses, må aktivet være i sameje mellem dem. Er hensigten derimod ikke klar, vil gaven antagelig høre til den, fra hvis venner eller slægtsninge gaven hidrører.

Under samlivet vil det som udgangspunkt fastholdes, at det formelle ejerforhold dækker det reelle, såfremt anskaffelsesforholdene er klare, og ejerparten har haft tilstrækkelige økonomiske midler til sin rådighed. Det er således afgørende, hvorfra modydelsen være sig en anden bil, sommerhusgrunde, penge, stammer.

Har begge parter erhverv, vil den enes anskaffelse af møbler eller fast ejendom ofte have til forudsætning, at den anden anvender en stor del af sine indkomster til familiens brug, end det ellers ville have været tilfældet.

Har den kvindelige part købt indbo på afbetaling for egne midler, hører de til hendes aktivmasse, selv om samleveren siden hen har betalt en del af afdragene, og hans kreditorer kan ikke gøre udlæg i ejendomsretten til indboet. Men de vil muligvis kunne gøre udlæg i den fordring, som samleveren har fået på hende, fordi han har indfriet forpligtelserne. Vedrører tvisten ægtefæller, kan det være nærliggende at betragte afdragene som bidrag til familiens underhold og således som en opfyldelse af den almindelige forsørgelsespligt. Det er vanskeligt at sige, om domstolene på tilsvarende måde ville betragte samleverens afdrag som bidrag til familiens underhold. På baggrund af gennemgangen ovenfor om forsørgelse mellem ugifte samlevende synes muligheden imidlertid herfor i høj grad at foreligge.

Er aktiverne anskaffet under samlivet, vil det ofte ikke kunne ses, fra hvilken part de anvendte midler stammer. Eller den ene part kan have ydet et beløb f.eks. udbetaling eller dele heraf til fast ejendom, som efter fælles aftale anskaffes alene i den andens navn.

Et sådant beløb kan såvel ved kreditorforfølgning som ved senere opgør mellem parterne rubriceres som lån eller som adkomstgivende til en samejeandpart, idet større eengangsbeløb kun vanskeligt lader sig rubricere som forsørgerydelser, jfr. nedenfor kapitel 2.

IV. Overdragelse.

1. Forholdet mellem parterne.

Overdragelse mellem ugifte samlevende kan ske uden iagttagelse af de krav til ægtepagt, som er gyldighedsbetingelse mellem ægtefæller ved usædvanlige gaver. Ugifte samlevende er således lettet for iagttagelse af særlige formkrav, hvilket imidlertid indebærer, at det bevismiddel for overdragelse som en aktivfortegnelse i en ægtepagt måtte være, ikke vil foreligge.

Udover at sælge eller give gaver har ægtefæller tillige mulighed for overførelse af aktiver i henhold til RVL § 31, den såkaldte (tantiemeregul). På grund af de ret beskedne formkrav – et af overdrageren underskrevet dokument, hvori overskuddets størrelse angives, samt at overførelsen sker senest i året efter det år, der har dannet grundlag for beregningen – er reglen særdeles operationel. Tantiemereglen bliver ikke mindre interessant af, at en sådan overførelse mærkværdigvis – ikke kvalificeres som gave i relation til arve- og gaveafgiftsloven.

Reglen kan ses som udtryk for den opfattelse, at ægtefællerne uden hensyn til hvem, der tjener pengene, er fælles om erhvervsindsatsen, og at det derfor ofte vil være rimeligt, at et eventuelt overskud deles imellem dem.

Denne opfattelse, nemlig at den ikke-ejende part gennem sin egen indsats har en ret til godet, hvilket jo er ensbetydende med, at der ikke foreligger en vederlagsfri overdragelse, synes ligeså at ligge til grund for retternes afgørelse for så vidt angår ugifte samlevendes beskatning af godtgørelsesbeløb, se iøvrigt kapitel 9.

En mulighed for overdragelse af større eengangsbeløb er derfor muligvis med samme begrundelse som for ægtefæller tilstede for ugifte samlevende. Også her må det imidlertid være en forudsætning, at overdrageren var og forblev solvent ved overdragelsen, samt at bevis for overdragelsen kan dokumenteres.

2. Forholdet udadtil.

2.1. Omsætningserhverver.

Ved ethvert salg af den anden parts aktiver, som ikke er til brug i sælgerens erhvervsvirksomhed, vil ejeren, uanset om denne er gift eller ej, vindicere efter gældende regler, DL 6-17-5, 5-8-12.

Har en ægtefælle imidlertid overladt et løsøreaktiv tilhørende sin bodel eller særeje til den anden ægtefælle til brug i dennes erhvervsvirksomhed, og sælger denne ægtefælle aktivet, ekstingverer en godtroende omsætningserhverver som en undtagelse fra hovedreglen ejerægtefælens ret allerede fra aftalens indgåelse, RVL § 14.

Ægteskabsudvalget anfører⁶ i betænkning nr. 3, at grundsætningen i RVL § 14 vil være gældende, selv uden bestemmelsen, hvorfor udvalget foreslog bestemmelsen ophævet.

Da hensynene til omsætningens sikkerhed med tilsvarende styrke gør sig gældende, såfremt konflikten består mellem ugifte samlevende og en godtroende trediemand, vil denne grundsætning, dersom dette er rigtigt, ligeledes kunne anvendes i samlivsforhold. I Graversen (red) familieretten stilles s. 484 spørgsmål ved, om en sådan grundsætning findes.

2.2. Kreditorer

Da hver part, såvel i ægteskab som i et samlivsforhold, hæfter alene med sine midler for sine forpligtelser, vil en fordringshaver i praksis gang på gang møde den påstand, at genstanden, hvori der ønskes udlæg, hører til den anden parts rådighedsområde. Det er særligt ved løsøre, at disse bevisvanskeligheder kommer frem. Ved fast ejendom vil tingbogens udvisende normalt være afgørende.

Kreditorer skal naturligvis ikke respektere en proformatransaktion, hverken mellem ugifte samlevende eller ægtefæller, og kan de føre bevis for proforma, kan de gøre udlæg i aktivet. I visse situationer vil udlæg altså kunne foretages i aktiver, som lyder på debitors/debitrix' – samlevers navn; dette er dog ikke udtryk for samhæften, men alene udtryk for, at det formelle ejerforhold ikke dækker det reelle.

Praksis går tilsyneladende vidt i retning af at acceptere transaktioner mellem ægtefæller og ugifte samlevende.

VLD af 18.12.1978 (7-1659/1978) omhandlede en mand og en kvinde, som blev gift, medens sagen verserede, og som samlevede i et hus, som kvinden i december 1977 havde købt for 415.000 kr. med 110.000 kr. i udbetaling. Af udbetalingen havde hun lånt 45.000 kr. i Sparekassen, ca. 42.000 kr. af manden, og resten havde hun hævet på sin bankkonto. Terminsydelserne ville andrage 60 – 70.000 kr. om året. Kvinden havde ingen uddannelse og tjente i 1977 ca. 25.000 kr. Manden, der havde en gæld på 700.000 kr., tjente i 1977 150.000 kr. netto. Det var ikke meningen, at manden skulle bidrage til betalingen af terminsydelserne. Fogedretten lagde til grund, at der til kvindens erhvervelse af ejendommen ikke hidrørte mere end de lånte godt 42.000 kr. fra manden, i hvis krav på tilbagebetaling, der var foretaget udlæg. Fogedretten fandt ikke, at mandens kreditorer kunne gøre noget krav gældende mod

⁶ Ægteskabsudvalget, betænkning 3, s. 60.

Formueforholdene

kvinden eller dennes ejendom, selv om hun ved erhvervelsen heraf havde påtaget sig gældsforpligtelser, som hun efter sine verserende familie- og indtægtsforhold ikke ville kunne klare, og selv om manden havde en betydelig indtægt. For landsretten gjordes gældende, at ejendommen reelt tilhørte manden, og at det alene var proforma, at han ikke havde fået skøde på ejendommen. Parterne indgik ægteskab i maj 1978, således at hustruen havde særeje. Det fremgik af forklaringerne, at begge ægtefæller bidrog til betaling af ydelserne vedrørende ejendommen. Hustruen, der stadig kun tjente 30.000 kr. om året, forklarede, at det var af hensyn til mandens kreditorer, at hun fik skøde på ejendommen. Landsretten udtalte, at den omstændighed, at kvinden og hendes nuværende ægtefælle af hensyn til dennes kreditorer ikke havde ønsket, at han skulle få skøde på ejendommen, og at han i væsentligt omfang bidrog til familiens underhold og boligudgifter, ikke kunne medføre, at hendes køb af ejendommen til dels med midler til udbetaling lånt af ham, kunne anses som proforma⁷.

Det må naturligvis være uantageligt, om et ejerforhold skulle være gyldigt overfor kreditorerne, men ikke mellem parterne. Når retsforholdet er håndhævet overfor trediemand, fanger bordet. Det må derfor forventes, at ejendommen i den omtalte sag også under eventuelle senere tvister (mellem ægtefællerne) henregnes til hustruens (tidligere samleverskens) særeje.

For så vidt angår overdragelse af løsøregenstande er overdragelsen bindende overfor overdragerens kreditorer allerede fra aftalens indgåelse.

Imidlertid vil det være uhyre vanskeligt at dokumentere, at endelig aftale om overdragelse har fundet sted mellem ugifte samlevende.

Som dokumentation herfor kan parret ganske vist oprette gavebrev, som undertegnes af vitterlighedsvidner. Sådanne utinglyste papirer må besidde en bevisværdi svarende til den fortegnelse, som i henhold til RVL § 22 kan oprettes af ægtefæller. Herved vil bevisværdien afhænge af, om tidspunktet for dens oprettelse, og om der efter oprettelsen har fundet aktive overførelser sted. Et sådant gavebrev vil sjældent forekomme i praksis.

Under alle omstændigheder vil afgørende være, at overdragelsen ikke er sket proforma.

Befinder en løsøregenstand sig i den ene parts besiddelse, vil den almindelige regel være, at dette skaber en stærk formodning for, at tingene er hans/hendes, således at der må kræves et klart bevis for, at dette ikke er tilfældet. Ofte vil en families ejendele imidlertid befinde

⁷ I øvrigt henvises til UfR 1955.485H og UfR 1966.257H vedr. ægtefæller. Se om fortolkning af disse nærmest mod-

stridende domme, Graversen (red.): Familieret s. 378ff.

sig under sådanne forhold, at ingen af samleverne efter besiddelsen alene kan udpeges som berettiget fremfor den anden.

Da afgrænsningen af de to rådighedsområder er vanskelig og usikker, og da faren for underhåndsaftaler mellem parterne er stor, er det naturligt, at det i tidligere fogedpraksis, for så vidt angår ægtefæller, viste sig en tendens til »at skære igennem«, idet man, når der skulle gøres udlæg hos skyldneren, gik ud fra, at alt, hvad der fandtes i hjemmet, var skyldnerens, med mindre det modsatte blev bevist. Samlivet skabte således en formodning *imod* bindende aftaler om overdragelse.

Ved dommen i UFR 1971.335 blev formodningsreglen klart afvist. Landsretten udtalte herunder, at der i et tilfælde, hvor hustruen havde væsentlige erhvervsindtægter, ikke fandtes at bestå nogen formodning for, at indbo, som var anskaffet under ægteskabet, var indkøbt for debtors midler. Synspunktet i dommen bekræftes af motiverne til Retsplejeloven, hvori det anføres, at en sådan formodningsregel griber ind i den ægteskabelige formueordning.

En stikprøve til nogle fogedretter viser imidlertid, at formodningsreglen fortsat finder anvendelse i vidt omfang.

Fogeden har således ved sin udlægsforretning tre muligheder: at anse aktivet som tilhørende skyldneren alene, samleveren /ægtefællen alene, eller dem begge i (lige) sameje. Tilsyneladende er det vanskeligt med rimelig sikkerhed at angive, hvilken af disse muligheder der foretrækkes.

Fogedpraksis varierer imidlertid ikke, for så vidt angår spørgsmålet om, hvorvidt ægtefæller og ugifte samlevende bør behandles ens ved udlægsforretningen. Der er en bred enighed om *ikke* at sondre mellem, om parret har vielsesattest eller ej.

Det siger sig selv, at beviskravene vil slækkes, når konflikten består indbyrdes mellem parterne. Disse er jo bevismæssigt jævnbyrdige parter, der normalt har haft samme mulighed for og anledning til at sikre sig bevis for deres respektive standpunkter. Ved kreditorforfølgning opstår konflikten derimod mellem på den ene side samleverne/ægtefællerne, der har haft lejlighed til at sikre sig bevis for det, der er deres samstemmende forklaring, nemlig at det aktiv, som den ene parts kreditor foretager udlæg i, tilhører den anden part, og på den anden side en kreditor, der hverken har haft mulighed for eller anledning til at sikre sig bevis for sit standpunkt, nemlig at aktivet tilhører hans debitor⁸.

⁸ Ligeså Noe Munck i Graversen (red.): Familieret 1980 s. 379.

Formueforholdene

Det formelt registrerede ejerforhold (i første række tinglysning af adkomst på fast ejendom, skibe og luftfartøjer) skaber en stærk bevismæssig formodning for ejerforholdet og synes i kreditorforfølgningssituationer at spille en større rolle end ved opgør mellem parterne indbyrdes – i den forstand, at kreditor kan påstå sig det formelt registrerede ejerforhold overfor parterne (derimod ikke nødvendigvis den omvendte vej).

Det kan derfor konkluderes, at det næppe er bevisvurderingen, der er forskellig i de to situationer, men derimod kravet til bevisets styrke, idet beviskravene er afhængig af de implicerede, altså om konflikten består indbyrdes mellem parterne eller overfor trediemand. Konsekvensen heraf er, at den ene parts kreditorer vil kunne få andel (udlæg) i aktiver, som parten selv ikke ville kunne få andel i. Samtidig må det forventes, at der vil stilles mindre beviskrav overfor overdragelser i forhold til arvinger end overfor kreditorer. Afgørende for beviskravene er derfor ikke, hvornår konflikten finder sted, men hvem konflikten berører.

Kapitel 2 Privatretlig Forsørgelse¹

Ægtefæller: I henhold til Retsvirkningslovens (RVL) § 2 har ægtefæller under samlivet forsørgelsespligt overfor hinanden og overfor parternes fællesbørn. Forsørgelsespligten overfor børnene fremgår endvidere af Børnelovens § 13. Forsørgelsespligten i henhold til RVL § 2 omfatter både pangeydelser og omsorgsydelser og kan opfyldes på den måde ægtefællerne selv vælger, idet arbejde i hjemmet udtrykkeligt anføres som ækvivalent med erhvervsarbejde. § 2 forudsætter formentlig, at en ægtefælle har krav på at leve på samme økonomiske niveau som den anden. Forsømmer en ægtefælle sin forsørgelsespligt under samlivet, har den anden ægtefælle mulighed for at anmode statsamtet om udfærdigelse af bidragsresolution i medfør af RVL § 5. § 5 anvendes kun sjældent. Ifølge en undersøgelse foretaget af ægteskabsudvalget blev der i 1971 over hele landet indgivet 8 ansøgninger efter § 5 hvoraf 2 blev imødekommet. Senere statistik findes ikke. § 5 sanktionerer alene brud på den økonomiske del af underholdspligten. Hvilke forholdsregler, der kan anvendes, dersom natural-/omsorgsforsørgelsen ikke opfyldes, er hidtil ikke problematiseret hverken i lov eller retsteori.

I. Forholdet indbyrdes mellem de ugifte samlevende.

Ugifte samlevende er under samlivet som udgangspunkt at betragte som hinanden uafhængige personer uden økonomisk ansvar for samlivspartnerens forsørgelse.

Imidlertid vil samlivsforhold ofte medføre et økonomisk fælleskab, idet parret indretter sig efter deres samlede økonomiske formåen, eftersom den økonomiske levestandard, som ønskes af familier idag, i almindelighed kun kan opretholdes, hvis begge parter har indtægter.

Et sådant økonomisk fællesskab medfører ofte en økonomisk afhængighed, som imidlertid ikke medfører, at en part har *krav* på at leve på samme økonomiske niveau, som den anden, eftersom der ikke er nogen lovhjemlet underholdspligt.

Praksis fra den offentlige administrations side f.eks. fra bistandsloven viser, at parterne i vidt omfang fastholdes på den faktiske forsørgelse. Ligeså viser praksis vedrørende bortfald eller nedsættelse

¹ Vedr. offentligretlig forsørgelse, se kapitel 3 om sociale ydelser.

Privatretlig forsørgelse

af hustrubidrag ved samlivsetablering, jvf. ndf. under II, at ugifte samlevende indirekte pålægges en forsørgelse af hinanden.

Endelig viser domsmaterialet vedr. formuedeling ved samlivsophævelse, jfr. kapitel 7, at parterne ofte selv, mens samlivet består, anser et fælleskab, hvor hver yder efter evne, som en naturlig samlivsform.

Mellem de ugifte samlevende opstår der således – støttet eller presset af myndighederne – typisk en gensidig forventning om at leve på samme økonomiske niveau, som, såfremt den skuffes, imidlertid ikke kan sanktioneres.

Realiteten synes herefter at være, *at* parterne *under samlivet* ikke har et indbyrdes krav på at leve på samme niveau, *at* det offentlige i almindelighed pålægger de ugifte samlevende et pres til underhold i et eller andet ubestemt omfang, og *at* de ugifte samlevende rent faktisk efterkommer dette pres.

Denne ulovhjemlede forsørgelse under samlivet har afsmittende virkning på forholdet til kreditorerne og parternes retsstilling ved samlivsophævelse. Forsørgelsen er formodentlig baggrunden for, at retspraksis almindeligvis ikke vil give en part medhold i påstand om tilbagebetaling af for meget betalt ydelse under samlivet under forudsætning af, at beløbene er ydet til fællesskabet. Såvel et krav fra den betalende parts kreditorer som – ved samlivsophævelse – et krav parterne imellem må således forventes afvist under hensyn til parternes fælles hjem og sammenblandede økonomi.

Ved utrykt ØLD af 19.juli 1975 (13-134/1974) fandt retten, at den kvindelige part ikke havde godtgjort, at der forelå sådanne ganske særlige omstændigheder, at der var grundlag for nu at pålægge den mandlige part at godtgøre hende nogle af de ydelser, som hun havde udredet i den periode, hvor parterne havde fælles hjem og sammenblandet økonomi. Samlivet varede knapt et år, K havde ydet ca. 20.000 kr. mere end M, som ved samlivsophævelsen forblev i nyanskaffet hus.

Har eksempelvis den ene part afholdt udgifter til den andens uddannelse, vil disse ydelser normalt blive betragtet som underholdsydelser, også selv om det ligger klart, at de allerede på grund af den ydendes egne indtægtsforhold gik ud over, hvad han eller hun kunne forvente at betale.

Således ØL afgørelse af 27/11. 1980 (18-352/1979), hvor K efter 2 1/2 års samliv, hvorunder hun havde fået sin uddannelse, ophævede samlivet. M fik ikke medhold i sin påstand om godtgørelse for merudgifter under samlivet.

Ved vurdering af hvorvidt de ydede beløb skal henregnes til forsørgelse, vil det være naturligt at sondre mellem løbende ydelser (tilskud til prioritetsydelser, uddannelser) og éngangsbeløb (f.eks. delvis udbetaling til ejendom i anden parts navn); denne sondring vil imidlertid være aktuel for såvel ægtefæller som for ugifte samlevende.

Er et større éngangsbeløb overført fra den ene samlevende til den anden, vil det teoretiske udgangspunkt være, at ydelsen opfattes som lån, subsidiært som gave. Efter omstændighederne, herunder navnlig et vidtstrakt økonomisk fællesskab parterne imellem, vil udgangspunktet imidlertid kunne fraviges, således at den enkelte engangsydelse blot kan anskues som et led i et økonomisk mellemværende med større eller mindre overførsler mellem parterne. Ganske det samme gør sig – når bortses fra det utvetydige krav om ægtepagt – gældende for ægtefæller.

Således har praksis udviklet sig derhen, af den part, som ønsker at gøre et refusionskrav gældende, må godtgøre et særligt grundlag for kravet i form af låneaftale eller dokumentation for, at netop den ydelse overskred grænserne for det samlede arrangement. Også selv om det bevises, at et særligt grundlag for kravet foreligger, kan efterfølgende omstændigheder imidlertid bevirke, at ydelsen, lån eller gave, nu mest naturligt må opfattes som led i et samlet arrangement, således at kravet efterfølgende må anses for bortfaldet. Jo længere tid, der er gået siden ydelsens afholdelse, desto mindre grund er der til at betragte den som lån eller ugyldig gave.

Problemet kan illustreres med et eksempel:

UfR 1972.751H drejede sig om et ugift par, men Trolle oplyser i sin kommentar i UfR 1972 B s. 250f at »der i Højesteret var enighed om, at det mellemværende, der opstod mellem dem, da samlivet blev ophævet, måtte afgøres, som om der havde foreligget et ægteskab med særeje«.

Ved samlivets begyndelse ydede M et lån på 15.000 kr. til K til betaling af varegæld i hendes forretning. M indlagde desuden nogle varer – som K påstod var værdiløse – til salg i forretningen. Nogle måneder senere underskrev K et gælds-brev på 40.000 kr. til M. Da samlivet ophævedes 2 1/2 år senere, krævede M betaling af gælds-brevets pålydende med renter tilbage fra dets oprettelsesdato. Under samlivet havde M deltaget i forretningens drift, og indtægterne heraf var i sin helhed forbrugt i fællesskab. Højesteret fandt herefter, at forudsætningerne for, at M nu efter samlivets ophør kunne kræve gælds-brevet betalt, var bortfaldet.

Også i forholdet til kreditorer tillægges samlivsforholdet forsørgelses-virkning. Efter retsplejelovens § 509, stk.1 hindrer trangsbeneficiet

Privatretlig forsørgelse

udlæg i aktiver bortset fra fast ejendom, der er nødvendigt til opretholdelse af et beskedent hjem og en beskedent levelfod for skyldneren og hans husstand. Bestemmelsen finder ikke alene anvendelse på rekvisiti ægtefælle og børn, men også på andre, der til stadighed bor hos rekvisitus og har fælles husholdning med denne, og derfor også på en ugift samlever. Det er formentlig en forudsætning, at husstandsmedlemmer helt eller delvis forsørges af rekvisitus. I praksis anses husstandsfællesskab, når dette er mellem *ugifte samlevende*, eo ipso at medføre indbyrdes forsørgelsesvirkninger i henhold til retsplejelovens § 509.

Medtagelse af husstandsmedlemmerne indebærer generelt en udvidelse af beskyttelsen, men kan dog også begrænse denne, hvis et husstandsmedlem ejer et aktiv, som skyldneren nyder godt af, idet skyldneren derefter ikke vil kunne udtage sit eget tilsvarende aktiv. Denne anvendelse af substitutionsprincippet bekræfter blot den gensidige forsørgelse, som ligger til grund for bestemmelsen.

Forsørgelse under samlivet kan også føre til, at man i visse tilfælde kan få forsørgertabserstatning ved samleverens død. Herom henvises til del III, kapitel 15.

Spørgsmålet om underholdsydelser under samlivet kan herefter sammenfattes således, at ugifte samlevende indretter sig i almindelighed som ægtefæller, uagtet der ikke består et egentligt retskrav på underhold fra den anden part. Denne retlige forskel fra ægtefæller har imidlertid meget ringe faktisk betydning, eftersom en ægtefælles forsømmelse af den retlige underholdspligt og dermed den anden ægtefælles mulige påberåbelse af RVL § 5 almindeligvis vil medføre samlivsbrud/ separation eller skilsmisse. Den gensidige faktiske forsørgelse, hvad enten den er baseret på lovregler eller praksis, har derimod stor *praktisk* betydning derved, at den afskærer parterne – og dermed kreditorerne – fra efterfølgende at påberåbe sig ulige fordeling af underholdsudgifterne som grundlag for refusionskrav parterne imellem.

II. Samlivsforholdets betydning for underholdsbidrag fra tidligere ægtefælle.

Ægtefæller: Bidragspligt til en tidligere ægtefælle fastsættes ud fra en vurdering af den berettigedes trang og den forpligtedes evne til at betale, Ægteskabslovens (ÆL) § 50. En af ægtefællerne truffet *aftale* om bidragspligt eller bidragets størrelse kan ændres ved ny aftale. Såfremt væsentligt forandrede forhold vil gøre det åbenbart urimeligt at opretholde aftalen, kan aftalen

ændres ved dom, ÆL § 52. Domstolene kan endvidere ændre en *afgørelse* om bidragspligt, såfremt væsentligt ændrede forhold og særlige grunde iøvrigt taler herfor, ÆL § 53, stk.1. Ligeledes kan en af statsamtet truffet afgørelse om bidragets størrelse ændres, når omstændighederne taler derfor, § 53, stk.2.

Fastsat bidrag bortfalder, når den berettigede indgår ægteskab, ÆL § 51. Hvorvidt aftalt bidrag bortfalder ved indgåelse af ægteskab beror på aftalen. § 51 anvendes som udfyldningsregel.

Spørgsmålet om, i hvilket omfang et samlivsforhold mellem ugifte påvirker et bidrag fra eller til en tidligere ægtefælle, kan deles op i to hovedafsnit: For det første i hvilket omfang etableringen i et samlivsforhold påvirker fastsættelsen af bidragspligt, og dernæst hvorvidt et allerede fastsat eller aftalt bidrag bortfalder eller nedsættes ved senere etablering af et samlivsforhold. I UfR 1984.394 H fastslog Højesteret i en sag om bortfald af et aftalt bidrag, at udtrykket »ægteskabslignende samlivsforhold« efter almindelig sprogbrug alene omfatter samlivsforhold, der kan føre til ægteskab. Udtrykket omfatter således ikke homoseksuelle forhold.

1. Fastsættelse af bidragspligt.

Ved vurderingen af en ægtefælles behov for bidrag i henhold til ÆL § 50 lægges bl.a. vægt på ægteskabets varighed.

I UfR 1984 B s. 131ff² påvises, at der er en klar sammenhæng mellem ægteskabets varighed og ægteskabsdommens resultat om fastsættelse af bidrag. Har parterne boet sammen før vielsen, vil der imidlertid tillige ofte lægges vægt herpå, idet der i præmisserne henvises til samlivets varighed i stedet for ægteskabets varighed. Ægtefællernes eget forudgående fælles samliv uden vielsesattest tillægges således betydning.

Har en af ægtefællerne i umiddelbar forbindelse med ægteskabets opløsning (eller separation) indledt et ugift samlivsforhold med en ny partner, kan dette ligeledes have indflydelse på fastsættelse af bidragspligten, her imidlertid som hindring for tilkendelse af bidrag. Samlivsforholdet tolkes således, at ægtefællen ikke anses at være i den fornødne trang.

Ved UfR 1977.136H nægtedes hustruen efter knap 10 års ægteskab ret til underholdsbidrag med følgende begrundelse:

² Svend Danielsen: »Hustrubidrag – Landsretspraksis 1981–82«.

Privatretlig forsørgelse

»Appellantinden har selv ophævet samlivet med indstævnte og har samtidig hermed etableret et fast ægteskabslignende samlivsforhold med A. Herefter, og idet der ikke foreligger særlige omstændigheder, der kan begrunde, at der desuagtet tillægges appellantinden bidrag til eget underhold, vil dommen være at stadfæste.«

Ved utrykt ØLD af 28.9. 1982 (18. afd. 571/1981) udtryktes endog en formodning imod bidragsfastsættelse ved etablering af nyt samlivsforhold.

Imidlertid fremgår det af UfR 1984 B s. 131ff, at kun 10% af de behandlede Landsretssager indeholdt oplysning om, at hustruen (den eventuelt berettigede) på afgørelsestidspunktet boede sammen med en anden mand. I de fleste tilfælde havde samlivsforholdet varet i kort tid, da byretsdommen blev afsagt. Kun i 5 ud af 270 sager blev der i præmisserne henvist til det ny parforhold. I et par tilfælde begrundede det, at der ikke blev tillagt bidrag. I de andre pålagdes bidragspligt, uanset samlivsforholdet.

En reel afklaring af et nyt samlivsforholds betydning for transbedømmelsen er således ikke mulig at give på nuværende tidspunkt³.

Forsåvidt angår den bidragsforpligtedes *evne* til at betale lægges vægt på eventuelle forsørgerbyrder over for børn og tidligere ægtefælle. Forsørgelsespligt overfor en ny ægtefælle anses derimod ikke for relevant ved bedømmelsen. Så meget desto mindre må et ugift samlivsforhold have indflydelse herpå.

2. Nedsættelse eller bortfald af bidrag.

Ændring af såvel aftalt, som fastsat bidrag kan altid ske ved parternes aftale. Etablerer den bidragsberettigede et samlivsforhold, efter at vilkårene til separation/skilsmisse er endeligt fastlagt, har den forpligtede ægtefælle, såfremt aftale om nedsættelse ikke kan opnås, mulighed for at søge det fastsatte bidrag nedsat til 0 kr. gennem statsamtet, jfr. ÆL § 53, stk 2. Samlivsforholdets indvirkning på et aftalt bidrag vil bero på en vurdering af aftalen, som vil blive foretaget af domstolene, jfr, ÆL § 52.

Ved UfR 1979.759V fik H, som ikke havde fælles bopæl med tredie-mand (T), under hensyn til »det økonomiske interessefællesskab« mellem hende og T nedsat bidraget til 0, idet det udtaltes, at det ikke findes nødvendigt, at overøvrigheden »når særlige omstændigheder ikke foreligger ved skønns udøvelse foretager en nærmere undersø-

³ Se endvidere ÆL-kommentar s. 229f.

gelse af, om forholdet i de konkrete tilfælde har medført påviselig økonomisk fordel for den bidragsberettigede.«

Ved nedsættelse af det fastsatte beløbs størrelse er det ikke et krav, at den bidragsberettigedes økonomi på baggrund af en konkret vurdering skulle være forbedret ved husstandsfællesskabet. Tværtimod står det tilsyneladende ofte statsamtet klart, at det modsatte er tilfældet. Tilstrækkeligt er, at den bidragsberettigede har etableret »et økonomisk og personligt interessefællesskab« med en anden.

Er et bidrag på grund af berettigedes nye samlivsforhold nedsat til 0 kr., har statsamtet tidligere været meget utilbøjelig til at lade bidraget genopvågne efter samlivsforholdets ophør. Ved UfR 1980.147H fastslog Højesteret – uagtet retten i den konkrete sag ikke resolverede genopvågning – at, Justitsministeriet – ialtfald ved aftalte bidrag – kun var berettiget til at tage hensyn til H's og T's samlivsforhold, så længe det bestod. Praksis er dog fortsat tilbageholdende med påny at fastsætte bidrag, specielt når samlivet mellem den bidragsberettigede og trediemand har været af længere varighed.

Forsørgelseshensigten, som oprindeligt lå til grund for bidragsinstituttet, synes i alt fald for så vidt angår fastsatte bidrag umiddelbart tilsidesat⁴. Imidlertid er det spørgsmålet, om der ikke snarere er tale om, at par, som ønsker at leve i et ugift samlivsforhold, ved samlivsforholdets etablering påføres en økonomisk afhængighed og hermed forsørgelse, således at den forsørgelse, som bidraget skulle dække, anses erstattet af en forudsat forsørgelse ydet af samleverens forsørgelse, som vel at mærke er uafhængig af parternes egne intentioner og ikke hviler på noget lovgrundlag, og derfor ej heller retligt sikret den eventuelle modtager. En konkret økonomisk vurdering overflødiggøres imidlertid herved nøjagtig som ved indgåelse af formelt ægteskab.

⁴ Jvf. Lis Frost i UfR 1980 B s. 299f.

Kapitel 3 Sociale Ydelser

De sociale ydelser spiller idag en stor økonomisk rolle for mange familier, herunder for mange ugifte samlevende. Hovedvægten er i det følgende lagt på de mest praktisk forekommende sociale ydelser, især kontanthjælp efter bistandsloven, børnetilskud, børnefamilieydelse m.v, boligsikring/boligyldelse, dagpenge og social pension.

I. Offentligretlig forsørgelse.

Ægtefæller: Ifølge bistandslovens § 6 er »enhver mand og kvinde ... over for det offentlige forpligtet til at forsørge sig selv, sin ægtefælle og sine børn under 18 år«. Forsørgelsespligten over for en ægtefælle ophører ved separation og skilsmisse. Bistandsloven følger således det privatretlige forsørgerbegreb. Heraf følger dels, at ydelser efter bistandsloven normalt kun tildeles, hvis ingen anden med en retlig forpligtelse dertil kan bidrage til forsørgelsen, dels at der – når hjælp ydes – også ydes hjælp til opfyldelse af den retlige forsørgelsespligt over for ægtefælle og børn.

Også ved tilkendelse af behovsbestemt førtidspension lægges vægt på, hvem der har offentligretlig forsørgelsespligt over for ansøgeren. Andre ydelser, herunder såkaldte sikringsydelser, f.eks. sygedagpenge og arbejdsløshedsdagpenge, erstatter derimod et indkomstbortfald uden hensyn til de økonomiske forhold hos ægtefællen.

Parterne i et samliv uden ægteskab er ikke omfattet af reglerne om den offentligretlige forsørgelsespligt. En samlevers indkomstforhold får derfor normalt ikke indflydelse på tilkendelse og beregning af ydelser efter bistandsloven og pensionsloven. Forældres forsørgelsespligt over for børnene er derimod uafhængig af, om forældrene har indgået ægteskab eller lever ugift sammen. Hver for sig har forældrene forsørgelsespligt over for deres egne børn indtil deres 18. år – men de har ikke forsørgelsespligt over for samleverens (eller en ægtefælles) børn.

Da de ugifte samlevende ikke har en generel offentligretlig forsørgelsespligt over for hinanden, opstår et dilemma inden for sociallovgivningen:

På den ene side medfører et samliv uden ægteskab i almindelighed et personligt og økonomisk fællesskab, som gør det nærliggende at lægge vægt på samlivsforholdet på samme måde som der lægges vægt

på et ægteskab. På den anden side ville en ligestilling med gifte pålægge de ugifte samlevende en art gensidig forsørgelsespligt, som ikke harmonerer med de privatretlige regler og derfor ikke giver en samlever et retligt krav mod den anden samlivspart om forsørgelse.

På denne baggrund kan det ikke undre, at princippet om, at kun ægtefæller og forældre til børn under 18 år har offentligretlig forsørgelsespligt, mens ugifte samlevende betragtes som to hinanden økonomisk uafhængige personer, ikke følges overalt i den sociale lovgivning (i bred forstand). Det vil fremgå af afsnittene nedenfor hvornår princippet fraviges, og et videre »familie«- eller husstandsbegreb anvendes. En vurdering af retstillingen foretages nedenfor i kapitel 7.

II. Kontanthjælp efter bistandsloven.

Bistandslovens regler om kontanthjælp tilsigter at udgøre et »sikkerhedsnet«, der skal opsamle de tilfælde, hvor en person er afskåret fra at skaffe det fornødne til eget eller familiens underhold på grund af ændringer i sine forhold – en såkaldt »social begivenhed«. Som eksempler på sociale begivenheder kan nævnes sygdom, svangerskab og fødsel, svigtende eller aldrig eksisterende arbejdsmuligheder, ophør af samlivet med ægtefællen eller en samlever og aftjening af værnepligt. Hovedbestemmelsen om kontanthjælp findes i bistandslovens § 37. (Reglerne vil muligvis blive ændret på visse punkter for unge).

1. Tildeling af bistandshjælp efter § 37.

Ved afgørelsen af, om en person opfylder betingelserne for at opnå kontanthjælp efter bistandsloven, er der stor forskel på, om ansøgeren er gift eller lever i et ugift samlivsforhold.

Ægtefællernes indbyrdes forsørgelsespligt overfor det offentlige medfører, at ydelse af hjælp som udgangspunkt¹ forudsætter, at hverken den, der søger hjælpen, eller ægtefællen har løn-eller dagpengeindtægt, pension, formue el.l., hvoraf det økonomiske behov kan dækkes, se bistandslovens §§ 38 og 39. Tilsvarende skal begge ægtefæller principielt have udnyttet deres arbejdsmuligheder for at være berettiget til kontanthjælp, se bistandslovens § 40.

¹ I forbindelse med separation eller skilsmisse må hver af parterne dog betragtes som enlige, således at kontanthjælpen skal beregnes på grundlag af hver af parternes hidtidige indtægter.

Hvis kun den ene har haft indtægter, tages der udgangspunkt i halvdelen af indtægten, se socialministeriets vejledning af 5.3.1987 pkt. 7.

Sociale ydelser

Ugifte samlevende har ingen indbyrdes forsørgelsespligt overfor det offentlige. Søger den ene kontanthjælp efter bistandsloven, skal bedømmelsen af trang derfor udelukkende ske på grundlag af ansøgerens egne forhold. Det betyder f.eks., at der ikke skal lægges vægt på, om samleveren har udnyttet sine arbejdsmuligheder. På samme måde er en samlevers indtægt og formue ikke til hinder for, at der ydes kontanthjælp efter bistandsloven, forudsat der er tale om en social begivenhed.

Har parterne gennem længere tid indrettet sig sådan, at den ene har erhvervsindtægter, mens den anden udelukkende anvender sin arbejdskraft i den fælles husholdning, vil ændringer i den udearbejdendes arbejdsmuligheder og indtægtsforhold have en afledet virkning for den hjemmearbejdende. Pågældende kan ikke længere »tjene« det fornødne til sit underhold gennem sit arbejde i den fælles husholdning. I et sådant tilfælde kan hjælp ydes efter § 37 også til den hjemmearbejdende, men stadig baseret på den pågældendes egne forhold²

Det forhold, at der ikke eksisterer nogen forsørgelsespligt mellem de ugifte samlevende, er imidlertid ikke udtryk for, at alle hjemmearbejdende samlevende kan opnå kontanthjælp. Berettigelsen hertil er jo altid afhængig af, at ansøgeren har været udsat for en »social begivenhed«, der bevirker en ændring i forholdene. Desuden er det i almindelighed en betingelse, at ansøgeren har udnyttet sine arbejdsmuligheder.

I Sociale Meddelelser 0-103-77 er refereret en sag, hvor en 20-årig kvinde i ca 2 1/2 år havde boet og fortsat boede sammen med en mand. Parterne havde et barn sammen. Samleveren (M) var for tiden arbejdsløs og fik ca. 3.000 kr. om måneden i arbejdsløshedsunderstøttelse. Kvinden havde taget realeksamen i 1975 og fået barn kort derefter. Hun havde ikke haft erhvervsmæssig beskæftigelse siden, men oplyste, at hun forgæves havde forsøgt at få arbejde. Hun var dog ikke tilmeldt arbejdsformidlingen. Amtsankenævnet og den Sociale Ankestyrelse afviste at yde kontanthjælp efter bistandslovens § 37 med den begrundelse, at der ikke var sket en ændring i hendes forhold, der havde medført en væsentlig ændring af hendes hidtidige levevilkår. Der blev lagt vægt på, at hun havde accepteret at være hjemmegående husmor og på den måde bidrage til sin egen forsørgelse. Endvidere blev der lagt vægt på, at der ikke efter udgiftsforholdene var noget behov for ydelse af hjælp til supplering af samleverens dagpenge.

² Se socialministeriets vejledning af 5.marts 1987 pkt.2e og f. Tilsvarende har en samlever, der har anvendt sin arbejdskraft i den fælles husholdning

mulighed for at få kontanthjælp, hvis samlivet ophæves, og den faktisk etablerede forsørgelsessituation dermed ophører.

Det er tvivlsomt, om en hjemmearbejdende samlever, der f.eks. bliver syg og ude af stand til at varetage sit hidtidige arbejde, er berettiget til kontanthjælp. Hjælp vil muligvis kunne afvises med, at den pågældende ikke som følge af sygdommen er i trang, eftersom der ikke mistes hverken en forsørgelse eller en pengeindtægt. Afvisning af at yde hjælp vil dog harmonere dårligt med princippet i erstatningsansvarsloven om, at værdien af arbejde i hjemmet ligestilles med erhvervsindkomst og derfor kan udløse forsørgertabserstatning ved husmoderens (eller hufaderens) død og muligvis tabt arbejdsfortjeneste ved personskade³.

2. Udmåling af hjælpen efter § 37.

Hjælpen består efter § 37 af tre bestanddele: En grundydelse, der er bestemt til at dække kost, tøj og faste udgifter, bortset fra boligudgifter; grundydelsen nedsættes efter 9 måneder, og der gælder en særlig takst for personer under 23 år. Et boligtillæg der skal dække de faktiske udgifter til boligen, herunder lys, varme mv. Endelig et børnetillæg til hvert barn under 18 år. Der gælder maximumsgrænser for, hvilken hjælp, der kan ydes, dog således at der normalt altid kan udbetales et beløb svarende til det beløb, der efter arbejdsløshedsforsikringsloven udbetales i højeste dagpenge efter skat. Når det skal afgøres, hvor meget der skal ydes i hjælp, er der kun på enkelte – men væsentlige – punkter forskel på situationen for ægtefæller og ugifte samlevende.

Ægtefæller: Ved udmåling af hjælp foretages en beregning af, hvilken hjælp begge ægtefæller set under ét, vil være berettiget til. Der tages således udgangspunkt i 2 x grundydelse, et boligtillæg og et børnetillæg pr. barn. Ved afgørelsen af, om maximumsbeløbet er overskredet, tages hensyn til 2 x dagpengemaximum efter skat.

Søger begge ægtefæller kontanthjælp, får de som udgangspunkt den således beregnede hjælp. Indgår to kontanthjælpsmodtagere ægteskab, sker nedsættelsen af grundydelsen efter 9 mdr. normalt først, når begge har fået hjælp i en længere periode end 9 måneder. Unge under 23 år, der er gift, får den almindelige grundydelse og ikke den nedsatte ydelse.

Søger kun den ene ægtefælle kontanthjælp, beregnes hjælpen til begge, hvorefter den enes indtægter i den periode, der søges hjælp, fradrages i den udmålte hjælp.

Grundydelsen udgør efter § 37, stk. 2 i de første 9 måneder 2.649 kr. månedlig (1.1.1988) for personer over 23 år (og det dobbelte for

³ Se Vibeke Vindeløv: De økonomiske forhold for ugifte samlevende – Dogmatik og retspolitik, s. 189f.

Sociale ydelser

ægtepar.⁴) Når der er ydet hjælp i en sammenhængende periode på 9 måneder nedsættes grundydelsen normalt til 2.330 kr. månedlig. For unge under 23 år er grundydelsen i almindelighed⁵ 1.361 kr. månedlig for hjemmeboende og 1.897 kr. månedlig for udeboende.

Boligtillægget ydes efter § 37, stk. 3 til dækning af de faktiske løbende udgifter til boligen⁶. For personer, der har fælles huseførelse (med andre end en ægtefælle), beregnes boligtillægget som udgangspunkt med lige andele til hver af parterne. Denne regel skyldes administrative hensyn og kan fraviges af det sociale udvalg, f.eks. hvor parterne har store boligudgifter og betydelige forskelle i de hidtidige indtægter⁷. I disse tilfælde kan boligtillægget beregnes forholdsmæssigt efter samlevernes indtægter, før behovet for hjælp er opstået.

Hvis samleverne i fællesskab ejer en fast ejendom, beregnes boligtillægget dog forholdsmæssigt efter de tinglyste andele.

Børnetillægget ydes efter § 37, stk. 4 med et beløb, der svarer til 5/3 af normalbidraget og for det ældste barn i hjemmet det dobbelte af normalbidraget. Beløbet svarer til 997 kr. månedlig (pr. 1.1.1988) – og 1.196 kr. for det ældste barn. Dette er en væsentlig forhøjelse i forhold til tidligere⁸. Der ydes et børnetillæg pr. barn, uanset om forældrene er gift eller blot lever sammen. Er der i et ægteskab eller et samlivsforhold såvel fællesbørn som særbørn, kan der kun ydes ét forhøjet børnetillæg. For særbørn, hvor den anden af forældrene yder børnebidrag, fratrækkes dette i børnetillægget⁹.

Modtager begge de samlevende forældre kontanthjælp, får barnet

⁴ Med denne regel er ægtepar og ugifte samlevende blevet ligestillet i modsætning til tiden før 1.7. 1987, hvor den maximale underholdshjælp til ægtefæller var mindre end underholdshjælp til to enlige. Der er derfor heller ikke længere basis for at foretage fradrag i hjælpen svarende til de økonomiske fordele ved fælles huseførelse for personer, der bor sammen med en anden end ægtefællen.

⁵ De nedsatte satser gælder dog ikke for unge under 23 år, der har forsørgelsespligt overfor ægtefælle eller børn.

⁶ Dvs. husleje for en lejlighed – efter fradrag af tilskud efter boliglovgivningen – og terminsydelser for en ejerbolig. Sidstnævnte er dog tilbagebetalingspligtig. Hertil kommer vand, varme, gas, el mv.

⁷ Se socialministeriets vejledning af 5.3.1987 pkt. 6 b. Der gælder særregler bl.a. i misbrugstilfælde.

⁸ Dette vil ikke mindst være en fordel for enlige forsørgere, som udover bidrag fra den anden af forældrene – der dog fratrækkes i børnetillægget – nu også kan få dækket deres egen andel af udgifter til forsørgelsen af barnet.

⁹ Børnetillægget ydes til forældremyndighedens indehaver med fradrag for, hvad der betales til barnet fra den anden af forældrene, eventuelt i kraft af, at den pågældende får børnetillæg til kontanthjælpen. Har parterne fælles forældremyndighed fratrækkes et beløb svarende til normalbidraget.

et børnetillæg, der kan konteres med halvdelen til hver af forældrene¹⁰.

Når kun den ene af samleverne modtager kontanthjælp, fradrages et beløb i børnetillægget til fællesbørn, svarende til normalbidraget¹¹, se § 37, stk. 4, 4 pkt. Dette skyldes forsørgelsespligten hos den anden af forældrene – samleveren – og bevirker, at de samlevende stilles tilnærmelsesvist som ægtefæller med hensyn til børnetillægget¹². Reglen gælder også andre personer, der har fælles husførelse med andre end en ægtefælle.

Ved udmålingen af hjælp skal der foretages *fradrag for indtægter*, der tilflyder ansøgeren i den periode, der søges hjælp, se § 38. Dette skyldes, at kontanthjælp efter bistandsloven er subsidær i forhold til andre indtjeningsmuligheder. Tilsvarende tages der efter bistandslovens § 39 hensyn til eventuel formue hos kontanthjælpsansøgeren, dog således at der kan ses bort fra en mindre formue, som bør bevares af hensyn til boligmæssige forhold eller som følge af den pågældendes og familiens erhvervs- og uddannelsesmuligheder.

For ugifte samlevende skal der ikke foretages fradrag for indtægter hos samleveren, ligesom den anden parts formueforhold er uden betydning. Samleverne skal ved udmåling af hjælp bedømmes hver for sig. Søger de begge kontanthjælp, skal der for hver af dem kun foretages fradrag for egne indtægter og tages hensyn til egen formue, hvilket i praksis bevirker en væsentlig forskel fra situationen for ægtefæller.

Der gælder *maximumsgrænser* for, hvilke beløb, der kan ydes i kontanthjælp efter § 37. Den samlede hjælp kan således højst udgøre 90% af den hidtidige indtægt. Af forenklingshensyn kan udbetaling af et beløb svarende til højeste dagpengesats efter fradrag for skat dog altid ske uden hensyn til hidtidig indtægt. Dette beløb udgør (1.1.1988) 5.874 kr. Overstiger grundbeløbet og tillæg dagpengenes højeste sats, kan der kun udbetales en højere hjælp, hvis ansøgerens

¹⁰ Lever forældrene ikke sammen, men har fælles forældremyndighed – eller en deleforældreordning – »kan det være rimeligt at udbetale et halvt børnetillæg til hver af dem« se socialministeriets vejledning af 5.3.1987 pkt. 6 c.

¹¹ Den af forældrene, der ikke har barnet hos sig, men betaler bidrag til dets underhold, har ret til børnetillæg, også selv om børnebidraget er udlagt forskudsvis af det offentlige. Baggrun-

den herfor er et ønske om ikke at øge gældsbyrden for den, der modtager kontanthjælp. Det er ligegyldigt, om den pågældende har del i forældremyndigheden eller ej. Børnetillægget kan højst udgøre normalbidraget, og beløbet skal fradrages i det børnetillæg, der eventuelt ydes til den af forældrene, der har forældremyndigheden over barnet.

¹² Se note 9.

Sociale ydelser

hittidige indtægter giver grundlag herfor, og hjælpen kan ikke overstige 90% af indtægten i den seneste kalendermåned.

Også ved beregning af maximumsgrænsen, skal samlevernes forhold bedømmes hver for sig.

Eksempel på udmåling af kontanthjælp:

Kontanthjælp til ægtepar/samlevende med 2 fællesbørn de første 9 måneder (opgjort månedlig). Hittidig indtægt for manden 9.000 kr. efter skat og for kvinden 6.000 kr. efter skat. Parterne bor i lejebolig og har boligudgifter efter fradrag af boligsikring på 6.500 kr.

a. Begge mister indtægten

Ægtepar:

90 % af hittidig indtægt 13.500 kr.

Dagpenge max efter skat 11.748 kr.

(2 x 5.874 kr.)

Beregning:	Grundydelse	5.298 kr.
	Boligtillæg	6.500 kr.
	Børnetillæg 1 á	1.196 kr.
	1 á	997 kr.

Udbetaling (max 90 % af hittidig indtægt) 13.500 kr.

Samlevende:

90 % af hittidig indtægt

Manden 8.100 kr.

Kvinden 5.400 kr.

Dagpenge max efter skat

Manden 5.874 kr.

Kvinden 5.874 kr.

Beregning:

Manden:	Grundydelse	2.649 kr.
	Boligtillæg	3.250 kr.
	1/2 børnetillæg	598 kr.
	1/2 børnetillæg	498 kr.

Udbetaling 6.995 kr.

Kvinden: Grundydelse 2.649 kr.

Boligtillæg 3.250 kr.

1/2 børnetillæg 598 kr.

1/2 børnetillæg 498 kr.

Udbetaling (max 90 % af hittidig indtægt) 5.400 kr.

Udbetaling til samleverne ialt 12.395 kr.

Sociale ydelser

b. Kun kvinden mister indtægten.

Ægtepar:

Beregning:	Grundydelse	5.298 kr.
	Boligtillæg	6.500 kr.
	Børnetillæg 1 á	1.196 kr.
	Børnetillæg 1 á	997 kr.
	– 2 normalbidrag	–1.196 kr.
		12.795 kr.
– anden ægtefælles indtægt		9.000 kr.
Udbetaling		3.795 kr.

Samlevende:

Beregning:	Grundydelse	2.649 kr.
	Boligtillæg	3.250 kr.
	Børnetillæg	1.196 kr.
	Børnetillæg	997 kr.
	– 2 normalbidrag	–1.196 kr.
		6.896 kr.
Udbetaling	(max 90 % af hidtidig indtægt)	5.400 kr.

3. Tilbagebetalingspligt.

Kontanthjælp efter bistandsloven ydes som udgangspunkt uden tilbagebetalingspligt. Det følger imidlertid af bistandslovens §§ 25–26, at der i visse tilfælde ydes bistandshjælp med tilbagebetalingspligt.

Ægtefæller: Socialministeriet har tidligere været af den opfattelse, at ægtefæller hæfter solidarisk for tilbagebetaling af kontanthjælpen, da hjælpen ydes til begge ægtefællers forsørgelse. Højesteret har imidlertid i UfR 1985.522 H statueret, at der ikke i bistandslovens § 6 er tilstrækkelig klar hjemmel til sådan solidarisk hæftelse, men at spørgsmålet må afgøres efter, om begge ægtefæller eller kun den ene opfylder betingelserne for tilbagebetaling.

Ugifte samlevende hæfter kun for tilbagebetaling af kontanthjælp, de selv har modtaget.

4. Revalideringshjælp.

I bistandslovens § 42 er der særlig hjemmel til at yde revalideringshjælp, når det må anses for påkrævet af hensyn til en persons mulighed for at klare sig selv og sørge for familien. Der kan ydes hjælp til uddannelse, erhvervsmæssig optræning eller omskoling.

Hjælpen tildeles og udmåles som udgangspunkt på samme måde som kontanthjælp efter bistandslovens § 37, men der gælder dog en del særregler, f.ex. nedsættes ydelsen ikke efter 9 mdr.

Sociale ydelser

Ægtefæller: Tilknytningen til § 37 betyder, at hjælpen til revalidenten tildeles under hensyn til en eventuel ægtefælles indtægter, idet disse også fradrages i den udmålte hjælp. Der tages også hensyn til ægtefælens formue, idet der dog kan anlægges en lempeligere vurdering med hensyn til størrelsen af den formue, der bør bevares, når der er tale om uddannelsesformål.

For ugifte samlevende tages kun hensyn til ansøgerens egne forhold ved afgørelsen af, om der skal ydes revalideringshjælp.

5. Hjælp til enkeltudgifter, sygebehandling, og medicin.

Bistandsloven indeholder i §§ 46 og 46a forskellige bestemmelser om kontanthjælp i særlige tilfælde.

Hjælp efter § 46 kan ydes til enkeltudgifter, herunder beboerindskud, der ikke kan ydes efter boliglovgivningen; barnedåb, konfirmation eller begravelsesudgifter, eller hjælp til gældsforpligtelser i særlige tilfælde. Det er en betingelse for at få hjælp, at »pågældendes egen afholdelse af disse udgifter i afgørende grad ville vanskeliggøre pågældendes og familiens økonomiske muligheder for fremtidigt at klare sig selv«. Hjælp efter § 46a kan bl.a. ydes til sygebehandling, medicin, tandlægebehandling el. lign. Det er en betingelse for at få hjælp, at »pågældende ikke selv har midler til at afholde udgifterne«.

Ægtefæller: Begge ægtefællers forhold vil være af betydning for, om der kan ydes hjælp til enkeltudgifter efter § 46. Tilsvarende gælder m.h.t. hjælp til sygebehandling m.v. efter § 46a, uanset det ikke fremgår direkte af bestemmelsen. Resultatet følger her af bistandslovens § 6 om offentligretlig forsørgelsespligt.

Udgangspunktet vil være, at en samlevers indtægt eller formue ikke skal tages i betragtning ved afgørelsen af, om der kan ydes hjælp efter §§ 46 eller 46a. Søges hjælp til dåb, konfirmation el. lign. må begge samleveres forhold dog tages i betragtning, når der er tale om fællesbørn¹³. De økonomiske forhold hos en samlever, der ikke er fader eller moder til barnet, skal derimod ikke tages i betragtning.

Søges hjælp til beboerindskud, vil der være et skisma i forhold til boliglovgivningens regler om beboerindskudslån, idet disse bygger på et husstandsprincip, hvorved begge samleveres økonomiske forhold inddrages i vurderingen, se nedenfor under V. Hjælp til beboerindskud efter bistandslovens § 46 vil dog normalt kunne ydes på baggrund af

¹³ Bor forældrene ikke sammen, er der efter reglerne i børnelovens § 15 hjemmel til at pålægge den bidragsplig-

tige at betale særlige bidrag hertil, og det offentlige kan indtræde i retten til sådant bidrag, jfr. bistandslovens § 8.

hver af samlevernes egne forhold, men kun til dækning af det halve beboerindskud for hver samlever, ud fra princippet om, at samleverne normalt får beregnet hver et halvt boligtillæg efter bistslovens § 37.

6. Hjælp til visse udgifter vedr. børn, herunder udgifter ved samværsret.

Der findes særregler om hjælp til visse udgifter vedr. børn i §§ 46 b og c. Disse regler benytter uensartede begreber for, hvis indtægt, der skal tillægges betydning ved afgørelsen af, om hjælp kan ydes.

Efter § 46 b kan der ydes hjælp til udgifterne i forbindelse med henstillinger eller pålæg, der meddeles af offentlige myndigheder med hensyn til et barns pleje eller behandling, opdragelse, uddannelse eller arbejde. Det er ifølge bestemmelsen en betingelse, at »forsørgeren ikke selv har midler dertil«. I vejledning af 5.3.1987 – pkt. 26 uddybes dette, idet det siges: »Ved vurderingen af, om pågældende eller familien må antages selv at have tilstrækkelige midler til at afholde udgifterne, skal der tages hensyn til pågældendes og familiens erhvervsforhold og økonomiske forhold, ligesom der skal tages hensyn til familiens størrelse, sammensætning, alder mv.«. Trods det mere brede begreb »familien«, der er benyttet her, må det fastholdes, at bestemmelsen kun omfatter personer med en retlig forsørgelsespligt overfor barnet, således at de økonomiske forhold hos en samlever (eller ægtefælle), der ikke er far eller mor til barnet, er uden betydning. »Forsørgeren« må i øvrigt forstås på samme måde som ved børnetilskud, jfr. nedenfor under III, 2.

Der kan også efter § 46 b ydes hjælp til dækning af udgifter til at opretholde en samværsret med et eller flere børn under 18 år. Også her er det en betingelse, at »forsørgeren ikke selv har midler dertil«. Det er ifølge sagens natur kun en samlever, som har særbørn og ikke har del i forældremyndigheden, der er »forsørger« i denne relation.

I § 46 b, stk. 2 er brugt det mere veldefinerede begreb »forældremyndighedens indehaver« i forbindelse med muligheden for at yde hjælp til afholdelse af rejseudgifter med henblik på kontakt til »bortførte« børn, d.v.s. børn, som af den ene af forældrene eller af pårørende er ført til udlandet uden samtykke fra forældremyndighedens indehaver. Hjælp forudsætter, at »indehaveren af forældremyndigheden ikke selv har midler til at afholde rejseudgiften«. Herved er det klart, at der kan ydes hjælp til rejseudgifter til kontakt til et særbarn uden hensyn til samleverens indtægter.

I § 46 c benyttes derimod udtrykket »familien«. Der kan ydes hjælp

Sociale ydelser

til en familie med et eller flere børn under 18 år med forbigående vanskeligheder. Hjælpen kan ydes til foranstaltninger, der bevirker, at børns anbringelse uden for hjemmet kan undgås, eller at deres hjemgivelse kan fremskyndes. Det er en betingelse, at »familien ikke selv har midler til at afholde udgiften herved«. Dette begreb må fortolkes som begrebet »forsørger« i § 46,b,stk.1.1.pkt, jfr. ovf.

Den sociale ankestyrelse har i en afgørelse af 2.5.1985¹⁴ om nogle tidligere lignende regler fortolket begrebet »familien« meget vidtgående. I afgørelsen statueres, at der ved vurderingen af forsørgerens behov for at få dækket udgifter til barnet kunne tages hensyn til ægtefællens indtægter, selv om denne ikke er far eller mor til barnet. Begrundelsen for at tillægge denne en indirekte forsørgelsespligt over for barnet var, at denne ægtefælle både efter de privatretlige og offentligretlige regler har forsørgelsespligt over for forældremyndighedsindehaveren. I kraft af forsørgelsespligten over for forældremyndighedsindehaveren bliver denne i stand til selv af forsørge barnet, selv om den pågældende ikke har egne indtægter.

En sådan fortolkning må anses at være i strid med reglerne om forsørgelsespligten overfor barnet.

Det ville være hensigtsmæssigt med mere ensartet sprogbrug i bestemmelserne og mere præcise retningslinier med hensyn til, hvis økonomiske forhold, der skal indgå i vurderingen.

III. Børnefamilieydelse, børnetilskud mv.

Udover børnefamilieydelse og børnetilskud omtales reglerne om friplads i daginstitutioner. De særlige regler i bistandsloven om hjælp til visse udgifter i forbindelse med børn, herunder til at opretholde samværsret mv. er omtalt overfor i forbindelse med reglerne i bistandsloven. Det samme gælder børnetillægget i relation til kontanthjælp efter bistandslovens § 37.

1. Børnefamilieydelse.

Alle familier med børn og unge under 18 år får udbetalt et kontant skattefrit beløb – en såkaldt børnefamilieydelse¹⁵. Beløbet, der udbetales kvartalsvis, er 5.200 kr. pr. barn pr. år (1988) dvs. ca. 430 kr. mdl.,

¹⁴ Afgørelsen er refereret i betænkning 1087/1986 s. 114.

¹⁵ Børnefamilieydelsen er et led i skattereformen og erstatter det tid-

ligere almindelige børnetilskud samt ungdomsydelsen. Se i det hele cirkulære af 17.12.1986.

og det udbetales uafhængigt af indkomst. Det er således ligegyldigt, om man er gift, enlig eller samlevende.

Også med hensyn til *udbetaling* af børnefamilieydelsen er det som udgangspunkt ligegyldigt, om parterne er gift eller lever i ugift samlivsforhold. Derimod skal *fædre* være opmærksomme på reglerne om udbetaling, idet børnefamilieydelsen normalt udbetales til barnets mor, se børnefamilieydelseslovens § 4, stk. 1. I tilfælde hvor faderen skal have udbetalt børnefamilieydelse, må han indsende ansøgning herom til det sociale udvalg, se børnefamilieydelseslovens § 5. Udbetaling til faderen kan ske, hvor han alene har forældremyndigheden over barnet, hvor barnet bor hos ham, uanset forældremyndigheden tilkommer moderen, eller hvor parterne har fælles forældremyndighed, og han har barnet hos sig. Har parterne fælles forældremyndighed, og barnet opholder sig lige meget hos begge forældre, udbetales børnefamilieydelsen til den af forældrene, på hvis adresse barnet er tilmeldt folkeregistret, se hertil børnefamilieydelseslovens § 4, stk 2–4.

2. Børnetilskud.

Reglerne om ydelse af børnetilskud er heller ikke væsensforskellig for henholdsvis ægtefæller og ugifte samlevende.

2.1. Ordinært børnetilskud.

Der kan ydes ordinært¹⁶ børnetilskud til børn og unge under 18 år, når forældremyndighedsindehaveren er enlig forsørger, eller når begge et barns forældre modtager folkepension eller førtidspension. Det ordinære børnetilskud udgør 935 kr. pr. kvartal pr. barn (1.1.1988), dvs. ca. 310 kr. mdl.

Ordinært børnetilskud til *enlige forsørgere* forudsætter ansøgning herom. Det vil normalt være tilstrækkeligt, at ansøgeren dokumenterer sin ret til børnetilskud ved en erklæring om, at pågældende er reelt enlig. En mor eller far kan være »forsørger« i børnetilskudslovens forstand, når den pågældende er forældremyndighedsindehaver eller har del i forældremyndigheden (fælles forældremyndighed) og har barnet hos sig det meste af tiden eller halvdelen af tiden kombineret med, at barnet ikke har folkeregisteradresse hos den, der ikke er enlig.

Ægtefæller: En person, der er gift, kan kun betragtes som enlig forsørger, når den pågældende er separeret eller lever adskilt fra ægtefællen

¹⁶ Dette svarer til det, der tidligere blev kaldt forhøjet børnetilskud.

Sociale ydelser

på grund af uoverensstemmelse. Den anden ægtefælles fravær på grund af sygdom, bortrejse, optagelse på plejehjem eller afsoning af fængselsstraf betragtes ikke som ophævelse af samlivet med den virkning, at der kan udbetales ordinært børnetilskud, medmindre der samtidig er tale om samlivsophævelse på grund af uoverensstemmelse. Der kan heller ikke udbetales ordinært børnetilskud, selv om der er tale om et særbarn. Se i det hele sikringsstyrelsens vejledning af 18.12.1986 pkt.8.

Derimod kan en samlever ikke være »enlig« i børnetilskudslovens forstand, idet det er en betingelse for at blive betragtet som enlig forsørger, at ansøgeren er »reelt enlig« —, dvs. ikke lever sammen med en mand/kvinde hverken i ægteskab eller i et samlivsforhold. Det er i Sikringsstyrelsens vejledning af 18.12.1986 pkt. 8 fastsat, at der foreligger et ægteskabslignende forhold, når parterne gennem kontante bidrag, arbejde i hjemmet eller på anden måde bidrager til den fælles husførelse, og der er tale om et samlivsforhold, der kan føre til ægteskab efter dansk ret. Der tages således ikke hensyn til et homoseksuelt parforhold, hvilket er besynderligt ud fra den betragtning, at ordinært og ekstra børnetilskud skal forbeholdes enlige forsørgere, da de økonomiske forhold formodes at være specielt vanskelige for disse grupper. Derimod medtages tilfælde, hvor et tidligere ægteskab stadigt består og således for tiden hindrer parterne i at gifte sig. Det vil i almindelighed være en forudsætning, at parterne har samme bopæl, men den formelle tilmelding til folkeregistret er ikke afgørende.

I praksis skal der ikke så meget til, før retten til ordinært børnetilskud bortfalder, og myndighedernes kontrol af, om der fortsat er ret til ordinært børnetilskud, kan medføre en meget uheldig indblanding i folks privatliv; de såkaldte dyneløfterproblemer. Det gælder ikke mindst, når sagen opstår som et spørgsmål om socialbedrageri. Det er dog nu i vejledning af 18.12.1986 pkt. 10 fremhævet, at det sociale udvalg ikke bør tage hensyn til anonyme anmeldelser eller søge oplysninger hos tredjemand, f.eks. en døgninstitution, om en ansøgers personlige forhold. Samtidig er det fastsat, at det sociale udvalg til enhver tid kan kræve, at erklæringen om, at pågældende er reelt enlig, fornyes.

Socialministeriet har den 2.7. 1981 (se Sociale Meddelelser B 1/1982) udtalt, at forældre, der bor i samme kollektiv skal stilles som forældre, der ikke bor i kollektiv ved vurderingen af, om forældremyndighedsindehaveren kan anses som enlig i børnetilskudslovens forstand. Der kan således udbetales ordinært (forhøjet) børnetilskud til en forældremyndighedsindehaver, der bor i kollektiv sammen med et barn, selvom

den anden af barnets forældre også bor i kollektivet. Det er en betingelse, at forældremyndighedsindehaveren ikke lever i ægteskabslignende forhold med den anden af forældrene eller en anden person. Ansøgeren må dokumentere sin ret til ordinært børnetilskud ved en erklæring om, at lovens betingelser er opfyldt. Der kan herudover være behov for at søge yderligere oplysninger til brug for belysning af samlivsforholdets karakter.

I Meddelelser fra Socialministeriet nr. 4/1975 omtales en sag, hvor en far søgte om ordinært (dengang forhøjet) og ekstra børnetilskud til sin søn. Faderen og en kvinde havde i fællesskab købt et hus efter at have boet i samme lejlighed et par år. Det sociale udvalg havde på grundlag heraf skønnet, at der forelå et vist økonomisk fællesskab mellem faderen og kvinden, hvorfor betingelserne for at få ordinært (forhøjet) og ekstra børnetilskud ikke var opfyldt. Faderen anførte, at sønnen først var tilflyttet huset et år senere end faderen og kvinden og under den udtrykkelige forudsætning, at faderen selv skulle ordne alt vedrørende drengen og afholde alle udgifter ved dennes forsørgelse. Der var ifølge hans forklaring ikke ud over huset fælles økonomi mellem faderen og kvinden. Som eksempel herpå var bl.a. anført, at kvinden havde sommerhus sammen med sin mor; bil og lån i banken, hvad der var faderen ganske uvedkommende. Den sociale ankestyrelse fandt ikke, at betingelserne for at yde ordinært (forhøjet) og ekstra børnetilskud var opfyldt. Man lagde vægt på, at der havde været boligfællesskab i flere år og fandt, at der måtte antages at foreligge et ægteskabslignende forhold.

Afgørelsen er meget vidtgående og synes enten at statuere fælles økonomi trods parternes anbringende om det modsatte, eller at se bort fra, at der ikke er fælles økonomi og udelukkende lægge vægt på, at der anses at være tale om »et ægteskabslignende forhold« med boligfællesskab.

I Sociale Meddelelser B 3/1984 fandt den Sociale Ankestyrelse, at der skulle udbetales forhøjet (nu ordinært) og ekstra børnetilskud til en mor, hvis samlever, der var far til barnet, var idømt fængelsstraf¹⁷. Begrundelsen herfor er, at der ikke efter børnetilskudsloven er hjemmel til at kræve, at samlivet er ophævet på grund af uoverensstemmelse.

Ordinært børnetilskud til *pensionister* kan ydes, hvadenten forældrene er gift eller lever i et ugift samlivsforhold. Det kan også ydes, selv om kun den ene er far eller mor til barnet, blot den pågældende har (del i) forældremyndigheden.

¹⁷ En ægtefælle kan derimod ikke i et sådant tilfælde betragtes som enlig forsørger, jvf. ovenfor.

Sociale ydelser

2.2. Ekstra børnetilskud.

Enlige forsørgere, som har barnet hos sig, kan ud over det ordinære børnetilskud efter ansøgning få udbetalt ekstra børnetilskud. Det er en betingelse, at den enlige forsørger har forældremyndigheden over barnet eller har del i forældremyndigheden (dvs. fælles forældremyndighed). Det ekstra børnetilskud udgør 725 kr. pr. kvartal (1.1.1988), dvs. ca. 240 kr. mdl., og der udbetales kun ét, uanset der er flere børn.

2.3. Særligt børnetilskud.

Udover det ordinære og det ekstra børnetilskud kan der ydes særligt børnetilskud, når ingen af et barns forældre lever eller kun en af dem lever; når faderskabet ikke er fastslået; eller når den ene af et barns forældre eller begge modtager pension. Det særlige børnetilskud ydes som kompensation for en privatretlig bidragsforpligtelse eller som kompensation for, at forældre modtager social pension, der alene er tænkt som forsørgelsesgrundlag for pensionisten selv.

Det særlige børnetilskud mistes derfor ikke, hvis modtageren indgår ægteskab eller indleder et samlivsforhold. Når ingen af et barns forældre lever udgør det særlige børnetilskud 3585,00 kr. pr. kvartal (1.1.1988) og i andre tilfælde udgør det 1794,00 kr. pr. kvartal. Det svarer nogenlunde til normalbidrag fra den eller de af forældrene, som ikke lever.

3. Friplads i daginstitution.

Betalingen i daginstitutioner kan nedsættes eller bortfalde, hvis forældrenes aktuelle skattepligtige indtægt ligger under visse grænser. Indtægtsgrænserne er af en sådan karakter, at kun meget få vil opfylde betingelserne for at opnå friplads. Som betingelse for friplads skal den årlige indkomst være under 40.000 kr. Tjenes 41.000 kr. skal der betales 5% af den fulde takst for daginstitutionspladsen og herefter forhøjes betalingen med 1% for hver 1.000 kr. indtægtsstigning. En indtægt på 135.000 kr. eller derover vil bevirke, at der hverken kan ydes hel eller delvis friplads. Indtægtsgrænsen forhøjes med 7.000 kr. for hvert hjemmeboende barn udover ét.

Ved afgørelsen af hvis indtægt der skal medregnes, opstår spørgsmålet om et samlivsforholds betydning. I henhold til bistandslovens § 73, stk. 2 (og § 64, stk.3) kan betalingen nedsættes »under hensyn til forældrenes økonomiske forhold«. Dette tyder på, at indtægten hos en samlever, der ikke er far eller mor til barnet, er uden betydning.

I en bekendtgørelse¹⁸ anlægges imidlertid en mildest talt udvidende fortolkning, idet samleverens (eller ægtefællens) indtægt medregnes, uanset der ikke er nogen retlig forsørgelsespligt.

Baggrunden for, at der tages hensyn til et samlivsforhold, selv om samleveren ikke er far eller mor til barnet er, at et ægteskabslignende forhold anses at bedre betalingsevnen på grund af det økonomiske fællesskab. Retstillingen harmonerer imidlertid dårligt med reglen i bistandslovens § 6, hvorefter der alene består en offentligretlig forsørgelsespligt mellem forældre og børn. Det skal i denne forbindelse bemærkes, at en samlevers indtægt således efter de gældende regler indgår i beregningsgrundlaget, men at en samlever ikke hæfter for betalingen til daginstitutionen. Desuden synes det betænkeligt at udvide lovens begreber så kraftigt i bekendtgørelsen.

IV Statens uddannelsesstøtte

Staten yder i visse tilfælde uddannelsesstøtte i form af stipendier og studielån. Støtten er bl.a. afhængig af egenindkomsten hos den uddannelsessøgende samt af, om den pågældende er hjemmeboende eller udeboende. Egenindkomsten indbefatter til dels formue, men er uafhængig af indkomsten hos en (ægtefælle eller) samlever. En uddannelsessøgende er hjemmeboende, når vedkommende i folkeregistret står tilmeldt den ene eller begge forældrenes adresse.

For uddannelsessøgende på 18 år er stipendium afhængig af forældrenes indkomst.

Er forældrene *gift*, sammenlægges deres indkomster. Er de separeret, tages dog kun hensyn til den enes indkomst efter samme principper som for de ugifte samlevende, jfr. ndf.

Er forældrene ikke gift, tages kun indkomsten hos den af forældrene, der senest har haft forældremyndigheden i betragtning. Har ingen af forældrene haft forældremyndigheden alene – typisk fordi de har haft fælles forældremyndighed – tages indkomsten i betragtning for den af forældrene, den uddannelsessøgende ved støtteperiodens begyndelse er nærmest knyttet til. Det sidste begreb er yderst vagt og kan give

¹⁸ Se bkg. nr. 848 af 1986 om betaling for ophold i daginstitutioner mv. for børn. Lever forældrene ikke sammen, men har fælles forældremyndighed og barnet bor lige meget hos begge for-

ældre, fastsættes betalingen på grundlag af husstandsindkomsten hos den af forældrene, på hvis adresse barnet er tilmeldt folkeregistret.

Sociale ydelser

anledning til afgrænsningsvanskeligheder, men må antagelig fortolkes som ved børnetilskud, se III, 2.1. Se om reglerne i det hele bekendtgørelse nr. 159 af 31. marts 1987 om uddannelsesstøtte § 18. Indkomsten hos en samlever, der er ikke er far eller mor til den uddannelsessøgende medtages selvsagt heller ikke.

V. Individuel boligstøtte.

Individuel boligstøtte kan have form af boligsikring, boligydelse og lån til betaling af beboerindskud. Ydelserne forudsætter ansøgning.

1. Boligsikring.

Boligsikring kan ydes til lejere i privat udlejningsbyggeri samt boligtagere i almennyttigt byggeri, herunder medlemmer i almennyttige andelsboligforeninger. Lovens hovedprincip er, at boligtagerens boligudgift skal sættes i relation til husstandsindkomsten. Det beløb, boligtageren selv skal betale i boligudgift benævnes grænsebeløbet og udgør 15% af husstandsindkomsten op til en indkomstgrænse på 115.500,00 kr. (1988) og 25% af husstandsindkomsten over denne grænse. Boligsikring ydes med 3/4 af det beløb, hvormed den årlige boligudgift overstiger grænsebeløbet. Der gælder forskellige grænser for boligudgiften, boligens størrelse, boligstøtten, egenbetalingen mv., og der gælder særlige regler om sanerings-, byfornyelses- og forbedringsboligsikring mv. Reglerne er på flere punkter mere lempelige, når der er børn i husstanden.

Retten til boligsikring er uafhængig af civilstand, og der er således ligestilling mellem ægtepar og papirløse samlevende. Boligsikringens størrelse er afhængig af husstandsindkomsten. Som medlemmer af husstanden medregnes efter boligstøttelovens § 6 »ansøgerens ægtefælle, hjemmenværende børn¹⁹ og andre, der har fast ophold i lejligheden uden at være logerende«. Normalt vil folkeregistertilmeldingen være udtryk for, om en person har fast ophold, men godtgøres det,

¹⁹ Hvis forældrene ikke lever sammen, skal barnet ved beregning af boligsikring medregnes til den husstand, hvor det opholder sig mest. Hvis det opholder sig lige meget hos begge forældre, skal det medregnes til den husstand, der har forældremyndigheden, – medmindre den anden af forældrene godtgør, at barnet bor hos ham/hende. Hvis forældre, der har fælles forældre-

myndighed, ikke lever sammen, skal et barn, der opholder sig lige meget hos begge forældre, ved beregning af boligstøtte medregnes til den husstand, hvor det er tilmeldt folkeregistret, eller som børnetilskuddet udbetales til. Såfremt et barn er tilknyttet husstanden ved en boligtagers samværsret, kan barnet som udgangspunkt ikke anses at have fast ophold i boligtagerens hjem.

at tilmeldingen ikke stemmer overens med de faktiske forhold, skal de faktiske forhold lægges til grund, se boligstyrelsens vejledning af 22.10.1987 om individuel boligstøtte, pkt. 3.1.

Ved afgørelsen af, om en person er husstandsmedlem eller logerende (fremlejetager) tages i almindelighed udgangspunkt i ansøgerens oplysninger. Ansøgeren har pligt til at give meddelelse om indgåelse eller ophør af fremlejeforhold. Såfremt et husstandsmedlem med beskedne indtægter ansøger om boligstøtte, og en anden person med fast ophold i boligen ønskes betragtet som logerende, skønt pågældende bidrager væsentligt til husstandens økonomi, kan boligstøtte dog afvises eller nedsættes, idet det evt. kan tillægges betydning, hvilken huslejevne boligtageren har. Se lovens § 12. Udtrykket logerende fortolkes snævert. Afgørende er, at brugsretten vedrører en mindre afgrænset del af lejligheden og ikke hele lejligheden.

Er der udbetalt for meget i boligsikring, er det alene boligstøtteansøgeren – eller ansøgerne hvis flere har ansøgt i forening – der hæfter for tilbagebetaling. Et tilbagebetalingskrav kan ikke rettes mod samleveren (eller en ægtefælle) – heller ikke selv om denne har overtaget lejemålet af den hidtidige fællesbolig i forbindelse med samlivsophævelse, se boligstyrelsens vejledning af 22.10.1987 om individuel boligstøtte, pkt. 15.6. Ofte vil kommunerne anmode samtlige myndige husstandsmedlemmer (samlevende m.fl.) om at underskrive boligstøtteansøgningen²⁰.

2. Boligyldelse.

Boligyldelse ydes til pensionister, hvad enten de er lejere, andelshavere eller indehavere af en ejerbolig. Ved ejer – og andelsboliger udbetales boligydelsen dog dels som tilskud, dels som lån. Retten til boligydelse omfatter også pensionister, som har husstandsfællesskab med en lejer, en ejer eller en andelshaver. På dette punkt er ægtefæller og ugifte samlevende således ligestillet. Om husstandsindkomst og hæftelse henvises til pkt. 1 om boligsikring.

For boligydelsen er hovedprincippet, at pensionisterne i almindelighed kun skal betale 15% af deres husstandsindkomst til dækning af deres boligudgift, mens resten inden for visse rammer dækkes af det offentlige. Egenbetalingen forhøjes, hvis boligen er »for stor« i forhold til antallet af husstandsmedlemmer. Se boligstøttelovens §§ 19 og 23 c. Det gælder dog ikke, hvis dette skyldes, at en person, der havde

²⁰ Boligstyrelsen har henstillet dette til kommunerne i vejledning af

22.10.1987 om individuel boligstøtte pkt. 14.1.

Sociale ydelser

fælles husstand med pensionisten dør eller optages på plejehjem, og husstandsfællesskabet havde bestået i de sidste 5 år, se boligstøttelovens § 20 (og § 23 d).

Tilsvarende kan lånebeløb, der normalt forfalder, hvis pensionisten udtræder af husstanden, forblive indestående, hvis pensionisten dør eller optages på plejehjem, og ejendommen ellers ejes af et husstandsmedlem, eller overtages af evt efterlevende husstandsmedlem, forudsat husstandsfællesskabet har bestået i 5 år. Se boligstøttelovens § 33.

For ægtefæller gælder ikke et 5 års krav hverken i forbindelse med reglen om optagelse på plejehjem eller reglen om udtrædelse af husstanden. Desuden er en efterlevende ægtefælle, der bliver berettiget til social pension inden 3 mdr. efter ægtefællens død berettiget til at opretholde den »høje« boligydelse trods en »for stor« bolig.

3. Lån til betaling af beboerindskud.

Der kan efter boligstøttelovens kapitel 11 efter begæring ydes lån til betaling af beboerindskud i almennyttigt byggeri i visse tilfælde – men ikke i privat boligbyggeri²¹.

Ret til efter ansøgning at opnå beboerindskudslån er knyttet til husstandsindkomsten, d.v.s. for samlevende begges indkomster. Kun hvor 3 eller flere unge i fællesskab lejer en lejlighed med 3 eller flere beboelsesrum, er der særlig hjemmel til at lade den enkeltes indkomstforhold være afgørende for retten til en forholdsmæssig del af beboerindskudslånet.

Søges en større lejlighed, vil det være af betydning, hvor mange husstandsmedlemmer, der flytter ind. Kommunalbestyrelsen kan i så fald gøre lånet betinget af, at begge samlevende er lejere i medfør af lejekontrakten og medunderskrivere af lånet, således at de hæfter solidarisk. I tilfælde af samlivsophævelse, hvor lejligheden tillægges den ene af samleverne, kan beboerindskudslån til et nyt lejemål til den anden samlever ikke nægtes, selvom gælden på det tidligere beboerindskudslån endnu ikke er afviklet. Den solidariske hæftelse for det tidligere lån vil dog fortsætte indtil frigørelse sker. Det må formentlig antages, at kommunalbestyrelsen er pligtig at acceptere frigørelse, så længe hæftelsen følger den aktuelle boligtager. Frigørelsen sker dog næppe automatisk ved fraflytning eller lejerskifte, se boligstyrelsens skrivelse af 21. april 1988. Spørgsmålet er indbragt for Folketingets ombudsmand.

²¹ Her kan eventuelt ydes beboerindskud efter bostandsloven § 46, se ovf. under II.5. Desuden gælder særlige reg-

ler om beboerindskudslån til flygtninge, se boligbyggerilovens kap. 11a.

VI. Dagpenge og arbejdsskadeforsikring.

Sociallovgivningens regler om erstatning for tab af indkomst omfatter udover bistandslovens regler dels en varig grundydelse ved indkomstbortfald som følge af arbejdsskade, dels en midlertidig ydelse som følge af indtægtstab på grund af sygdom eller fødsel. Erstatning efter arbejdsskadeforsikringsloven for erhvervsevnetab (og mén) fastsættes normalt ud fra skadelidtes årsløn. Tildeling og udmåling sker normalt ud fra den pågældendes egne forhold. En samlever kan få udbetalt erstatning efter arbejdsskadeforsikringsloven uanset om den pågældende arbejder i den anden samlevers virksomhed²².

Dagpenge ved sygdom og fødsel fastsættes ud fra den sikredes løn – eller erhvervsindtægt – dog inden for et maximum på 2.339 kr. pr. uge (1.7.1988). Dagpengenes beregning er som altovervejende hovedregel uafhængig af sikredes tilknytning til en familie eller husstand. Der gælder dog fravigelser med hensyn til den alternative dagpengeret for en far i de sidste 10 uger før fødslen. Denne fravigelse gælder såvel ægtepar som ugifte samlevende. For så vidt angår sygedagpenge er en samlever, der arbejder i den anden samlevers virksomhed stillet som andre medarbejdere²³.

Også arbejdsløshedsdagpenge ydes udelukkende ud fra medlemmets egne forsikrings – og indtægtsforhold, og er således uafhængig af formueforholdene og af ægteskab eller samliv. Det samme gælder retten til efterløn²⁴ og delpension.

VII. Betaling for ydelser efter bistandsloven.

Der omtales her hjemmehjælp, beskyttede boliger samt plejehjem.

1. Hjemmehjælp.

Hjemmehjælp ydes til varetagelse af normale huslige arbejdsopgaver, når der er behov herfor på grund af sygdom, fødsel eller rekonvalescens, jfr. bistandslovens § 51. Den kan ydes som midlertidig eller varig. Det er en forudsætning, for at få bevilget hjemmehjælp, at der ikke er en anden person i husstanden, som kan klare opgaven. Betaling

²² Dette gælder ikke for en medarbejdende ægtefælle.

²³ Derimod gælder visse fravigelser for medarbejdende ægtefæller.

²⁴ Der gælder dog også her enkelte

modifikationer ved medarbejdende ægtefæller – hvor begge skal ophøre med selvstændig virksomhed for at være berettiget til arbejdsløshedsdagpenge eller efterløn.

Sociale ydelser

for varig hjemmehjælp bortfalder (formentlig) fra 1.1.89. Der skal fortsat betales for midlertidig hjemmehjælp.

Hvis en husstand består af flere personer, der nyder godt af den ydede hjemmehjælp, kan betalingen fastsættes under hensyn til husstandens samlede indkomst, dvs. begge samleveres indkomst tages i betragtning²⁵. Baggrunden herfor er, at hjemmehjælp ofte ydes til varetagelse af normale huslige arbejdsopgaver og således kommer hele husstanden til gode. Dette hensyn gør sig ikke gældende, når hjemmehjælpen ydes til varetagelse af særlige arbejdsopgaver for et enkelt familiemedlem på grund af pågældendes særlige behov. I disse tilfælde beregnes betalingen således uden hensyn til en samlevers indtægt.

2. Beskyttede boliger.

Personer, der ikke kan klare sig i en almindelig bolig, men som ikke behøver optagelse på plejehjem, kan få tilbudt indflytning i en beskyttet bolig, der er særligt indrettet for personer med vedvarende lidelser, jfr. bistsandslovens § 79, stk.2. Betalingen beregnes på grundlag af husstandens samlede indkomst, se bistsandslovens § 86. Både en (ægtefælles og en) samlevers og eventuelle børns indtægter indgår således i indtægtsgrundlaget.

Baggrunden herfor er, at en beskyttet bolig betragtes som beboernes eget hjem. Man har derfor ønsket at anvende principperne for beregning af boligsikring ved fastsættelsen af betalingen af den beskyttede bolig.

3. Plejehjem m.v.

Betalingen for ophold i plejehjem fastsættes som udgangspunkt på grundlag af indtægten hos den person, der bor i plejehjemmet, se bistsandslovens § 84. Pensionen til plejhjemsbeboerne anvendes – bortset fra et mindre beløb til personlige fornødenheder – som betaling for plejhjemsopholdet.

Ægtefællen til plejhjemsbeboeren kan komme til at betale for opholdet i plejhjemmet, når den pågældende ikke bor i plejhjem og har egne indtægter. Betalingen fastsættes efter skøn, men således at ægtefællens og familiens levevilkår ikke forringes.

Fra 1.1.89 ophæves denne bestemmelse. Den ægtefælle, der bor i plejhjemmet, og som har indtægter udover pensionen, kan dog fortsat bidrage til den anden ægtefælle og eventuelle børn. Først herefter beregnes betaling for ophold i plejhjemmet.

²⁵ Se bkg 1985.32.

En (tidligere) samlever kan ikke afkræves betaling til plejehjemsophold, ligesom den pågældende ikke kan få et bidrag til forsørgelsen.

VIII. Social pension.

I det følgende omtales folkepension og førtidspension²⁶, som ydes af det offentlige og finansieres over skatterne.

1. Folkepension.

Folkepension ydes til personer, der er fyldt 67 år. Retten til at få tillagt folkepension er uafhængig af familieforhold. Her gælder således et individualprincip, således at det er ligegyldigt, om folkepensionisten er enlig, eller lever i ægteskab eller samlivsforhold.

Folkepensionen består af et grundbeløb samt eventuelt pensionstillæg og personlige tillæg til pensionister, hvis forhold er særlig vanskelige. For pensionister mellem 67 og 70 år nedsættes grundbeløbet gradvist, hvis pensionisten har indtægter fra personligt arbejde over en mindstegrænse. For pensionister, der er fyldt 70 år, ydes grundbeløbet uden hensyn til pensionistens indkomst. Pensionstillægget og de personlige tillæg er indtægtsgraderet.

Størrelsen af pensionen – pensionssatsen – er forskellig for ægtefæller og ugifte samlevende, men i almindelighed kun, når de begge er pensionister. Er kun den ene pensionist, ligestilles denne normalt med en enlig, hvad enten denne lever i et ægteskab eller i et ugift samlivsforhold. En enlig pensionist får 3.403 kr. månedlig (1.7.1988) i grundbeløb og eventuelt 875 kr. månedlig i pensionstillæg.

Samgifte pensionister, dvs. ægtefæller som begge er pensionister, får i grundbeløb 3.242 kr. månedlig hver, dvs. ialt 6.682 kr. Oprindelig har denne særlige ægtefællesats baggrund i, at leveomkostningerne er lavere for et par end for to enlige. Endvidere har de sociale pensionsordninger været betragtet som en form for familieforsikring, hvor familiens økonomiske forhold blev betragtet under ét med manden som hovedforsørger²⁷.

Pensionstillægget blev indtil 1.7.88 ydet med et lidt højere beløb til samgifte end til enlige. Dette skyldtes enkeltstående reguleringer blandt andet i forbindelse med momsforhøjelser. Nu ydes det med 875 kr., hvadenten pensionisten er gift eller enlig. Indtægtsreguleringen af pensionstillæggene sker imidlertid på grundlag af begge ægtefællers ind-

²⁶ Førtidspension omfatter bl.a. det, der tidligere blev benævnt invalidepension og enkepension.

²⁷ Pensionen blev ligeledes oprindelig

udbetalt samlet for begge ægtefæller, når begge var pensionister. Så sent som i 1973 blev ægtefællernes pension delt med halvdelen til hver.

Sociale ydelser

tægter, og sker, hvad enten begge ægtefæller er pensionister, eller kun den ene er pensionist.

Hvis pensionisten har indtægter ved siden af pensionen, kan der ydes personligt tillæg, hvis indtægten ikke overstiger 10.000 kr. for enlige og 15.000 kr. for gifte. Herefter aftrappes tillægget, indtil det bortfalder ved ekstraindtægter over 40.000 kr. for enlige og 60.000 kr. for gifte.

Pensionister, der lever i et ugift samlivsforhold, betragtes som to enlige, når pensionssatsen skal fastsættes.

I grundbeløb vil de samlevende pensionister få 3.403 kr. månedlig hver eller ialt 6.806 kr. månedlig.

Indtægtreguleringen af grundbeløbet for folkepensionister i alderen fra 67–70 år sker kun på grundlag af pensionistens egne indtægter. Det er derfor i denne forbindelse ligegyldigt, om pensionisten er gift eller lever i et ugift samlivsforhold.

Indtægtreguleringen af pensionstillægget vil for de ugifte samlevende kun ske på basis af den indtægt, hver især har, uden hensyn til samlevers indtægter. Tilsvarende gælder m.h.t. de personlige tillæg, jfr. ovf.

Reglerne bevirker, at pensionister, der lever i et ugift samlivsforhold, har visse fordele i forhold til samgifte pensionister. Dette forstærkes af, at enlige pensionister – herunder ugifte samlevende pensionister – efter skattelovgivningen har ret til et ekstraordinært personfradrag, se herom kapitel 4 om skatteforhold. Til gengæld har ægtefæller dog andre fordele i skattemæssig henseende, se ndf. i kapitel 4.

2. Førtidspension.

Førtidspensionen kan ydes til personer i alderen 18–67 år på grund af helbredsbedingede eller sociale forhold. Førtidspension kan ydes som højeste førtidspension, mellemste førtidspension, almindelig førtidspension eller forhøjet – almindelig førtidspension. Hvilken slags førtidspension, der kan tildeles, afhænger dels af ansøgerens alder, dels af nedsættelsen af erhvervsevnen. Udover grundbeløb består førtidspensionen af forskellige tillæg, herunder pensionstillæg og i visse tilfælde invaliditetsbeløb, erhvervsudygtighedsbeløb eller førtidsbeløb mv.

2.1. Helbredsbedinget førtidspension.

De helbredsbedingede førtidspensioner tildeles i almindelighed uden hensyn til familiemæssig status, idet alene ansøgerens erhvervsevne-

nedsættelse lægges til grund for tildelingen. Erhvervsevnenedsættelsen bedømmes ved en sammenligning med indtægtsmulighederne for tilsvarende personer, der ikke er invalide.

Ved tilkendelse af helbredsbetingsførtidspension til en ægtefælle eller samlevende part, der har lagt sin arbejdskraft i hjemmet, vil erhvervsevnenedsættelsen blive målt i forhold til arbejdet som husmoder eller husfader. En sådan *husmodervurdering* finder ikke sted, hvis den pågældende er enlig. I praksis betyder husmodervurderingen, at husmoderen eller husfaderen i mange tilfælde får tilkendt en lavere pension end en enlig pensionsansøger – eller slet ingen pension. I de situationer, hvor udearbejde havde været påkrævet for at klare familiens underhold, sammenlignes husmoderen/husfaderen dog med en deltidsarbejdende.

I de sidste årtier er husmodervurderingen også slået igennem overfor de ægteskabslignende samlivsforhold. Det vil f.eks. kunne være tilfældet, hvor parterne har fælles børn, fælles husførelse, fælles bolig og et langvarigt samliv. Fuld ligestilling mellem gifte og papirløse i relation til husmodervurderingen er der dog ikke tale om. Når ansøgerens samlever har en lav erhvervsindtægt – i praksis en indtægt der svarer til ca. 30–40.000 kr. årligt, – vil ansøgeren blive betragtet som om vedkommende har haft fuldt udeerhverv²⁸.

Husmodervurderingen harmonerer dårligt med den seneste samfundsudvikling og har været kraftigt kritiseret af såvel ombudsmanden og ligestillingsrådet som fra forskellig politisk side. Virkningen af husmodervurderingen er dog mildnet med de seneste forhøjelser af førtidspensionsniveauet. Det har hidtil været anset umuligt at opgive husmodervurderingen på grund af de økonomiske konsekvenser, idet det er anslået, at der vil kunne komme en tilgang på yderligere ca. 50.000 pensionister, og at merudgiften vil blive på ca. 2.5 milliarder kr. årligt.

Husmodervurderingen er ikke udtryk for en forskelsbehandling af nævneværdig grad mellem ugifte samlevende på den ene side og ægtepar på den anden side. Den er derimod udtryk for en forskelsbehandling af husligt arbejde på den ene side og udearbejde med pengeindtjening på den anden side.

²⁸ I samme tilfælde vil en gift ansøger kun blive bedømt som værende i supplerende erhverv.

Sociale ydelser

2.2. Behovsbestemt førtidspension.

De behovsbestemte førtidspensioner ydes ud fra ansøgerens samlede forsørgelsessituation. Der er opstillet indtægtsgrænser, som udelukker, at pensionsret kan opnås, idet forsørgelsesbehovet i så fald skønnes opfyldt. Indtægter under indtægtsgrænsen medfører derimod ikke automatisk, at der opnås en pensionsret. For enlige med indtægt over ca. 80.000 kr. årligt, kan der ikke ydes behovsbestemt førtidspension.

For gifte personer, der ansøger om førtidspension, tages ægtefællens indtægter med i vurderingen. Overstiger ægtefællernes samlede indtægt 121.000 kr. årligt, vil der ikke kunne ydes behovsbestemt førtidspension.

For ansøgere til førtidspension der lever i et ugift samlivsforhold tages der ikke hensyn til samleverens indtægter. En ansøger hvis indtægt ligger under grænsen for enlige dvs. 80.000 kr. årligt, kan således opnå behovsbestemt førtidspension, selvom samleverens indtægt er betydelig. I betænkning nr. 898/1980 har førtidspensionsudvalget begrundet forskellen med, at en ligestilling mellem gifte og papirløse ville medføre så vidtrækkende ændringer, også på andre områder, at man ikke på daværende tidspunkt kunne gå ind i en nærmere vurdering af en løsning på dette område. Samleverens forhold er dog ikke uden betydning for, om der tildeles behovsbestemt førtidspension. Om den gældende praksis for tilkendelse af førtidspension til personer i ugifte samlivsforhold hedder det i pkt. 75 i sikringsstyrelsens vejledning af 25.1.1988 om social pension: »Hvis ansøgeren lever i et fast samlivsforhold af ægteskabslignende karakter, og samleveren hidtil har forsørget ansøgeren, kan det medføre, at det fastslås, at der ikke er sket ændringer i forsørgelsessituationen«. Det vil herefter ikke være tilstrækkeligt for tilkendelse af førtidspension, at f.eks. en kvinde i et samlivsforhold, der i flere år har accepteret en lavere familieindkomst som følge af hendes arbejde i hjemmet, blot opfylder aldersbetingelsen for en behovsbestemt førtidspension. Det må tillige kræves, at der er sket en ændring i forsørgelsesgrundlaget f.eks. ved at samleverens indtægtsforhold har ændret sig.

Det afgøres efter en konkret vurdering i hvert enkelt tilfælde, om der foreligger et fast samlivsforhold af ægteskabslignende karakter. Der lægges vægt på samlivets varighed og stabilitet, de økonomiske forhold, herunder om de har blandet økonomi, og om de har fælles ejerbolig og fælles børn. Samlivet skal normalt have varet i hvert fald i 4-5 år.

2.3. Pensionens størrelse.

Ved beregning af størrelsen af førtidspensionen, er grundbeløbet indtægtsgradueret på grundlag af pensionistens egne indtægter. Invaliditetsbeløb, erhvervsudygtighedsbeløb og førtidsbeløb indtægtsreguleres ikke.

Pensionstillæg gradueres efter pensionistens og en eventuel ægtefælles samlede indtægter. Samgifte pensionister modtager endvidere grundbeløb, invaliditetsbeløb, erhvervsudygtighedsbeløb eller invaliditetsydelse med en særlig lavere ægtefællesats, når ægtefællen modtager et tilsvarende beløb eller ydelse.

En førtidspensionist der lever i et ugift samlivsforhold, modtager en førtidspension, der beregnes på samme måde som til en enlig.

IX Reformovervejelser.

Den 1. november 1983 blev af socialministeren nedsat et udvalg, hvis kommissorium bl.a. var, at »overveje, om der er behov for en ligebehandling af de ægteskabslignende forhold med ægteskab inden for den sociale lovgivning«. Som led heri skulle udvalget bl.a. »overveje, om bistandslovens § 6 kan ophæves, bl.a. med den virkning, at ægtefæller sidestilles med samlevende i et ægteskabslignende forhold«.

Udvalget opstillede 2 løsningsmodeller:

Individualprincippet, der bevirker, at alle uanset civilstand betragtes som enlige, og som derfor medfører, at tildeling af en social ydelse og beregningen af dens størrelse er neutral overfor valget af samlivsform. Individualprincippet indebærer således en ophævelse af den offentlig-retlige forsørgelsespligt i bistandslovens § 6.

Husstandsprincippet, som bevirker, at samlevende uden ægteskab betragtes som gifte, og at der således ikke kan ydes hjælp til en ansøger, hvis den anden samlever har indtægter eller formue, som kan opfylde behovet for hjælp.

Udvalget pointerede, at valget af løsningsmodel må træffes politisk, og gennemgik derfor fordele og ulemper ved begge principper.

Ulemperne ved husstandsprincippet kan være, at de samlevende ville blive pålagt en art forsørgelsespligt over for den anden part. Herved ville forsørgerbegrebet blive udvidet i strid med de privatretlige regler, uden at der derfor opstår et (privatretligt) krav på forsørgelse, der kan gennemføres ved retlige sanktioner, og uden at de øvrige fordele ved ægteskabet – arveret, formuefællesskab osv. – opnås. Regler herom kan desuden komme til at berøre par, hvis

Sociale ydelser

samlivsformer ikke har samme faste karakter, som de ægteskabslignende, og som måske i forvejen er socialt mindre godt stillet. Hertil kommer, at anvendelsen af et husstandsprincip kan komplicere det eksisterende regelsæt inden for den sociale lovgivning, idet der må angives nærmere kriterier inden for hvert enkelt område. Dette kan medføre uheldige kontrolforanstaltninger over for de samlevende (dyneløfteri), flere klagesager og øget administration.

Fordelene ved husstandsprincippet er, at det herved ikke længere vil være en økonomisk fordel at leve ugift sammen i stedet for at indgå ægteskab. Desuden vil der for det offentlige være visse besparelser ved et sådant husstandsprincip.

Ulemperne ved et individualprincip vil være, at det vil give betydelige merudgifter for det offentlige. Desuden vil princippet bevirke, at ansøgeren i visse tilfælde bliver berettiget til en ydelse, som vedkommende kan klare sig uden. Anvendelsen af de begrænsede midler, der er til rådighed på det sociale område, til at gennemføre individualprincippet kan derfor af mange blive oplevet som mindre påkrævet og mindre retfærdigt – ikke mindst i forhold til enlige (forsørgere). Endelig vil det være i modstrid med ønsket om at fastholde ægtefællernes særlige økonomiske fællesskab.

Fordelene ved individualprincippet er, at der ikke længere vil være forskelsbehandling mellem ægtefæller og ugifte samlevende (eller enlige for den sags skyld). Dette vil være i samklang med et udbredt synspunkt om, at hver enkelt tager ansvar for sig selv i erhvervsmæssig, forsørgelsesmæssig og familiemæssig henseende. Det vil tillige ligge i forlængelse af ægteskabslovgivningens regler om særråden og særhæften. Endelig vil et individualprincip medføre administrative forenklinger og vil mindske de såkaldte samspilsproblemer (på grund af forskellige regler om indtægtsregulering).

Udvalget har gennemgået hvert enkelt område inden for den sociale lovgivning for at foreslå en rækkefølge for en evt. *gradvis indførelse af individualprincippet*. Som første prioritet er foreslået de behovsbestemte førtidspensioner; som anden prioritet pensionernes grundbeløb samt personfradraget for pensionister; som tredje prioritet kontanthjælp efter bistandsloven; og som fjerde prioritet pensionstillæggenes størrelse og indtægtsreguleringen efter den anden ægtefælles indtægter.

Folketinget har ved *folketingsbeslutning* af 14. maj 1987²⁹, om

²⁹ Beslutningsforslag nr. B 100, se Folketingstidende 1986-87, blad nr. 877.

indførelse af individualprincippet på det familie- og socialpolitiske område, opfordret regeringen til

- »1. At udarbejde en plan over en gradvis, men målrettet gennemførelse af regler om ægtefællers og samlevendes selvstændighed og ligestilling (individualprincippet) i sociallovgivningen og på alle andre lovgivningsområder på grundlag af den nu afgivne betænkning nr. 1087 fra socialministeriets udvalg vedrørende ligebehandling mellem samliv med og uden ægteskab («Trierudvalget»).
2. At sikre gennemført en løbende, automatisk regelsanering ved i alt fremtidigt lovgivningsarbejde, der berører familiens forhold, at indføre individualprincippet, og i de tilfælde, hvor det fraviges, da nøje at begrunde hvorfor.«

Kapitel 4 Skatteforhold under Samlivet

I. Særbeskatning.

Skattelovgivningen indeholder ikke særlovgivning for ugifte samlevende. De skal derfor i princippet beskattes ganske på samme måde som personer, der bor alene. Reglerne om ægtefæller i ligningsloven, kildeskatteloven (KSL) m.v. kan ikke anvendes analogt¹.

Uanset udgangspunktet om særbeskatning kan det nære personlige og økonomiske interessefællesskab mellem ugifte samlevende medføre særlige problemer ved indkomst- og formueopgørelsen. Netop interessefællesskabet er jo et vigtigt forhold bag de særlige regler for ægtefæller, idet de bl.a. tilsigter en rimelig beskatning ud fra et skatteevnesynspunkt og at undgå skattetænkning og bevisvanskeligheder. Disse problemer kan opstå ved ugifte samlevende. En sammenligning mellem reglerne for ægtefæller og reglerne for ugifte samlevende danner derfor udgangspunkt for det følgende.

II. Opgørelse af den skattepligtige indkomst.

Formålet er at redegøre for nogle dagligdags indkomstskatteproblemer af mere almindelig interesse. Redegørelsen er således ikke fuldstændig; f.eks. er virksomhedsskatteordningen, selskabsskat o.l. stort set forbigået.

1. Løbende indtægter, personfradrag m.v.

Som udgangspunkt betragtes alle indtægter, hvadenten de består i penge eller formuegoder af pengeværdi som indkomstskattepligtige, jfr. statsskattelovens § 4. Da det er *nettoindtægten*, der beskattes, kan driftsomkostninger, dvs. »de udgifter, som i årets løb er anvendt til at erhverve, sikre og vedligeholde indkomsten...« dog fradrages ved opgørelsen af den skattepligtige indkomst, se statsskattelovens § 6. Uden for indkomstopgørelsen holdes formuen, herunder gevinst, der

¹ Det samme gælder regler, der er opstået i administrativ praksis, se UFR 1979.449Ø om fradrag for udgifter til dobbelt husførelse, der kun blev

anerkendt for gifte skatteydere. Denne retsstilling m.h.t. fradrag for dobbelt husførelse er dog ændret, se nedenfor.

fremkommer ved, at aktiver, den skattepligtige ejer, stiger i værdi og sælges.

Beregningen af, hvilken skat en person skal betale, er *progressiv*, dvs. den stiger med indkomstens størrelse. Efter personskatteloven (PSL) skal der således af den skattepligtige indkomst betales 22% i statsskat og gennemsnitlig 28% i kommuneskat m.v., det vil sige i alt ca. 50%. Af den såkaldte personlige indkomst betales herudover 12% skat af den del, der overstiger 208.000 kr. (1988). Endelig betales der 6% skat, hvis den personlige indkomst plus såkaldt positiv kapitalindkomst overstiger 135.000 kr. Skatten kan således være 50%, 56% eller 68%. Der sker dog reduktion af skatten med skatteværdien af personfradrag².

Den *personlige indkomst* omfatter løn, pension, uddannelsesstøtte, underholdsbidrag, indtægt ved selvstændig virksomhed m.v. Herfra kan trækkes visse pensionspræmier. *Kapitalindkomsten* omfatter især renteindtægter og renteudgifter, overskud af egen bolig, visse kursgevinster og i visse tilfælde kapitalafkast vedr. selvstændig erhvervsvirksomhed. Da kapitalindkomsten består af såvel indtægter som udgifter, kan nettokapitalindkomsten være positiv eller negativ. Er den negativ, f.eks. på grund af store renteudgifter, kan disse ikke fratrækkes ved opgørelsen af hverken kapitalindkomsten eller den personlige indkomst, men kun ved opgørelsen af den skattepligtige indkomst. Den praktiske betydning heraf er, at skattebesparelsen for renteudgifter er ca. 50%, hvadenten man har en lav eller en høj indtægt. Tidligere kunne besparelsen være op til 73%. Den *skattepligtige indkomst* består således af den personlige indkomst, hvortil lægges eller hvorfra trækkes nettokapitalindkomsten. Herudover kan fratrækkes de såkaldt ligningsmæssige fradrag, som bl.a. omfatter lønmodtagerudgifter (især befordring, fagforeningskontingenter m.v.), underholdsbidrag og et fradrag på 3% af den personlige indkomst dog max. 3.200 kr. Betydningen heraf er bl.a., at underholdsbidrag efter skattereformen »kun« medfører en skattebesparelse for yderen på 50%, uanset om indtægten er høj eller lav.

For *ægtefæller* har det historiske udgangspunkt været sambeskatning, men udviklingen er – først med kildeskatteloven i 1970 og senere med ægtefællebeskatningsloven af 1982 og personskatteloven af 1986 – gået hen imod særbeskatning. Nogle sambeskatningsregler er dog bibeholdt.

² Personfradraget er (1988) 28.200 kr. ved beregning af indkomstskat til staten og 22.100 kr. ved kommuneskattesnes beregning. Da skatteværdien er

knyttet til den lave skatteprocent, er skatteværdien (1988) ca. 6.204 kr. for statsskatten og ca. 6.188 kr. for kommuneskatten.

Skatteforhold

Af særlig betydning er personskattelovens § 8, hvorefter ægtefæller-nes nettokapitalindkomst beregnes under eet³. Tjener den ene ægtefælle mindre end 135.000 kr. og den anden mere, kan ægtefællen med den høje indtægt benytte den anden ægtefælles uudnyttede del og således betale en lavere skat end ellers (undgå 6% skatten). Tilsvarende kan renteudgifter, den ene ægtefælle ikke får glæde af, overføres til den anden ægtefælle, idet beregning af nettokapitalindkomst sker under ét. Desuden er nogle overgangsregler for ægtefæller baseret på en fælles opgørelse af kapitalindkomsten.

For den personlige indkomst er der derimod ikke mulighed for at overføre en uudnyttet del (af de 208.000 kr., hvor skatten er lavere) til den anden ægtefælle.

Af øvrige regler, hvor ægtefællerne betragtes under ét, kan især henvises til personskattelovens § 13, stk. 2 og 4, hvorefter underskud hos een ægtefælle kan overføres til den anden samt personskattelovens § 10, stk. 4, hvorefter uudnyttet personfradrag kan overføres fra den ene ægtefælle til den anden. Sidstnævnte regel har især betydning for hjemmearbejdende husmødre.

Ugifte samlevende beskattes hver for sig af deres indtægter. Der kan ikke ske overførsel, hverken af bundgrænsen på 135.000 kr. for 6% skatten eller af negativ kapitalindkomst (typisk renteudgifter). Heller ikke underskud kan overføres til samleveren, ligesom uudnyttet personfradrag er afskåret fra at blive overført, se UfR 1986.871 (TFS 1986.512), hvor det statueres, at reglerne herom hverken strider mod grundlovens § 70 eller den europæiske menneskerettighedskonvention. At ægtefællereglen ikke her kan anvendes analogt, kan være til ulempe for de ugifte samlevende, f.eks. hvis den ene part har underskud eller er uden indkomst.

Eksempel:

	(Æ = Ægtefælle)		S = Samlever)	
	Æ1	Æ2	S1	S2
Personlig indkomst	225.000	85.000	225.000	85.000
Kapitalindkomst (netto)	40.000	-25.000	40.000	-25.000
Grundlag for bundfradrag	240.000 ⁴	85.000	265.000	85.000
Bundfradrag	135.000	135.000	135.000	135.000
Overført bundfradrag	50.000 ⁵	-	0	0
Grundlag for 6% skat	55.000		130.000	
Beregnet 6% skat	3.300		7.800	

³ Det er en betingelse, at ægtefællerne samlevende ved indkomstårets udløb.

⁴ Personlig indkomst 225.000 kr. + positiv kapitalindkomst 40.000 kr. - ægtefællens negative kapitalindkomst 25.000 kr.

⁵ Æ2 udnytter kun 85.000 kr. af sit bundfradrag. Resten 50.000 kr. kan overføres til Æ1.

Fradrag for dobbelt husførelse kan nu ifølge et cirkulære fra 1984⁶ foretages ikke blot for ægtefæller, men også for ugifte samlevende – herunder for ugifte samlevende af samme køn. Fradraget gives uden videre, såfremt samlivet har varet i et år eller mere. Som dokumentation for varigheden af et samliv kan bl.a. lægges vægt på folkeregisteroplysningerne.

Er en af de samlevende pensionist, der opfylder aldersbetingelsen for at oppebære folkepension eller oppebærer eller er tillagt ret til folkepension eller førtidspension, har den pågældende et særligt højt personfradrag, nemlig (1988) 48.400 kr., mens en pensionist, der er gift, kun har et personfradrag på 27.300 kr. Det forhøjede personfradrag tilkommer en enlig, dvs. ikke-gift pensionist, uanset om den pågældende har en samlever. Er begge samleverne pensionister, har de således personfradrag på ialt 96.800 kr. mod et ægtepars 54.600 kr. Dette vil bevirke, at de samlevende pensionister ikke skal betale skat, hvis de ikke har andre indtægter end folkepensionen. Et folkepensionistægtespar uden andre indtægter end pensionen vil derimod let kunne komme til at betale ca. 1.500 kr. om måneden i skat.

Er en af de samlevende under 18 år, er situationen omvendt. Er den pågældende ugift, er personfradraget kun 17.700 kr. (1988), se personskattelovens § 10, stk. 3. I tilfælde af ægteskab gælder derimod det almindelige personfradrag på 28.200 kr.

2. Særligt om husligt arbejde – underholdsydelser m.v.

Ægtefæller skal hverken betale skat eller gaveafgift af underholdsydelser under samlivet, hvilket bl.a. har sammenhæng med deres indbyrdes forsørgelsespligt.

Hvis de samlevende har foretaget en arbejdsdeling, hvorefter den ene arbejder ude og den anden hjemme, opstår spørgsmålet om, hvilke skattemæssige konsekvenser denne arbejdsdeling indebærer.

For alle andre end ægtefæller er det den almindelige regel, at vederlag for husligt arbejde er skattepligtigt hos modtageren, men ikke fradragsberettiget hos yderen.

Værdien af fri kost og logi kan således blive beskattet hos den part, der ikke har tilstrækkelige indtægter til at dække sit privatforbrug, se UfR 1987.32H, hvor det blev statueret, at værdien af kvindens frie

⁶ Se Skattedepartementets cirkulære 1984-50 af 18.12.1984, jfr. Ligningsvejledningen 1987 D 2.3.12. Fradrag for merudgifter til kost og bolig kan gives,

hvis de pågældende på grund af erhverv midlertidigt opretholder dobbelt husførelse.

Skatteforhold

underhold blev anset for omfattet af »den ikke udtømmende opregning af eksempler på former for indkomst i statsskattelovens § 4, stk. 1, litra C« (En dommer dissenterede dog).

I *UfR 1987.32H* opgav kvinden sit arbejde som advokatsekretær for at passe samleveren, der var blevet stærkt invalideret ved en færdselsulykke. Da han efter et par års forløb var fuldt erhvervsdygtig, fortsatte hun med at være hjemmearbejdende og passe parrets 2 børn. Hun blev anset indkomstskattepligtig af en skønnet værdi af frit underhold hos samleveren; opgjort til 15.000 kr. Det bør ved sagen særligt bemærkes, at kvinden havde en negativ formue.

Beskatningsmuligheden bliver vistnok håndhævet forskelligt fra kommune til kommune og ofte vil personfradraget bevirke, at beløbet alligevel ikke kommer til beskatning. Værdien af det frie underhold bør, når det drejer sig om skatteydere med beskedne indtægter og formuemidler, i reglen ikke ansættes højere end den af ligningsrådet fastsatte normalværdi af kost og logi (1987: 19.200 kr.), se Ligningsvejledningen 1987 E 4.1.2. Eventuelle indtægter hos modtageren bør fragå ved beregningen af frit underhold, LSR 1974.117 (men cfr. LSR 1967.106), og har parterne indtægter af nogenlunde samme størrelse, er der ikke grundlag for beskatning af frit underhold, se LSR 1973.29.

Den samlever, der har den højeste indtægt, kan have en interesse i at overføre noget af indtægten til samleveren, således at den skal beskattes med en lavere procentsats. En indkomstdeling mellem de samlevende har været forsøgt ved hjælp af fradragsreglerne i ligningslovens § 12, stk. 4 (tidligere § 14, stk. 2), men sådanne er ikke anerkendt under samlivet, se utrykt ØLD af 4. marts 1983.⁷ Skattereforen har endvidere begrænset interessen i en sådan indkomstdeling under samlivet betydeligt, da skattebesparelsen ved underholdsbidrag og andre ligningsmæssige fradrag er indsnævret til ca. 50% uanset indtægternes størrelse, idet de kun fradrages i den skattepligtige, men ikke i den personlige indkomst.

3. Erhvervsmæssigt samarbejde.

Ægtefæller, der driver erhvervsvirksomhed sammen, er omfattet af reglerne i kildeskattelovens § 25 A om medarbejdende ægtefælle. Prin-

⁷ Se Meddelelser fra Skattedepartementet nr. 67 s. 393. Begrundelsen var, at der – når parterne samlever med fælles økonomi – ikke kunne antages at være sket en tilstrækkelig effektiv

udredelse af underholdsydelserne. Se om anvendelse af bestemmelsen på beløb, der udredes efter samlivsophævelse, ndf. i kapitel 9.

cippet er, at indkomsten beskattes hos den af ægtefællerne, som i overvejende grad har drevet virksomheden, mens maximalt 50%, dog højst et vist beløb – (for 1988 122.000 kr.) af virksomhedens overskud kan overføres til den anden ægtefælle som indkomst for denne, forudsat det overførte beløb ikke står i åbenbart misforhold til den medarbejdende ægtefælles arbejdsindsats i erhvervsvirksomheden. Betydningen heraf er, at den personlige indkomst fordeles mellem ægtefællerne, hvilket kan have betydning for 6% og 12% skatten, som jo kun beregnes af større indkomster.

Virksomhedsskatteordningen kan anvendes af selvstændige erhvervsdrivende bl.a. med den virkning, at erhvervsmæssige renteudgifter kan fratrækkes på en sådan måde, at der opnås en skattebesparelse på 68%. Overskud, der opspares i virksomheden, beskattes med 50% i virksomhedsskat, mens beskatning som personlig indkomst – d.v.s. op til 68% – sker, når overskuddet hæves. Når virksomhedsskatteordningen vælges, omfatter den begge ægtefællers erhvervsvirksomheder.

For ugifte samlevende omfatter virksomhedsskatteordningen ikke nødvendigvis begges virksomheder. Tilsvarende gælder reglerne i KSL. § 25 A om medarbejdende ægtefælle ikke. Er den ene samlever ansat hos den anden, må der aftales en løn, som er skattepligtig for lønmodtageren, men fradragsberettiget for virksomheden; dog med mulighed for tilsidesættelse, hvis lønnen står i misforhold til arbejdsydelsen.

I *UfR 1984.177H* ønskede en fabrikant (M) at foretage fradrag for løn til en kvinde (K), som angaves at have udført arbejde med repræsentation, rengøring, kørsel m.v. Ligningsmyndighederne havde skønsmæssigt nedsat fradraget til en trediedel. M og K havde 2 fællesbørn, og deres forklaring betegnedes af landsretten som usikre og svævende. I mangel af nærmere dokumentation for arten og omfanget af kvindens arbejde, fandtes ligningsmyndighederne med rette at have udøvet et skøn over, i hvilken udstrækning beløbet kunne anses fradragsberettiget for fabrikanten, og der fandtes ikke grundlag for at tilsidesætte ligningsmyndighedernes skøn.

I *UfR 1973.588V* havde en el-installatør som lønudgift i 1969 og 1970 fradraget henholdsvis 6.000 kr. og 8.000 kr. til sekretærløn til en kvindelig medhjælper, der vederlagsfrit beboede et værelse i hans hus. Skatterådet – og landsskatteretten – ville kun anerkende et fradrag på halvdelen af den nævnte sekretærløn. Vestre landsret fandt imidlertid, at den udbetalte løn ikke stod i noget urimeligt forhold til den ydede arbejdsindsats i virksomheden. Under disse omstændigheder fandtes det uden betydning, om hun – hvad begge bestred – tillige havde udført husligt arbejde for el-installatøren.

Skatteforhold

Ved interessentskab, aktieselskab, anpartsselskab m.v. er de samlevende i princippet stillet som andre interessenter, aktionærer eller anpartshavere. Også her kan skattemyndighederne dog skride korri-gerende ind ved forsøg på indkomstdeling mellem samlevende, som ikke har baggrund i forretningsmæssige forhold, men kun i det nære personlige og økonomiske interessefællesskab.

I *UfR 1983.1111Ø* godkendtes en speciel aftale om underskudsforde-ling mellem ugifte samlevende. Det var aftalt, at parterne forinden fordeling af evt. overskud eller underskud skulle have forrentet deres indskudte kapital samt have vederlagt deres respektive arbejdsindsats i deres virksomhed, der bestod i driften af tre landbrugsejendomme, som de havde forpagtet. Kvindens underskudsandel oversteg væsent-ligt hendes løn og forrentning. Hendes nettounderskud kunne herefter fradrages i hendes indkomst fra dyrlægevirksomhed, og situationen kom derfor til at minde om ægtefællers ret til at overføre underskud fra den ene til den andens indkomst.

Se også *LSR 1984.5* om anpartshaverlån i restaurationsvirksomhed, hvor parternes indflydelse i et anpartsselskab efter landsskatterettens kendelse måtte bedømmes ud fra deres samlede anpartsbesiddelse som følge af deres personlige og økonomiske interessefællesskab.

III. Formueskat.

Formueskatten udgør 2,2% af skattepligtig formue ud over 1.329.900 kr. (1988).

For *ægtefæller* beregnes formueskatten på grundlag af deres samlede skattepligtige formue, se personskatteovens § 18, stk. 2⁸. Der er kun eet bundfradrag for ægtefællerne tilsammen. Formueskatten fordeles mellem ægtefællerne efter størrelsen af deres skattepligtige formue. Der er mulighed for skattenedsættelse, hvis formueskatten og ind-komstskatten overstiger 78%. Beregningen heraf foretages på grundlag af ægtefællernes samlede formueskat. Der er således særbeskatning, men sambeskatningseffekt. Dette har været genstand for omfattende kritik og vil formentlig blive ændret.

Ugifte samlevende beskattes hver af deres formue, hvilket også inde-bærer, at de har hver et bundfradrag på 1.329.900 kr.

⁸ Det er en forudsætning, at ægtefæl-lerne har været samlevende hele ind-

komståret, og at dette omfatter en pe-riode af et helt år.

IV. Særligt om ejerforhold og overdragelse.

1. Særbeskatning hos ejeren.

For ægtefæller er der med ægtefællebeskatningsloven af 1982 gennemført *særbeskatning*, således at hver ægtefælle skal selvangive det, den pågældende ejer, dvs. råder over og hæfter med. Ved indkomst- og formueopgørelse kan skattemyndighederne normalt henholde sig til den fordeling af aktiver og passiver, som ægtefællerne har foretaget. Kan det ikke afgøres, hvem et indkomst- eller formueskattepligtigt beløb vedrører, medtager hver ægtefælle halvdelen.

For ugifte samlevende er det (også) altid ejerforholdet og hæftelsen, der er afgørende for, hvem der skal medtage en indtægt, udgift eller formue ved indkomst- eller formueopgørelsen. *Fradragsret til renteudgifter* vedr. parcelhus eller ejerlejlighed parterne bor i, henføres således til den af parterne, der ejer huset (eller ejerlejligheden). Interessen i at lade den af parterne, der har den højeste marginalskatteprocent, stå som eneste formelle ejer af boligen, vil i de fleste tilfælde bortfalde, når skattereformen slår fuldt igennem i 1992. Dette skyldes, at renteudgifter herefter kun kan fradrages i den skattepligtige indkomst, men ikke i den personlige indkomst. Skattebesparelsen vil således i almindelighed være ens for en høj og en lav indkomst, nemlig ca. 50%. Indtil da vil overgangsreglerne til dels fastholde interessen heri.

Nogle gange står kun den ene samlever som ejer, mens det reelle forhold er tænkt at være, at parterne ejer boligen i sameje. I praksis er der i sådanne tilfælde ikke tilbøjelighed til skatteretligt at anerkende et sameje i strid med de formelle ejerforhold. Fradragsret tilkommer nemlig kun den, der i forhold til kreditor er debitor for lånet. Det er uden betydning, hvad lånet er brugt til, hvem der har betalt ydelserne, og om lånet er sikret ved pant i ejendommen. Hæftelsen har også betydning i tilfælde, hvor der ikke er sammenfald mellem ejendomsretten og hæftelsen for lån i ejendommen. Kun den, der hæfter for betalingen, har fradragsretten, uanset om begge f.eks. ejer boligen.

Skattemyndighederne vil muligvis kunne tilsidesætte parternes ønske om fradragsrettens fordeling imellem de, hvis aftalen klart bærer præg af skattetænkning på den måde, at hæftelsen er løsrevet fra ejerforholdene på en kunstig måde. Dette skyldes, at aftaler imellem dem ikke kan anses båret af forretningsmæssige motiver alene, men af det nære personlige og økonomiske interessefællesskab.

Er begge samlevere ejere og debitorer, må rentefradraget fordeles

Skatteforhold

efter parternes andel i ejendommen⁹ og lånene heri. De kan næppe frit aftale, hvorledes rentefradraget skal fordeles imellem dem, men de kan – i almindelighed uden at der forfalder ejerskifteafdrag på pantebrevene¹⁰ – ændre ejerforholdets fordeling og dermed rentefradragsretten. Interessen i fordelingen vil dog også her – som for ægtefæller – mindskes, efterhånden som skattereformen får fuld gennemslagskraft. Skattebesparelsen vil jo i så fald normalt være ca. 50% uanset indkomst.

2. Gaver m.v.

Gaver mellem ægtefæller er ikke indkomstskattepligtige hos *gavemodtageren*, se statsskattelovens § 5b – de er højst gaveafgiftspligtige i henhold til arve- og gaveafgiftslovens (AAL) § 44, dvs. efter satserne for arveafgift, se kapitel 14. Gives gaven fra særeje til særeje, skal der erlægges fuld gaveafgift. Gives den fra bodel til bodel, dvs. indenfor fællesejet, skal der ikke erlægges gaveafgift. Gives den fra bodel til særeje, skal der erlægges halv gaveafgift. Se UfR 1970.5 og kommentaren UfR 1970.B 100ff.

Overdragelser mellem ægtefæller beskattes heller ikke hos *overdrageren*. Aktiverne anses anskaffet af den erhvervende ægtefælle på samme tidspunkt, for samme beløb og med samme formål som de oprindelige anskaffelser (succession), se KSL § 26 B.

Overdragelser mellem ugifte samlevende, som har karakter af gave, medfører hos *gavemodtageren* indkomstbeskatning af gavens værdi – ikke »blot« gaveafgift, se skattelovens § 4 c smh. med § 5 b. Da der er gavemiljø, vil en vederlagsfri formuefordel fra den ene til den anden i almindelighed blive bedømt som gave, medmindre der er tale om en almindelig lejlighedsgave. Det er ligegyldigt, om gaven ydes i forbindelse med optagelse af samliv, under samlivet eller efter samlivsophør (cfr. statsskattelovens § 5 b om ægteskab). Mens samlivet består, kan det p.g.a. det økonomiske fællesskab og sammenblandingen af formuen være vanskeligt at afgøre, hvad der skal henregnes som gave.

Der har tidligere i praksis været udvist stor tilbageholdenhed med at beskatte på gavegrundlag, se f.eks. LSR 1973.29 og LSR 1975.125.

I LSR 1973.29 var parternes indtægter nogenlunde lige store, men stort set hele parrets opsparing, en grund og en bil samt et bankindestå-

⁹ Se C. Helkett: Opgørelse af den skattepligtige indkomst (15. udgave) 1987 s. 46, hvor det anføres, at der ved

fordeling af renteudgifter lægges vægt på de formelle ejerforhold.

¹⁰ Dette følger af de almindeligt anvendte pantebrevsformularer (A).

Skatteforhold

ende stod i mandens navn og var selvangivet af ham. Manden blev af skattemyndighederne anset som indkomstskattepligtig af ydelser fra sin samlever, anslået til 15.000 kr., men landsskatteretten godkendte, at parternes bil og opsparing var i lige sameje, selv om de alene stod i den enes navn, og at deres formuer derfor burde sammenlægges og deles lige over. Der var derfor ikke grundlag for at antage, at der var sket nogen formueforskydning til fordel for M.

I *LSR 1975.125* vandt skatteyderens samlever i en præmiekonkurrence i et ugeblad 70.000 kr., der blev brugt til køb af et hus i samleverens navn. Skatteyderen fik senere skøde på halvparten af huset med en kontant udbetaling på 15.500 kr., der aldrig blev erlagt. Skatteyderen (K) blev derfor anset indkomstskattepligtig af dette beløb, som karakteriseredes som gave. For landsskatteretten gjorde skatteyderen (K) gældende, at gevinsten måtte anses at være tilfaldet dem begge under hensyn til det mellem parterne bestående fællesskab. Landsskatteretten gav medhold i, at de 15.500 kr. under de foreliggende omstændigheder ikke kunne anses som gave.

Kendelserne er formentlig inspireret af samejebetragtninger ved formuedeling i forbindelse med samlivsophævelse, som er forladt, se nedenfor i kapitel 8 om formuedeling og kapitel 9 om beskatning ved samlivsophævelse. De er derfor næppe særligt vejledende i dag.

I nyere afgørelser findes eksempler på gavebeskatning, men afgørelserne er ikke nødvendigvis udtryk for en voldsom udvidelse af tendensen til beskatning ved formueoverførsler mellem ugifte samlevende, da overførslerne i de nævnte sager har været ret markante og er sket under specielle omstændigheder.

I *LSR 1986-5-348* (TFS 1986.610 afsagt 15.10.1986) havde en kvinde, der ejede en landbrugsejendom, startet en mindre virksomhed med hønsehold på ejendommen. Samme år havde hun selvangivet et negativt privatforbrug på ca. 40.000 kr., som hun ved påtegning på regnskab havde forklart med, at hun i hele 1982 havde levet i et ægteskabsliggende forhold med sin samlever. På grund af det negative privatforbrug havde skattemyndighederne forhøjet den selvangivne indkomst med ca. 60.000 kr., idet man havde været af den opfattelse, at hun havde modtaget en gave fra samleveren, således at hendes kontantforbrug havde udgjort 20.000 kr. Landsskatteretten antog, at der var sket en skattepligtig formueoverførsel. Der blev lagt vægt på kvindens negative privatforbrug, på at bofællesskabet mellem kvinden og samleveren efter det oplyste først var etableret i klageåret, og på, at kvindens personlige forbrug ikke kunne rummes i den selvangivne kapitalforklaring.

I *LSR 1986-6-123* (TFS 1986.324 afsagt 18.3.1986) havde en kvinde i en årrække levet sammen med en mand, som hun også havde børn

Skatteforhold

med. Parret havde indgået ægteskab i 1984. I 1982 havde kvinden købt mandens tidligere landbrugsejendom for 760.000 kr. af en kreditforening, der havde overtaget ejendommen på tvangsauktion for 560.000 kr. Kvinden havde erlagt 75.000 kr. i kontant udbetaling. Dette var en del af et samlet beløb på ca. 150.000 kr., som ifølge parternes kapitalkonti var overført fra samleveren. Beløbet hidrørte dels fra en negativ indkomstskat på 100.000 kr., der var udbetalt til samleveren, dels fra hans løn som lønmodtager på ca. 50.000 kr. Skattemyndighederne havde anset kvinden for indkomstskattepligtig af de 75.000 kr. som gave fra samleveren og landsskatteretten stadfæstede.

Beskatning hos *overdrageren* af evt. kapitalgevinst eller tab ved overdragelse af skatterrelevante aktiver, vil finde sted nøjagtigt som ved overdragelser til andre. Det er ligegyldigt, om overdragelsen sker mod eller uden vederlag, og om overdragelsen finder sted ved samlivets etablering, under samlivet eller ved samlivets ophør. Også overdragelse af anparter udløser beskatning. I praksis vil beskatning normalt ikke finde sted ved hel eller delvis overdragelse af parcelhus, ejerlejlighed eller lignende, idet den såkaldte »parcelhusregel« i ejendomsavancebeskatningslovens § 8 hjemler skattefrihed, når ejeren eller hans husstand har ejet og beboet ejendommen i mindst 2 år, og ejendommens samlede grundareal er mindre end 1.400 m².

Ved overdragelse af udlejningsejendomme, virksomheder o.l., skal derimod betales særlig indkomstskat – medmindre der er tale om næring, i hvilket tilfælde der skal betales almindelig indkomstskat.

Yder en *ægtefælle arveforskud* til den anden ægtefælle, skal der ikke erlægges arveafgift ved modtagerens død, men derimod gaveafgift ved modtagelsen, AAL § 44. Dette er en fordel, da afgiftsskalaen jo er progressiv, og der herved kan »startes forfra« hvert år.

Arveforskud, der ydes fra en samlever til en anden, er ikke belagt med gaveafgift som for ægtefæller. Derimod skal der svares arveafgift ved arveladers død af værdien ved modtagelsen, se AAL § 4, stk. 1 litra e. Der vil således ved afgiftsberegningen ske sammenlægning med eventuelle andre arveafgiftspligtige ydelser, hvilket er en ulempe, da skalaen for arveafgift er stærkt progressiv, se herom nedenfor i kapitel 14. Arveforskud forudsætter arveret, dvs. testamente.

V. Hæftelse m.v.

Hver *ægtefælle* selvangiver sin indtægt og formue, ligesom ægtefællerne hver især bærer ansvaret for rigtigheden af de oplysninger, selvangivel-

sen indeholder. En ægtefælle hæfter principielt kun for betaling af den skat, vedkommende pålignes. Kildeskatteloven indeholder dog i § 72, stk. 2 en væsentlig undtagelse fra dette udgangspunkt, idet en ægtefælle hæfter subsidiært for den andens skattebetaling. Udlæg kan herefter ske i den ene ægtefælles ejendele for betaling af den andens skatter, som det ikke har været muligt at inddrive hos denne.

Endelig har samlevende ægtefæller efter KSL § 80 ret til at blive gjort bekendt med hinandens selvangivelse i udfyldt stand inden afgivelse til ligningsmyndigheden. En ægtefælle kan også påklage den andens skatteansættelse.

Ugifte samlevende hæfter ikke for hinandens skattebetaling og har ikke ret til at blive gjort bekendt med hinandens selvangivelse.

VI. Reformovervejelser.

Ægtefællebeskatningsudvalget, som blev nedsat i 1983, fik til opgave at fremkomme med udkast til enkle og forståelige regler for ægtefællers indkomst- og formuebeskatning. Ifølge kommissoriet skulle udvalget lægge særlig vægt på, at reglerne ligestiller ægtefællerne i skattemæssig henseende og samtidig tilstræbe den størst mulige ligestilling mellem gifte personer og ugifte.

Udvalget beskriver i betænkning 1041/1985 såvel en total særbeskatningsordning som et såkaldt splittingsystem. Splittingprincippet medfører, at ægtefællernes samlede indkomst – eller kun dele deraf, f.eks. formueindkomsten – sammenlægges. Princippet medfører afgørende forskelle i den skattemæssige behandling af gifte og ugifte. En særbeskatningsordning, hvorefter hver ægtefælle beskattes af egen indkomst og formue, uden at den anden ægtefælles økonomiske forhold får betydning for skatten, medfører derimod ensartet skatteberegning for gifte og ugifte skatteydere. Som ulempe anfører udvalget, at ægtefællerne vil kunne få vanskeligheder med at fordele indkomst og formue i overensstemmelse med de rådighedsforhold, der er fastlagt i ægteskabslovgivningen, og at ligningsmyndighederne kan få vanskeligheder med at kontrollere, om fordelingen stemmer med de faktiske forhold. Udvalget konkluderer derfor som en forudsætning for et særbeskatningssystem, at det såkaldte proportionalsskattetræk, hvor den først tjente krone beskattes som den sidste, bliver forlænget¹¹.

¹¹ Dermed mindskes incitamentet til skattebegunstigende fordeling af indtægter mellem ægtefæller.

Skatteforhold

Skattereformen, der er gennemført med virkning fra 1. januar 1987 har bibeholdt sambeskatningseffekter for ægtefæller på væsentlige punkter og således opretholdt en del af forskelsbehandlingen på gifte og ugifte. Dette skyldes formentlig til dels provenumæssige hensyn – bl.a. med hensyn til formueskat for velhavende ægtefæller – samt hensynet til ægtefæller med meget ulige fordeling af indkomst, herunder hjemmearbejdende uden indtægter. Resultatet er, at kun ægtefæller har fordelene og ulemperne ved »sambeskatningseffekterne«¹², men det må vel erkendes, at beskatningssystemet med dets forskelsbehandling af gifte og ugifte harmonerer med den civilretlige forskelsbehandling. Begge steder findes en større formodning om økonomisk solidaritet – forsørgelsespligt, formuefællesskab osv. – for ægtefæller end for ugifte samlevende. Med hensyn til hæftelsen er der derimod ikke harmoni mellem skattelovgivningens hæftelsesregler og ægtefællelovgivningens princip om særhæften. Dette synes inkonsekvent – men er selvfølgelig provenumæssigt gavnligt for det offentlige.

Herudover synes reglerne om beskatning af frit ophold hos samleveren kritisable, i hvert fald i det omfang beskatningen bygger på et gavesynspunkt og således fratager husarbejdet økonomisk værdi, se også Inger Margrete Pedersen: Papirløse Samlivsforhold (1976) s. 147. Et lønsynspunkt virker anstrengt.

Endelig er reglerne om dobbelt personfradrag for ugifte samlevende pensionister klart urimelige, eftersom baggrunden for det forhøjede personfradrag til enlige er, at de antages at have forholdsvis større leveomkostninger end gifte, navnlig til bolig, varme og telefon. Denne forskel gør sig jo ikke gældende ved samliv contra ægteskab. Skulle alle pensionister have et lige højt personfradrag, ville det imidlertid betyde et mindre skatteprovenu for det offentlige på ca. 3,3 mia. kr., se betænkning 1087/1986 fra Socialministeriet s. 84. Som fremhævet her burde sådanne socialt betonedede regler de lege ferenda udgå af skattelovgivningen og indgå i sociallovgivningen med mulighed for helhedsbedømmelse.

¹² Se – især om ulemperne – statsautoriseret revisor Carsten Gorm Sattrup, Århus, i Revision og regnskabsvæsen, februar 1988 s. 19–21: »Tænk

på skatten, før De gifter Dem. En »skattefidus« at være papirløst samlevende – også efter skattereformen».

Kapitel 5 Forsikringsforhold

I. Familieforsikring.

1. Den dækkede personkreds.

Omkring 90% af alle danske husstande har en familieforsikring, der normalt indeholder indboforsikring, ansvarsforsikring, rejsegodsforsikring, retshjælpsforsikring, en dækning mod visse færdselsskader samt undertiden også glas- og kummeforsikring.

I forsikringsbetingelserne angives hvilke personer, der er omfattet af forsikringen. De fleste forsikringsbetingelser bestemmer, at forsikringstager og dennes husstand er dækket af forsikringen¹. I tilslutning hertil præciseres det ofte, at der til husstanden regnes personer, der under ægteskabslignende forhold lever sammen med forsikringstageren eller dennes hjemmeboende børn. Normalt er det tilstrækkeligt, at begge parter er tilmeldt Folkeregistret på forsikringstagerens adresse. Enkelte selskaber kræver dog, at parterne har meddelt selskabet, at samleveren ønskes omfattet.

I de tilfælde, hvor der i forsikringsbetingelserne udtrykkeligt angives, at forsikringen dækker parforhold af *ægteskabslignende* karakter, kunne traditionel juridisk fortolkning føre til, at der skal være tale om et forhold, der kan føre til ægteskab, d.v.s. at personer af samme køn ikke er omfattet². Imidlertid har flere forsikringsselskaber på forespørgsel oplyst, at to personer af samme køn, som er tilmeldt samme folkeregisteradresse og tilhører samme husstand, vil være omfattet af forsikringsdækningen, også hvor der i policen anvendes udtrykket »ægteskabslignende«.

De fleste forsikringer dækker forsikredes *ugifte børn* under 21 år,

¹ I disse tilfælde dækker forsikringen flere personer end den personkreds, der er opregnet i forsikringsaftalelovens § 55. Ifølge denne bestemmelse anses forsikring af indbo – hvis ikke andet fremgår af omstændighederne – tillige at omfatte indbo, der tilhører forsikringstagerens ægtefælle, hans hjemmeboende børn samt personer, der hører til forsikringstagerens husstand og står i personligt tjenesteforhold til ham.

² Se kapitel 2 om bortfald af bidrag og kapitel 16 om fortolkning af erstatningsansvarsloven og arbejdsskade-forsikringsloven. I Jørgen Gawinetski og Henning Jønsson: Familieforsikring (1985) s. 14 anføres, at personer af samme køn muligvis ikke er omfattet af udtrykket »ægteskabslignende«.

Forsikringsforhold

også selvom barnet bor uden for hjemmet. Det er dog en betingelse, at barnet ikke lever i et ægteskabslignende forhold eller sammen med egne børn. I så fald er der stiftet en ny familie, der må tegne sin egen forsikring.

Hvis et ugift par *ophæver samlivet*, giver de fleste forsikringsselskaber den part, der ikke har tegnet forsikringen, en vis frist – ofte indtil 3 måneder – til at tegne en anden forsikring. Inden for denne frist er den pågældende stadig dækket af sin tidligere samlevers forsikring.

2. Særligt om retshjælpsforsikring.

En retshjælpsforsikring har til formål at betale sagsomkostninger ved private retstvister. Det følger af standardvilkårene for retshjælpsforsikring, at forsikringen *ikke* dækker tvister i forbindelse med indgåelse eller opløsning af samlivsforhold, herunder tvister om formuedeling eller ejendomsret.

II. Forsikringsaftaleloven § 85 – samleverens fremkaldelse af forsikringsbegivenheden.

I forsikringsaftaleloven (FAL) § 18 fastslås, at den, der har ret til en forsikringsydelse (sikrede) mister sit krav mod selskabet, hvis vedkommende forsætligt har fremkaldt forsikringsbegivenheden. Er forsikringsbegivenheden fremkaldt ved grov uagtsomhed, kan erstatningen ligeledes bortfalde eller nedsættes. Ved brandforsikring er der i FAL § 85 indsat en bestemmelse om identifikation, hvorefter FAL § 18 også gælder ved en forsikringsbegivenhed, der er fremkaldt af den sikredes ægtefælle, såfremt parterne lever sammen. I utrykt retspraksis findes eksempler på, at forsikringsselskabet er blevet fritaget for erstatningspligt under henvisning til analogien af FAL § 85 i tilfælde, hvor en brandskade er forårsaget af den sikredes samlever.

I en utrykt dom fra Varde ret af 21. maj 1980 (B.S. 633/1979) havde manden efter 3 års samliv forsætligt sat ild på parrets bolig, hvorved der brændte indbo, der tilhørte kvinden. I dommen blev brandforsikringsselskabet frifundet for kvindens krav på erstatning på 80.974 kr. for brændte indbogenstande¹. Retten lagde i sin afgørelse vægt på, at parret havde levet sammen i ca. 3 år, at de havde haft et ikke ubetydeligt økonomisk mellemværende med køb og salg af flere ejendomme samt delvis sammenblandet økonomi. Eftersom det blev lagt til grund, at begrundelsen for reglen i FAL § 85 er det økonomiske fællesskab

¹ Derimod blev manden, der var idømt fængsel på 4 år for bl.a. overtræ-

delse af straffelovens § 181, anset for erstatningsansvarlig.

mellem samlevende ægtefæller, og idet parret fandtes at have haft et tilsvarende økonomisk interessefællesskab, fandt retten, at betingelserne for at anvende FAL § 85 analogt var opfyldt⁴.

Utrykt dom fra Lyngby ret afsagt den 7. december 1982 (B.S. 2765/81) angik et tilfælde, hvor manden forsætligt havde sat ild på parrets landejendom, der var i sameje. Parret havde levet sammen i omkring 15 år og havde haft økonomisk fællesskab. Kvinden fremsatte krav om erstatning på 89.897 kr. i anledning af skade på løsøre og ejendom. Da parrets forhold havde været ganske som forholdet mellem ægtefæller, fandt retten, at samleveren kunne sidestilles med en samlevende ægtefælle i FAL § 85, således at forsikringsselskabet blev fritaget for erstatningspligt efter FAL § 18.

Disse dommes resultat må anses for tvivlsomt, og det er beklageligt, at en anke til landsretten af Varde rets dom fra 1980 blev hævet. En udførlig behandling af den til FAL § 85 svarende norske bestemmelse er foretaget af Kirsti Bull og Hans Jacob Bull i Festskrift til Kristen Andersen (Oslo 1977 s. 77-98)⁵. Det er forfatterne opfattelse, at identifikation ikke bør finde sted i samlivsforhold. Bl.a. nævnes, at det ud fra en interessefællesskabsbetragtning vil være umuligt at forsøge at trække en hensigtsmæssig grænse over for andre persongrupper, der ligeledes har et interessefællesskab, f.eks. forældre og børn og søskende. Den særlige lovbestemmelse om identifikation anser forfatterne som lovgivers tilkendegivelse af, at ægtefæller anses som en særlig interessefællesskabsgruppe, hvor særbehandling kan finde sted ud fra enkle og klare kriterier. Endvidere påpeges, at forsikringsselskaberne har adgang til at tage højde for spørgsmålet om identifikation ved at indsætte en identifikationsklausul i forsikringsvilkårene. Domstolene bør derfor ikke ved anstrengte lovfortolkninger gøre *det* for selskaberne, som de selv kunne have gjort direkte ved bestemmelser i vilkårene. Forfatterne argumentation forekommer overbevisende også for dansk rets vedkommende, hvor danske domstole i øvrigt stort set konsekvent har afvist analogislutninger fra ægtefælleregler til ugifte samlevendes forhold.

⁴ Dommen er kommenteret af Preben Lyngsø i Juristen og Økonomen 1981 s. 201-202 med replik af Peter Vesterdorf i Juristen og Økonomen 1981 s. 507-509.

⁵ Artiklen var inspireret af en dom afsagt af norsk højesteret (Norsk Rets-tidende 1975 s. 50), hvor kvinden fik nedsat erstatningen under henvisning til, at det hus, kvinden ejede, var ned-

brændt som følge af samlevers grove uagtsomhed. Parret havde levet sammen i 20 år og havde 3 fællesbørn. I en senere sag (Norsk Retstidende 1977 s. 278) havde manden, der havde samlevet med kvinden i 2 1/2 år, forsætligt antændt hendes hus. Flertallet i norsk højesteret afviste identifikation, idet parret befandt sig på et »reelt ment forlovelsesstadium«.

III. Livs- og ulykkesforsikring.

Ugifte par bør være opmærksomme på, at de ved at oprette en livs- eller ulykkesforsikring kan kompensere, at den efterlevende ikke har ret til pension efter førstafdøde. Udbetaling af et større forsikringsbeløb vil bl.a. give den efterlevende gode muligheder for at bevare det fælles hjem. Se nærmere om oprettelse af livs- og ulykkesforsikring kapitel 15.

Kapitel 6 Øvrige Forhold under Samlivet

I det følgende omtales en række regler, der kan blive aktuelle for samlevende par. Opregningen skal dog ikke opfattes som udtømmende.

I. Inhabilitet.

Indenfor den offentlige forvaltning antages der at gælde en almindelig grundsætning om, at den, der har en personlig eller økonomisk interesse i en foreliggende sags udfald, ikke bør behandle sagen. Der foreligger i så fald inhabilitet.

Regler om inhabilitet findes i en række love. Ugifte samlevende vil normalt altid være omfattet af inhabilitetsregler i nyere lovgivning. Således falder ugifte samlevende ind under begrebet »andre nærtstående« i forvaltningslovens § 3, stk. 1., nr. 2. I ældre love blev persontilknytningen derimod ofte angivet til slægtninge og ægtefæller. Retsplejelovens § 60 bestemmer således, at der foreligger inhabilitet for en dommer, såfremt vedkommende er beslægtet eller gift med anklageren eller én af advokaterne eller parterne i sagen. Det har i teorien været anført, at denne bestemmelse kan anvendes analogt på ugifte samlevende¹. Inger Margrete Pedersen er dog i Papirløse Samlivsforhold (1976) s. 51 af den opfattelse, at bestemmelsen næppe vil blive anvendt analogt. Forfatteren anfører dog samtidig, at et samlivsforhold alligevel vil føre til inhabilitet, eftersom en dommer har pligt til at vige sit sæde, når der foreligger omstændigheder, der er egnet til at vække tvivl om vedkommendes fuldstændige upartiskhed, jfr. retsplejelovens § 62.

II. Procesretlige regler.

1. Vidnefritagelse.

En parts nærmeste har ikke pligt til at afgive forklaring som vidne,

¹ Se Bernhard Gomard: Civilprocessen (1984) s. 580.

Øvrige forhold under samlivet

jfr. retsplejelovens § 171. Den, der lever i samlivsforhold med én af parterne i en retssag, vil derfor normalt ikke have vidnepligt, såfremt samlivet består på tidspunktet for domsforhandlingen². Retten kan dog efter retsplejelovens § 171, stk. 3, pålægge vidnet at afgive forklaring, når forklaringen anses for at være af afgørende betydning for sagens udfald, og sagens beskaffenhed og dens betydning for vedkommende part eller samfundet findes at berettigede dertil.

I UfR 1983.182 V havde en kvinde, K, anmeldt til politiet, at hun var blevet overfaldet af sin samlever. Kvinden afgav forklaring til politirapport om overfaldet, hvilket resulterede i, at samleveren blev tiltalt for vold efter straffelovens § 244, stk. 4. Under domsforhandlingen nægtede K at afgive forklaring. Retten bestemte, at K ikke skulle pålægges at afgive forklaring, idet betingelserne for at fravige reglerne om vidnefritagelse efter retsplejelovens § 171, stk. 3, ikke fandtes opfyldt. Anklagemyndigheden fik i landsretten (i modsætning til i byretten) ikke tilladelse til at afhøre de rapportoptagende betjente som vidner under henvisning til de hensyn, der begrunder reglerne om vidnefritagelse.

2. Rettergangsfuldmagt.

Under en retssag kan en part give fuldmagt til, at en anden person optræder på partens vegne under en retssag, jfr. retsplejelovens § 260, stk. 2. I 1979 blev kredsen af mødeberettigede personer udvidet, sådan at der kan gives fuldmagt til personer, der hører til samme husstand som parten. Denne ændring skete bl.a. for at medtage faktiske samlivsforhold³.

3. Transgbeneficiet.

Fogeden kan ikke foretage udlæg i aktiver, der er nødvendige til at opretholde et beskedent hjem og en beskeden levestandard hos skyldneren og dennes husstand, jfr. retsplejelovens § 509. Fast ejendom er dog aldrig undtaget fra udlæg.

Denne regel om transgbeneficiet indebærer, at skyldneren altid bevarer almindeligt indbo i hjemmet, husholdningsartikler m.v. De sidste årtiers velstandsstigning har betydet, at området for udlægsfritagelse er blevet stadigt udvidet. Udenfor transgbeneficiet er dog f.eks.

² I UfR 1975.254 V blev det antaget, at et kortvarigt samlivsforhold, som var ophørt før domsforhandlingen, ikke kunne begrunde fritagelse for vidnepligt.

³ I afgørelserne UfR 1974.1066 Ø og UfR 1976.404 V blev en samlever ikke anset for berettiget til at give møde som rettergangsfuldmægtig, da forholdet ikke kunne sidestilles med et ægteskab.

Øvrige forhold under samlivet

et nyt farve-tv og kostbare lædermøbler. Til skyldnerens husstand medregnes personer, der til stadighed har fælles bolig med skyldneren, fælles husholdning og et vist økonomisk fællesskab, dvs. omfattet er også en ugift samlivspartner⁴.

Det forhold, at skyldnerens husstand medtages i retsplejelovens § 509, betyder en udvidelse i beskyttelsen af skyldneren, idet vedkommendes behov bliver vurderet ud fra den samlede familiesituation. Samtidig indskrænkes beskyttelsen, eftersom udlæg ikke kan foretages i skyldneres aktiver, hvis samleveren ejer et tilsvarende aktiv, som skyldneren kan benytte, og som skyldneren også i fremtiden kan regne med at benytte⁵.

Fogeden skal påse, at reglerne om udlægsfritagelse efter retsplejelovens § 509 overholdes. En skyldner er ikke berettiget til at give afkald på sin ret til at fritage aktiver for udlæg, jfr. retsplejelovens § 509, stk.3.

4. Fri proces og retshjælp.

Fri proces meddeles af statsamtet, når en ansøger skønnes at have rimelig grund til at føre proces, og vedkommende ikke uden væsentlige afsavn kan betale de omkostninger, der er forbundet med sagen, jfr. retsplejelovens § 330. Opnår en ansøger fri proces, gives vedkommende fritagelse for at betale retsafgifter, egne advokatudgifter og andre udgifter i forbindelse med en sags førelse, samt fritagelse for at erstatte modparten sagens omkostninger.

For at opnå fri proces skal ansøgerens socialindkomst være 130.000 kr. eller mindre. Hvis ansøgeren lever i et samlivsforhold, kan fri proces meddeles, hvis summen af de samlevendes socialindkomster er 175.000 kr. eller mindre. Beløbene forhøjes med 25.000 kr. for hvert barn, herunder stedbørn og plejebørn, under 18 år, som enten bor hos ansøgeren eller i overvejende grad forsørges af denne. Dette gælder dog ikke børn, til hvilke ansøgeren betaler bidrag, som ved skatteansættelsen helt eller delvis kan fradrages i indkomsten. Er socialindkomsten i et samlivsforhold for den enes vedkommende ansat til 0 kr. efter lov om socialindkomst § 2, stk. 3, fradrages i den

⁴ Jfr. Bernhard Gomard: Fogedret (1981) s. 103. Finn Taksøe-Jensen antager i Udlæg (1977) s. 103, at der skal bestå en hel eller delvis forsørgelsesrelation mellem parterne, for at samleveren kan henregnes til skyldnerens husstand. Se om dette spørgsmål Vinde-

løv: De økonomiske forhold mellem ugifte samlevende – dogmatik og retspolitik s. 56. Se endvidere kapitel 2.I. om privatretlig forsørgelse.

⁵ Jfr. betænkning nr. 634/1971 om udlæg og udpantning s. 73.

Øvrige forhold under samlivet

andens socialindkomst det negative beløb, der er opgjort efter samme lovs § 2, stk. 1 og stk. 2. I sager om ægteskab eller forældremyndighed tages ikke hensyn til en samlevers indtægt. En ansøger skal vedlægge meddelelse fra skattemyndighederne om størrelsen af socialindkomsten. Lever ansøgeren i et samlivsforhold, vedlægges meddelelse om socialindkomsten for begge de samlevende.⁶

Offentlig retshjælp ved advokat ydes som udgangspunkt i alle sagskategorier, medmindre de udtrykkeligt er undtaget. Dommeren i de enkelte retskredse udarbejder og ajourfører løbende en fortegnelse over de advokater i retskredsen, som yder retshjælp. Ved almindelig retshjælp ydes advokaten et vederlag af indtil 610 kr., hvoraf den retshjælpsøgende betaler 25% og staten 75%. Når særlige forhold taler derfor, kan der gives udvidet retshjælp med et beløb indtil 1.830 kr., hvoraf den retshjælpsøgende betaler 50% og staten 50%.

De økonomiske betingelser for at opnå retshjælp ved advokat er de samme, som gælder for at få meddelt fri proces. Ved henvendelse til en advokat om retshjælp skal den retshjælpsøgende forevise en meddelelse fra skattemyndigheden om socialindkomsten (årsopgørelsen). Lever den retshjælpsøgende i et samlivsforhold, skal samleverens årsopgørelse tillige forevises⁷.

Fra den 15. august 1988⁸ er der således sket to væsentlige ændringer: For det første er der indført de samme økonomiske betingelser for at opnå retshjælp ved advokat, som gælder for tildeling af fri proces. For det andet er der sket ligestilling mellem ægteskabelige og ikke-ægteskabelige samlivsforhold. Der er ikke i loven stillet nærmere krav til samlivsforholdets karakter. Det antages, at selve den omstændighed, at der består et samliv mellem to personer, skaber en formodning for et personligt og økonomisk fællesskab, som naturlig kan begrunde, at økonomien vurderes under ét⁹.

⁶ Indtægts- og beløbsgrænser pristalsreguleres hvert år, jfr. retsplejelovens § 330a. Se nærmere om fri proces i bekendtgørelse nr. 457 af 28. juli 1988. Bekendtgørelsen trådte i kraft den 15. august 1988 og finder anvendelse på ansøgninger, der behandles den 15. august 1988 eller senere, medmindre den retssag, hvortil der ansøges om fri proces, er afsluttet før denne dato.

⁷ Se nærmere om offentlig retshjælp ved advokat i bekendtgørelse nr. 458

af 28. juli 1988. Bekendtgørelsen trådte i kraft den 15. august 1988.

⁸ Retsplejeloven blev ændret ved lov nr. 420 af 13. juli 1988.

⁹ Jfr. bemærkninger til Justitsministeriets lovforslag til forbedring af befolkningens adgang til retshjælp fremsat den 7. oktober 1987. Se iøvrigt betænkning nr. 1113/1987 om advokatrets-hjælp, fri proces og retshjælpsforsikring m.v. side 45-48.

III. Konkurs.

1. Gaver.

Ved konkurs kan gaver til skyldnerens nærtstående omstødes, hvis gaverne er fuldbyrdet senere end 6 måneder før fristdagen (den dag skifteretten modtog begæring om konkurs), jfr. konkurslovens § 64, stk. 1. Omstødelse finder i så fald sted *uden* hensyn til skyldnerens solvens på fuldbyrdelsestidspunktet eller modtagerens kendskab til skyldnerens forhold.

Har skyldnerens nærtstående fået gaver, der er fuldbyrdet senere end 2 år før fristdagen, kan gaven omstødes, medmindre det godtgøres, at skyldneren hverken var eller ved fyldbyrdelsen blev insolvent, jfr. konkurslovens § 64, stk. 2.

Ved nærtstående i konkursloven forstås ifølge lovens § 2 personer, der har stået hinanden særlig nær. Omfattet er skyldnerens forlovede eller den, med hvem han lever i et mere fast samlivsforhold¹⁰. En skyldner, der søger at bringe sine aktiver i sikkerhed ved at overføre disse til sin samlivspartner op til konkursen, risikerer således, at der bliver anlagt en omstødelsessag.

2. Lønprivilegiet.

Såfremt en konkursramt skyldner har haft sin samlever ansat, har samleveren krav på løn i tiden før konkursen. Dett krav på løn dækkes som udgangspunkt forud for en række andre krav i boet, jfr. konkurslovens § 95. Imidlertid har skifteretten en fakultativ adgang til at nægte skyldnerens nærtstående fortrinsret, jfr. konkurslovens § 95, stk. 2. Dette gælder »såfremt fortrinsretten under hensyn til løn- og arbejdsvilkår, til ydelse af henstand samt til eventuel økonomisk interesse i virksomhedens drift ikke findes rimeligt begrundet«. Har et samlevende par økonomisk fællesskab og er forholdet af en sådan karakter, at de i alt andet end navnet fungerer som et ægteskab, vil lønprivilegiet blive nægtet. Endvidere kan det blive aktuelt at nægte privilegium, hvis arbejdsforholdets fortsættelse trods virksomhedens tilbagegang må antages at skyldes, at den pågældende er nærtstående¹¹.

Ved utrykt ØLD af 28.2.1985 (13-278/1984) blev den kvindelige samlivspartner nægtet lønprivilegium på grund af det økonomiske fællesskab med selskabets hovedanpartshaver og direktør. Parret havde levet

¹⁰ Jfr. Mogens Munch: Konkursloven (1987). 71.

¹¹ Ibid. s. 557.

Øvrige forhold under samlivet

sammen i 17 år og havde 2 fællesbørn. Kvinden havde ført lønregnskab, skrevet fakturaer og lignende. Efter konkursen købte kvinden virksomheden af boet, og den blev drevet videre i hendes navn med samleveren som forretningsfører.

IV. Gældssanering.

Skifteretten kan afsige kendelse om gældssanering, når en skyldner godtgør, at vedkommende ikke er i stand til og ingen udsigt har til at opfylde sine gældsforpligtelser, og skyldnerens forhold og omstændighederne i øvrigt taler derfor, jfr. konkurslovens § 197, stk. 1¹². En kendelse om gældssanering indebærer, at skyldnerens gæld bortfalder eller nedsættes.

En række forhold indgår i skifterettens vurdering af, om begæring om gældssanering kan imødekommes, navnlig gældens størrelse, skyldnerens aktuelle indtægter og fremtidige erhvervsmuligheder. Endvidere har ægtefællens eller en samlevers beskæftigelses- og indtægtsforhold betydning for afgørelsen. Derved bliver det fastslået, i hvilket omfang det må anses for nødvendigt, at skyldneren bidrager til husstandens rimelige leveomkostninger¹³. Har samleveren gode indtægtsforhold, taler det med vægt imod gældssanering¹⁴, uanset at samleveren ikke hæfter for gælden og ikke har forsørgerpligt overfor skyldneren. Det er fra advokatside blevet påpeget, at det giver væsentlige problemer for skyldnere at skulle inddrage en samlever, med hvem de i øvrigt ikke har fælles økonomi. Det oplyses således, at adskillige af denne grund har afholdt sig fra en ellers rimelig gældssanering¹⁵.

V. Retsstillingen for udlændinge.

1. Opholdstilladelse og arbejdstilladelse.

Statsborgere i andre nordiske lande kan uden tilladelse rejse ind i og opholde sig i Danmark, jfr. udlændingelovens § 1. Udlændinge fra andre lande end Norden skal ansøge Direktoratet for Udlændinge om opholdstilladelse, hvis den pågældende har ønske om at befinde sig i længere tid i landet. Opholdstilladelse gives med henblik på enten

¹² Reglerne om gældssanering blev indført i Konkursloven ved lov nr. 187 af 9. maj 1984.

¹³ Jfr. betænkning nr. 957/1982 om gældssanering s. 123.

¹⁴ Se om landsretternes praksis Lillian Hindbo i Jur 1985 s. 351 f, og i Fuldmægtigen 1986 s. 117 og W. E. von Eyben i UfR 1985 B s. 337 f.

¹⁵ Se Jørgen Lokdam i Retspolitisk Status (1988) s. 344–345.

Øvrige forhold under samlivet

varigt eller midlertidigt ophold. Opholdstilladelse kan i medfør af udlændingelovens § 9, stk. 1, nr. 2, gives »til en udlænding, som samlever på fælles bopæl i ægteskab eller i et fast samlivsforhold af længere varighed med en i Danmark fastboende person«. Afgørelsen træffes efter en konkret vurdering af fastheden og varigheden af parternes samlivsforhold. Samlivet skal dog normalt have været i 1 1/2 – 2 år. I situationer, hvor det for en periode er umuligt for parterne at fortsætte et indledt samlivsforhold her i landet eller i udlandet, vil vurderingen af fastheden og varigheden af parternes parforhold eventuelt kunne bygge på andre faktorer end egentlig samliv. Der kan nævnes dokumenteret hyppig og regelmæssig telefon- eller brevkontakt, ferierejse foretaget sammen og besøg hos hinanden¹⁶. Omfattet af bestemmelsen er såvel heteroseksuelle som homoseksuelle samlivsforhold.

Udlændinge kan ikke arbejde i landet uden tilladelse, jfr. udlændingelovens § 13. En udlænding, der får opholdstilladelse efter lovens § 9, stk. 1, nr. 2, kan meddeles arbejdstilladelse, jfr. bekendtgørelse nr. 19 af 18.1.1984 § 31, stk. 1.

2. Udvisning.

Hvis en udlænding udvises, bortfalder udlændingens visum og opholdstilladelse, og udlændingen kan ikke rejse ind i og opholde sig i landet uden tilladelse. Udvisningen finder ofte sted i forbindelse med en dom for et strafbart forhold, jfr. udlændingelovens § 22-24. Afgørelse om udvisning træffes i disse tilfælde af domstolene. Retten tager i sin afgørelse hensyn til, om udvisningen må antages at virke særlig belastende på grund af udlændingens personlige eller familiemæssige tilknytning til herboende danske eller udenlandske statsborgere, jfr. udlændingelovens § 26, nr. 2. I denne vurdering indgår såvel hensyn til udlændingen selv som til den pågældendes familie. I retspraksis findes enkelte tilfælde, hvor et længerevarende samlivsforhold har været medvirkende til, at der ikke er sket udvisning¹⁷.

VI. Strafferetlige forhold.

1. Socialbedrageri.

Ved udbetaling af en række sociale ydelser har det betydning, om ansøgeren er enlig eller lever i et samlivsforhold, f.eks. forudsætter

¹⁶ Jfr. Herman Langlouis og Claus W. Tornøe: Udlændingeloven (1984) s. 72.

¹⁷ Se UfR 1985.534 H og ØLK af

31. august 1983 (refereret af Herman Langlouis og Claus W. Tornøe: Udlændingeloven (1984) s. 196).

Øvrige forhold under samlivet

udbetaling af ordinært og ekstra børnetilskud, at ansøgeren er reelt enlig, jfr. børnetilskudslovens § 2. Se nærmere om sociale ydelser kapitel 3.

Har en social klient uberettiget fået udbetalt en social ydelse ved forsætligt at give vildledende oplysninger om sine personlige forhold, kan klienten straffes for socialbedrageri efter straffelovens § 279. Det samme gælder, hvis klienten har fortiet ændringer, der er relevante for tildeling af ydelser. Har klienten afgivet en skriftlig erklæring om, at vedkommende bor alene, kan der også være grundlag for en sigtelse for overtrædelse af straffelovens § 161 om tro og loveerklæringer eller straffelovens § 163 om urigtige erklæringer til det offentlige. Herudover er der i bistandslovens § 21 hjemmel til at straffe såvel skriftlige som mundtlige oplysninger, der er urigtige eller vildledende, og som er afgivet til brug ved afgørelser efter bistandsloven.

Socialforvaltningen afgør om det forhold, at der er blevet udbetalt uretmæssige ydelser, skal anmeldes til politiet med henblik på en straffesag¹⁸. I de mindre graverende sager vil det sociale udvalg ofte undlade at indgive politianmeldelse og alene kræve de for meget udbetalte beløb tilbagebetalt, jfr. bistandslovens § 25. Fortielse af samliv udgør kun omkring 3% af antallet af domfældelser i sager om socialbedrageri. Dette lave tal kan bl.a. skyldes, at det ofte vil være vanskeligt at bevise, at den sociale klient har haft forsæt til bedrageri, f.eks. hvis en klient, der modtager ordinært og ekstra børnetilskud, oplyser, at vedkommende ikke har opfattet sit forhold til sin ven/eller veninde som et ægteskabslignende forhold. I sager om socialbedrageri foretager politiet normalt nærmere undersøgelser af parrets forhold, som f.eks. husundersøgelse. Disse undersøgelser opleves ofte af parterne som en krænkelse af deres privatliv¹⁹.

2. Seksuelt forhold til samleverens barn.

Det er strafbart at have samleje eller anden kønslig omgængelse med en person under 18 år, der er den skyldiges adoptivbarn, stedbarn eller plejebarn eller betroet den pågældende til undervisning eller opdragelse, jfr. straffelovens § 223 og § 224.

Straffelovens § 223 er givet for at beskytte den 15-17-årige mod

¹⁸ Se om socialbedragerisager Jens Vedsted-Hansen i UfR 1986 B s. 329 f og Ib Henricson og Palle Eli Jensen i UfR 1988 B s. 97 f. Om domfældelse se UfR 1976.666 H, UfR 1974.254 Ø og UfR 1973.1006 Ø.

¹⁹ Se klientberetninger om politiets undersøgelser i sociale bedragerisager, Socialudvalget 1984-85, Alm. del bilag 231.

misbrug af et afhængighedsforhold samt for at skabe ro i opdragelsen og undervisningen af de helt unge. Det beror derfor på en konkret vurdering af forholdet mellem den voksne og dennes samlivspartners barn, om barnet kan anses for betroet den voksne til opdragelse²⁰. Er dette tilfældet, vil samleveren blive straffet, selvom barnet har taget initiativ til den seksuelle kontakt.

3. Voldtægt.

Opnår en mand samleje med sin samlever ved anvendelse af vold, kan han straffes for voldtægt, jfr. straffelovens § 216²¹. Straffen kan bortfalde, hvis parret efter handlingen har fundet sted, har indgået ægteskab med hinanden, jfr. straffelovens § 227²².

I voldtægtssager vil den forurettede få beskikket en advokat, så fremt vedkommende fremsætter begæring herom, jfr. retsplejelovens § 741 e. Advokatbistand er ofte påkrævet, når voldtægten har fundet sted i et bestående eller ophævet samlivsforhold, eftersom den forurettede typisk vil føle sig presset til at opgive sin anklage mod den sigtede.

VII. Erhvervelse af navn.

Ægtefæller: Ved ægteskabets indgåelse bevarer en ægtefælle sit efternavn²³. Ønsker ægtefæller samme efternavn, kan den ene ægtefælle ved anmeldelse til vielsemyndigheden med den anden ægtefælles samtykke antage dennes efternavn, medmindre det er erhvervet på grundlag af ægteskab, jfr. navnelovens § 4, stk. 1.

Ønsker et samlevende par at erhverve samme efternavn, må der indgives ansøgning til statsamtet om navneforandring. Hvorvidt ansøgningen vil blive imødekommet, beror på reglerne i navnelovens

²⁰ Domfældelse er sket i UfR 1970.447 H, UfR 1971.473 H og UfR 1979.231 Ø.

²¹ I utrykt ØLD (6 a.s. 239/86) blev en 25-årig ustraffet mand idømt 6 måneders ubetinget fængsel for voldtægt mod sin samlever begået i parrets fælles hjem (se referat Fuldmægtigen 1986 s. 92).

²² I utrykt VLD (2 a.s. 1908/86) bevirkede et indgået ægteskab kort før domsforhandlingen i landsretten, at straffen for voldtægt blev gjort betinget, men derimod ikke strafbortfald ef-

ter straffelovens § 227 på grund af flerheden af forhold og den betydelige vold. Byrettens bestemmelse om tilde-ling af en erstatning på 20.000 kr. til den forurettede udgik i landsrettens dom. (Se referat i Fuldmægtigen 1987 s. 13-14).

²³ Efter den tidligere navnelov, der gjaldt indtil 31. marts 1982, fik kvinden automatisk sin mands efternavn ved ægteskabets indgåelse, medmindre hun særlig gav meddelelse om at beholde sit eget navn.

Øvrige forhold under samlivet

§ 6–8. Særlig kan nævnes § 8, nr. 5, der fastslår, at der kan udfærdiges navnebevis på et efternavn, som ansøgeren påviser en ganske særlig tilknytning til. I medfør af denne bestemmelse vil en person kunne få navneforandring til samleverens navn, såfremt det må anses for praktisk udelukket, at parterne kunne indgå ægteskab med hinanden, dvs. hvis ansøgeren eller samleveren er gift med en anden, og der ikke er værneting til anlæggelse af en ægteskabssag her i landet. Endvidere vil der under helt særlige omstændigheder kunne gives navneforandring til en afdød samlevers navn med samtykke fra hans nærmeste slægt²⁴.

VIII. Valg til skolenævn.

Enhver folkeskole har et skolenævn på 5 eller 7 medlemmer, der vælges blandt forældre til børn, som er indskrevet i skolen. Den ugifte far har valgret og er valgbar til skolenævnet, hvis faderskabet er retlig fastslået og den pågældende tilhører samme husstand som forældremyndighedens indehaver og barnet, jfr. Skolestyrelseslovens § 71, stk. 3, nr. 3. Det følger videre af lovens § 71, stk. 3, nr. 2, at den, der har indgået ægteskab med indehaveren af forældremyndigheden, kan opnå valgret og valgbarhed, såfremt den pågældende tilhører samme husstand som forældremyndighedens indehaver og barnet. Ugift samlivsforhold er i denne relation ikke tilstrækkeligt.

²⁴ Se Karnov 1986 s. 3606 note 38).

Kapitel 7 Sammenfatning og Vurdering vedrørende Reglerne om Formueforholdene under Samlivet

Udgangspunktet er, at de ugifte samlevende under samlivet i retlig henseende er stillet som to hinanden uafhængige personer. De særlige regler om ægtefæller i lovgivningen – det være sig ægteskabslovgivningen, sociallovgivningen, skattelovgivningen eller forsikringslovgivningen – kan normalt ikke anvendes analogt.

I et enkelt tilfælde har analog anvendelse dog været anvendt i et par utrykte byretsdomme; det gælder identifikationsreglen i forsikringsaftalelovens § 85 vedrørende brandforsikring, som er omtalt ovenfor i kapitel 5. Det må anses for yderst tvivlsomt, om en højere retsinstans vil fastholde dette resultat.

Nogle regelsæt bygger på et *individualprincip*, således at enhver person kun bedømmes ud fra sine egne forhold, uanset om den pågældende er enlig, gift eller samlevende. Reglerne er med andre ord neutrale over for valget af samlivsform. Individualprincippet gælder f.eks. for de almindelige formueretlige regler om indgåelse af aftaler, pådragelse af erstatningsansvar, hæftelse for gæld m.v., ligesom det gælder hele dagpengesystemet og størstedelen af reglerne om social pension samt personskattelovgivningen.

I andre regelsæt gælder specielle *ægtefælleregler*. Når ægtefællerne i visse relationer bedømmes som en enhed, hænger det sammen med det nære personlige og økonomiske fællesskab, som har fundet udtryk i den gensidige forsørgelsespligt. Et markant eksempel udgør dele af sociallovgivningen, især bistandsloven, hvor begge ægtefællers forhold inddrages i trangsbedømmelsen, men ægtefælleregler kendes også i reglerne om førtidspension ud fra et blandet socialt/helbredsbe-
tinget kriterium samt bortfald af hustrubidrag i tilfælde af nyt ægte-

Reglerne om formueforholdene under samlivet

skab. De nævnte ydelser kan benævnes grundtydelser, idet de typisk vil udgøre det egentlige forsørgelsesgrundlag for den pågældende person. Ægtefælleregler kendes også fra hvad man kan benævne særydelser¹, d.v.s. ydelser, som skal dække et særligt behov ud over det egentlige forsørgelsesgrundlag. Som eksempler herpå kan nævnes ægtefællesatsen for samgifte pensionister. Endelig kan af ægtefælleregler nævnes skattelovgivningens regler om subsidier hæftelse for skattegæld, overførsel af visse fradrag fra den ene til den anden, og reglerne om at ægtefællerne skattemæssigt betragtes under ét, når de driver erhvervsvirksomhed sammen, ligesom de ved betaling af formueskat (endnu) kun har ét bundfradrag.

Særregler for ugifte samlevende ses ikke i lovgivningen, men på enkelte punkter i andre regelsæt. Som eksempler kan nævnes bekendtgørelsen om friplads i daginstitutioner, hvor der tages hensyn til samleverens indtægter, når der er tale om et »ægteskabslignende forhold med en anden person« samt vejledning om tildeling af ordinært børnetilskud, hvor det er foreskrevet, at en forsørger ikke kan betegnes som »reelt enlig«, hvis den pågældende lever i et ægteskabslignende samlivsforhold.

Husstandsprincippet finder anvendelse f.eks. i retsplejelovens § 509 om transgbeneficiet, reglerne om individuel boligstøtte samt reglerne om kontanthjælp efter bistandsloven, hvor der ved udmåling af boligtillæg lægges vægt på, om ansøgeren er en person, der har fælles huseførelse med andre end en ægtefælle.

Endelig findes inden for nogle områder kriterier for tildeling eller bortfald af en ydelse, som er så bredt formuleret, at man ved fortolkningen kan lægge vægt på såvel etableringen af et ægteskab, et samlivsforhold, et husstandsfællesskab eller andre omstændigheder, som *ændrer på de økonomiske forhold*. Det gælder f.eks. nedsættelse eller bortfald af ægtefællebidrag fra en tidligere ægtefælle, idet kriteriet er, at »omstændighederne taler derfor«.

Ved *vurderingen* af retstilstanden er det påfaldende, at de tilfælde, hvor ægtefællereglerne anvendes, gælder de økonomisk svagere grupper – bistandshjælp og social pension, herunder især førtidspension. For ydelser, der ikke på samme måde betragtes som stigmatiserende, herunder dagpenge og børnefamilieydelse, gælder ægtefællereglerne derimod ikke. Skellet mellem ægtefællereglerne og individualprincippet har med andre ord en uheldig social slagside.

¹ Se betænkning om ligebehandling af samliv med og uden ægteskab inden

for den sociale lovgivning (nr. 1087/1986) bilag 4 s. 189.

Reglerne om formueforholdene under samlivet

Desuden er det bemærkelsesværdigt, at der især opereres med begrebet ægteskabslignende samlivsforhold ved ydelser, der har relation til børn. Ved disse ydelser, hvor det er uden for enhver tvivl, at der ikke eksisterer nogen lovfæstet forsørgelsespligt over for samlevers barn, virker det urimeligt at lægge vægt på samlivsforholdet. Det gælder friplads i daginstitution, hvor samleveren ikke kan tilpligtes at betale og ikke hæfter for betalingen, og det gælder ydelsen af ordinært børnetilskud. Baggrunden for at tillægge samlivsforholdet vægt har især været, at de pågældende ydelser ønskes forbeholdt enlige forsørgere, som formodes at have særligt vanskelige vilkår. Hensynet til kun at yde hjælp til personer i direkte trang kunne imidlertid lige såvel anvendes i forhold til nogle af de andre regler, f.eks. børnefamilieydelse eller ydelse af dagpenge, hvor man ikke går ind i en konkret økonomisk vurdering af den pågældende samlevers trang. Særreglerne for de ugifte samlevende kommer derfor let til at virke som et isoleret regelsæt, der i særlig grad gør forholdene vanskelige for de enlige forsørgere, d.v.s. i praksis fortrinsvis de enlige mødre.

Også med hensyn til bortfald af ægtefællebidrag fra en tidligere ægtefælle i tilfælde af etablering af et samlivsforhold ses i praksis bort fra, at der ikke er retlig forsørgelsespligt. Dette rammer især fraskilte hustruer, som er afhængige af forsørgelse fra eksmanden.

Tendensen går henimod udbredelsen af individualprincippet, men gennemført gradvist over en årrække. Man kan måske udtrykke det sådan, at de regler om særråden og særhæften for ægtefæller under samlivet, som gennemførtes i 1920'erne, nu i 1980'erne og 1990'erne også trænger igennem på de offentligretlige områder, og herved trænger reglerne om forsørgelsespligt i baggrunden.

Anden del

Samlivsophævelse

Kapitel 8 Formuedelingen

Ægtefællers formuefællesskab: Som hovedregel er den ægteskabelige formueordning som angivet ovenfor *formuefællesskab*. Formuedelingen ved separation og skilsmisse indebærer, at hver ægtefælle udtager halvdelen af det beholdne fællesbo. Ved kortvarige ægteskaber, det vil i praksis sige ægteskaber af under 5 års varighed, vil en ægtefælle have mulighed for at forlange skævdeling i henhold til skiftelovens § 69 a. Som hovedregel udtager hver ægtefælle inden for sin boslod aktiverne fra sin egen bodel. Der er dog i særlige tilfælde adgang til krydsende udtagelsesret efter skiftelovens § 70 a.

Har ægtefællerne ved ægtepagt vedtaget *fuldstændigt særeje*, sker der ved ægteskabets ophør ingen bodeling, idet hver af ægtefællerne blot udtager det, den pågældende har indført i ægteskabet uanset erhvervsesmåde. Ved ikke helt kortvarige ægteskaber, det vil i praksis sige ægteskaber over 5 års varighed, vil en ægtefælle, såfremt denne ved ægteskabets ophør vil blive stillet urimeligt ringe, ved dom kunne få tildelt et beløb i henhold til ægteskabslovens § 56.

Dersom ægtefællerne *både* har aktiver i formuefællesskab og særeje, vil der skulle ske en bodeling af aktiverne i formuefællesskabet. Også ved blandede formueordninger vil der være mulighed for tilkendelse af et § 56-beløb. Der er ikke adgang til krydsende udtabelsesret ved særejeaktiver.

Ægtefælleskifte: Oftest vil ægtefællerne skifte privat evt. med hjælp fra advokater. Såfremt ægtefællerne ønsker det, eller de ikke kan blive enige om fordeling af aktiverne, kan offentligt skifte ved skifteretten finde sted. Privat skifte skal være tilendebragt eller offentligt skifte påbegyndt, inden ægtefællerne kan indgå nyt ægteskab¹.

Udgangspunktet for ugifte samlevende er, at samlivet som sådant ikke påvirker formueforholdet mellem parterne. Har parterne oprettet aftale om fordeling af deres formuer, herunder opløsning af et evt. sameje, vil denne aftale i tilfælde af konflikt om formuedelingen normalt blive lagt til grund².

¹ Vedr. bodeling Noe Munck i Graversen (red.): Familieret s. 370ff, Taksøe-Jensen: Person-, Familie- og Arveret, s. 109ff. Vedr. § 56 beløb se Strange Beck i Graversen (red.): Familieret s. 306ff, Taksøe-Jensen, s. 289f samt Svend Danielsen i UfR 1972 B s. 1-8, UfR 1973 B s. 206-211, UfR 1978 B s. 241-254, UfR 1983 B s. 326-332.

² Der kan forekomme store problemer ved fastlæggelse af, om en aftale overhovedet foreligger, og f.eks. om en allerede indgået aftale er bortfaldet p.g.a. bristede forudsætninger. Herom henvises til kapitel 19.

Formuedelingen

Har parterne derimod ikke oprettet aftale, anses det for udelukket at overføre regler om formuedeling mellem ægtefæller på ugifte samlevende. Der findes ej heller andre steder i lovgivningen regler, som tager sigte på at regulere formuedelingen mellem ugifte samlevende.

Hver part eller dennes arvinger vil derfor som udgangspunkt ved samlivsophævelse eller død kunne udtage det, som den pågældende har indført i boet uanset erhvervelsesmåde.

Det er derfor nærliggende at fremhæve ligheden mellem formueforhold for ugifte og ægtefæller med fuldstændigt særeje.

Imidlertid har den praktiske virkelighed vist et behov for en vis økonomisk korrektion af parternes formuer ved samlivsophævelse.

En ganske righoldig praksis, som siden midten af 70'erne har udviklet sig på dette område, illustrerer de betydelige problemer, som kan opstå ved formueopgøret mellem ugifte samlevende ved samlivets ophør. Denne praksis, som slår fast, at den mindre formuende part under visse betingelser kan få del i de under samlivet skabte værdier, har over en godt 15-årig periode udviklet sig fra almindelig formueret over det »videre samejebegreb« til godtgørelse med højesteretsdommen af 1. april 1980, UfR 1980.480H som omdrejningspunkt.

En forståelse af den seneste højesteretspraksis forudsætter kendskab til den ved by- og landsretterne udviklede praksis indtil 1980. I det følgende vil praksis frem til 1980.480H derfor blive beskrevet. Dernæst vil UfR 1980.480H samt efterfølgende højesteretspraksis blive beskrevet, idet der samtidig vil blive gjort rede for fortolkninger af denne praksis³.

I. Praksis frem til UfR 1980.480 H.

Efter almindelige formueretlige regler vil deling af et bo ved skifteretten foregå med udgangspunkt i, at hver part udtager hvad han/hun har indbragt i boet, ligesom hver part hæfter for sin særgæld. Der gælder altså en forhåndsformodning for, at det formelle ejerforhold dækker det reelle.

Er der mulighed for, at sameje kan være opstået, skal opmærksomheden henledes på to forhold, nemlig på hvorvidt der foreligger et sameje og i bekræftende fald på, hvorledes dette skal deles.

Et sameje kan enten være opstået tilfældigt eller i kraft af en viljeserklæring. Et sameje opstået ved viljeserklæring forudsætter at

³ Om formuedeling i tilfælde af den ene parts død henvises til kapitel 12.

en aftale, et gaveløfte eller testamente ligger til grund herfor. Der vil herefter gælde en formodning for ligedeling, såfremt anpartsforholdet ikke er reguleret i den tilgrundliggende viljeserklæring, idet man vil gå ud fra at aftaleparterne, gavegiver, testator såfremt et andet anpartsforhold var ønsket, ville have sørget for, at dette havde fået udtryk i viljeserklæringen.

Foreligger der ikke en derpå rettet viljeserklæring, anses sameje kun for opstået, hvis det kan godtgøres, at parterne i fællesskab har anskaffet aktiverne eller parternes økonomi har været således sammenblandet ved begge parters økonomiske bidrag, at der er betydelige bevisproblemer med hensyn til tilhørsforhold.

Se til eksempel *UfR 1953.182Ø*, hvor landsretten konstaterede, at der ikke var noget lovgrundlag for at sameje skulle være opstået alene i kraft af parternes samliv og fælles økonomi. Imidlertid var der sket en sådan sammenblanding af parternes ejendele, at der var uvished med hensyn til de forskellige affekters tilhørsforhold, hvorfor sagen henvistes til videre udredning ved skifteretten i henhold til skiftelovens § 82. Dommen fastslår således to ting, dels at et samlivsforhold som sådan ikke bevirker at sameje er opstået, dels at skifteretten er kompetent til at udrede en sammenblandet økonomi i henhold til skiftelovens § 82.

Ved det tilfældigt opståede sameje vil parterne opnå andele i forhold til deres respektive indskud eller hvis disse ikke kan udredes i forhold til indtægternes størrelse, mens tvivlsløsningen er ligedeling.

Er aktiv- og udgiftfordelingen mellem parterne således at den ene part ejer alle eller hovedparten af de faste værdier og afholder hermed forbundne udgifter, mens den anden part afholder udgifterne til den daglige husførelse vil en opløsning af parternes formuer efter de her angivne retningslinier medføre at kun den ene part har opsparet midler og derved kan udtage disse inklusive en evt. konjunkturgevinst.

For at afbøde på denne skævhed inddrog skifteretterne fra midten af 70'erne i stedse større omfang under skiftebehandlingen ikke blot de aktiver som parterne var enige om var i sameje eller hvorom der var bevistvivl med hensyn til tilhørsforholdet, men også aktiver med hensyn til hvilke den ene parts ejerforhold var klart. Skifteretterne påtog sig således en slags voldgiftservice⁴. Efter en række år havde byretternes praksis støttet af landsretter udviklet en retsgrundsætning

⁴ Se til illustration *UfR 1977.814Ø*, *UfR 1976.721*, *UfR 1976.1006*, *UfR 1977.904* og *UfR 1979.225Ø*.

Formuedelingen

af nogenlunde følgende indhold: »Har parter i et ikke ganske kortvarigt samlivsforhold haft fælles økonomi, er der en formodning for at aktiver anskaffet under samlivet til fælles brug er i lige sameje, når blot begge parter i et vist omfang har haft indtægter.«

Formodningsreglen fandt anvendelse såvel på løsøre som på fast ejendom, og blev i teorien kaldt »det videre samejebegreb«⁵.

Det samejebegreb som retsgrundsætningen beskrev måtte midlertid rettere end et samejebegreb betragtes som et delingsprincip. Begrebet var således vanskeligt at indplacere i det formueretlige samejebegreb, ligesom det stødte på store vanskeligheder at afgøre om sameje kunne anses for opstået både inter partes og i forhold til tredjemand allerede under samlivet.

Af væsentlig interesse er det dog at det sameje, som hviler på traditionel formueret, udelukkende værdsætter kontante bidrag som grundlag for samejeandele, hvorimod den senere opståede retsgrundsætning tillige i et vist omfang værdsatte hus- og omsorgsarbejde.

Først ved dommen i UfR 1980.480 H tog Højesteret stilling til spørgsmålet om formuedeling mellem ugifte samlevende.

II. UfR 1980.480 H

Sagens omstændigheder var følgende: Efter ca. 2 års samliv flyttede parterne samt K's særbarn ind i et nyerhvervet parcelhus anskaffet i mandens navn. Udbetalingen på 100.000 kr. finansieredes ved et sparekasselån optaget af manden. Efter yderligere ca. 2 1/2 års samliv fraflyttede konen og hendes særbarn ejendommen. Ejendommen som solgtes ca. 17 mdr. efter samlivsophævelsen indbragte et nettoprove-nue på godt 100.000 kr. K deltog ikke i udgifterne på ejendommen efter samlivsophævelsen.

Højesterets flertal på 5 dommere udtalte : »Det tiltrædes, at det efter bevisførelsen er lagt til grund at samlivet mellem parterne har bestået fra 1971 til 26.5.1975 og at de i denne periode har haft fælles husholdning og økonomi. Ejendommen må anses erhvervet efter parternes overvejelser om deres samlede økonomiske formåen for at tjene som fælles bolig. Den blev købt i mandens navn – efter det oplyste bl.a. af skattemæssige hensyn – men han indskød ikke kontante midler, idet udbetalingen blev tilvejebragt af et lån og det må lægges til grund, at det var nødvendigt for købet at begge parter bidrog væsentligt til

⁵ Jfr. Inger Margrete Pedersen, Papirløse Samlivsforhold (1976) s. 83f.

udgifterne ved ejendommen og ved den fælles husførelse. Der er ikke grundlag for at fastslå, at der er opstået sameje om ejendommen i traditionel forstand. Under de foran anførte omstændigheder findes kvinden imidlertid, når ejendommen blev solgt som sket, at have krav på en vis andel af det opnåede nettoprovenue. Det hende tilkommende beløb findes under hensyn til varigheden af parternes samliv og af den fælles benyttelse af ejendommen samt til forskellen mellem parternes indtægter under samlivet skønsomt at kunne bestemmes til 25.000 kr. med renter heraf som i dommen nævnt«.

Mindretallet tilsluttede sig, at der ikke var opstået sameje og tilføjede at der ej heller var grundlag for at fastslå at der var opstået noget egentligt ægteskabeligt formuefælleskab. Mindretallet siger bl.a.: »Der kan som følge af det anførte ikke af indstævnte anses ydet noget bidrag af betydning til betalingerne vedrørende ejendommen under parternes samliv i denne, og hverken betragtninger vedrørende erstatning, godtgørelse eller vederlag findes herefter at kunne begrunde noget krav for indstævnte på andel i fortjenesten ved ejendommens senere salg«.

Landsretten havde med en omtrent tilsvarende bevisvurdering statueret lige sameje dog med en forholdsmæssig reduktion af det kvinden tilkommende nettoprovenue svarende til hendes manglende deltagelse i udgifterne på ejendommen efter samlivsophævelsen.

Højesteret tog altså klart afstand fra, at sameje i traditionel forstand kunne opstå på det foreliggende grundlag. Endvidere må det være klart, at Højesteret ved sin afgørelse til forskel fra landsretten tager afstand fra at anvende det videre samejebegreb, idet dette bygger på en formodning for sameje⁶.

Højesterets udgangspunkt må derfor have været, at de formelle ejerforhold dækker de reelle, samt at K intet krav havde på andels- eller medejendomsret.

Det må herefter anses for meget lidt sandsynligt at sameje skal kunne opstå blot fordi det synes tilfældigt eller som følge af tradition, at kun den ene kom til at stå som adkomsthaver og er kommet med udbetalingen uagtet begge har bidraget til den fælles økonomi. Det videre samejebegreb har herefter alene historisk interesse.

Det må herved erindres, at sameje dog også fremover vil kunne opstå på et traditionelt formueretligt grundlag f.eks. fordi det p.g.a. parternes sammenblandede økonomi ikke er muligt af afgøre hvem de enkelte aktiver (typisk indbogenstande) tilhører eller fordi det formelle ejerforhold ikke anses at dække det reelle⁷. Afvisning af

⁶ Se Vibeke Vindeløv i UfR 1980 B s. 226 f, Jørgen Nørgaard i UfR 1981 B s. 183, Svend Olhoff i UfR 1980 B s. 330, Poul Holm-Jørgensen i UfR

1981 B s. 16–17, Graversen (red.): Familieret (1980) s. 111 og (1986) s. 674 og F. Weber i UfR 1982 B s. 319.

⁷ Se f.eks. UfR 1982.93 H.

Formuedelingen

det videre samejebegreb udelukker ikke at sameje efter traditionelt formueretlige regler vil kunne statueres efter samliv af længere varighed, hvor store bidrag til forbedring eller drift er betalt af den ikke-adkomsthavende part⁸.

Det må dog anses for givet, at sameje ikke vil kunne opstå alene p.g.a. husarbejde endog i et langvarigt samlivsforhold⁹. Den hjemmearbejdende part vil muligvis i stedet kunne opnå et krav på et kompensationsbeløb som dog p.g.a. det manglende kontanttilskud ikke vil beløbe sig til halvdelen af det under samlivet oparbejdede nettoproveue, jfr. straks ndf.

Samtidig med at højesteretsdommen var et brud med hidtidig praksis, må den dog også ses som et produkt af samme praksis. Dommen må således ses som en markering af og (delvis) tilslutning til den opståede skifterets –og landsretspraksis om, at der til trods for manglende lovhjemmel kunne være behov for en vis korrektion af parternes økonomiske forhold.

Dommen har været genstand for en del diskussion. I en kommentar af Jørgen Nørgaard i UfR 1981 B s. 185 f konkluderes at K fik tillagt et krav på M, idet M ikke ville have været i besiddelse af den pågældende faste ejendom, hvis ikke K havde ydet væsentlig økonomisk bistand såvel i forbindelse med aktivets erhvervelse som vedligeholdelse. I UfR 1982 B s. 319 kommenterer Weber sagen således at M såfremt han havde kunnet beholde hele friværdien for sig selv ville have fået en berigelse som »ikke syntes rimelig i forhold til K på baggrund af den måde, hvorpå parterne havde indrettet sig under samlivet.«

Dommen angiver herved en videre udvikling af de berigelsesbetragtninger som fremførtes af Ussing: Erstatningsret s. 229 ff, hvorefter godtgørelse kun kunne komme i betragtning såfremt M havde opnået en »ugrundet berigelse« hvilket forudsatte at »berigelse (var) opstået på en andens bekostning derved, at den anden (havde) lidt et tab«. Eftersom K i højesteretsdommen ikke havde lidt et tab vil berigelsesbetragtningen herefter kunne anvendes alene dersom berigelse synes urimelig.

⁸ Se ovf under I.

⁹ Ligeså Jørgen Graversen i Graversen (red): Familieret s. 677.

III. Gennemgang af højesteretspraksis efter UfR 1980.480 H.

I *UfR 1982 s. 93 H* blev K efter ca. 2 3/4 års samliv tilkendt en godtgørelse.

Parterne var ganske unge ved samlivets etablering. Ejendommen blev købt af M umiddelbart før samlivet blev indledt og han tilvejebragte udbetalingen ved lån mod kaution af bl.a. K's far. K var mindreårig ved erhvervelsen af ejendommen. Under samlivet havde parterne fælles husholdning og økonomi. Parternes advokater var enige om, at K's og M's indtægter efter fradrag af skatter under samlivet var indgået i den fælles husholdning med ialt henholdsvis ca. 93.000 kr. og 220.000 kr. Efter samlivets ophør beholdt M ejendommen, hvori der under samlivet var opstået en friværdi på 78.000 kr. Friværdien i bilen var ca. 12.000 og indboet, med hensyn til hvilket der antoges at foreligge et sameje i traditionelt forstand, var sat til 10.000 kr.

Et flertal på fire af de syv dommere fandt at betingelserne for kompensationskrav var opfyldt og begrundede deres standpunkt således:

»Efter karakteren af parternes ikke ganske kortvarige samliv, den herunder skete betydelige forøgelse af ejendommens værdi, samt det oplyste om parternes indtægtsforhold og fælles økonomi under samlivets beståen, findes der at burde tillægges indstævnte et beløb, hvis størrelse fastsættes skønsmæssigt til 20.000 kr. under hensyn til at beløbet også skal indeholde dækning for indstævntes anpart af indboet.«

Mindretallet begrundede deres modsatte resultat på følgende måde:

»Efter en samlet bedømmelse af parternes forhold, herunder navnlig samlivets korte varighed, findes der ikke tilstrækkeligt grundlag for at tilkende indstævnte noget beløb udover det til halvdelen af indboets værdi svarende.«

I *UfR 1984.166 H* fik den hjemmearbejdende K tilkendt en godtgørelse på 200.000 kr. Sagens omstændigheder var følgende:

Samlivet havde varet i ca. 17 år og der var tre fælles børn. K havde i overensstemmelse med M's ønske næsten udelukkende været hjemmearbejdende og var ved samlivsophævelsen praktisk talt uden midler. M's formue ansloges ved samlivsophævelsen at udgøre godt et par millioner kr.

Højesterets flertal på 5 dommere begrundede afgørelsen således:

Formuedelingen

»Som anført i dommen har parterne haft et mere end 16-årigt samliv, der indledtes i 1963, da indstævnte var 19 år gammel, og hvorunder de fik tre børn. Under samlivet har indstævnte i overensstemmelse med appellants ønske næsten udelukkende været hjemmearbejdende, og det må antages at hendes ydelser har været af væsentlig betydning for opbygningen og opretholdelsen af det fælles hjem, og har bidraget til at forbedre appellants økonomi. Under de omstændigheder findes indstævnte at have været berettiget til at forudsætte, at hun ved samlivets ophævelse ikke kom til at stå praktisk talt uden midler, når appellanten har kunne oparbejde en så stor formue, som der her må antages at være tale om. Efter de foreliggende oplysninger sammenholdt med bevisreglerne i retsplejelovens § 344, stk. 2 og 3 må man ved sagens afgørelse gå ud fra, at den reelle værdi af appellants formue i september 1980 var langt større end hans skattepligtige formue den 31. december 1980. Under hensyn hertil findes der af burde tilkendes indstævnte et beløb.«

Mindretallet på 4 dommere kom til det modsatte resultat med følgende begrundelse:

»Indstævnte har ikke ved indtægter fra arbejde uden for hjemmet bidraget til opbygningen af appellants formue og sagen adskiller sig på dette punkt afgørende fra de sager, der blev afgjort ved højesteretsdommen i *UfR 1980 s. 480* og *UfR 1982 s. 93*.

Hvorvidt et langvarigt faktisk samliv i retlig henseende sidestilles med et ægteskabeligt samliv findes at være et spørgsmål af en sådan betydning, at det bør afgøres af lovgivningsmagten og ikke af domstolene ud fra billigheds- eller forudsætningsbetragtninger eller analogier fra lovreglerne om ægteskabets retsvirkninger jfr. herved om formueforholdet mellem samlevende udtalelserne i betænkning 8 nr. 915

Disse dommere stemmer herefter for at tage appellants frifindelsespåstand til følge«.

I *UfR 1985 s. 55 H* tog Højesteret bekræftende stilling til det principielle spørgsmål om, at domstolene i mangel af lovgivning ikke ud fra almindelige retsgrundsætninger var afskåret fra at godkende krav, der støttes på et faktisk samlivsforhold, også ved den anden parts død, se herom kapitel 12.

Ved *UfR 1985 s. 607 H* blev K efter et 8-årigt samliv nægtet godtgørelse.

Parterne havde samlevet fra 1971–1979 og havde et fællesbarn født i 1971. K var 17 år, M var 25 ved samlivets begyndelse. M havde før samlivet erhvervet en byggegrund. I 1972 opførtes et selvbyggerhus fortrinsvis ved M's arbejdsindsats. K var bortset fra en 2 måneders periode i 1973 uden erhvervsarbejde p.g.a sygdom. K passede dog

under hele samlivsperioden hus og barn og modtog herudover økonomisk støtte fra det offentlige. En beregning over kontante beløb, som stod til rådighed for parterne, viste at M havde haft 399.492 kr. og K 169.493 kr. i samlivsperioden. Derudover havde M betalt ejendoms-skatte og renter til 220.000 kr. M's selvangivne formue steg i samlivs-perioden fra 33.000 kr til 220.000 kr. M var p.g.a sit arbejde ofte bortrejst hjemmefra. I de sidste to år modtog K en boligydelse i medfør af bistandsloven, som ubeskåret afleveredes til M. Ved landsretten tilkendtes K 75.000 kr. i godtgørelse.

En enstemmig Højesteret frifandt M idet det udtaltes:

Ved Højesterets afgørelse i lignende tilfælde navnlig de i UfR 1980.480 og 1982.93 gengivne domme må det anses fastslået at der ved ophøret af et flerårigt samlivsforhold kan tillægges en part, der gennem deltagelse af parternes fælles udgifter – eller på anden måde – i væsentlig grad har bidraget til at den anden part har kunnet skabe eller bevare en ikke ubetydelig formue, et beløb, hvis størrelse fastsættes skønsmæssigt under hensyntagen til bl.a. samlivets varighed og parternes økonomiske forhold ved dets ophør.

Grunden i X var erhvervet af appellantens inden samlivet. Det må lægges til grund at huset blev opført af appellantens som selvbygger uden væsentlig bistand fra indstævnte, at appellantens optog de fornødne prioritetslån og betalte de med lånene forbundne ydelser, og at appellantens formueforøgelse hovedsagelig skyldtes stigning i ejendomsværdien.

Indstævnte findes ikke at have ydet et sådant bidrag til parternes fælles udgifter eller til appellantens formueforøgelse, at der er grundlag for at tilkende hende et beløb. Appellantens frifindelsespåstand vil derfor være at tage til følge.«

I *UfR 1986.22H* var der enighed om det præjudicielle spørgsmål at K efter knapt 3 års samliv ikke havde retskrav på godtgørelse. Om dommen, som fortrinsvis har skattemæssig interesse, henvises til kapitel 4.

I *UfR 1986.435H* toges der stilling til, hvorvidt overdragelser til K i forbindelse med samlivsophævelse skulle beskattes som gave. Der henvises ligeledes til kapitel 4.

I *UfR 1986.765H* tillagdes K en kompensation på 50.000 kr. for bidrag til erhvervelse af sommerhusanpart og båd. M og K havde under deres 8-årige samliv 3 gange købt fast ejendom således at hver efter skøderne blev ejer af halvdelen. Der fandtes ikke grundlag for at fastslå at andre ejendele, herunder et sommerhus og en båd anskaffet i M's navn, var indgået i almindeligt sameje mellem M og K.

Formuedelingen

Landsretten udtalte:

»Det lægges efter bevisførelsen til grund, at parterne under deres 8-årige samliv har haft fælles økonomi og husholdning og at parterne i denne periode har bidraget på lige fod hertil.

Der er mellem parterne enighed om at ejendommen....har været i lige sameje mellem dem.

Der er ikke fundet grundlag for at fastslå at der mellem parterne er opstået sameje om de andre aktiver, der var i parternes besiddelse ved samlivets ophør eller om enkelte af disse.

Under de foran anførte omstændigheder finder sagsøgeren imidlertid hos sagsøgte at have krav på beløb der under hensyn til at der ikke har været væsentlig forskel i parternes indtægter, varigheden af samlivet og begge parternes bidrag og benyttelse af båd og sommerhus fastsættes til halvdelen af bådens værdi på 50.000 kr. i henhold til den foretagne vurdering samt halvdelen af 40 % af sommerhusets nettoværdi ca. 150.000 kr. efter vurdering, ialt 55.000 kr. Kravet forrentes med sædvanlig procesrente fra sagens anlæg den 5. december 1983 til betalingen sker.«

Højesteret anfører bl.a. i sine præmisser:

»Ved erhvervelsen af broderens andel af sommerhuset blev skødet udfærdiget med appellantens som ejer, og der findes ikke i sagens oplysninger at være grundlag for at fastslå at sommerhuset eller den købte andel i dette – eller andre af parternes ejendele – ifølge aftale eller på andet grundlag er indgået i et almindeligt sameje mellem dem.

Det må lægges til grund at indstævnte af sine midler har ydet et sådant økonomisk bidrag til erhvervelsen af sommerhusandelen og båden, at hun har krav på et kompensationsbeløb. Beløbet findes som sagen er oplyst at burde fastsættes til 50.000 kr. Der findes ikke grundlag for at fastsætte en lavere rente af beløbet end sædvanlig procesrente.«

IV. Kommentarer til dommene.

I en kommentar til dommen om den hjemmearbejdende husmor i *UfR 1984.166H* anfører Mondrup (*UfR 1984 B s. 295 f*) at samtlige domme var enige om, at kompensationskravet ikke kunne støttes på analogier fra ægteskabslovgivningen, samt at der ikke ved de to tidligere højesteretsdomme var taget stilling til om et kompensationskrav kan indrømmes i en situation som den foreliggende, hvor sagsøgeren fortrinsvis havde været hjemmearbejdende husmor.

Flertallet fandt at der under de foreliggende omstændigheder måtte ydes K et beløb som kompensation for den indsats hun havde ydet og lagde navnlig vægt på K's berettigede forudsætninger samt det

berigelsesmæssige synspunkt, at hendes indsats havde været af økonomisk betydning for manden.

Mondrup skriver: »Såvel ideologiske som lovtekniske vanskeligheder vil kunne medføre at lovgivningsmagten indtil videre må afstå fra i større udstrækning at gennemføre yderligere regler om de retlige virkninger af faktisk samliv. Under disse omstændigheder har flertallet ikke fundet at burde lade K i stikken ved at afstå fra at indrømme hende et krav på kompensation. Flertallet har herved på samme måde som anført af Weber i kommentaren i UfR 1982 B s. 320 til en vis grad måttet bryde nye veje, jfr. herved også den ovennævnte betænkning nr. 915/1980 s. 51 om alternativer til en regulering af lovgivningsmagten.«

Herefter understreges det, at afgørelsen er konkret, og at der ikke er tale om en deling af formuen, men alene om en vis kompensation for en værdiskabende indsats. Ej heller er der tale om en egentlig udligning.

Det er interessant at sammenholde denne dom med dommen i *UfR 1985 s. 607H*, hvor K efter et 8-årigt samliv, hvorunder hun havde født (og passet) parrets fællesbarn, samt bidraget økonomisk ikke tilkendtes et kompensationsbeløb.

Som anført af Jørgen Graversen i Graversen (red.) s. 680 er det nærliggende at se den sidste dom som udtryk for, at Højesteret i den givne lovgivningspolitiske situation ikke har villet udstrække området for kompensationskrav uden direkte berigelsesmæssig baggrund ud over helt ekstraordinære tilfælde.

I tillæg til UfR, Højesteret 1661–1986 giver Jørgen Nørgaard udtryk for, at UfR 1985.607H må ses som en naturlig forlængelse af Højesterets linie efter UfR 1980.480H og UfR 1982.93H, idet UfR 1984.166H i overensstemmelse med Sverre Mondrups kommentar i UfR 1984 B s. 295ff alene begrundes i denne sags helt konkrete omstændigheder. Dommen kunne imidlertid give anledning til at overveje, om ikke tilkendelse af en kompensation til K efter et ikke ganske kortvarigt samliv ville have fremtrådt som en ligeså naturlig forlængelse af de indtil da afsagte højesteretsdomme, dersom ønsket om at sikre K havde ligget dommerne på sinde.

Det er et spørgsmål om et forsøg på at tolke de hidtidige afsagte højesteretsdomme som indbyrdes forenelige vil medvirke til at afklare retstilstanden.

En anden mulighed ville være at konstatere, at domme i grove træk repræsenterer to grundholdninger. Den ene grundholdning udtrykker, at kompensationskrav, som ikke kan henføres alene til kontanttilskud, ikke bør tilkendes, se f.eks. udtalelsen af mindretallet i UfR

Formuedelingen

1984.166H. Den anden udtrykker, at man ikke til trods for manglende lovgivning kan lade den økonomisk svagere part i stikken, se f.eks. flertallets udtalelser i UfR 1984.166H.

Af den sidste grundholdning kan formentlig udledes en modificeret berigelsesgrundsætning af nogenlunde følgende ordlyd: Den, der har levet i et ikke helt kortvarigt fast samlivsforhold, og som p.g.a. den måde, hvorpå parret har indrettet sig, vil have opnået en berigelse herved, som ikke anses for rimelig, kan ved samlivsophævelse pålægges at betale en godtgørelse til den anden part¹⁰.

Endelig skal man være opmærksom på, at anvendelsen af betegnelsen kompensationskrav ikke er entydig. Kompensationskrav dækker således, dels over et beløb som rækker *ud over*, hvad en ren regnskabsmæssig opgørelse ville føre til, dels over et beløb som skal erlægges ud fra en ren regnskabsmæssig opgørelse og som derfor rettere burde betegnes refusionskrav, jfr. UfR 1986.765H, hvor landsretten betegner det tillagte beløb for et kompensationskrav, ligesom denne benævnelse anvendes i dommens hoved.

V. Hvilke faktorer tillægges betydning ved formuedelingen?

En gennemgang af de hidtidige afsagte domme om opløsning af ugifte samlevendes formueforhold, vil blive gennemgået m.h.p. at fremhæve de vigtigste faktorer, som kan have betydning ved afgørelsen af, hvorvidt et tilstrækkeligt livs- og interessefællesskab foreligger. I denne forbindelse skal fremhæves, at det ikke er muligt klart at adskille de hensyn, som er afgørende for, *hvorvidt* godtgørelsen skal tillægges fra de hensyn, som har betydning for *udmålingen* af godtgørelsesbeløbet's størrelse.

1. Samlivets længde.

Samlivets længde er et af de forhold, hvortil kravene er nogenlunde klare for, hvorvidt godtgørelsen skal tillægges.

¹⁰ Se hertil S. Webers kommentar i UfR 1982 B s. 319, samt det af ægteskabsudvalget af 1969 i betænkning 8 s. 124 fremsatte forslag til ændring af skifteloven 000.« Ved opløsning af et samliv mellem to personer kan skifteretten pålægge den ene part at yde den anden et beløb for at sikre at denne ikke stilles åbenbart urimeligt væsent-

ligt ringere end stemmende ved billighed, væsentligt når hensyn tages til parternes økonomiske forhold og samlivets varighed, hensyn kan også tages til den indsats den pågældende har ydet til det fælles hjem gennem arbejde, bidrag til det fælles underhold, afsavn eller på anden måde« og Nørgaards udtalelse i UfR 1981 B s. 183ff.

Som angivet i kommentaren til UfR 1982 s. 93H måtte et samliv, som ikke havde været længere end 2 3/4 år antages at være nær grænsen for de tilfælde, hvor kompensationskrav kan anerkendes. Jfr. UfR 1982 B s. 319.

Krav parterne imellem, som ikke er kompensationskrav (f.eks. tilbagebetaling af løn, refusionskrav m.m.), kan imidlertid både fremsættes og efter omstændighederne forventes honoreret, uagtet samlivet har været kortere end 2 3/4 år, således eksempelvis utrykt VL-afg af 29.8.1979 (VL 8-317/79), hvor krav om refusion af et for modparten indfriet lån anerkendtes i et mindre en lårigt samliv.

Med hensyn til en eventuel afgrænsning opad er det ikke muligt med tilsvarende præcision at angive en eventuel afgrænsning. Dog må det i henhold til domsmaterialet antages, at en samlever, dersom samlivet har været meget langvarigt, dvs. mindst 12–14 år, kan have en vis berettiget forventning om godtgørelse, hvorfor samlivets længde også må forventes at påvirke *beløbsstørrelsen*¹¹.

2. Tidspunktet for aktivernes erhvervelse.

Den absolutte hovedregel vil, når de omhandlede aktiver er anskaffet før samlivets begyndelse, være, at aktivet udtages uden om opgøret om godtgørelse. Dette forudsætter dog, at aktiverne er holdt adskilte fra den øvrige formue og derved identificerbare.

Hovedreglen bliver fastholdt, uanset en eventuel formueforøgelse, når blot formueforøgelsen skyldes den almindelige inflation.

Se eksempelvis utrykt ØLD af 11.2.1981 (5-234/89), hvor M fik afslag på krav om godtgørelse efter 1 1/2 års samliv. M betalte de løbende udgifter samt udførte diverse istandsættelser på huset, der tilhørte konen. Parterne tjente lige meget. Værdiforøgelsen på ejendommen var under samlivet på ca. 200.000 kr.

Se tillige UfR 1985 s. 607H, hvor afvisning af K's krav bl.a. begrundedes med, at »appellantens formueforøgelse hovedsageligt skyldtes stigningen i ejendomsværdi«.

Hovedreglen vil dog blive fraveget, dersom ejendommen eksempelvis vanskeligt kunne bevares på mandens hænder, såfremt kvinden ikke var flyttet ind og havde bidraget økonomisk.

¹¹ Eksempelvis utrykt ØLD af 5.1.1984 (4-485/82) hvor K ganske vist ikke tilkendtes en godtgørelse efter det 24-årige samliv, men dette efter dom-

mens formulering tilsyneladende skyldtes, at en K ved testamente sikret bopælsret vurderet til 116.000 kr. ansås for tilstrækkelig kompensation.

Formuedelingen

I *UfR 1983.6450* havde K og M samlevet i M's parcelhus. Samlivet varede i 11 år, indtil M's død få dage før planlagt bryllup. M havde vanskeligt kunnet sidde i ejendommen alene. Det ansås ikke bevist, at der var opstået sameje om den faste ejendom eller andre aktiver af særlig værdi. Under hensyn til det langvarige samliv, den fælles økonomi, K's bidrag til fællesskabet og forøgelsen af M's formue blev det imidlertid pålagt boet at tilsvare hende et skønsmæssigt fastsat beløb på 50.000 kr.

Er det eneste ved samlivsophævelsen eksisterende aktiv af værdi et aktiv, som tilhørte den ene part allerede *ved samlivets begyndelse*, kan aktivet udover at være steget i værdi på grund af inflation være steget i værdi p.g.a. *forbedring udført under samlivet*. Er disse forbedringer (fortrinsvis) finansieret på ejerens bekostning, vil hovedreglen om ejerens udtagelse uden kompensation fastholdes. Anderledes derimod såfremt forbedringerne kun kunne foretages med samlevers økonomiske bistand, idet direkte værdistigning på ejendommen forårsaget herved må kunne rubriceres som lån eller gave rettere end forsørgerydelse. Mulighed for et almindeligt refusionskrav vil her foreligge. Arbejdsmæssig bistand på en ejendom vil det ud fra retspraksis derimod blive væsentligt vanskeligere at påberåbe sig som grundlag for godtgørelse, uanset at ejendommen derved er steget i værdi.

Ved utrykt VLD af 27.8.1984 (8-16/83) fik K tillagt en godtgørelse på 20.000 kr. (ud af et nettoprovenue på ca. 190.000 kr.). Samlivet havde varet 3 1/2 år. M havde før samlivet lejet værelser ud og solgte ejendommen umiddelbart efter samlivsophævelsen. Under samlivet udførtes forskellige forbedringer og istandsættelser af huset. Godtgørelsen tillagdes af skifteretten under hensyn til »at sagsøgte ikke uden sagsøgerens økonomiske støtte ville have været i stand til i det skete omfang at foretage ombygninger af hus og båd og derved opnå den omtalte friværdi i disse aktiver«, hvilke grunde landsretten tilsluttede sig.

Hensigten med erhvervelsen vil ofte kunne tillægges betydning al den stund det i adskillige domme fremføres som argument *for* godtgørelse at anskaffelsen skete til fælles brug f.eks. med henblik på at skaffe familien en bolig. Det er vanskeligt at vurdere, hvornår investerings-/spekulationshensigten, og hvornår hensigten om at skaffe fælles bolig honoreres.

Ved utrykt ØLD af 19.9.1980 (7-272/80) og ØLD af 24.11.1981 (10-208/81) havde parret levet sammen i 8 1/2 år med ca. 1 1/2 års afbrydelse. Kvinden bevarede under samlivet sin lejlighed i en fireårig periode. Der var et fælles barn. Under samlivet anskaffedes en ejendom

i mandens navn, som parterne flyttede ind i. Manden havde før samlivet opsparet udbetalingen til ejendommen. Der var yderligere fire lejemål i denne. Anskaffelsen af ejendommen begrundedes af M med investeringsmæssige hensyn. Manden betalte alle faste udgifter plus udgifter til bil og indbo. Kvinden betalte alle husholdningsudgifter samt udgifter til barnet. Under samlivet øgede manden sin formue med ca. 210.000 kr. K havde ingen formue. K tjente ca. halvt så meget som M. Sameje ansås ikke for opstået, og K fik ingen godtgørelse.

Endvidere utrykt VLD af 22.3.1985 (1-450/84). Samlivet havde varet i 7 år. K havde to sørbørn. M købte ejendommen, som parterne boede i umiddelbart før samlivets begyndelse og angav ejendommen som investeringsobjekt. Ved samlivets start ejede M ca. 110.000 kr. i kontanter, K indbo. K havde pæne indtægter under samlivet, men tjente noget mindre end manden, som under samlivet forøgede sin formue med ca. 340.000 kr. K fik tilkendt en godtgørelse på 50.000 kr. Det hedder i dommen: »Under parternes knapt 7-årige samliv havde begge arbejdsindtægter. I det nævnte tidsrum medgik sagsøgerens indtægter i alt væsentligt til forbrug, mens sagsøgte opbyggede en ikke ubetydelig formue. Under disse omstændigheder findes sagsøgeren, der har bidraget til forøgelsen af sagsøgtes formue gennem afholdelse af fællesudgifter og gennem arbejde i hjemmet at have krav på en vis andel af formueforøgelsen.«

3. Insolvens

Udgangspunktet er, at godtgørelse ikke kan kræves, dersom sagsøgte er insolvent.

Uagtet sagsøgtes formue er opgjort som negativ, vil godtgørelse imidlertid kunne kræves og tilkendes under forudsætning af, at de fremlagte oplysninger ikke antages at svare til de reelle forhold, som ville vise sagsøgte som reelt solvent.

Ved Helsingør rets dom af 26.3.1985 (02562/1983) havde samlivet varet 4 1/2 år. Parterne havde næsten samme skattepligtige indkomst. Under samlivet anskaffedes efterfølgende et par ejendomme i M's Navn. K opbyggede under samlivet en studiegæld, som bla. var anvendt til delvis udbetaling på parternes første bolig. Ved samlivsophævelsen havde M en stor erhvervsgæld, og af det fremlagte regnskabsmateriale fremgik, at M var insolvent. Rettens gentagne opfordringer til fremlæggelse af yderligere regnskabsmateriale havde intet resultat. Ved samlivsophævelsen ejede M fortsat pantebreve og havde købt ny fast ejendom. Det hedder i dommen:

»Herudover er de foreliggende oplysninger om sagsøgtes formueforhold uklare og i et vist omfang modstridende til trods for, at sagsøgerens advokat under hele sagens forløb har opfordret til, at der blev fremlagt økonomiske løsninger, der gjorde det muligt at tage en klar stilling til det af advokaten udarbejdede udkast vedr. provenuet ved salg af de to fællesboliger.

Formuedelingen

Efter forløbet af sagens forberedelse må det komme sagsøgte til skade, at der heller ikke under domsforhandlingen er fuld klarhed om hans økonomiske forhold.

Under disse omstændigheder lægger retten afgørende vægt på, at han ved samlivsophævelsen foruden at eje pantebreve stod som skødehaver vedr. den fælles bolig, og at han efter salget af denne købte en ny bolig, ligesom han stadig er ejer af fast ejendom.

Da det efter det ovenfor anførte må lægges til grund, at sagsøgeren ved arbejde i hjemmet og ved økonomiske ydelser har medvirket til opbygningen og opretholdelsen af det fælles hjem og derved også til sagsøgtes erhvervelse af væsentlige aktiver, findes der at burde tillægges hende et passende beløb, der skønsmæssigt vil være fastsat til kr. 25.000.«

4. Det økonomiske fællesskab – fælles økonomi.

Ved vurderingen af, om godtgørelse skal tilkendes, lægges der afgørende vægt på, om parret under samlivet har haft fælles økonomi.

Klare kriterier for, hvornår fælles økonomi foreligger, findes imidlertid ikke.

I omnibusundersøgelsen fra 1984¹² belyses det økonomiske fællesskab mellem ugifte samlevende ved følgende spørgsmål:

»Står begge navne på skødet, lejekontrakt eller andelsbevis for Deres bolig? Har De i fællesskab købt indbo eller bil? Står begges navne på familieforsikring? Har De fælles konto i bank eller sparekasse? Er den ene indsat i den andens testamente eller livsforsikring? Har De en samlivskontrakt om deling af fast ejendom eller andre økonomiske værdier, hvis der sker samlivsophævelse eller død?«

Undersøgelsen er det, der på nuværende tidspunkt kommer nærmest en beskrivelse af indholdet af »fælles økonomi«. Imidlertid tager undersøgelsen ikke stilling til, hvad det betyder, når parterne bekræfter, at de i fællesskab har købt indbo eller bil. Parternes egen opfattelse af fællesskabet ved indkøbet er derfor afgørende. Det kan således ikke ses, om parret er enedes om en udgiftsfordeling, hvorefter den ene købte »parrets« indbo, den anden »deres« bil. Det kan heller ikke ses, om en klar udgiftsfordeling kan have momenter i sig, som på trods heraf indicerer fælles økonomi.

Af socialforskningsinstituttets publikation, nr. 99 (1980), Den unge familie i 70'erne, fremgår, at den levestandard, som forventes idag, kun kan opretholdes, hvis begge i et samlivsforhold har indtægter. Dette medfører en økonomisk afhængighed, der som såvel konse-

¹² Befolkning og valg 1984: 18, Statistiske Efterretninger.

kvens som forudsætnig har, at parterne ikke indretter sig som to fuldstændigt uafhængige individer, men som to individer, der lever i et fællesskab, hvor der foretages en eller anden form for fordeling af udgifter og arbejdsopgaver. I de foreliggende domme er den almindelige tendens da også, at parret selv har anset fællesskab af den ovennævnte type som en naturlig samlivsform.

4.1. Fælles bankkonto

Indgår parternes samlede indtægter på en fælles konto, hvorfra parrets samlede udgifter betales, foreligger nødvendigvis fælles økonomi.

Dersom midler svarende til K's andel af boligudgifter overføres fra K's konto til M's konto, hvorfra fortrinsvis boligudgifter betales, er det derimod langt fra sikkert, at parret har haft fælles økonomi. Overførslen kan betragtes som en slags husleje, og det vil derfor være nødvendigt at se på den samlede indretning af parternes økonomiske mellemværender.

Fælles husholdningskasse er ikke det samme som fælles økonomi, hvad Helsingør rets dom af 20.12.1984 (876/1984) udmærket illustrerer:

Sagen drejede sig om et par, der samlevede i 3 1/2 år. Under samlivet købtes i lige anparter som sameje en ejendom, der solgtes ved samlivsophævelsen. Begge havde et særbarn og indbetalte samme beløb til såvel husholdning som til termin på fælles bankkonto. Sagen drejede sig om en godtgørelse, som M mente at have krav på, idet han havde installeret køkkenelementer og nyt fyr ved salg af huset. Det hedder i dommen:

»Det kan ganske vist ikke antages, at det ubetinget er en kendelig forudsætning imellem samboende, der køber en familiebolig i sameje, at særydelser af denne art kan kræves forlods dækket ved salg af ejendommen.

I nærværende sag må der imidlertid lægges vægt på, at parterne både ved køb af ejendommen og ved tilrettelæggelsen af familiens løbende økonomi har tilsigtet en lighedeling af udgifterne til deres fælles tilværelse og har fastlagt ordninger, der skulle sikre, at lighedelingen er gennemført.« Herefter fandt retten, at M forlods måtte godtgøres et »passende beløb med udgangspunkt i fakturabeløbene og med hensyntagen til, at det må antages, at også sagsøgeren i et vist omfang har tilført huset værdier ud over det oprindeligt aftalte.«

Sagen afsluttedes således ikke med et kompensationskrav, men med et refusionskrav.

Formuedelingen

4.2. Skattetænkning.

Udnyttelse af fradragsreglerne vil ofte, og nogle år endnu, være en motiverende faktor ved overvejelser over, til hvis formuesfære et aktiv skal henføres¹³. Mandens formelle adkomst til ejendommen vil således typisk ikke være udtryk for overvejelser om, hvorledes retsstillingen mellem parterne skal være ved samlivsophævelse og *navnlig* er det *ikke* udtryk for, at kvinden har givet afkald på andele i aktivet eller de aktiver som anskaffes under samlivet til fælles brug.

Ved utrykt VLD af 29.11.1984 (1-3046/1982) frifandtes M for K's krav om godtgørelse bl.a. under henvisning til, at K havde nedbragt sin studiegæld under det 5-årige samliv. Ved Århus rets afgørelse havde K fået tillagt 25.000 kr., idet det udtaltes, »de foreliggende oplysninger om parternes skattepligtige indtægter i den periode, hvor de boede sammen, findes hverken at tale for eller imod, at der har været et økonomisk fællesskab, idet opgivelserne til skattevæsenet for begge parter vedkommende i højere grad synes at være dirkeret af muligheden for at opnå størst mulig skattebesparelser end at være reelt udtryk for, hvilke midler de hver for sig har haft til rådighed til privat forbrug i de pågældende år.«

4.3. Kreditorly.

Dersom de ejendomsretlige overvejelser er dikteret af beskyttelseshensyn over for andre kreditorer end skattevæsenet vil parternes dispositioner i højere grad anses for bindende ved samlivsophævelse, i alt fald når ordningen har virket i forhold til omverdenen, og hvor der ikke i dette forhold er retableringsmuligheder¹⁴.

Ved utrykt VLD af 11.8.1977 (7-1609/1976) anskaffedes ejendommen i K's navn for at undgå retsforfølgning fra M's kreditorer og senere krav fra hans arvingers side. Samtidig blev M af skattetekniske årsager debitor på sælgerpantebrevet og på det til udbetalingen optagne lån. M fik ikke medhold i sit krav om sameje efter det 7-årige samliv.

4.4. Kontant tilskud contra husarbejde.

1° Kontant tilskud.

En forudsætning for at opnå sameje, inden praksis ændredes til godtgørelse, var, at begge parter havde bidraget med økonomiske midler i form af kontanter, idet »kontant« i denne sammenhæng må forstås som løbende indtægter, bistandshjælp o.l. i modsætning til f.eks. personligt arbejde.

¹³ Om den skatteretlige stilling under samlivet, se kapitel 4.

¹⁴ Jfr. bl.a. Jørgen Graversen i Graversen (red.): Familieret s. 607.

Ved UfR 1979.225Ø udtaltes det, at »da parterne under samlivets beståen efter lige evne havde bidraget til afholdelse af fællesudgifter, derunder udgifter på ejendommen, fandtes provenuet ved salget af denne at burde deles lige....«

At vægt lægges på, at begge har bidraget efter evne, indicerer imidlertid, at når blot begge har bidraget kontant, er det mindre vigtigt, hvor store bidragene konkret har været¹⁵.

Dommen i UfR 1980 s. 480H ændrede ikke kravene til kontanttilskud, idet det fremhævedes, at en forudsætning for godtgørelse var, at kvinden havde bidraget kontant, idet »det var nødvendigt for købet, at begge parter bidrog væsentligt til udgifterne vedr. ejendommen og ved den fælles husførelse.«

Endvidere afhang godtgørelsens *størrelse* bl.a. af forholdet mellem parternes indtægter.

»Det hende tilkommende beløb findes under hensyn til varigheden af parternes samliv og af den fælles benyttelse af ejendommen samt til forskellen mellem parternes indtægter under samlivet skønsmæssigt at kunne bestemmes til 25.000 kr.«¹⁶

2° Fiktiv indkomst.

Har K arbejdet i mandens erhvervsvirksomhed og er lønsedler udarbejdet men løn ikke udbetalt, således at der principielt foreligger en fiktiv indkomst, kan dette *enten* sidestilles mod skattetekniske overvejelser *eller* med, at kvinden har bidraget kontant, således at lønnen betragtes som indskudt i virksomheden. Også her har handlingerne som mål at opnå størst mulig økonomisk udbytte, som, når begge parter medvirker hertil, må komme begge tilgode.

Ved utrykt ØLD af 27.2.1981 (14-144/1981) havde parret samlevet i 11 år og havde et fællesbarn. Begge havde erhvervsarbejde. Parret drev i en periode et mejeri, hvor lønsedler udarbejdedes til K, uden at hun fik lønnen udbetalt.

M nægtede at have haft fælles økonomi med kvinden. Landsretten tillagde K en andel af nettoprovenuet ved salg af mandens ejendom og bil, idet der henvistes til det af skifteretten fremhævede om parternes lange samlig og fælles økonomi.

Ved utrykt VLD af 21.3.1983 (6-323/82) fik K tillagt en godtgørelse på halvdelen af den under samlivet oparbejdede formue. Under samlivet, som varede i 10 år, anskaffede de sig diverse restauranter og

¹⁵ Se tillige Jørgen Graversen (red.): Familieret (1980) s. 609.

¹⁶ Se referat af dommen ovenfor s. 118-119.

Formuedelingen

vinstuer. K arbejdede under hele forløbet fuld tid uden at få løn. M påstod frifindelse under hensyn til parrets adskilte økonomi. Landsretten stadfæstede skifterettens afgørelse om lighedeling under henvisning til det langvarige samliv og den fælles økonomi.

3° Husarbejde.

Ved UfR 1984 s. 166H fik en hjemmearbejdende husmor som ovenfor beskrevet – efter 16 års samliv, hvorunder der var født 3 børn, tillagt en godtgørelse på 200.000 kr. (ud af ca. 2 mill. kr.).¹⁷

Dommen er principiel og står i modsætning til den senere dom i UfR 1985 s. 607H. I denne doms præmisser henvises alene til de to højesteretsdomme UfR 1980 s. 480 og UfR 1982 s. 93, i hvilke begge kvinder havde haft erhvervsarbejde. I disse domme var samlivets længde henholdsvis 4 1/2 år og 2 3/4 år, og der var ingen fælles børn. I begge domme havde kvinden haft erhvervsindtægt.

Ved dommen i UfR 1985.607H havde kvinden ikke haft erhvervsindtægt (p.g.a. sygdom), men havde under samlivet modtaget ydelser i henhold til bistandsloven, således at hendes samlede økonomiske bidrag udgjorde ca. 170.000 kr., mandens ca. 400.000 kr. (det vil sige 42,5% af mandens indtægt). Hertil kom dog ca. 220.000 kr., som M havde betalt i prioritetsrenter og ejendomsskatter. (K's økonomiske bidrag udgjorde herefter ca. 28% af M's indtægt). M's selvangivne formue steg under samlivet fra 33.200 kr. til 221.332 kr. K's formue var under hele samlivsperioden 0 kr. K passede under hele samlivsperioden parrets fællesbarn og den almindelige husholdning.

Herefter må det antages, at Højesteret, med henvisning til UfR 1980.480H og UfR 1982.93H *kunne* have tillagt kvinden en godtgørelse, såfremt man havde ønske herom. Når Højesteret *undlader* at nævne den tredje højesteretsdom UfR 1984.166, hvori en hjemmearbejdende husmoder får tillagt en godtgørelse, kan dette ses som udtryk for, at retten ikke ønskede i det mindste via retspraksis at ændre ved den bestående retstilstand og muligvis endog som et bevidst opgør med værdiansættelsen af kvindens arbejde i hjemmet og omsorg for fællesbarn.

De relativt små beløb, som ydes i godtgørelse, når det tilkendes, er bl.a., som det ses, resultatet af, at en eventuel inflationsgevinst som udgangspunkt antages for alene tilkommende skødehaver. Det kan undre, at en passivt opsparet inflationsgevinst anses som urørlig, samtidig med at en indsats, som (typisk) kvinden ved sit aktive

¹⁷ Se referat af dommen s. 121–122.

arbejde i hjemmet udover eller i stedet for erhvervsarbejde har udført, ikke værdiansattes. Forskelsbehandlingen bunder antageligvis i en dybt forankret respekt for kapital, samt en ligeså forankret vaneopfattelse af kvindens indsats i hjemmet som forventligt gratis arbejde.

4.5. Udgiftfordeling.

I UfR 1980.480H angiver mindretallet som argument for ikke at tillægge K nogen godtgørelse, at K's bruttoindtægt ikke oversteg »hvad der med rimelighed må anses medgået til underhold, herunder bolig for hende og hendes barn«. K's indtægt udgjorde ca. 41% af mandens.

Heroverfor står de afgørelser, hvori det fremhæves, om skødehaver alene kunne bestride udgifterne på ejendommen. Fordeling af parternes udgifter vil således nemt kunne kædes sammen med en vurdering af forholdet mellem parternes indtægter og om, hvorvidt fælles økonomi har foreligget. En sådan vurdering finder bl.a. udtryk derved, at det på den ene side fremhæves, om skødehaver var i stand til for egne midler at besidde ejendommen, og ejendommen eksempelvis anskaffedes efter overvejelser om samlet økonomisk formåen – og på den anden side, om sagsøger (kvinden) havde en indtjening, som gik ud over, hvad der var nødvendigt til hendes og hendes børns underhold.

I UfR 1983.645 fik K tillagt en godtgørelse efter et samliv i 11 år, idet det havde været vanskeligt for M at bevare ejendommen uden bidrag fra K. Ligeså fik K ved ØLD af 20.3.1984 (266/82) en godtgørelse efter et 13-årigt samliv under hensyn til, at de årlige husudgifter var sådan, at M ikke alene kunne afholde disse.

Bemærkes børdommen i UfR 1984.166H, hvorved den hjemmearbejdende husmoder blev tillagt en godtgørelse af en særdeles velhavende mand, idet det naturligvis er ligeså givet, at K i denne sag ikke havde penge til at forsørge sig selv og sine børn, som at M selv kunne klare alle husudgifter.

Der ligger således bagved afgørelserne rimelighedsbetragtninger, som på baggrund at et samlet integreret skøn har ført til en kompensation i den ret beskedne størrelse, som der normalt opereres med.

4.6. Fællesbørn.

Ikke en af højesteretdommene medtager som afgørende argument for om fælles økonomi foreligger, at parterne har et eller flere fællesbørn, hvilket må give anledning til forundring.

Formuedelingen

I utrykt ØLD af 24.11.1981 (10-208/1981) havde samlivet været i 6 1/2 år. Der var et barn. Manden betalte udgifter på ejendommen, kvinden udgifterne til husholdningen og pasningen af barnet. Manden bestred, at der havde været fælles økonomi. Heri fik han medhold.

Ved utrykt VLD af 21.5.1984 (18-2279/1983) havde samlivet været i 12 år. Der var et fællesbarn, og K havde endvidere et særbarn. K arbejdede efter fællesbarnets fødsel først med natarbejde for at undgå institutionspasning af barnet. Efter 3 år gik hun ned til havldagsbeskæftigelse. I byrettens afgørelse anføres, at K burde tillægges en godtgørelse bl.a. under hensyn til, at »sagsøgerens overgang til deltidsbeskæftigelse under den sidste del af parternes samliv skete med sagsøgtes billigelse med henblik på varetagelse af børnenes tarv«. Heroverfor anførtes af appellant i ØLD, at det ikke var i overensstemmelse med dennes ønske, at K's arbejdstid blev skåret ned.« Det skete efter råd fra familiens læge. K fik tilkendt en godtgørelse på 40.000 kr. (ud af en formue på 180.000 kr. plus diverse skibsanparter).

I UfR 1985 s. 607H end ikke nævnes, at parret havde et fællesbarn, og at K havde afholdt udgifterne forbundet dermed. Opmærksomheden koncentreredes udelukkende om ejendommen, som manden opførte som selvbygger i begyndelsen af samlivet. Det anføres i dommen, at K kun i ringe omfang deltog i opførelsen af ejendommen. (Som læser er det vanskeligt at undres herover, al den stund K var optaget af at passe fællesbarnet, som fødtes et halvt år før M startede byggeriet).

Tilsyneladende overses parternes fælles forsørgelsespligt overfor fællesbarnet ganske. Indtil 1. januar 1986 havde parterne i et ugift samlivsforhold ingen mulighed for at vedtage fælles forældremyndighed. Kvinden havde således forældremyndigheden alene. Uagtet moderen alene havde/har forældremyndigheden, har begge parter imidlertid forsørgelsespligt over fællesbarnet, ligesom begges indtægt f.eks. medregnes ved afgørelse om friplads i daginstitution.

Manden betaler under samlivet ikke bidrag til barnet. Der vil typisk end ikke blive fastsat bidrag uanset begæring herom, så længe samlivet består. Har kvinden betalt udgifterne til husholdningen og til pasning af barnet, har hun derfor – påtaget sig at dække mandens udgifter til barnet, hvorfor dette indikerer fælles økonomi.

Når fælles økonomi i sager, hvori der er fællesbørn, ikke statueres, må det således være udtryk for, at mandens pligt til at forsørge fællesbarnet lades ude af betragtning.

Ved ØL afg. forud for højesteretsdommen i UfR 1985 s. 607H anførtes, at sagsøgte »ikke i den knap 8-årige samlivsperiode (havde) betalt underholdsbidrag til fællesbarnets underhold«. Bl.a. på dette grundlag tilkendte retten K 75.000 kr.

Imidlertid overses ikke blot den fælles forsørgelsespligt. Det fremgår således, at også omsorgsplikten for barnet antages at påhvile kvinden. Således skyldes kvindens mindre indtjening ofte deltidsarbejde, som er en konsekvens af omsorgsarbejdet for børnene (se den just nævnte ØLD).

Når det i dommene enten overses, at parret har haft fællesbørn eller konstateres, at K's indtægter ikke var mere, end hvad der skulle medgå til underhold af hende og barnet, er det derfor udtryk for, at overvejende (udelukkende) traditionelt økonomiske betragtninger gøres gældende, idet kvindens arbejdsindsats i hjemmet lades ude af betragtning.

Samtidig vækker det forundring, at de procederende advokater ikke i langt højere grad end tilfældet er, har fremhævet fællesbørnernes indflydelse på parrets livsform. Advokaterne synes her at have en oplagt adgang til i højere grad end hidtil at bringe baggrunden for parternes ujævnbyrdige økonomiske forhold i focus.

VI. Processuel kompetence.

Det er ikke en ægteskabsbetingelse at skifte mellem ugifte samlevende er påbegyndt eller tilendebragt. Der behøver således end ikke at finde skifte sted. Ønsker parterne imidlertid at skifte, og er de uenige om, hvorledes dette skal ske, vil det rette forum for sagens behandling være afhængig af påstandenes formulering.

Skifteretten er kompetent til at medvirke til opløsning af formuer mellem ugifte samlevende, såfremt der er tale om en flerhed af goder, om hvis tilhørsforhold der er uvished, således at der foreligger et bo, skiftelovens § 82.

Skifteretten er ligeledes kompetent til at opløse et sameje om en flerhed af goder.

Opløsningen af et enkelt samejeaktiv hører derimod traditionelt under de almindelige domstole. Under de almindelige domstole hører ligeledes et rent materielt spørgsmål om, hvorvidt sameje overhovedet er opstået.

En sag om tilkendelse af et kontantbeløb såsom godtgørelse henhører tillige under de almindelige domstole.

Ved dommen i UfR 1980.480H ændredes som ovenfor beskrevet den efterhånden hævdundne praksis ved det videre samejebegreb til, at den økonomisk svagere part under stort set tilsvarende forhold fik tilkendt et godgørelsesbeløb. I den første tid efter højesteretsdommen blev sager om deling af samlevendes formuer fortsat behandlet ved

Formuedelingen

skifteretterne, idet der principalt nedlagdes påstand om opløsning af sameje om samtlige aktiver, subsidiært om godtgørelse¹⁸.

Efterhånden som det videre samejebegreb er trængt i baggrunden vedrører den principale påstand typisk tilkendelse af et pengebeløb, hvorfor sagen hører under og bliver behandlet ved de almindelige domstole.

I UfR 1987 B s. 240 anbefaler højesteretsdommer Erik Riis, at skifteretten i overensstemmelse med den i Ægteskabsudvalget betænkning nr. 915 fra 1980 s. 123 indeholdte lovskitse gøres kompetente til at behandle opløsningen af ugifte samlevendes formuer¹⁹.

VII. Renter.

Det må efterhånden anses for fast praksis, at et tilkendt kompensationsbeløb forrentes med sædvanlig procesrente, som regnes fra sagens anlæg (og ikke som f.eks. som påstået i UfR 1984.166H fra samlivsophævelse)²⁰.

VIII. Det juridiske grundlag for formuedelingen.

1. Stiltiende aftaler.

Har parterne i det ugifte samlivsforhold reguleret deres indbyrdes mellemværende ved udtrykkelig (skriftlig) aftale, vil denne naturligvis, som over alt i dansk ret, som udgangspunkt blive lagt til grund. Aftalen vil dog kunne tilsidesættes ud fra dansk rets almindelige ugyldighedsregler. Der henvises til kapitel 10.

I den foreliggende litteratur om samlivsforhold henvises bl.a. til Bertil Bengtssons ord, at der »ikke er noget til hinder for, at samlivet betragtes som forudsætning for forskellige stiltiende eller udtrykkelige aftaler mellem parterne, og at denne forudsætning lægges til grund ved aftalernes tolkning«²¹. Udover den støtte, som kan findes i den traditionelle formueretlige litteratur generelt om, hvornår stiltiende

¹⁸ Se om emnet Svend Olhoff i UfR 1980 B s. 330f, Poul Holm-Jørgensen i UfR 1981 B s. 16–17 samt Jørgen Nørgaard i UfR 1981 B s. 187f. Endvidere Inger Margrete Pedersen i Juristen og Økonomen 1981 s. 225f.

¹⁹ Om litteratur om spørgsmålet henvises i øvrigt til Jørgen Nørgaard i Graversen (red.): Familieret s. 647–652, Per Holkmann Olsen og Ni-

els Viltoft: Skifteloven med kommentarer, 1986.

²⁰ Se f.eks. UfR 1982.93H, UfR 1982 B s. 319f, UfR 1984.166H, UfR 1984.166, UfR 1986.765H.

²¹ Bertil Bengtsson: Äktenskapsliknande Samlevnad, 1979. Se iøvrigt Jørgen Graversen i Graversen (red.): Familieret s. 670.

aftaler antages at foreligge, er det imidlertid vanskeligt at finde konkret vejledning om, hvornår stiltiende aftaler forekommer mellem ugifte samlevende.

Spørgsmålet skal i korthed behandles her.

Det må antages, at etableringen af et fast samlivsforhold ikke i dansk ret i sig selv indebærer en stiltiende aftale om, at eventuelle midler er fælles, men at det er medvirkende hertil.

Ugifte samlevende vil som oftest – hvilket domsmaterialet bekræfter – anskaffe aktiver svarende til det overleverede kønsrollemønster eller ud fra skattetekniske hensyn. Dette indebærer, kvinden betaler udgifter til mad og klæder samt udgifter til børnenes institution – løbende udgifter.

Erhvervelserne vil således finde sted uden nøjere overvejelser af, i hvis navn aktiverne anskaffes. En sådan aktiv- og udgiftsfordeling sker derfor ofte uden tanke på forholdene ved samlivsophør. Endvidere vil børnepasning fortrinsvis påhvile kvinden, som ved sit deltidsarbejde indretter sit liv herpå. Som det videre fremgår af domsmaterialet, vil parterne ved anskaffelse af den faste ejendom ofte sammen have drøftet omfanget af deres økonomiske formåen.

Ved samlivsophævelse vil manden imidlertid kunne fremføre, at anskaffelsen af aktivet i hans navn var udtryk for (hans) bevidste overvejelser om aktiv- og udgiftsfordelingen, hvorfor det må opfattes som en aftale imod sameje/godtgørelse, hvilket styrkes af parrets adskilte økonomi.

Dette synspunkt svækkes dog ofte af, at skattemæssige overvejelser har været afgørende for, hvem af parterne der fik skødet på ejendommen.

Parret har således ved samlivsophør vanskeligt ved at blive enige om en formulering af *baggrunden* for de praktiske arrangementer, som de under samlivet tilsyneladende var enige om at *udføre*.

I flere sager har indgåelse af ægteskab eller anden økonomisk sikring af den økonomisk svagest stillede part (kvinden) været drøftet, uden at dette har givet sig konkret udslag.

Spørgsmålet er herefter, om kvinden da kan anses at have frafaldet sin ret til senere påny at fremsætte krav om godtgørelse. Dette kan næppe antages.

I Aftaler (3. udg. s. 431) skriver Ussing om tilfælde, hvor kontraktsvilkår bliver bindende uden udtrykkelig aftale:

»Når en part under kontraktsforhandlingerne har forsøgt at få vedtaget en bestemmelse, der giver ham en vis ret, men det ikke er lykkedes, kan

Formuedelingen

det undertiden fremgå af omstændighederne, at kontraktens tavshed er udtryk for enighed om, at den omtalte ret ikke tilkommer ham. Dette kræver imidlertid særlige holdepunkter. Normalt kan tavshed kun opfattes som udtryk for, at parterne ikke har kunnet enes om en positiv vedtagelse, og følgen må da blive den samme, som hvis spørgsmålet slet ikke var rejst.«

To utrykte Østrelandsretsafgørelser støtter dette synspunkt:

Ved ØL af 20.3.1984 (10-256/1982) varede samlivet i 13 år. Huset anskaffedes i M's navn. M betalte de faste udgifter, K de løbende. K rejste hvert år spørgsmål om økonomisk sikring af hende, men dette afvistes af manden. Manden afviste ligeledes at indgå ægteskab, idet han ikke var sikker på, at forholdet kunne holde, »hvilket han dog ikke tilkendegav over for sagsøgeren«. K fik en godtgørelse på 50.000 kr. (ud af et nettoprovenu på 200.000 kr.).

Ved ØL's afgørelse af 21.5.1984 (18-77/1982) varede samlivet i 5 år. Slutsedlen på ejendommen udstedtes til begge, men skødet blev – som forlangt af M – alene udstedt til ham. K fremførte ofte et ønske om økonomisk sikring, men dette afvistes af M. K. fik tilegnet en godtgørelse på 25.000 kr. (ud af et nettoprovenu på 200.000 kr.).

På denne baggrund må det konstateres, at det almindeligvis vil være uhyre vanskeligt at påvise, at parterne har haft en sådan overensstemmende opfattelse af formueforholdet, at en stiltiende aftale som grundlag for kompensation kan antages at foreligge.

Diskussionen om, hvorvidt en stiltiende aftale foreligger, synes således tilsyneladende i det højeste at kunne anvendes til at fastslå, at den uformuende part ikke ved sin adfærd har indgået en aftale *imod* godtgørelse²².

2. Forudsætningssynspunkter.

Stiltiende aftaler vil som beskrevet kun i ganske få tilfælde kunne danne grundlag for et kompensationskrav. Ej heller berigelsesbetragtninger vil altid kunne sikre et tilfredsstillende resultat. Uagtet berigelse ikke (længere) forudsætter, at den anden part er blevet påført tab, må en forudsætning for berigelse fortsat være, at den formuende part ved den uformuende parts værdiskabende indsats har opnået en økonomisk fordel, som ellers ville være udeblevet. Anvendelse af forudsætningsbetragtninger kan således være et nødvendigt grundlag for et ønsket korrektiv af parternes økonomiske forhold ved samlivsophævelse.

²² Se i øvrigt Jørgen Nørgaard i tillæg til UFR, Højesteret 1661–1986, s. 112 note 44.

I sin kommentar til de to første højesteretsdomme på området anfører Weber i UfR 1982 B s. 319f, at »også forudsætningssynspunkter (vil) kunne indgå i overvejelserne (vedr. kompensationskrav) i sager af denne art.....«. Som det fremgår af præmisserne i UfR 1984.166H (samt kommentaren hertil i UfR 1984 B s. 295f) var forudsætningssynspunktet afgørende for, at den hjemmearbejdende husmoder fik tilkendt 200.000 kr. i kompensation.

Imidlertid er det ikke ganske let at udrede, hvilket forudsætningsræsonnement Højesteret har benyttet sig af. Højesteret anviser således et muligt værktøj, men afstår fra nærmere beskrivelse af dets udformning. Af hensyn til eventuel præjudice vil det imidlertid være af interesse at søge dette gjort.

I det følgende fremsættes et bud på, hvorledes udformningen af dette værktøj kan tænkes, idet det må understreges, at kun fremtidige domme – med eventuel klar procedure på forudsætningssynspunkter – vil kunne vise værktøjets anvendelighed.

Som bekendt er forudsætningslærens udformning ved gensidigt bebyrdende aftaler, at forudsætningen er væsentlig, d.v.s. bestemmende for løftegivers adfærd, at dette er kendeligt for medkontrahenten, samt at det må anses for rimeligt at lægge risikoen for, at forudsætningen er urigtig, på den anden part.

Ligesom »svage« ugyldighedsgrunde i aftaleforhold bliver til »stærke« ugyldighedsgrunde ved testamenter og gaver, får løftegiver ved ensidige dispositioner endvidere adgang til at træde tilbage p.g.a. urigtige forudsætninger end ved gensidigt bebyrdende aftaler. Med andre ord er forudsætninger langt hyppigere relevante ved ensidige dispositioner end de tilsvarende forudsætninger ved andre løfter²³.

Det er vanskeligt med sikkerhed at anbringe ydelser mellem ugifte samlevende som enten ensidigt eller gensidigt bebyrdende aftaler. Mest rimeligt synes det at være at betragte de pågældende ydelser som indtagende en mellemposition, idet parterne sædvanligvis bidrager med personligt arbejde eller formueydelser med henblik på den personlige forbindelse, således at samlivet består som motiv for mange af deres ydelser, men oftest uden udtrykkelig erklæring eller forventning om en modydelse.

Adskillige forfattere hævder, at forudsætningslæren er urealistisk, fordi den bygger på parternes »hypotetiske vilje«, at det ikke er

²³ Henry Ussings Aftaler (1960) s. 447
og Preben Lyngsø, Afbestillingsret
(1971) s. 36f og 65ff.

Formuedelingen

»Rettens opgave at efterspore, hvor ufornuftigt og ubilligt eller hvor uretfærdigt Parterne kan antages at ville have ordnet deres Forhold«, eller at det er vanskeligt at tale om »forudsætning i psykologisk forstand«, »hvor løftegiver netop ingen forudsætninger har haft«²⁴.

Dersom der efter indgåelsen af en aftale indtræffer forandringer af den ene eller anden art, og hvor løftegiver ikke har haft nogen bevidst forestilling om forandringerne, opstår et behov for udfyldning af aftalen eller løftet. Fører almindelige retskilder ikke til noget acceptabelt resultat, vil forudsætningslæren – som det ses – stadig kunne tillægges en vis betydning.

I sin bog, *Afbestillingsret* s. 65ff gør Lyngsø sig til talsmand for en såkaldt »realistisk« forudsætningslære. Han skriver:

»Beskytter man den, der p.g.a. sin viden, og erfaringen har haft en vis forestilling, er det rimeligt også at beskytte den, der p.g.a. manglende viden og erfaring ikke har haft nogen forestilling. Som eksempel kan man tænke sig det tilfælde, at en part, som indgår en aftale, har en bevidst forestilling om, at der ikke vil udbryde krig; indrømmer man den pågældende ret til at træde tilbage, hvis der senere udbryder krig, vil det være rimeligt også at anerkende en tilbagetrædelsesret for den, som i en lignende situation har indgået en aftale uden at overveje muligheden for, at der udbryder krig«²⁵.

Indenfor kontraktsretten får forudsætningslæren herved en rolle svarende til culpa – læren indenfor erstatningsretten, idet afgørende ikke bliver, hvorledes den *konkrete* løftegiver må antages at ville have handlet, men i stedet hvorledes en »gennemsnits løftegiver« d.v.s. en fornuftig og forstandig løftegiver, ville have handlet.

Herefter må undersøges, hvorvidt det for en normal og fornuftig løftemodtager i den konkrete løftemodtagers sted ville have været kendeligt, at løftegiveren – betragtet som gennemsnitsløftegiver – ville have afholdt sig fra at kontrahere, hvis han/hun havde forudset de senere indtrufne begivenheder. Med hensyn til risikospørgsmålet vil det være rimeligt at antage, at løftegiver selv må bære risikoen for forandringer i sine personlige forhold og for forandringer, som han/hun bedre end løftemodtager har mulighed for at forudsætte eller for at øve indflydelse på²⁶.

²⁴ Om litteratur om emnet se bl.a. H. Ussing: *Aftaler* s. 464, Ernst Møller: *Forudsætninger* s. 234, Frederik Vinding Kruse: *Ejendomsretten II* s. 758f, Knud Illum, *UfR* 1946 B s. 123f, Bernhard Gomard: *Introduktion til obliga-*

tionsretten s. 55, *Obligationsret* nr. 1 s. 136f, Finn Taksøe-Jensen: *Arveretten* kap. IX.

²⁵ P. Lyngsø s. 93.

²⁶ Jfr. H. Ussing: *Aftaler* s. 457–470.

Den typiske forekommende arbejds- og udgiftsfordeling mellem ugifte samlevende indebærer, at kvinden har deltidserhvervsarbejde eller fuldtidserhvervsarbejde og anvender resten af sin arbejdskraft i hjemmet. Endvidere anvender hun sine midler til de løbende udgifter. Manden, som har fuldtidserhvervsarbejde, arbejder herudover kun lidt i hjemmet og anvender sine midler til investering i varige aktiver såsom fast ejendom.

Anvendelsen af forudsætningslæren ud fra de ovenfor anførte »realistiske« kriterier på det økonomiske opgør mellem ugifte samlevende vil herefter se ud som følgende:

Kvindens arbejdsindsats (deltid plus arbejde i hjemmet) vil almindeligvis være bestemt af samlivsforholdet. Samlivsforholdets beståen er imidlertid sjældent en bevidst forudsætning for hendes ydelse, idet det aktuelle omsorgsbehov vil være bærende. Spørges der nu om en fornuftig normal kvinde ville have erlagt sin ydelse uden samtidig krav om tilbagesøgning, må spørgsmålet besvares bekræftende. Samleversken, moderen, vil sjældent betinge sin omsorgsydelse af et aktuelt vederlag, men uden videre påtage sig ansvaret for de værende omsorgsbehov, idet hun ubevidst indretter sig i tillid til samleveren eller samlivsforholdets beståen.

Ifølge den realistiske forudsætningslære er det imidlertid ikke blot naturligt at beskytte den, der med en bevidst forestilling om et forholds beståen har indgået en aftale. Det vil også være rimeligt at beskytte den, der p.g.a. manglende opmærksomhed herpå ikke har haft nogen forestilling herom. Betænelighederne ved at anerkende kvindens forudsætning om samlivsforholdets beståen eller om økonomisk kompensation i tilfælde af samlivsbrud som væsentlig må derfor anses som små.

Spørges der herefter om denne forudsætning ville være kendelig for en normal og fornuftig mand, altså ikke den konkrete mand i den konkrete konflikt, vil næppe mange hævde, at de troede, kvinden erlagde sin ydelse uden forventning om sikring af nogen art.

Skal endelig risikospørgsmålet afgøres ud fra udgangspunktet om »at løftegiver selv bærer risikoen for forandringer i sine personlige forhold og for forandringer, som han bedre end løftemodtager har mulighed for at forudse eller for at øve indflydelse på«, vil en afvisning af kvindens forudsætning som relevant være en massiv genoplivning af skyldsspørgsmålet i personlige forhold, idet dette reelt ville indebære, at hun pålægges eneansvaret for samlivsbruddet.

En anerkendelse af kvindens forudsætninger om kompensation som relevante indebærer, at manden pålægges et medansvar for de

Formuedelingen

goder også af ikke-økonomisk art, som han under samlivet har haft del i.

Et forudsætningsræsonnement ud fra dette grundlag bør derfor kunne anvendes på det økonomiske opgør mellem ugifte samlevende som grundlag for tilkendelse af kompensationsbeløb.

Til slut skal det understreges, at ræsonnementet naturligvis med samme styrke vil kunne anvendes, dersom parterne har indrettet sig således, at *manden* fortrinsvis varetager de huslige opgaver og betaler de dermed forbundne udgifter.

Kapitel 9 Skattemæssig Behandling af Kompensations- krav og Underholdsydelser efter Samlivsophævelse

Ved samlivsophævelse (og ved en samlevers død) har det stor betydning for parterne, hvorledes eventuelle kompensationskrav eller aftale om formueforskydning vil blive bedømt skatteretligt.

Bodeling mellem *ægtefæller* udløser ikke beskatning; heller ikke selv om der aftales en skævdeling, hvorved en ægtefælle får mere end den pågældende har retskrav på. Der bliver heller ikke tale om beskatning med hensyn til ydelser, der tildeles en ægtefælle i et særejeægteskab i medfør af ægteskabslovens § 56 (urimeligt-ringe-reglen). Omvendt kan den ægtefælle, der udreder boslodskrav eller § 56 – krav ikke fratrække beløbet på selvangivelsen, se om boslodskrav, UfR 1971.570 Ø.

Mellem ugifte samlevende skal der betales indkomstskat efter stats-skattelovens § 4 c eller a, hvis en godtgørelse bliver betragtet som gave eller arbejdsvederlag. Den samlever, der udreder beløbet, kan ikke fradrage det på selvangivelsen.

Ved afgørelsen af, om et kompensationsbeløb skal beskattes, lægges i praksis først og fremmest vægt på, om der er et retskrav på kompen-sation.

I. Retsskrav på kompen-sation.

Hvis der er et retsskrav på kompen-sation, beskattes beløbet ikke på gavegrundlag, se UfR 1982.184 V og højesteretsdommer Erik Riis i UfR 1986 B s. 132.

Skattemæssig behandling efter samlivsophævelse

I *UfR 1982.184V* havde parterne samlevet i 7 år. Efter 3 års samliv erhvervede manden en ejendom, og efter 5 års samliv indgik de en overenskomst om ejerforholdet til deres formuegenstande, hvorefter kvinden ved ophør af samlivet skulle have ret til halvdelen af ejendommens friværdi. I overensstemmelse hermed fik kvinden efter samlivets ophør udbetalt 70.000. kr. Under hensyn til, at den etablerede ordning efter parternes økonomiske forhold tilgodeså dem begge i tilfælde af samlivets ophør, og at kvinden efter omstændighederne også uden aftale kunne have haft krav på andel i salgsprovenu, fandtes der ikke grundlag for at anse overdragelsen af halvdelen deraf som en indkomstskattepligtig gave. Anke til Højesteret blev hævet.

Dommen er kommenteret af Tommy V. Kristiansen i *Juristen* 1981 s. 516–521. Det anføres her, at resultatet af dommen formentlig er, »at samlevende frit kan vælge at lade aktivet stå i den enes navn.... Hvis samlivet så senere ophæves, kan de samlevende uden skattemæssige konsekvenser blive stillet, som om aktivet har været i sameje«. Denne udtalelse er imidlertid for vidtrækkende i forhold til retstilstanden i dag jfr. ndf.

På linje med 82-dommen er *LSR 1981.54*, hvor den længstlevende i et ugift samlivsforhold modtog 33.000 kr. fra førstafdødes bo. Beløbet blev anset for en skattefri kompensation for førstafdødes opholdsudgifter under det 17-årige samliv. Tilsvarende afvistes beskatning i *LSR 1981.164*, der angik delingen i et homofilt samlivsforhold. Samlivet havde været 13 år, og delingen omfattede værdien af parternes samlede aktiver, som ifølge en bodelingsoverenskomst, udarbejdet af en advokat var opgjort til ca. 315.000 kr. I aktivbeholdningen indgik bl.a. fortjeneste ved salg af en fast ejendom, som var erhvervet af den ene part under samlivet, men hvor begge havde boet og bidraget til udgifterne.

I *LSR 1982.157* havde samleverne efter et 8-årigt samliv delt bl.a. provenuet ved salg af en ejendom, og landsskatteretten fandt det betænkeligt at tilsidesætte parternes »bodelingsaftale«, og fandt derfor ikke tilstrækkeligt grundlag for at statuere gave.

I *LSR 1982.158* var udbetalingen til den faste ejendom parterne beboede tilvejebragt af M, mens skødet »af praktiske grunde« var udfærdiget i K's navn. Ejendommen blev købt i 1975. Ved samlivsophævelsen i 1978 blev ejendommen af K tilskødet M for ca. 280.000 kr., mens handelsværdien af skattemyndighederne blev anslået til 525.000 kr. Landsskatteretten fandt, at den stedfundne deling af aktiver og passiver ikke afgav tilstrækkeligt grundlag for beskatning hos M ud fra et gavesynspunkt, idet der efter oplysningerne om, at parterne havde haft fælles økonomi, ikke forelå sikre holdepunkter for at antage, at skatteyderen var begunstiget udover de rammer, hvorefter en deling ville være sket uden overenskomst mellem parterne.

II. Aftalte kompensationsbeløb ud over »retskravsgrænsen«.

Er der *slet ikke grundlag* for at tilkende et kompensationsbeløb, vil ydelser, der erlægges efter samlivets ophør, være skattepligtige, se *UfR 1986.22H*, der er kommenteret af højesteretsdommer Erik Riis i *UfR 1986 B* s.129–132.

En 16-årig (K) flyttede sammen med en 26-årig (M), og de levede sammen i 3 år (fra 1973–1976). I sommeren 1973 lejede M en landbrugsejendom. Foruden at bo på gården var det parternes hensigt sammen at oparbejde en erhvervsvirksomhed på gården, og i de følgende år drev de virksomhed med opdræt af heste og salg af rideudstyr, fra en butik indrettet på gården. Efter 2 års forløb købte M gården med en kontant udbetaling på 138.000 kr. og for en købesum af 213.000 kr. Ved samlivsophævelsen i 1976 udgjorde gården – tillige med et antal heste – hans væsentligste formue. (Ejendommen blev solgt i 1979 for ca. 720.000 kr. og K anslog hestenes værdi i 1979 til 270.000 kr.) Efter at K ved skifteretten havde begæret opløsning af sameje/fællesskab, blev der i 1977 indgået forlig om, at hun skulle have 30.000 kr. Ved forliget medvirkede parternes advokater. Da K i sin selvangivelse for 1977 anførte, at hun havde modtaget en gave fra den tidligere samlever på 20.000 kr. + en hest blev hun anset indkomstskattepligtig af gaven. Efter stadfæstelse af Landskatteretten anlagde K i 1980 sag mod Ministeriet for skatter og afgifter. Mens Vestre Landsret lagde til grund, at K havde et retskrav på andel i M's formueforøgelse, fandt Højesteret, at der ikke var et sådant retskrav og statuerede derfor skattepligt af et beløb, der under sagen blev opgjort til 25.000 kr.

Der er dog tale om en 4–3 afgørelse. Mindretallet lagde vægt på, at forliget måtte antages at hvile på en vurdering af udsigten til, at K ved en retsafgørelse ville få tillagt en andel af de tilvejebragte formuegoder. Da denne vurdering måtte foretages på det grundlag, der fandtes i 1977, d.v.s. før Højesterets afvisning af samejekonstruktionen i 1980, fandt mindretallet ikke, at der var tale om skattepligtig gave eller arbejdsvederlag.

I Advokaten nr. 6/1986 anføres s. 24, at man må håbe på, at afgørelsen er meget konkret betinget »for ellers må det vel tilrådes advokater for fremtiden ikke at indgå nogen som helst form for forlig på dette område – i hvert fald ikke uden at der er et meget stærkt skatteforbehold i forliget«.

Beskatningsgrundlaget er i *UfR 1986.22H* anført »enten som gave eller som vederlag for udført arbejde« og derfor statueres indkomstskattepligt med henvisning til statsskattelovens § 4. Hermed afvises det at betragte kompensationen som en skattefri formueforøgelse

Skattemæssig behandling efter samlivsophævelse

efter statsskattelovens § 5. Højesteretsdommer Erik Riis anfører herom i UfR 1986 B s. 132, at compensationen »ud fra en realistisk økonomisk vurdering måtte betragtes enten som gave eller som vederlag for udført arbejde,« når den kvindelige part ikke havde et retskrav. Hverken i dommen eller kommentaren præciseres det, i hvilket omfang gavebetragtningen og i hvilket omfang lønbetragtningen har været bærende.

Samtidig er det bemærkelsesværdigt, at K jo selv i selvangivelsen havde anset beløbet som gave fra samleveren. Denne anerkendelse er det vanskeligt at ændre på senere, når de skattemæssige konsekvenser viser sig. Det kan vel ikke udelukkes, at sagens udfald ville have været anderledes, hvis hun selv havde opfattet beløbet som et retskrav.

Når kompensationsbeløb aftales, opstår spørgsmål, om ydelsen kan *overstige* vedkommendes retskrav på compensation, uden at der opstår skattepligt. Problemet har været forelagt domstolene, se *UfR 1986.435H*, hvor de modtagne værdier ikke blev anset for indkomstskattepligtige.

I sagen havde parterne levet sammen i 15 år (1961-1976), og de havde 9 børn. Den mandlige part (M) var produkthandler, og den kvindelige part (K) hjalp til i virksomheden; endog således at hovedparten af arbejdet i produkthandlen blev udført af hende og børnene, efterhånden som de blev store nok. Parterne boede på en ejendom, M havde købt i 1964 (desuden ejede han bl.a. en ubebygget grund). Han havde økonomiske problemer, bl.a. skattegæld, og en tvangsauktion på ejendommen blev afværget i 1974, ved at kommunen fik transport på K's børnetilskud fra det offentlige. I forbindelse med parternes samlivsophævelse i 1976 blev huset – tillige med den ubebyggede grund – solgt, og K flyttede med børnene ind i et hus, som blev købt i hendes navn for en købesum af 368.000 kr. Udbetalingen på 20.000 kr. blev betalt af den tidligere samlever, men som udligning for de tilbageholdte børnetilskud.

Skattevæsenet påstod, at der i forbindelse med huskøbet blev ydet en gave fra den tidligere samlever på 60.000 kr., da ejendommen blev anset for at være købt til underpris. K fik desuden ved samlivsophævelsen forskellige beløb af den tidligere samlever – ialt ca. 10–20.000 kr. – samt en bil, hvori friværdien var ca. 26.000 kr.

Vestre Landsret lagde til grund, at K havde haft et kompensationskrav. Landsretten fandt »ikke grundlag for at antage, at parterne ved formuedelingen har tilsigtet, at der skulle ydes K en gave. På den anførte baggrund savner landsretten grundlag for at statuere, at parterne efter samlivets varighed og karakter er gået udenfor rammerne af en rimelig formuedeling, og ingen del af det beløb, K modtog, kan herefter i skattemæssig henseende anses som gave«.

Højesteret stadfæstede dommen enstemmigt.

Skattemæssig behandling efter samlivsophævelse

Flertallet på fire dommere lægger til grund, at K »under det mangeårige samliv gennem arbejde i hjemmet og i virksomheden i betydeligt omfang har bidraget til at sikre tilstedeværelsen af de formueværdier, som forelå ved samlivets ophør. Det lægges endvidere til grund, at den andel af værdier, som (K) modtog, blev ydet for at sætte hende i stand til at opretholde et hjem for sig selv og børnene. Under disse omstændigheder tiltrædes det, at der ikke er grundlag for at anse de værdier, som (K) modtog, som gave. Der findes heller ikke grundlag for helt eller delvist at betragte det modtagne som arbejdsvederlag«.

Mindretallet på én dommer tiltræder, at K »efter det mangeårige samliv og oplysningerne om forholdene under dette har haft et kompensationskrav over for (M) ved samlivets ophør, således at hun blev i stand til at oprette et hjem og en tilværelse for sig selv og de umyndige børn. Oplysningerne om (M's) formue- og gældsforhold ved samlivsophævelsen er meget usikre, og der findes ikke at være grundlag for at anse en del af de værdier, som (K) modtog, som gave. Der findes heller ikke at være grundlag for helt eller delvist at betragte det modtagne som arbejdsvederlag«.

Som det ses, lægger såvel flertallet som mindretallet i Højesteret vægt på, at de værdier, som K modtog, blev ydet for at sætte hende i stand til at oprette/opretholde et hjem for sig selv og børnene. Herudover siger mindretallet direkte – og flertallets udtalelse tyder i samme retning – at K har haft et kompensationskrav. Forskellen på flertallets og mindretallets udtalelser synes hovedsagelig at bestå i mindretallets fremhævelse af usikkerheden om M's formueforhold ved samlivsophævelsen samt nuancer i formuleringerne m.h.t. eksistensen af kompensationskrav.

Jørgen Nørgaard fremhæver i UfR 1986 B s. 380 i en artikel: »Beskatning af værdier ydet efter ophævelse af papirløst samliv«, at retstilstanden på området herefter synes at være denne:

»Såfremt modtageren har retskrav, er det kun en eventuel difference mellem de modtagne ydelser og retskravet, det kan blive aktuelt at undergive indkomstbeskatning.

Udgangspunktet er, at en sådan difference indkomstbeskattes. Der foretages dog ikke beskatning, hvis retskravet + differencen ydes, for at modtageren kan opretholde et rimeligt hjem for sig selv og de børn, som parterne i fællesskab har taget sig af under samlivet«. Nørgaard karakteriserer det sidstnævnte som en »utraditionel – men sympatisk – løsning«.

Nørgaards sympati for, at der kan tages visse sociale hensyn ved afgørelsen af, om et kompensationsbeløb skal beskattes, er forståelig. Spørgsmålet er imidlertid, om UfR 1986.435 H giver tilstrækkeligt

Skattemæssig behandling efter samlivsophævelse

belæg for en sådan påstand. Ud fra dommens præmisser, som er citeret ovenfor, kan man med lige så stor ret hævde, at dommeren tager stilling til, *om* grænsen for retskrav er overskredet og besvarer dette benægtende. Dette fremgår explicit af mindretallets udtalelse, som direkte relaterer kompensationskravet til K's mulighed for at opretholde et hjem, men flertallets udtalelse kan også ses i dette lys. Måske ligger forskellen mellem flertallet og mindretallet i, at flertallet støtter kompensationskravet på et berigelsessynspunkt, mens mindretallet lægger vægt på usikkerheden om formueforholdene.

Ud fra denne antagelse kan dommen ses som en dom om, *hvor* grænsen for retskrav ligger, men ikke en dom om, *at* grænsen for retskrav kan overskrides i visse (sociale) tilfælde, uden at der udløses beskatning. Noget andet er så, om det ud fra de lege ferenda betragtninger er rimeligt/hensigtsmæssigt, at grænsen for retskrav er afgørende for, om aftalte kompensationskrav skal beskattes, jfr. herom nedenfor.

III. Kommentarer til dommene.

Retsstillingen, således som den er kommet til udtryk i de nævnte domme, er klar i sit udgangspunkt, men afstikker alligevel ikke særlig håndfaste retningslinier. Dels opereres med en usikker beløbsstørrelse, som kan være vanskelig at skønne over i en aftalesituation, nemlig hvilket beløb, samleveren må formodes at have retskrav på. Dels har der ved fortolkningen af retspraksis været advokeret for, at der kan anerkendes undtagelser fra beskatning i visse »sociale« tilfælde.

Disse forhold må have til konsekvens, at der i praksis levnes en vis frihed til at aftale kompensationsbeløb af en størrelsesorden, som ikke nødvendigvis ligger helt indenfor »retskravsgrænsen«, uden at der herved bliver tale om beskatning. Ret beset bør dette vel gælde, selv om det ved en senere dom slås fast, at »retskravsgrænsen« er overskredet, blot parterne må antages at have haft en formodning om, at de holdt sig indenfor grænsen. I så fald foreligger jo næppe gavehensigt.¹ Desuden vil en helt strikt fastholdelse af »retskravsgrænsen« kunne skabe unødvendige processer, da det kan være betænkeligt at indgå overenskomster eller forlig af skattemæssige grunde.²

Også i tilfælde, hvor der slet ikke er tale om retskrav, kan man

¹ Hermed er ikke gjort op med, om der er tale om arbejdsvederlag.

² UfR 1986.22 H kan her tjene som lærestykke.

imidlertid de lege ferenda betvivle det rimelige i at beskatte kompensationskravene.

For det første er begrundelsen usikker, idet det på baggrund af de trykte domme ikke ligger klart, i hvilket omfang, der beskattes på gavegrundlag og i hvilket omfang på løngrundlag. For det andet virker såvel gavebegrundelsen som lønbegrundelsen noget kunstige. Der kan herved henvises til højesteretsdommer Erik Riis' kommentar i UfR 1986 B s. 131. Det påpeges om gavebetragtningen: »Kravet til bevis for gavehensigt kan i visse livsforhold nedsættes, men parter, der ophæver samliv, betaler næppe noget til den tidligere partner for at begunstige denne, men alene fordi de finder, at der er en risiko for, at et retskrav kan gennemføres, eller fordi de er nødt til at betale for noget, de ikke har krav på, f.eks. skilsmisse eller forældremyndigheden over et barn.«

Om lønbetragtningen anføres, at den »støder på den vanskelighed, at kvinden, så længe samlivet bestod, i mangel af aftale ikke havde kunnet gennemføre et lønkrav, og at et eventuelt kompensationskrav i tilfælde af samlivets ophør ikke var blevet udmålt under hensyn til antallet af arbejdstimer og sædvanlig timeløn for tilsvarende arbejde, men under hensyn til formuens størrelse ved samlivets ophør og samlivets varighed.« Endelig peges på, at den formueforskydning, der finder sted ved skævdeling af fællesboer, når der indtræder separation eller skilsmisse mellem ægtefæller efter praksis ikke har skatteretlige konsekvenser.

Ud over det af Riis anførte kan fremhæves, at såvel beløb efter ÆL § 56 som formuestigninger er skattefri. Aftalte kompensationsbeløb synes mere at ligne sådanne overførsler/stigninger end de ligner gave eller løn. Hertil kommer, at aftalte kompensationsbeløb normalt ikke ydes af gavmildhed i almindelig forstand, men snarere udfra en moralsk betonet »pligt«, hvilket sætter gavebetragtningen i et særligt lys. Endelig vil lønbetragtningen bevirke, enten at det ydede beløb kan fradrages som arbejdsvederlag hos den samlever, der yder beløbet; eller at forholdet nærmest sidestilles med hushjælp, således at der ikke anerkendes fradragsret for lønudgifterne hos samleveren. Dette sidste vil mange samlevere sikkert finde stødende. Det synes således, som om argumenterne for at betragte formueforskydningen for en skattefri formuebevægelse efter statsskattelovens § 5 er de mest overbevisende ud fra de lege ferenda betragtninger.

IV. Løbende underholdsydelser.

Ægtefæller: Underholdsbidrag, der udredes i anledning af separation eller skilsmisse, kan fratrækkes i indkomstopgørelsen³. Tilsvarende kan underholdsbidrag, der udredes i anledning af faktisk samlivsophævelse fradrages, men her er det en betingelse, at bidraget er fastsat eller godkendt af det offentlige, se ligningslovens § 10. Derimod kan affindelsessummer til afløsning af en løbende underholdsforpligtelse ikke fradrages ved indkomstopgørelsen, heller ikke selv om erlæggelse sker afdragsvis, se LSR 1973.165. Ydelser, der udredes i henhold til ÆL § 56 betragtes ikke som fradragsberettigede underholdsbidrag.

Underholdsbidrag er selvsagt skattepligtige hos modtageren – endog som personlig indkomst, se personskatteovens § 3.

Ugifte samlevende kan aftale (men ikke pålægges), at der skal erlægges en løbende underholdsydelse fra den ene til den anden efter samlivsophævelse. Sådanne ydelser kan træde i stedet for kompensationskrav eller tjene som supplement til et kompensationskrav. Hvis aftalen om løbende underholdsydelser opfylder de krav, der stilles i ligningslovens § 12, stk. 4, kan de fradrages ved indkomstopgørelsen hos den samlever, der udreder ydelserne.

Kravene er især⁴, at ydelserne udredes i medfør af et retligt bindende tilsagn, at ydelsen skal løbe over et vist åremål (oftest mindst 10 år), at ydelsens totalbeløb er ubestemt⁵, og at ydelsen er erlagt. Desuden er fradraget begrænset til 10.000 kr. årligt. Modtageren af underholdsydelserne er selvsagt skattepligtig heraf – endog som personlig indkomst. Forskellen fra udredelse af kompensationskrav er således især, at den samlever, der udreder beløbene kan opnå fradragsret inden for lovens beløbsgrænse.

³ Ved aftalte bidrag er det en forudsætning, at aftalen er tilstrækkelig klar m.h.t. fastsættelse af bidragets størrelse og løbetid, jfr. LSR 1969.174.

⁴ Se Ligningsvejledningen 1987 F 1.4.

⁵ D.v.s enten ved at varigheden eller ydelsen er ubestemt. Forpligtelsen kan dog maximeres til en forud fastsat periode, der normalt ikke må være kortere end 10 år.

Kapitel 10 Retten til Fællesboligen ved Samlivsophævelse

Når to samlevere beslutter at ophæve samlivet, opstår spørgsmålet: Hvem af dem skal have ret til at beholde boligen? Afgørelsen af dette spørgsmål kan have stor betydning for parterne, da det kan være svært at finde en egnet bolig, der ligger inden for de økonomiske muligheder hos den, der må flytte. Parterne kan derfor ikke altid tale sig til rette.

Afgørelsen af, hvem der kan beholde lejligheden påvirkes af, hvilken *boligform*, der er tale om.

Lejeboliger kan være lejligheder i privat udlejningsbyggeri eller i et almennyttigt boligselskab¹ I begge tilfælde findes de relevante bestemmelser især i lejeloven (LL).

Andelsboliger kan være lejligheder i en privat andelsboligforening² eller i en almennyttig andelsboligforening. For de sidstnævnte gælder de samme regler med hensyn til overdragelse ved samlivsophævelse mv. som for lejeboliger i almennyttigt byggeri. Når der i følgende tales om andelsboliger menes derfor alene andelslejligheder i private andelsboligforeninger. Disse er kun i beskeden omfang reguleret af lovregler. Andelsboligloven (ABL) indeholder ikke bestemmelser om (ægtefællers og) samleveres rettigheder. Reglerne herom må derfor søges i de enkelte foreningers vedtægter og i et vist omfang i almindelige formueretlige regler og lejelovsanalogier.

¹ Almennyttigt byggeri har en særlig social målsætning og modtager offentlig støtte. Det er derfor underlagt vidtgående offentlig kontrol og styring. Reglerne herom er først og fremmest fastsat i boligbyggeriloven med tilhørende bekendtgørelser og cirkulærer. Overdragelsesproblemerne ved samlivsophævelse mv. er kun i begrænset omfang reguleret af disse regler, og de opfanges derfor af lejeloven, som gælder for forhold, der ikke er reguleret i boligbyggeriloven.

² Ved en andelsboligforening forstås man et andelsselskab, hvor en flerhed af personer, – f.eks. de i en bestemt ejendom eksisterende lejere – har sluttet sig sammen om at eje og drive en fast ejendom på andelsbasis, således at foreningens medlemmer som andelshavere har del i foreningens formue og den enkelte andelshaver i forbindelse hermed har brugsret til en lejlighed i ejendommen. For brugsretten erlægges en boligafgift.

Retten til fællesboligen ved samlivsophævelse

Herudover findes forskellige *andre boligformer* f.eks. boligaktieselskaber, anpartslejligheder og boligkollektiver.³ Disse boligformer er kun i meget begrænset omfang lovreguleret.

Endelig udgør en stor del af Danmarks samlede boligbestand *ejerboliger*, typisk enfamilieshuse og ejerlejligheder. Retten til en ejerbolig ved samlivsophævelse mellem ugifte samlevende er ikke lovreguleret.

Det er valgt at behandle de forskellige boligformer hver for sig. Inden for hver boligform sondres mellem, om kun den ene af samleverne eller begge er kontraherede, d.v.s. lejer, andelshaver, skødehaver osv. Dette har stor betydning for retsstillingen.

Mens lejeretten anses for det primære ved lejeboliger (og almennyttige andelsboliger) anses ejendomsretten som det primære ved ejerboliger. Andelsboligen og andre boligformer udgør mellemformer, hvor medlemsskabet i foreningen eller med-ejendomsretten spiller en afgørende rolle. De nævnte forhold har bl.a. betydning for, om retten til boligen kan sælges, byttes, gives væk, osv. eller om der er begrænsninger i retten til overdragelse.

I. Lejeboliger.

I dette afsnit behandles både lejligheder i privat udlejningsbyggeri og lejligheder i almennyttigt boligbyggeri, når ikke andet er særligt påpeget. Lejeren kan normalt ikke disponere over lejligheden ved overdragelse.

Udgangspunktet er, at retten til lejligheden tilkommer den eller de, der står på lejekontrakten, både i det indbyrdes forhold og i forhold til udlejeren.

1. Kun den ene samlever er lejer.

Ægtefæller: Hvis lejerægtefællen forlader sin ægtefælle, har denne ret til at fortsætte lejeforholdet, jfr. LL § 78. Ved separation og skilsmisse må domstolene i mangel af enighed tage stilling til, hvem af ægtefællerne, der skal fortsætte lejemålet af den hidtidige fælles lejlighed, se LL § 77 sammenholdt med ÆL § 55. Lejer-ægtefællen må ikke opsige eller

³ Et boligaktieselskab er i ABL § 8 defineret som et aktieselskab, hvor der til en aktie er knyttet brugsret til en beboelseslejlighed i selskabets ejendom. En anpartslejlighed er et sameje vedr. fast ejendom, som er forbundet med eksklusiv brugsret over en lejlighed i den på ejendommen opførte byg-

ning, se Peter Blok: *Ejerlejligheder* (1982) s. 650. Et boligkollektiv er her benyttet som betegnelse for en fast ejendom, hvor hver deltager har ejendomsret til en andel eller anpart, og brugsret til en del, uden at denne brugsret er knyttet til nogen bestemt lejlighed.

Retten til fællesboligen ved samlivsophævelse

fremleje lejligheden uden samtykke fra ægtefællen, se LL §§ 81, stk. 2 og 72. Endelig kan lejerægtefællen ikke udsætte den anden ægtefælle af den fælles bolig ved fogdens hjælp.

Ægtefællereglerne i lejeloven gælder ikke umiddelbart for de ugifte samlevende, men der findes på nogle punkter regler, som giver rettigheder til husstandsmedlemmer. Disse er karakteriseret ved at have fast ophold i lejligheden og brugsret til hele boligen. Det kræves ikke ubetinget, at der er meldt flytning til folkeregistret, jfr. UfR 1962.610, ligesom det er uden betydning, hvordan parterne har ordnet deres økonomi. Husstandsbegrebet omfatter således udover ugifte samlevende af forskelligt køn, homofile samlevende, søskende, der deler en lejlighed, børn og forældre, der deler en lejlighed osv.

1.1. Samleverens rettigheder i forhold til udlejer.

Selvom kun den ene part er lejer, har den pågældende som udgangspunkt ret til at lade samleveren flytte ind, jfr. LL § 26, stk. 2, hvorefter lejereren uden udlejers samtykke kan overlade brugen af det lejede eller en del deraf til sin husstand⁴; se også UfR 1949.1125 Ø.

Reglen i LL § 26, stk. 2 kan imidlertid fraviges ved aftale i medfør af LL § 31. Dette synes betænkeligt, i hvert fald i det omfang det samlede antal personer, der bor i lejligheden ikke overstiger antallet af beboelsesrum. I så fald ville fremleje jo kunne ske i medfør af LL § 69, og denne ret kan lejereren ikke give afkald på, se LL § 79.

Er der beboerrepræsentation i en privat udlejningsejendom, kan begge samleverne deltage i beboermødet, hvor beboerrepræsentationen skal vælges, og den samlever, der ikke står på lejekontrakten, men bor i lejligheden, kan vælges som beboerrepræsentant. Stemmeret på beboermødet har imidlertid kun lejereren, men den pågældende kan lade sig repræsentere af et husstandsmedlem.⁵

I almenntilgængeligt boligbyggeri kan boligtagere, disses ægtefæller eller hermed ligestillede personer deltage i afdelingsmøder. Dette må indbefatte en samlever i et ægteskabslignende samlivsforhold, men ikke nødvendigvis andre husstandsmedlemmer. Samleveren kan også vælges ind i en afdelings bestyrelse og dermed også i foreningens be-

⁴ Hos H. Kallehauge og Arne Blom: Kommentar til lejelovene I (1980) s. 121 anføres, at udlejer må affinde sig med, at husstanden bliver større, indtil udnyttelsesgraden klart overstiger,

hvad der må anses for forudsat ved lejemålets indgåelse.

⁵ Se herom bekendtgørelse nr. 449 af 1. juli 1986 om beboerrepræsentation § 2, stk. 3, § 3, stk. 2, og § 4, stk. 3.

Retten til fællesboligen ved samlivsophævelse

styrelse. Endelig har hver husstand 2 stemmer uanset husstandens størrelse⁶.

1.2. Reglen i lejelovens § 77 a.

Ugifte samlevende har mulighed for at gå til domstolene, hvis de ikke kan blive enige om, hvem der skal overtage lejligheden ved samlivsophævelse, jfr. LL § 77 a. Det er dog en betingelse, at de har haft fælles husstand i mindst 2 år⁷. Bestemmelsen kan ikke fraviges ved aftale, jfr. LL § 79. Domstolene kan træffe bestemmelse om, hvem af parterne, der skal have ret til at fortsætte lejeforholdet, når særlige grunde – herunder navnlig hensynet til parternes mindreårige børn – taler derfor. Er den ene samlevers erhvervsvirksomhed knyttet til et forretningslokale, har denne samlevers dog fortrinsret til dette og den dertil hørende beboelse.

Bestemmelsen i LL § 77 a hjemler dels mulighed for at afgøre det indbyrdes spørgsmål parterne imellem, dels tilpligter den udlejer at tåle lejerskifte.

1.2.1. Er »særlige grunde« en betingelse for lejerskifte?

Ifølge ordlyden i LL § 77 a skal særlige grunde tale for, at der ved dom statueres lejerskifte. Denne klausul⁸ er særligt møntet på *det indbyrdes forhold* mellem parterne. Den bevirker, at den, der har forældremyndigheden over fællesbørnene (eller har egne børn hos sig fra et tidligere forhold) i almindelighed vil stå stærkest ved fordelingen af lejligheden. Har parterne fælles forældremyndighed er det afgørende, hvor barnet skal bo. Skal barnet bo lige meget hos hver af forældrene⁹ eller har begge parter forældremyndighed over børn, de

⁶ Se herom normalvedtægten for en almennyttig andelsboligforening, udarbejdet af boligstyrelsen november 1984 §§ 14, 19 og 20. Individuelle vedtægter kan give rettigheder ikke blot til samlevende, men også til andre husstandsmedlemmer.

⁷ Reglen kan formentlig påberåbes af en samlevers, selv om lejlighedens indehaver – undtagelsesvis – har en ægtefælle, i hvert fald hvis de ugifte samlevende har fælles børn, se utrykt ØLD af 6.12.1983 (nævnt hos Kallehauge og Blom: Tillæg 1984 til kommentar til lejelovene). Se om spørgsmålet tillige Ægteskabsudvalget i betænkning 8 s. 91.

⁸ Se ægteskabsudvalgets betænkning 8 s. 91. § 77a blev indført ved lov nr. 706 af 22.12.1982.

⁹ Hvis parterne har fælles forældremyndighed, og barnet/børnene faktisk opholder sig omkring eller over halvdelen af tiden hos den part, der skal flytte, vil barnet/børnene blive taget i betragtning ved tildeling af en almennyttig bolig, se Boligstyrelsens cirkulære af 14.3.1986 pkt. 10. Dette kan give fortrinsret til en større bolig, end en enlig (eller et ægtepar) uden børn er berettiget til. Det er ikke tilstrækkeligt, at forældrene har aftalt udvidet samværsret.

Retten til fællesboligen ved samlivsophævelse

har hos sig, må spørgsmålet afgøres ud fra en samlet vurdering af parternes forhold. I motiverne¹⁰ nævnes, at reglen undtagelsesvis også vil kunne anvendes, hvis der ikke er børn. Som eksempel nævnes, at parterne er flyttet fra en lejlighed, hvor den ene stod som lejer, til en ny lejlighed, hvor den anden måske ved et tilfælde kommer til at stå som lejer, eller hvor vedkommende har opgivet en god og billig bolig for at flytte ind i lejligheden, hvis indehaver har bedre muligheder, også økonomisk, for at skaffe sig en ny lejlighed. Samlivets varighed må her tages i betragtning.

Det er tvivlsomt, i hvilket omfang der skal foreligge særlige grunde, for at *udlejer skal tåle* lejerskifte i medfør af LL § 77 a. En udvidende fortolkning af bestemmelsen blev lagt til grund i *UfR 1984.315V*, således at en aftale mellem parterne om, at der ved samlivsophævelse skulle ske lejerskifte, måtte respekteres af udlejer, uden at det var dokumenteret, at der forelå særlige grunde.

I sagen¹¹ de parterne levet sammen i 7 år, heraf 4 år i den pågældende lejlighed. Lejemålet var indgået med M.K. var til stede ved lejekontraktens underskrift, men tænkte ikke over, om hun skulle underskrive kontrakten. Parterne havde ingen børn. Efter at M var fraflyttet lejligheden, hævdede udlejeren lejemålet og anmodede fogden om at udsætte K af det lejede. Fogedretten fandt, at lejemålet var ophævet med rette, men landsretten nægtede udsættelsesforretningen fremme. Landsretten lagde til grund, at en tvist mellem parterne om lejligheden ville kunne kræves afgjort efter LL § 77 a. »Da en sådan tvist ikke foreligger, idet (parterne) har aftalt, at K skal fortsætte lejeforholdet, finder landsretten i overensstemmelse med, hvad det efter forarbejderne til nævnte lovbestemmelse må antages at være dennes formål, at en retsafgørelse ikke er fornøden, og at (udlejer) under disse omstændigheder ikke kan modsætte sig, at den part, der ikke står i lejekontrakten som lejer, fortsætter lejeforholdet«.

I senere domme er en udvidende fortolkning imidlertid ikke altid anerkendt.

I *UfR 1987.575V* havde A lejet en lejlighed i 1978 og i 1982 flyttede broderen B ind i lejligheden. Brødrene havde fælles husholdning, indtil A i 1985 fraflyttede lejligheden. A meddelte udlejer, at B fortsatte lejemålet, men dette nægtede udlejer at anerkende. Boligretten lagde til grund, at A's benyttelse af lejligheden siden B's indflytning havde

¹⁰ Se ægteskabsudvalgets betænkning 8 s. 91.

¹¹ Dommen er kommenteret af Lene Faursby Ahlers og Harry Andreasen i *UfR 1984 B s. 362–366*.

Retten til fællesboligen ved samlivsophævelse

antaget et mindre omfang på grund af rejseaktiviteter og indledning af et nyt parforhold. Mens to dommere ikke fandt LL § 77 a anvendelig på forholdet i dette tilfælde, stemte en dissenterende dommer for at lade B's fortsættelse af lejemålet være omfattet af bestemmelsen. Landsretten udtalte: »Det må vel antages, at (brødrene) efter (B's) indflytning i lejligheden har haft fælles husstand. Da der imidlertid ikke ses at foreligge sådanne særlige grunde, jfr. lejelovens § 77 a, at der er noget grundlag for at antage, at (B) under en tvist mellem disse to (brødre) i medfør af den nævnte bestemmelse kunne have opnået ret til at fortsætte lejeforholdet til lejligheden, findes deres indbyrdes aftale herom ikke at kunne tillægges retsvirkning overfor (udlejer)«.

I *ØLD af 3.6.1987* (17. afd 439/1986), der er omtalt i »Huset« nr. 8, blev et samlivsforhold mellem lejer og samleveren i 1983/84 afløst af, hvad i landsrettens dom betegnes som en atypisk form for bofællesskab mellem 3 personer, der bestod frem til efteråret 1985, hvor lejer og den senest tilkomne beboer fraflyttede lejemålet – og indgik ægteskab. Udlejer anlagde boligretssag, og påstod samleveren dømt til at fraflytte lejemålet. Udlejer fik medhold både i byretten og landsretten. Landsretten udtalte: »Da ægteskabsudvalget ikke i sine bemærkninger til den anbefalede bestemmelse (§ 77 a) synes at have tilsigtet at tilgode-se et bofællesskab som det foreliggende, og da andet ikke kan udledes af lovens øvrige forarbejder eller bestemmelsens ordlyd, findes (samleveren) ikke at kunne støtte ret på lejelovens § 77 a over for (udlejer)«.

I *ØLD af 21.10.1986* (2. afd 39/1986), der er nævnt i »Huset« nr. 8, fraflyttede lejer uden aftale eller meddelelse til udlejer sit lejemål i november 1981 og blev folkeregistertilmeldt på en ny adresse. Da udlejer erfarede dette, ophævede han lejemålet som misligholdt. Da lejer protestede mod ophævelsen, indbragte udlejer sagen for fogedretten, som afsagde kendelse om, at lejer skulle udsættes af lejemålet. Fogedretten så bort fra lejerens anbringende om, at lejerens bror havde ret til at fortsætte lejemålet. Broderen, hvis navn ikke stod på kontrakten, havde uden udlejerens vidende boet sammen med lejer siden 1979 og siden november 1981 boet alene i lejligheden. Lejer indbragte den afsagte kendelse for landsretten, som stadfæstede kendelsen, idet det afvistes, at LL § 77 a kunne føre til et andet resultat.

I *UfR 1987.969Ø* fraflyttede lejer i maj 1985 en lejlighed, som lejer havde lejet i 1960. Lejerens datter havde siden sin fødsel i 1962 boet hos forældrene og lejerens hustru døde i 1973. Udlejer, som var Københavns kommune, anlagde boligretssag og påstod lejer tilpligtet at anerkende lovligheden af udlejerens opsigelse. Boligretten gav lejer medhold i dennes påstand om dels frifindelse, dels at udlejer skulle anerkende, at datteren indtrådte i lejemålet i stedet for lejer. Landsretten gav imidlertid udlejer medhold i, at opsigelsen var lovlig: »Landsretten finder, at udlejer efter gældende ret ikke er ubetinget pligtig at respektere aftaler mellem husstandsmedlemmer om overtagelse af lejeret, men at udlejer kan modsætte sig sådanne aftaler, når særlige grunde taler herfor. Der påhviler udlejer, kommunen, særlige

Retten til fællesboligen ved samlivsophævelse

forpligtelser til at skaffe boliger til borgere, der er i trangssituationer; disse forpligtelser giver kommunen som udlejer ret til at modsætte sig aftalen i den foreliggende sag, da lejereren og hans datter ikke har anført særlige grunde, som kan opveje de samfundsmæssige hensyn, som det påhviler kommunen at tage«.

De nævnte domme viser, at udlejer ikke er pligtig i alle tilfælde at acceptere en aftale om lejerskifte mellem 2 parter, der har haft fælles husstand i 2 år. Hvor grænsen for den udvidende fortolkning af LL § 77a går, er vanskeligt at sige præcist, men det må antages, at ugifte samlevende med børn kan aftale lejerskifte, uden at udlejer kan modsætte sig det, når lejemålet fortsættes af den samlever, der har børnene boende¹². Er der tale om samlevende uden børn, er det mere tvivlsomt – men ikke udelukket – at fortolke § 77 a udvidende. Er der tale om parter, der har fælles husstand, uden at der er tale om et ugift samlivsforhold, eller er der tale om et ugift samlivsforhold med børn, hvor den fraflyttende skal have børnene hos sig, vil udlejer næppe uden videre skulle acceptere en aftale om lejerskifte.

Eftersom det ikke vil være ønskeligt at parterne fristes til at føre »skinprocesser« om retten til lejligheden, hvor der tages bekræftende til genmæle, skal området for, hvad parterne kan aftale, næppe fastsættes for restriktivt.

Selv om lejemålet alene er indgået med den ene af de samlevende, kan lejeretten overgå til at være *fælles i det indbyrdes forhold*. Dette kan ske ved aftale, men herudover er det i retspraksis statueret i visse tilfælde også uden udtrykkelig aftale mellem parterne herom, når der har været tale om et langvarigt husstandsfællesskab.

I *UfR 1961.122H*, kommenteret af Trolle i TfR 1961 B s. 329 ff og af Tamm i UfR 1961 B s. 37 ff blev et lejemål, hvor kun den mandlige part var lejer, anset for fælles. Dette havde baggrund i et langt samliv (ca. 10 år), fælles økonomi og det forhold, at lejligheden var fremskaffet som byttelejlighed for et hus, parterne havde i sameje. I ØLD af 8.3.1962, statueredes fælles lejeret på baggrund af et 8-årigt samliv. Derimod afvistes i ØL-kendelse af 28.9.1979 at statuere fælles lejeret mht. en lejlighed, der var anskaffet i meget nær tilknytning til samlivets etablering; Parterne havde fælles økonomi og samlivet havde varet 2 1/2 år. Se nærmere om kriterierne for at statuere fælles lejeret uden aftale Linda Nielsen i UfR 1981 B s. 103.

¹² Enten i kraft af at være indehaver af forældremyndigheden, eller i tilfælde af fælles forældremyndighed, når

børnene skal bo omkring halvdelen af tiden hos den »nye« lejer.

Retten til fællesboligen ved samlivsophævelse

Fælles lejeret i det indbyrdes forhold medfører, at samlejerne i det indbyrdes forhold har lige lejeret. Strikt taget må dette betyde, at der ved samlivsophævelse ikke skal »særlige grunde« til, for at domstolene statuerer lejerskifte. Der må blive tale om en behovsvurdering svarende til vurderingen i medfør af LL § 77 (ægtefællereglen). Udfra ordlyden og den betydning af fælles lejeret, som er kommet til udtryk i UfR 1961.122 H¹³, skal udlejer imidlertid næppe tåle lejerskifte, medmindre der foreligger de nævnte »særlige grunde«. Dette bevirker, dels at udlejers samtykke bør indhentes, før der anlægges sag om fælles lejeret, dels at spørgsmålet måske ikke er så praktisk, da kriterierne for fælles lejeret er så »skrappe«, at den samlever, der ikke er lejer, næsten lige så godt kan gøre gældende, at der foreligger »særlige grunde«.

1.2.2. Hvornår foreligger 2 års fælles husstand?

Tvivlsspørgsmål kan opstå, hvor samlivet mellem parterne har været afbrudt, og hvor et samliv nok har bestået i 2 år, men ikke i den pågældende lejlighed.

Anvendelsen af LL § 77 a fordrer antagelig normalt, at det *aktuelle samliv* har varet i 2 år¹⁴. Man kan således ikke lægge diverse kortere samlivsforsøg eller anden form for ophold sammen og opnå rettigheder i henhold til § 77a, som jo er byrdefuld i forhold til udlejer. Det kan dog virke urimeligt overfor en part i et langvarigt samlivsforhold at lade en kortere afbrydelse i et længerevarende samlivsforhold være afgørende – både i forhold til udlejer og i det indbyrdes forhold. Løsningen ligger muligvis i normalt at stille krav om, at parternes aktuelle samliv har varet i 2 år, men samtidig anerkende, at en kortere afbrydelse på op til et par måneder i et længerevarende forhold kan betragtes som en prøve, der ikke får betydning for rettighederne i henhold til LL § 77 a. Dette vil svare til, at en separation mellem ægtefæller ikke anses bortfaldet, selv om de genoptager samlivet – eller tager på ferie – i en kortere periode.

Det kan forekomme tvivlsomt, hvorvidt kravet om 2 års fælles husstand er knyttet til *den pågældende lejlighed*. Det taler for at knytte kravet til den pågældende lejlighed, at LL § 77 a pålægger udlejeren en forpligtelse, og at parterne ikke har legitimation til at gøre et

¹³ Nemlig at fælles lejeret kun vedrørte det indbyrdes forhold parterne imellem, men ikke medførte, at udlejer skulle tåle lejerskifte (LL § 77 a var jo ikke indført).

¹⁴ I Jørgen Graversen (red.): Familieret antages dog s. 683, at der næppe m.h.t. § 77a kræves 2 års uafbrudt samliv.

tidligere husstandsfællesskab gældende over for den nye udlejer. Imod at knytte kravet til den pågældende lejlighed taler, at formålet med LL § 77 a også er at beskytte den svage part i forbindelse med samlivsophævelse, hvorfor det er et uvedkommende moment i afgørelsen, at parterne for nylig har skiftet bopæl. Desuden er situationen velkendt for udlejer, idet han, når lejer er gift, må acceptere, at den ikke-kontraherende ægtefælle fortsætter lejeforholdet efter separationen eller skilsmisse uanset varigheden af det hidtidige lejeforhold, jfr. LL § 77.¹⁵

Uanset de store betænkeligheder i forhold til udlejer, er der formentlig mest, der taler for, at kravet til 2 års fælles husstand kan være opfyldt, selv om parterne ikke har boet 2 år i den pågældende lejlighed.

1.2.3. Hvad indebærer fortsættelsen af lejeforholdet.

Når lejemålet fortsættes, skal der ikke oprettes ny kontrakt, men det vil være praktisk, at den eksisterende kontrakt påtegnes om lejerskiftet.

Lejemålet fortsættes på de gældende vilkår, dvs. uden betaling af nyt indskud, depositum¹⁶ og således, at evt uopsigelighedsperioder el.l. regnes fra det oprindelige lejemåls ikrafttræden. Den samlede, der udgør den nye lejer, bliver over for udlejeren ansvarlig for skyldige ydelser fra tiden før lejerskiftet, f.eks. lejerestancer og varmebidrag, se UfR 1952.423 Ø. Har udlejer udvist passivitet, kan skyldige ydelser dog være den nye lejer uvedkommende. Den nye lejer er selvsagt også ansvarlig for skyldige ydelser for tiden efter lejerskiftet.

Den oprindelige lejer hæfter for de forpligtelser, der vedrører tiden, før udlejer har fået meddelelse om lejerskifte, se UfR 1975.230 H, der er kommenteret af Trolle i UfR 1975 B s. 387–389. Der er således solidarisk ansvar mellem de to samleverer i denne periode.

Der er ikke i § 77 a fastsat en frist, inden for hvilken udlejer skal have meddelelse om lejerskifte. I UfR 1984.315 V blev samlivet ophævet i efteråret 1982, udlejer ophævede lejemålet i juni 1983 og samleveren anlagde sag mod udlejer om fortsættelse af lejeforholdet

¹⁵ Se Strange Beck : Retten til lejligheden ved samlivsophævelse, separation, skilsmisse og død (42 s.) Institut for privatret. Århus Universitet. 1985 s. 33

¹⁶ Hvis den fraflyttende part har betalt depositum eller indskud, skal den part, der fortsætter lejeforholdet, prin-

cipielt udrede beløbet, da udlejer jo først udbetaler beløbet, når lejemålet ophører. Ved forudbetalt leje skal det fulde beløb refunderes, mens der ved depositumsbeløb må foretages fradrag for modregningsberettigede istandsættelsesudgifter pr. fraflytningsdagen.

Retten til fællesboligen ved samlivsophævelse

i medfør af LL § 77 a i december 1983! Retten i henhold til LL § 77 a må dog kunne fortabes p.g.a. passivitet, hvis der går meget lang tid fra samlivsophævelsen til underretningen af udlejer. Desuden vil manglende underretning jo bevirke, at den oprindelige lejer stadig hæfter for lejebetalingen over for udlejer, ligesom den oprindelige lejer kan opsigse lejemålet.

1.3. Opsigelse, fremleje, bytte, udsættelse.

For ugifte samlevende er der ikke noget lovfæstet samtykkekrav til *opsigelse og fremleje*, og ægtefællereglerne herom i LL §§ 81 og 72 kan ikke anvendes analogt. Den samlever, der er lejer, kan følgelig som udgangspunkt på egen hånd opsigse lejemålet eller foretage fremleje.¹⁷

Hvis denne mulighed benyttes i chikanehensigt, kan reglen i LL § 77 a risikere at blive gjort illusorisk. Det kunne derfor være fristende ikke at anerkende gyldigheden af en opsigelse uden samtykke fra samleveren, forudsat husstandsfællesskabet i lejligheden har været i 2 år, og udlejer er bekendt hermed. Dette resultat kunne støttes på en antagelse af, at lejemålet efter 2 års fælles husstand må anses for fælles i det indbyrdes forhold, når henses til reglen i LL § 77 a.

Ved fremleje er der desuden tale om, at lejer har en legitimation over for tredjemand, som ikke nødvendigvis dækker over en ret i forhold til samleveren. Efter almindelige formueretlige regler skulle det derfor afhænge af tredjemands gode eller onde tro, om den pågældende vinder ret.

De fremførte argumenter er dog næppe tilstrækkeligt tungtvejende til at indfortolke samtykkekrav i LL § 77 a fsva. opsigelse og fremleje efter 2 års fælles husstand. Når der ikke er tale om et lovfæstet samtykkekrav – og der var her tale om et bevidst valg fra ægteskabsudvalgets side – må konsekvenserne heraf respekteres. Hertil kommer, at der m.h.t. opsigelse er tale om et forhold mellem udlejer og lejer, hvor god/ond tro m.h.t. lejers samlivsforhold næppe bør være af betydning for udlejers ret til at acceptere en opsigelse fra sin lejer. Endelig vil opsigelse – og til dels fremleje – jo også ramme lejer selv, idet den pågældende bliver nødsaget til at finde en ny bolig. Det må derfor fastholdes, at lejer på egen hånd kan opsigse lejligheden uden samlevers samtykke, uanset samlivets varighed. Ved fremleje er det

¹⁷ Er lejemålet fælles i det indbyrdes forhold, vil opsigelse eller fremleje dog

være uberettiget i forhold til samleveren og kan evt. udløse erstatningskrav.

Retten til fællesboligen ved samlivsophævelse

afgørende, om lejeretten må anses for fælles i det indbyrdes forhold. Er dette tilfældet, er lederen kun legitimeret til at fremleje.

Retten til at *bytte* lejligheden med en anden kræver normalt ikke samtykke, men ved fælles lejeret i det indbyrdes forhold er der antagelig kun legitimation for lederen til at bytte, således at »byttetageren« kun vinder ret, hvis den pågældende er i god tro. Den ikke-kontraherende samlever må ved bytte bevare sin ret til evt. at fortsætte det nye lejemål i medfør af LL § 77 a.

Som udgangspunkt vil lederen kunne få samleveren *udsat ved fogdens hjælp* ved en umiddelbar fogedforretning.¹⁸ Da der her er tale om en tvist i det indbyrdes forhold, som ikke har relationer til udlejer, vil det have betydning, om der er fælles lejeret i det indbyrdes forhold. Er dette tilfældet, jfr. ovf. under pkt. 1.2.1. vil udsættelse være udelukket.

Efter indførelsen af LL § 77 a må det antages, at lederen i almindelighed ikke vil kunne få samleveren udsat ved fogdens hjælp ved en umiddelbar fogedforretning, når parterne har haft fælles husstand i 2 år. Muligheden for, at der i forbindelse med samlivsophævelse statueres leerskifte vil bevirke, at der næppe vil være tilstrækkelig klarhed i retsgrundlaget i dette tilfælde.

2. Begge samlevere er lejere.

Ægtefæller: LL § 77 kan næppe anvendes direkte, men fordelingsspørgsmålet må afgøres udfra almindelige obligationsretlige regler på grundlag af principperne i LL § 77.

Når begge samlevere er lejere, forbedres deres retsstilling i forhold til udlejer på en række punkter, ligesom der bliver mere lighed i deres indbyrdes retsstilling.

2.1. Muligheden for at begge samlevere bliver lejere.

I privat udlejningsbyggeri er det et fasttømret princip, at udlejer har fri anvisningsret, dvs. han i almindelighed selv bestemmer, hvem han vil udleje til. Der er ikke hjemmel til at tilpligte udlejer at acceptere, at en lejeaftale indgås med begge samlivsparter, hverken ved lejeaftalens indgåelse eller senere.

Ved tildelingen af almennyttige boliger er forholdet et andet. Der skal tages sociale hensyn, hvor bl.a. de boligsøgendes husstandsstor-

¹⁸ Se Ole Bruun Nielsen i Juristen 1982 s. 135ff: »Familiefogedret«.

Retten til fællesboligen ved samlivsophævelse

relse og – sammensætning indgår. I denne henseende sidestilles ugifte samlevende med ægtefæller. Desuden er i en cirkulærebestemmelse af bevismæssige grunde anbefalet, at begge parter komme til at stå som boligtagere.¹⁹

2.2. Principperne i lejelovens § 77.

Når begge samlevende er lejere, har de indbyrdes lige lejeret. Ved samlivsophævelse kan domstolene afgøre fordelingsspørgsmålet, hvilket vil ske ud fra en behovsvurdering svarende til LL § 77. Parterne er jo her ligestillede m.h.t. lejeretten, og der kræves derfor ikke på samme måde som i LL § 77 a »særlige grunde« for at fratage en part lejeretten. Også her vil hensynet til eventuelle børn have stor vægt.

I utrykt ØLD af 30.9.1987 (16. afd. 371/1986) havde K boet i lejligheden i 10 år, før M flyttede ind. Under samlivet blev M påført lejekontrakten. Efter 1/2 år blev samlivet ophævet, og M blev boende i lejligheden. K anlagde sag om, at lejemålet skulle tilkomme hende og fik medhold. Det fandtes uden betydning, at K – uden M's godkendelse – havde fået M slettet af lejekontrakten.

Udlejer må i almindelighed acceptere, at lejemålet fortsættes af den ene part alene.

Udlejer kan tænkes at have gjort det til en kontraktsforudsætning, at begge samleverer skal flytte i tilfælde af samlivsophævelse – en såkaldt »flytteklausul«. Inden for det private udlejningsbyggeri vil en sådan kontraktsforudsætning næppe være gyldig, når parterne har haft fælles husstand i 2 år. Dette støttes på, at den samlever, der har medunderskrevet lejekontrakten i modsat fald vil være dårligere stillet end samleveren, der ikke har underskrevet lejekontrakten, jfr. LL § 77 a, som jo er præceptiv.

Indenfor det almennyttige byggeri har spørgsmålet været fremme, hvilket hænger sammen med, at der her er særlige omgængelsesbetragtninger, der gør sig gældende. Boligstyrelsen har i cirkulære af 11.2.1981 autoriseret et tillæg til typeformular B:

¹⁹ Se bkg. nr. 220 af 24.5.1985 om almennyttig boligvirksomhed § 19, stk.3 samt cirkulære af 14.3.1986 om organisation og udlejning af almennyttigt byggeri pkt. 11. Det anføres her, at bestemmelsen om ligestilling med ægtepar ved tildeling af lejligheder tager sigte på samlivsforhold af mere va-

rig karakter og også omfatter samlivsforhold imellem personer af samme køn. Anbefalingen af, at begge parter påføres lejekontrakten er især knyttet til overdragelse af en bolig, der normalt ikke ville være blevet tildelt en enlig.

Retten til fællesboligen ved samlivsophævelse

»Fraflytter den ene af to boligtager, som begge er påført kontrakten, men ikke er ægtefæller, lejligheden, har den anden kun ret til at fortsætte lejemålet alene, når

- a. boligtagerne i mindst 2 år har haft fælles husstand i lejligheden, eller
- b. den pågældende som boligsøgende selvstændigt ville kunne godkendes som boligtager, eller
- c. lejemålet ikke er indgået med særligt henblik på overtagelse af en lejlighed i almennyttigt byggeri i strid med reglerne herom«.

Efter indførelsen af reglen i LL § 77 a er der næppe samme behov for det nævnte tillæg, som nok så ofte vil være til ulempe for samleverne, idet udgangspunktet jo er, at udlejer må acceptere, at lejemålet fortsættes af den ene part alene, uanset samlivets varighed.

2.3. Opsigelse, fremleje, bytte, udsættelse.

Spørgsmålet om opsigelse vedrører først og fremmest forholdet til udlejer. Enhver af samleverne kan opsiges lejemålet, men kun på egne vegne, ikke med virkning for begge.

Fremleje og bytte forudsætter begge parter medvirken.

Når begge er lejere, kan ingen af parterne få den anden part udsat af fogden ved en umiddelbar fogedforretning.

3. Processuelle spørgsmål.

Sager mellem udlejer og den/de ugifte samlevende om retten til lejerskifte er en boligretssag, jfr. LL § 107. Derimod er sager mellem de ugifte samlevende om retten til lejboligen formentlig civile anerkendelsessøgsmål med mulighed for at vedtage byretsbehandling, men ikke for at udmelde lægdommere²⁰. Det er blevet kritiseret²¹, at der ikke er blevet optaget nogen bestemmelse i retsplejelovens § 448 om, at sagerne mellem de ugifte samlevende skal behandles som ægteskabssager med deraf følgende ret til behandling for lukkede døre.

II. Andelsboliger.

Som udgangspunkt vil det enkelte medlem i en andelsboligforening være berettiget til at sælge andelen. Retten til andelsboligen udgør

²⁰ Se Linda Nielsen: UfR 1981 B s. 107 og Anne Kjær i UfR 1984 B s. 430-431.

²¹ Se Lene Faursby Ahlers og Harry R. Andreasen i UfR 1984 B s. 365 samt Anne Kjær op.cit.

Retten til fællesboligen ved samlivsophævelse

således dels en kvalitativ ret – brugsretten til boligen – dels en kvantitativ ret – ejendomsretten til andelen. Heraf følger en principiel overdragelighed, som adskiller andelsboligen fra lejeboligen, og som bevirker, at private andelsboligforeninger falder uden for lejelovens direkte anvendelsesområde²². Brugsretten til andelsboligen og andelsretten (til foreningens formue) kan ikke adskilles, jfr. andelsboligloven § 2, stk. 3. I det omfang, der sker overdragelse af brugsretten mellem samleverne, må der således betales vederlag svarende til andelens værdi.

Retsstillingen afhænger især af vedtægterne. Fremstillingen tager udgangspunkt i en normalvedtægt, der er udarbejdet af boligstyrelsen, se bkg. nr. 24 af 21.1.1981, men andre vedtægter kan give andre rettigheder, da der ikke består nogen pligt til at benytte normalvedtægten.

Vedtægterne regulerer først og fremmest forholdet mellem foreningen og det enkelte medlem, men ikke det indbyrdes forhold parterne imellem. Her kan lejelovsanalogier samt almindelige formueretlige principper komme på tale.

1. Kun den ene samlever er andelshaver.

Ægtefæller: Efter normalvedtægtens § 21 er den af ægtefællerne, som efter deres egen eller myndighedernes bestemmelse får retten til boligen ved samlivsophævelse, berettiget til at fortsætte medlemsskabet og beboelse af lejligheden. Hvis andre vedtægter benyttes, og spørgsmålet ikke er berørt, vil en analogislutning fra LL § 77 formentlig føre til samme resultat²³. Med hensyn til andelens økonomiske værdi må opgøret i mangel af enighed ske i forbindelse med skiftet. Der kan evt. blive tale om udtagelse på bosloddet eller afdragsvis betaling efter skiftelovens § 70 b. Salg af andelsboligen kræver ægtefællesamtykke. Hjemmelen er formentlig LL § 81, stk. 2 (og ikke RVL § 18), hvilket bevirker, at samtykkekravet også gælder, selv om andelsboligen er særeje. Andelshaveren kan ikke få ægtefællen udsat ved en umiddelbar fogedforretning.

1.1. Samleverens ret i forhold til andelsboligforeningen.

Andelshaveren er normalt berettiget til at lade en samlever – eller et andet husstandsmedlem – flytte ind. Dette kan støttes på en analogi fra LL § 26, stk. 2. Vedtægterne kan antagelig – men vil næppe i praksis – udelukke retten til at lade en samlever flytte ind.

²² Se også UfR 1963.392 H kommenteret af Spleth i UfR 1963 B s. 248, hvor det statueres, at LL ikke finder anvendelse »medmindre andet klart

kan udledes af den enkelte lovbestemmelse«.

²³ Se f.eks. UfR 1966. 506 Ø.

Retten til fællesboligen ved samlivsophævelse

1.2. Normalvedtægtens § 21 og principperne i LL § 77 a.

Når et husstandsmedlem har haft fælles husstand med andelshaveren i 2 år, og parterne ophæver samlivet, er den af parterne, som efter deres egen eller myndighedernes bestemmelse får retten til boligen, berettiget til at forsætte medlemsskab og beboelse af lejligheden, efter normalvedtægtens § 21. Hvis andelshaveren fraflytter lejligheden i forbindelse med samlivsophævelse, skal husstandsmedlemmet efter bestemmelsen indtræde som medlem eller forpligte sig til at indtræde, hvis den pågældende efter senere bestemmelse bevarer retten til boligen.

Andelsboligforeningens forpligtelse til at acceptere enhver af samleverne som medlem af foreningen efter 2 års fælles husstand, vil formentlig også gælde i tilfælde, hvor problemet slet *ikke er omtalt i vedtægterne* eller brugsaftalen. Dette støttes på en analogi fra LL § 77 a.

Har parterne *ikke haft fælles husstand i 2 år*, må andelsboligforeningen efter normalvedtægtens § 14 også acceptere medlemsskift til samleveren, når denne indstilles som medlem af andelshaveren, og der ikke er bedre berettigede efter normalvedtægtens § 14 a-c. Andre vedtægter kan give lignende rettigheder.

Er parterne *uenige om*, hvem der skal have retten til andelsboligen, kan domstolene formentlig med baggrund i en analogislutning fra LL § 77 a afgøre det indbyrdes spørgsmål, forudsat parterne har haft fælles husstand i 2 år.

Hvis vedtægterne undtagelsesvis giver samleverne en dårligere retsstilling, end LL § 77 a er udtryk for, kunne det være fristende at udstrække analogislutningen, således at den skulle gælde uanset modstående vedtægtsbestemmelse med henvisning til, at LL § 77 a er præceptiv, jfr. LL § 79. Behovet er jo det samme som ved lejeboliger. Da det imidlertid må erkendes, at det vil være indgribende i forhold til foreningens ret til selv at udfærdige vedtægterne, må analogislutning fra den præceptive regel i LL § 77 a uden for dens direkte område dog nok afvises.²⁴

Hvis det aftales eller afgøres ved dom, at andelshaveren skal fraflytte og andelsforholdet overtages af samleveren, må denne yde vederlag til andelshaveren, se utr. ØLD af 13.11.1979, hvor der ikke fandtes grundlag for at fastsætte afdragsvis betaling, cfr. skiftelovens § 70 b for ægtefæller.

²⁴ Se også kapitel 17, II om analogislutninger fra LL § 75, stk 2. og § 76.

Retten til fællesboligen ved samlivsophævelse

I forhold til foreningen fortsættes andelsforholdet på de hidtil gældende vilkår.

1.3. Salg og udsættelse.

Salg af andelsboligen kræver i almindelighed ikke samtykke fra samleveren. Andelshaveren vil også normalt kunne få samleveren sat ud af lejligheden ved en umiddelbar fogedforretning. Det gælder dog ikke, hvis andelsboligen i det indbyrdes forhold er fælles. I så fald er udsættelse ved fogden udelukket, og begge samlevere skal som udgangspunkt medvirke ved salg. Da andelshaveren er legitimeret til at råde over andelen, vil tredjemand i god tro dog vinde ret, selvom samleverens samtykke til salg ikke foreligger.

Fælles brugsret til andelsboligen kan bero på en direkte aftale eller ved at begge parter står på brugsaftalen. Uden grundlag i aftale vil fælles brugsret formentlig kunne opstå på samme måde som for lejligheder, jfr. ovf. under pkt. I,1.2.1. Det er næppe nødvendigt, at betingelserne for at statuere sameje er opfyldt, eftersom brugsretten anses som det centrale.

2. Begge samlevere er andelshavere.

Når begge ægtefæller er andelshavere vil medlemsskabet og beboelsen kunne fortsættes efter normalvedtægtens § 21 eller ud fra principperne i LL § 77. Dispositioner over andelen vil, da den er i sameje, kun kunne foretages i fællesskab.

Ugifte samlevende opnår på nogle punkter en bedre retsstilling både i forhold til andelsboligforeningen og i det indbyrdes forhold, når de begge er andelshavere.

2.1. Muligheden for at begge bliver andelshavere.

Det afhænger af vedtægterne, om parterne kan erhverve en andel i fællesskab. Står der intet udtrykkeligt, må fælles erhvervelse være berettiget i forhold til foreningen.

I tilfælde, hvor normalvedtægten anvendes, og kun den ene samlever er andelshaver, har den pågældende mulighed for efter 2 års fælles husstand at sikre den anden status som med-andelshaver.

2.2. Normalvedtægten og principperne i LL § 77.

I forhold til andelsboligforeningen må enhver af andelshaverne være berettiget til at fortsætte medlemsskab og beboelse uanset samlivets varighed. Dette kan støttes på normalvedtægtens § 21, hvor den gælder og i andre tilfælde principperne i LL § 77 (ægtefællereglen, som jo bygger på lige lejeret).

2.3. Er der udløsningsret?

Kan parterne i det indbyrdes forhold ikke blive enige om, hvem af dem, der skal beholde andelsboligen, må det afgøres, om begges brugsret skal ophøre og andelsboligen sælges – som ved sameje – eller om der er en udtagelses- eller udløsningsret, således at den ene kan blive boende.

Udløsningsret er antaget i nogle utrykte domme²⁵ og kan støttes på almindelige behovs- og forudsætningsbetragtninger, uanset om der er en vedtægtsmæssig dækning herfor.

Ved »fordeling« af brugsretten vil domstolene antagelig anvende principperne fra »ægtefællesreglen« i LL § 77. Den, der bliver boende, skal yde vederlag til den fraflyttende andelshaver, typisk halvdelen af andelens værdi.

III. Boligaktieselskaber, anpartslejligheder m.v.

Retsforholdet mellem et boligaktieselskab (eller et boliganpartsselskab) og aktionærbeboeren beror først og fremmest på vedtægterne. Tilsvarende beror forholdet mellem interessenterne i et boliginteressentskab først og fremmest på interessentskabskontrakten, og forholdet mellem de forskellige ejere ved anpartslejligheder og boligkollektiver beror især på en eventuel samejekontrakt.

Er spørgsmålet om en samlevers ret til i visse tilfælde at overtage brugsretten ved samlivsophævelse reguleret i vedtægt, interessentskabskontrakt eller samejekontrakt, må dette i almindelighed respekteres. Spørgsmålet kan også være reguleret i en evt lejekontrakt.

Tvivlsspørgsmål opstår især, hvor forholdet ikke er reguleret. Lejelovgivningen finder jo ikke anvendelse på de nævnte boligformer, men der kan evt i et vist omfang slutes analogt fra lejelovens regler.

1. Kun den ene samlever er kontraherende.

Konflikten mellem et boligaktieselskab (eller boliganpartsselskab) og en lejer, der lever i et ugift samlivsforhold er ikke væsensforskellig fra tilsvarende konflikter mellem udlejer og lejer. Lejelovens § 77 a må derfor være analogt anvendelig²⁶ i hvert fald m.h.t. parternes indbyrdes forhold og formentlig også m.h.t. forholdet mellem bolig-

²⁵ Se ØLD af 13.11.1979 (2.afd. 390/78) samt køb. byretsdom af 23.5.1975 (omtalt hos Inger Margrete Pedersen: Papirløse samlivsforhold (1976) s. 107). Se tillige Trolle i TfR 1961 s. 263,

Linda Nielsen i UfR 1981 B s. 104 og Vibeke Vindeløv: UfR 1984 B s. 227.

²⁶ Se med hensyn til retten til fremleje UfR 1951.662 Ø.

Retten til fællesboligen ved samlivsophævelse

aktieselskabet og samleverne. Modstående bestemmelse i vedtægterne kan dog næppe fortrænges med henvisning til, at LL § 77 a er præceptiv, jfr. § 79.

Tilsvarende må antagelig normalt gælde m.h.t. boliginteressentskaber²⁷.

Ved anpartslejligheder er spørgsmålet mere tvivlsomt. Forholdet minder meget om retten til en ejerlejlighed, forstået på den måde, at ejendomsretten er mere fremherskende end ved de øvrige boligformer, selv om overgangen kan forekomme noget glidende. En analog anvendelse af LL § 77 a må derfor formentlig afvises, og retten til anpartslejligheden afgøres efter samme regler som for ejerlejligheder, jfr. ndf.

Retten til bolig i et boligkollektiv må også afgøres ud fra reglerne om ejerlejligheder, uden at LL § 77 a kan anvendes analogt. De særlige forhold, som bevirker, at der må tages udstrakt hensyn til de øvrige ejere, taler i samme retning.

2. Begge samlever er kontraherende.

Samlevernes fælles erhvervelse af en aktie eller anpart i et boligaktie – eller boliganpartsselskab er efter ABL § 10 kun mulig, hvis selskabet har mindst 1/2 af boligtagerne i ejendommen som medlemmer. Tilsvarende vil fælles erhvervelse af en anpartslejlighed normalt være udelukket efter ABL § 13, stk. 2. Ved boligkollektiver er ABL derimod ikke til hinder for, at 2 samlever erhverver en samejeanpart i fællesskab, da brugsretten ikke her er knyttet til en bestemt lejlighed.

Ved boligaktieselskaber, boliganpartsselskaber og formentlig boliginteressentskaber må retten til boligen kunne afgøres ud fra en analogi til LL § 77 (ægtefællereglen) på samme måde som ved lejeboligen.

Afgørelsen af, hvem af samleverne, der skal have retten til en anpartslejlighed ved samlivsophævelse, kan formentlig opsplittes i boligretten og ejendomsretten. Fordelingsspørgsmålet om retten til beboelse kan antagelig afgøres ud fra almindelige behovs- og forudsætningsbetragtninger, jfr. principperne i UfR 1961.122 H, mens den økonomiske værdi af samejet må kunne deles ud fra almindelige formueretlige principper²⁸.

Ved boligkollektiver er problemet særegent, eftersom samlivsophævelse ikke på samme måde nødvendiggør den ene parts fraflytning.

²⁷ Se med hensyn til LL § 77 Kallehauge og Blom: kommentar til lejelovene II (1980) s. 263.

²⁸ Se Vibeke Vindeløv i UfR 1984 B s. 228.

Retten til fællesboligen ved samlivsophævelse

Da det kan være ubehageligt for parterne, at begge bliver boende, kan de muligvis få domstolens medvirken til at tage stilling til det indbyrdes fordelingsspørgsmål på samme måde som ved anpartslejligheder.

IV. Ejerboliger.

Mens retten til et pengebeløb ved samlivsophævelse (det kvantitative) er omtalt ovenfor i afsnittet om formuedeling, gøres her rede for retten til boligen som sådan (det kvalitative).

Ægtefæller: Ved separation og skilsmisse har hver ægtefælle som udgangspunkt ret til at udtage ejendele, der tilhører den pågældendes bodel, jfr. skiftelovens § 70 a, stk. 1. Når kun den ene ægtefælle ejer den ejerbolig familien bor i – og boligen er fælleseje – er der i skiftelovens § 70 a, stk. 2 hjemmel til at statuere krydsende udtagelsesret. Herved opnås, at retten til at udtage boligen – mod vederlag – tilkommer den ikke-kontraherende ægtefælle. Reglen bygger på behovsbe-
tragtninger. Den antages også at være anvendelig, hvis ægtefællerne ejer boligen i sameje. Der kan efter skiftelovens § 70 b fastsættes afdragsvis betaling.

For ugifte samlevende kan reglen i skiftelovens § 70 a, stk. 2 ikke anvendes analogt. Spørgsmålet er således ulovreguleret.

1. Kun den ene samlever er ejer.

Da der ikke er hjemmel til at påbyde den ene samlever at overlade ejerboligen til den anden i forbindelse med samlivsophævelse, har skødehaveren retten til at beholde boligen. Den anden samlever må »nøjes med« et eventuelt kompensationsbeløb, jfr. kapitel 8.

2. Begge samlever er ejere.

Når ejerboligen er i sameje mellem parterne²⁹ vil de ofte aftale, at boligen skal sælges i almindelig fri handel. Kan de ikke blive enige herom, vil udgangspunktet være, at samejet om boligen kan kræves opløst gennem salg på frivillig auktion. Denne opløsningsform er lidet attraktiv, bl.a. fordi den kan være tidkrævende og fordi den opnåelige pris oftest er lavere end den, som kan fås ved salg i fri handel.

²⁹ Se i det hele Vibeke Vindeløv i U 1984 Bs. 224–230: »Opløsning af sameje om enfamiliesboliger«.

Retten til fællesboligen ved samlivsophævelse

Gode grunde taler for, at domstolene, når sameje foreligger, kan tage stilling til fordelingsspørgsmålet af boligretten med grundlag i almindelige obligationsretlige regler udfra principperne i UfR 1961.122 H³⁰ om behovsvurdering, og af de økonomiske aktiver udfra almindelige formueretlige regler. Som anført af Vibeke Vindeløv i *UfR 1984 B s. 229* har domstolene ikke blankt afvist at tage stilling til fordelingsspørgsmålet, jfr. UfR 1939.198; en ændret praksis har ingen lovhjemmel imod sig, og reglen synes ikke at kunne skade nogen. Endelig virker den foreslåede model som en naturlig konsekvens af retstilstanden inden for andre boligformer.

V. Reformovervejelser.

I et lovforslag, som blev fremsat af boligministeren den 29.10.1986, men som ikke er gennemført, er det foreslået, at parterne skal kunne træffe aftale om lejerskifte, og at udlejer kun skal kunne modsætte sig aftalen, såfremt han har vægtige grunde hertil. En sådan bestemmelse vil klargøre retstilstanden. Det ville være ønskeligt at indføre samtykkekrav fra samleveren til opsigelse og fremleje (efter 2 års fælles husstand) ad modum ægtefællereglerne i LL §§ 81, stk.2 og 72.

³⁰ Sagen er nævnt ovenfor under pkt. I, 1.2.1.

Kapitel 11 Sammenfatning og Vurdering vedrørende Forholdene ved Samlivsophævelse

Ved samlivsophævelse mærker den uformuende af parterne, at ægteskabslovgivningens »pakkeløsning« med formuedeling og eventuelt underholdsbidrag ikke omfatter de ugifte samlevende.

Der er dog mulighed for at få *kompensationskrav*, men dette forbeholdes især tilfælde, hvor parterne har taget (for) let på de formelle ejerforhold, men har fælles økonomi og har indrettet sig ud fra begges indtægter. Dvs. man ser – til dels – på realiteten i stedet for formaliteten. Kompensationskravene giver dog ikke ret til ligedeling, og de ydes kun i få tilfælde. Der vil således være mange sammenbrudte samlivsforhold, hvor den økonomisk svagere part ikke opnår den andel i samlevers formue, som svarer til, hvad der er opbygget ved fælles anstrengelser under samlivet. En forbedret retsstilling for den økonomisk svagere part ved samlivsophævelse ville derfor være ønskelig. Ægteskabsudvalgets forslag til billighedsregel synes i denne forbindelse for snæver. Der er behov for en mere vidtrækkende regel, som bringer os på linje med retsudviklingen i Norge og Sverige, se herom i indledningen.

I *skattemæssig henseende* synes realiteten heller ikke at have vundet tilstrækkelig gennemslagskraft. Aftaler parterne, at der skal ydes et beløb fra den ene til den anden i forbindelse med samlivsophævelse, vil dette normalt blive beskattet på gavegrundlag i det omfang det overstiger, hvad parten har retskrav på. Hermed synes det formelle tillagt overdreven vægt. Det reelle vil jo typisk være, at beløbet ydes ud fra en moralsk betonet »pligt«, og at der derfor ikke foreligger gavehensigt. Meget kunne således tale for at betragte beløbet som en skattefri formuestigning, se herom nærmere kapitel 9.

Retten til boligen ved samlivsophævelse er nøje reguleret, når der er tale om en lejebolig og typisk også, når der er tale om en andelsbo-

Forholdene ved samlivsophævelse

lig. For en ejerbolig er de formelle forhold – hvem står på skødet – derimod normalt afgørende også for brugsretten. Dette kan undre, da der m.h.t. det kvantitative – ejendomsretten til boligens friværdi – er mulighed for en vis »fordeling« ud fra de reelle forhold i form af et kompensationskrav. Også her trænger behovet for regler ved samlivsophævelse sig på.

Er *ejerboligen i sameje* mellem parterne, er det vanskeligt at se, hvorfor der ikke også uden direkte lovhjemmel skulle kunne ske en »fordeling« af brugsretten til boligen ud fra behovsbetragtninger. Er kun *den ene af parterne ejer*, taler meget for at indføre regler om den kvalitative fordeling ad modum reglerne for husstandsmedlemmer i lejeloven.¹ Den ejendom, hvori parterne bor, vil normalt have tjent nøjagtig samme formål, hvadenten parterne har levet med eller uden vielsesattest, og udtagelsesret for ejerboliger vil således være ønskeligt ud fra de lege ferenda betragtninger. Der synes imidlertid at være en modvilje mod at indføre særregler for de ugifte samlevende i de centrale ægteskabsretlige og skifteretlige regler. Disse er »lukket land« for de ugifte samlevende, som kun tilgodeses i særlovgivningen.

Der er imidlertid næppe tvivl om, at der er et stort *behov* for regler om formuedeling og krydsende udtagelsesret ved samlivsophævelse imellem ugifte samlevende.

¹ Se Ingrid Lund-Andersen i Juristen 1984 s. 251–270: »Krydsende udtagelsesret til fast ejendom ved separations-

, skilsmisse- samt samlivsskifter – skiftelovens § 70a, stk. 2, 2. pkt.«

Tredie del

Retsstillingen ved
samleverens død

Kapitel 12. Formueforholdene ved førstafdødes død

I. Fastlæggelse af ejerforholdene i førstafdødes bo.

Ved førstafdødes død vil der ofte herske uklarhed om hvilke aktiver, der hører til førstafdødes bo, og hvilke aktiver den efterlevende samlever ejer. Således har kun et fåtal af samlevende par en fortegnelse over, hvem de enkelte aktiver tilhører. Hvad særligt angår ejerforholdet til familiens bolig, er det imidlertid blevet stadig mere almindeligt, at begge parter har deres navn på skødet eller andelsbeviset¹. I disse tilfælde anses boligen som udgangspunkt for at være i sameje, eftersom der er en formodning for, at det formelle ejerforhold dækker over det reelle ejerforhold. Kun en begrænset del af ugifte par har oprettet en egentlig samejekontrakt, der fastslår, at familiens bolig og eventuelt også indbo i hjemmet er i sameje. I en sådan overenskomst kan der med fordel gives regler for længstlevendes overtagelse af førstafdødes samejeandel, se nærmere kapitel 12.V.1.2.2. og kapitel 19.

Den efterlevende samlever vil i almindelighed have interesse i at blive anset som ejer af så stor en del af parternes formue som muligt. Er den efterlevende enearving, vil skifteretten i de fleste tilfælde lægge vedkommendes forklaring om ejerforholdene til grund, såfremt denne forklaring lyder sandsynlig. Efterlader afdøde sig særbørn, vil der derimod ofte opstå tvist om ejerforholdene i boet, idet en begrænsning af afdødes formue indebærer en formindskelse af børnenes arveandel². Fastlæggelsen af ejerforholdene ved førstafdødes død sker principielt

¹ Jfr. Befolkning og valg, Statistiske Efterretninger 1984:18, hvor det i tabel 3 anføres, at i omkring 50 pct. af alle samlivsforhold står begges navn på skøde, lejekontrakt eller andelsbevis for deres bolig. Se indledningen II.

² Hvis der ikke opnås en mindelig ordning, må sådanne tvister løses gen-

nem søgsmål eller særskilt skifte efter skiftelovens § 82 med dødsboet og samleveren som parter, jfr. Allan Walbom og Jens Olav Engholm Jacobsen i Dødsboskifte (1986) s. 188. Se kapitel 8.VI. om processuelle spørgsmål ved tvist om ejerforholdene i begge parter levende live.

Formueforholdene ved førsteføds død

ud fra tilsvarende materielle kriterier, som gælder ved konflikt, mens begge parter lever³.

II. Efterlevende fremsætter et kompensationskrav i førsteføds bo.

Domstolene kan tage stilling til en samlevers krav på kompensation⁴, selvom kravet først kommer til prøvelse efter førsteføds død, se afgørelsen UfR 1985.55 H⁵. Af dommen fremgår det tillige, at længstlevendes bo indtræder som procespart i sagen, såfremt længstlevende afgår ved døden under sagens behandling.

Hvis længstlevende får udbetalt et kompensationsbeløb, er beløbet ikke belagt med arveafgift. Hvorvidt beløbet undergives beskatning er nærmere behandlet i kapitel 9.

Er der udstedt proklama i førsteføds bo, skal et kompensationskrav være anmeldt inden proklamafristens udløb. Finder anmeldelse ikke sted inden fristen, afskæres den længstlevende samlever fra at gøre kravet gældende, jfr. UfR 1986.637 H, hvor Højesteret fastslog, at kompensationskrav ikke er undtaget fra præklusion⁶.

Når der skal træffes afgørelse om, hvorvidt længstlevende kan tillægges et kompensationskrav i førsteføds bo, vil domstolene lægge vægt på de samme momenter, som er gennemgået i forbindelse med et kompensationskravs fremsættelse ved samlivets ophør i begge parters levende live. Herudover kan der indgå nogle momenter, der kun får betydning i dødssituationen.

I UfR 1983.645 Ø påstod den efterlevende samlever, K, principalt, at der var opstået sameje om indboet i hjemmet, bilen og den faste ejendom. Subsidiært påstod K sig tillagt et kompensationsbeløb. Boets nettoformue udgjorde ca. 300.000 kr. Parret havde levet sammen i 11 år med hver sine særbørn. Manden, M, var afgået ved døden 13 dage efter, at vielsespapirerne var blevet indleveret, og bryllup var blevet berammet. Begge havde haft indtægter, og K havde tjent 40,72% af

³ Se nærmere kapitel 8.I. Se f.eks. UfR 1983.645 Ø, der er nærmere omtalt nedenfor i afsnit II.

⁴ Se nærmere om kompensationskrav, der fremsættes i begge parters levende live kapitel 8.

⁵ Én dommer udtalte dog, at afgørelsen af et sådant spørgsmål bør overlades til lovgivningsmagten.

⁶ Ved landsrettens afgørelse refereret i UfR 1984.667 Ø kom retten i den samme sag til, at der ikke var indtrådt præklusion under henvisning til kravets særlige beskaffenhed og baggrunden for dets opståen. Kendelsen er kommenteret af Jens Anker Andersen i Fuldmægtigen 1984 s. 88-90, hvor det anføres, at afgørelsen bør inspirere til en revision af præklusionsreglerne.

Formueforholdene ved førsteafdødes død

de samlede indtægter. Boet anerkendte alene et krav på 4.860 kr. svarende til halvdelen af indboets værdi. Af sagen fremgik, at bilen var indkøbt af førstafdøde, M, to år før hans død. Købesummen på 53.000 kr. var blevet berigtiget med 34.000 kr. for en ældre vogn, der blev taget i bytte, og 19.000 der var blevet betalt af K. Den faste ejendom havde M erhvervet 4 år, før parret var flyttet sammen. Såvel skifteretten som landsretten afviste, at K havde ført bevis for, at bilen og ejendommen var i sameje. Derimod fik K et kompensationsbeløb. Landsretten udtalte: »Dette vil på den ene side være at fastsætte under hensyn til størrelsen af K's fællesskabsbidrag – uden hvilket det ville have været særdeles vanskeligt for M at bevare ejendommen – og på den anden side til, at værditilvæksten er sket på en ejendom, som M havde været ejer af i nogle år, før han lærte K at kende. Idet landsretten tillige lægger vægt på, at K indskød 19.000 kr. ved købet af Volvoen, findes K's krav at burde fastsættes til 50.000 kr.⁷

Denne afgørelse er primært begrundet med berigelsessynspunkter – godtgørelse som følge af K's fællesskabsbidrag. Samtidig reduceres beløbet under henvisning til, at ejendommen er erhvervet før samlivets start. Retten synes ikke at have tillagt det betydning, at ingen af parterne havde oprettet testamente.

I UfR 1986.631 H blev der i landsretten⁸ taget stilling til, om den efterlevende samlever, K, kunne få tildelt et kompensationskrav i førstafdøde, M's, bo.

Parret havde ved mandens død levet sammen i omkring 21 år og havde ingen fællesbørn. M var fraskilt og havde to sørbørn. 6 år før sin død havde M oprettet notartestamente, hvorefter alt, hvad han efterlod sig, skulle tilfalde hans to sønner. Endvidere indeholdt testamentet en særeje- og båndlæggelsesbestemmelse.

Bobeholdningen, der hovedsagelig bestod i en landbrugsejendom, som parret havde boet på, og nogle sommerhusgrunde, udgjorde ca. 1,7 mill. kr. Bortset fra løsøre var samtlige aktiver erhvervet før samlivets etablering. Under samlivet havde K i 11 år arbejdet som sygeplejerske på fuldtid. Landsretten tilkendte ikke K et kompensationsbeløb. Retten lagde vægt på, at aktiverne var anskaffet af M inden samlivet med K blev etableret, at parterne havde haft adskilt økonomi, og at K's økonomiske bidrag til opretholdelsen af det fælles hjem havde været meget begrænsede. Endvidere pointerede retten, at K var klar over, at M havde oprettet testamente, hvori K ikke var tilgodeset,

⁷ Bidraget til bilen kunne formentlig have været udskilt som et almindeligt formueretligt krav (tilbagebetaling af lån). Se nærmere om domstolens brug af betegnelsen kompensationskrav kapitel 8.IV.

⁸ Højesteret fandt, at et eventuelt kompensationskrav var bortfaldet ved præklusion, eftersom kravet ikke var anmeldt inden proklamafristens udløb.

Formueforholdene ved førsteafdødes død

samt at K havde en formue på ca. 65.000 kr. Under disse omstændigheder fandtes K uanset samlivets varighed ikke at have kunnet regne med, at hun fik andel i M's formue.

Dommen er bemærkelsesværdig ved, at det i rettens præmisser nævnes, at K havde kendskab til, at M havde oprettet testamente, hvori hun ikke var indsat. Denne bemærkning må tolkes derhen, at længstlevendes viden om den manglende testamentariske begunstigelse er et moment, der taler imod, at der kan tilkendes et kompensationsbeløb ud fra et forudsætningssynspunkt – også selvom der i testamentet ikke var ændret på de legale arveforhold. (Ifølge sagsfremstillingen var formålet med testamentet at oprette en særeje – og båndlæggelsesbestemmelse for børnenes arv, som der størrelsesmæssigt ikke blev ændret ved). At landsretten på denne måde lægger vægt på synspunktet stiltiende accept er kritisabelt. Det forhold, at K med viden om, at hun ikke er M's testamentsarving, har fortsat samlivet med M, kan ikke være ensbetydende med, at hun har givet afkald på at få del i M's formue ad anden vej⁹.

I forlængelse af dommen kan det spørgsmål stilles, om situationen havde været anderledes, hvis M slet ikke havde oprettet testamente. Set fra den efterlevende samlevers synspunkt er der ikke nogen reel forskel på de to situationer. Imidlertid må det nok forventes, at domstolene i disse tilfælde vil være mere tilbøjelige til at tilkende K et beløb, idet M ikke bevidst har undladt at begunstige K i sit testamente.

I dommen UfR 1985.55 H havde førstafdøde, M, oprettet et testamente, hvori hans samlever, K, var indsat til at arve indboet i det fælles hjem og en personbil. Endvidere var K tillagt en livsvarig årlig rentenydelse på 18.000 kr. samt vederlagsfri bopælsret til afdødes ejendom i indtil 12 måneder efter testators død. Arven til tre af testators særbørn var begrænset til tvangsarven, mens det fjerde særbarn, S, var indsat som residualarving. Nettobeholdningen i boet efter M var ansat til 800.685 kr., der bestod af friværdien af et under samlivet erhvervet hus, kontanter og pantebreve samt værdier i virksomheden. Testamentet var oprettet året før M døde efter 26 års samliv med K. Under samlivet havde K ikke haft erhvervsarbejde, men havde passet hjemmet og i mindre omfang bistået M i hans entreprenørvirksomhed.

⁹ Se hertil Vindeløv: »De økonomiske forhold mellem ugifte samlevende – dogmatik og retspolitik« s. 169-70, hvor det antages, at den uformuende part, når ægteskab eller anden økono-

misk sikring har været drøftet, men afslået, ikke derved har frafaldet sin ret til senere påny at fremsætte krav om godtgørelse.

Formueforholdene ved førsteafdødes død

I sine præmisser indledte højesterets flertal på 4 dommere¹⁰ med at konstatere, at den reelle værdi af det testede androg ca. 100.000 kr. Derefter udtalte flertallet: »Idet det må lægges til grund, at K's arbejde for entreprenørvirksomheden var meget begrænset, mens M's søn, S, der var hovedarving efter testamentet, siden 1967 havde ydet et væsentligt bidrag til dens drift og udvikling, findes der ikke tilstrækkeligt grundlag for at tilkende K et beløb udover, hvad der er tillagt ved testamente.

Det er nærliggende at fortolke dommen derhen, at retten ikke har villet afvise, at der kunne være grundlag for at tildele K et godtgørelsesbeløb, men at det var rettens opfattelse, at særskilt udbetaling af et beløb kun kunne finde sted for den del af et godtgørelsesbeløb, der klart oversteg den testamenterede arv¹¹. Da en eventuel godtgørelse efter sagens oplysninger ikke ville overstige arven, fandt dommerne ingen anledning til at tage nærmere stilling til, om K havde krav på godtgørelse. Giver et kompensationsbeløb for at sikre, at en af parterne ud fra en rimelighedsvurdering – støttet på almindelige retsgrundsatninger – ikke står tomhændet tilbage, forekommer denne løsning acceptabel. Men undertiden gemmer der sig i kompensationsbeløbet et almindeligt formueretlig krav¹², og i hvert fald i disse tilfælde bør længstlevendes indsættelse i førstafdødes testamente ikke afskære længstlevende fra at få tildelt yderligere beløb.

¹⁰ Et mindretal på én dommer udtalte, at spørgsmålet om, hvorvidt der i et tilfælde som det foreliggende skal tilkomme den efterlevende i et faktisk samlivsforhold et krav mod afdødes bo udover det, der følger af et eventuelt testamente, bør afgøres af lovgivningsmagten, jfr. dissensen i UfR 1984.166 H.

¹¹ Hvis det var dommernes vurdering, at K under ingen omstændigheder havde krav på et godtgørelsesbeløb, ville det have været rettest at skrive dette direkte i dommen i stedet for at henvise til, at K var tillagt et beløb i M's testamente.

¹² Se herom note 7.

Kapitel 13 Arv

Ugifte samlevende har ikke arveret i henhold til Arveloven (AL). Den, der vil sikre sin samlivspartner andel i den efterladte formue, må oprette testamente¹.

Ægtefæller: De midler, der falder i arv efter den førstafdøde ægtefælle, er halvdelen af fællesboet – bosloddet – samt eventuelt særeje. En arveladers ægtefælle arver hele den efterladte formue, såfremt arveladeren ikke efterlader sig livsarvinger, jfr. AL § 7. Er der tillige livsarvinger², arver ægtefællen en trediedel, jfr. AL § 6. Halvdelen af den arvelod, der tilkommer arveladerens ægtefælle og livsarvinger, er tvangsarv, hvorover arveladeren ikke kan råde ved testamente, jfr. AL § 25 og 26. En gift arvelader kan kun testere over aktiver, der tilhører vedkommendes bodel eller særeje. Ved testation over bodelsaktiver kræves i visse tilfælde samtykke fra den anden ægtefælle, jfr. AL § 66, stk. 2, 2. pkt., der bl.a. omtaler fast ejendom, der tjener til familiens bolig og indbo i det fælles hjem.

Har ægtefællerne haft formuefællesskab, er den efterlevende ægtefælle berettiget til at overtage fællesboet (inklusive førstafdødes gæld) uden at skifte med fælles livsarvinger, jfr. AL § 8. Den længstlevende kan i levende live råde over midlerne i det uskiftede bo. Efterlader afdøde særlige livsarvinger, der er myndige, kræves disses samtykke til boets udlevering til uskiftet bo. Er særbørnene umyndige, kan skifteretten give tilladelse til hensiden i uskiftet bo, såfremt værgeren samtykker, jfr. AL § 9, stk. 1.

I skifteloven findes en række regler, der begunstiger en ægtefælle fremfor andre arvinger. Således tillægges den efterlevende ægtefælle ret til forlods at udtage visse bestemte genstande: genstande til personligt brug og genstande til børnenes brug, jfr. lovens § 62 a, arbejdsredskaber og bohaver i hjemmet i boer af ringe værdi, jfr. lovens § 62 b, stk. 1, samt udtagelsesret til genstande, der tilhører fællesboet eller afdødes særeje, jfr. lovens § 62 c, stk. 1, og § 62 d.

Overstiger værdien af de ønskede fællesboejendele ægtefællens boslod og arvelod, er ægtefællen berettiget til at udløse de øvrige arvinger, jfr. lovens § 62 c, stk. 2. Den efterlevende ægtefælle har altid ret til af boet at udtage så meget, at værdien heraf sammenlagt med vedkommendes boslod og arvelod samt særeje udgør indtil 50.000 kr., jfr. lovens § 62 b, stk. 2. Ifølge lovens § 63 kan skifteretten give længstlevende ægtefælle henstand med udbetaling af umyndige livsarvingers

¹ Reglerne om oprettelse af testamente findes i kapitel 8 i arveloven. Se nærmere Taksøe-Jensen: Arveretten s.

147–158 og Peter Vesterdorf i Sønné Schmidt (red.): Arveret s. 100–117.

² Om børns arv se kapitel 21.III.

arv, såfremt henstand skønnes nødvendig, for at længstlevende kan opretholde hjemmet eller sit erhverv. Reglen gælder, både når ægtefællerne har haft fælleseje og særeje. Udbetaling af arven skal ske, efterhånden som børnene bliver myndige.

I. Retsstillingen ved oprettelse af testamente.

1. Kvantitativ testationskompetence (d.v.s. hvor stort et beløb, der kan testes over).

En samlever, der ikke efterlader sig livsarvinger, kan ved testamente tillægge sin partner hele den efterladte formue³. Har testator livsarvinger, indebærer reglerne om tvangsarv, at der højst kan testes over halvdelen af formuen, jfr. AL § 1 og § 25.

Hensidder testator i *uskiptet bo* med fællesbomidlerne fra et tidligere ægteskab, er vedkommende ikke berettiget til at teste over den arv, der falder efter den afdøde ægtefælle, jfr. AL § 15, stk. 2. Er ægtefællen afgået ved døden efter den 1. april 1964, deles det uskiptede bo med 1/2 til førsteafdødes livsarvinger og 1/2 til længstlevendes arvinger. Har længstlevende livsarvinger, udgør testationskompetencen 1/4 af boets nettoformue⁴.

2. Kvalitativ testationskompetence (d.v.s. hvilke aktiver, der kan testes over).

Ønsker en samlever, der efterlader sig livsarvinger, at teste bestemte aktiver til sin partner, sætter reglerne om tvangsarv en begrænsning i den kvalitative testationskompetence. Testator kan derfor kun teste over aktiver, hvis værdi kan rummes indenfor halvdelen af den efterladte formue. Dette skyldes, at tvangsarveretten udgør en egentlig andelsret i boet⁵.

³ Dette gælder dog ikke, hvis testator befinder sig i et endnu ikke opløst ægteskab. Se nærmere om ægtefællens arveret ovenfor.

⁴ Såfremt det uskiptede bo er etableret ved ægtefællens død før den 1. april 1964, kan længstlevende ægtefælle med livsarvinger teste over 5/16 af det samlede bo, hvilket er halvdelen af den arv, der falder efter længstlevende. Efter den tidligere arvelovs regler blev der beregnet arv efter førsteafdøde til den længstlevende ægtefælle, og delingsforholdet mellem førsteafdødes

livsarvinger og længstlevende og dennes arvinger var 3/8–5/8, (Ægtefællens arveret var før den 1. april 1964 1/4 svarende til 1/8 af hele boet). De nævnte brøker forudsætter, at førsteafdøde ikke har oprettet testamente. Se nærmere Taksøe-Jensen: Arveretten s. 109–112 og Jørgen Graversen i Senné Schmidt (red.): Arveret s. 64–69.

⁵ Jfr. Udkast til arvelov med tilhørende bemærkninger (1941) s. 67 og betænkning nr. 291 om arvelovgivningen (1961) s. 79.

Arv

Hvis en testator hensidder i *uskiftet bo*, kan der testes over boets enkelte genstande, for så vidt det ikke strider mod den afdøde ægtefælles bestemmelser i medfør af AL § 66, jfr. AL § 15, stk. 2, 2. pkt. Denne regel indebærer, at en testator, der holder sig indenfor sin testationsfri del, kan testere hele indboet i sit hjem til sin samlever, uanset der er tale om møbler, der hidrørte fra den afdøde ægtefælles bodel, og som har særlig erindringsværdi for dennes børn.

3. Overskridelse af testationskompetencen.

Har en arvelader testeret over et *bestemt beløb*, (f.eks. 200.000 kr., til sin samlivspartner), og kan det fulde sumlegat ikke rummes indenfor den kvantitative testationskompetence (som f.eks. er 150.000 kr.), går udfyldningsreglen ud på, at sumlegatøren skal have et reduceret beløb (i eksemplet 150.000 kr. svarende til friarven).

Har en arvelader testeret over et *bestemt aktiv* f.eks. en fast ejendom til sin samlever, og kan ejendommen ikke rummes indenfor ejerens testationsfri del, kan tvangsarvingerne modsætte sig samleverens overtagelse af ejendommen i henhold til testamente. Dette gælder, selvom samleveren tilbyder at indbetale den resterende arv kontant til boet til fordeling blandt tvangsarvingerne. Arveladeren har i dette tilfælde disponeret kvalitativt over tvangsarv, og tvangsarveretten giver som nævnt en egentlig andelsret i boet og er ikke blot et pengekrav. Samleverens overtagelse må dog formentlig kunne sikres ved, at arveladeren før sin død indhenter et arveafkald fra tvangsarvingerne på den kvalitative del af deres arveret i overensstemmelse med AL § 31.

Når en arvelader ved at tillægge samleveren et genstandslegat har overskredet sin testationskompetence, opstår spørgsmålet, om der kan tillægges den efterlevende samlever et sumlegat i stedet for genstandslegatet svarende til den testationsfri del af formuen. Det må anses for tvivlsomt, om der i disse tilfælde kan opstilles en udfyldningsregel⁶. Afgørende for den konkrete fortolkning bliver, om det må anses for testators vilje at tillægge længstlevende et beløb på bekostning af tvangsarvingerne. Problemet har været forelagt domstolene i to afgørelser, hvor længstlevende efter førstafdødes testamente reelt var blevet stillet, som om vedkommende hensad i uskiftet bo.

⁶ Hverken Ernst Andersen i Arveret (1967) s. 169 eller Peter Vesterdorf i Svénné Schmidt (red.): Arveret s. 172 opstiller en udfyldningsregel. I Arve-

retten s. 243 anfører Finn Taksøe-Jensen, at der vist nok kan opstilles en udfyldningsregel om, at legatarerne ikke får et pengebeløb.

I UfR 1978 s. 606 Ø havde et ugift par 4 år før manden, M's, død oprettet en overenskomst i et gensidigt testamente, hvorefter længstlevende blev tillagt fri brugsret, fri salgsret m.v. til parrets samejeejendom. Inden det gensidige testaments oprettelse havde parret, der begge hensad i uskiftet bo, forgæves søgt at få deres særbørn til at give afkald på arv efter den førstafdøde ægtefælle, sådan at parret kunne indgå ægteskab uden at skulle skifte. Ved mandens død bestod hans formue hovedsagelig af halvdelen af ejendommen. Retten fandt, at overenskomsten skulle tilsidesættes som uforenelig med AL § 15, stk. 2, jfr. § 25 og § 26. Retten udtalte endvidere, at der under hensyn til overenskomstens detaljerede formulering ikke var grundlag for at foretage nogen indskrænkende fortolkning til delvis opretholdelse af den aftalte ordning. Længstlevende blev herefter ikke tillagt et sumlegat svarende til førstafdødes testationsfri fjerdedel.

I UfR 1986 s. 360 V havde et ugift par i et fælles testamente tillagt længstlevende den fulde brugs- og nydelsesret til det førstafdøde måtte efterlade sig. Efter 22 års samliv døde manden, M, efterladende et særbarn, S. Der opstod herefter tvist mellem den efterlevende samlever, K, og S, der nægtede at have givet faderen indtryk af, at han ville respektere testamentet. Landsretten lagde til grund, at afdøde havde været klar over, at testamentet kun kunne få virkning efter sit indhold, hvis S tiltrådte testamentets bestemmelser. Mod S's forklaring fandtes det ikke godtgjort, at han havde givet afdøde indtryk af, at han ville respektere testamentet. Afdøde havde desuagtet ikke i testamentet taget stilling til, hvad der skulle ske, såfremt sønnen ikke tiltrådte testamentet. På denne baggrund fandtes der ikke i testamentets bestemmelser eller det i øvrigt foreliggende at være tilstrækkelige holdpunkter for at antage, at det havde været afdødes hensigt, at K på sønnens bekostning skulle arve mest muligt, såfremt den i testamentet beskrevne ordning ikke kunne gennemføres. K fik derfor intet efter M.

Denne praksis forekommer meget restriktiv. Resultatet bliver, at længstlevende står tomhændet efter førstafdødes død på trods af, at førstafdøde har oprettet et testamente til fordel for længstlevende, der alene bliver tilsidesat, fordi begunstigelsen er for omfattende til, at den kan rummes indenfor den testationsfri del. I 1978-dommen sker dette uanset, at parterne har søgt at få børnene til at give arveafkald for at få mulighed for at indgå ægteskab. Og i 1986-dommen uanset, at parterne har levet sammen i 22 år, og at der under sagen har været tvist om, hvorvidt afdødes søn har tiltrådt testamentet⁷. Hertil kommer, at det er et spørgsmål, om den beskyttel-

⁷ Skifteretten lagde således til grund, at afdøde havde regnet med, at testamentet ville blive respekteret. Imidlertid fandtes en mundtlig tiltrædelse til

testamentet ikke bevist mod S's nægtelse. K blev tillagt et sumlegat under henvisning til, at det havde været magtpåliggende for M at sikre K, og

Arv

se af tvangsarvingernes arvekrav, som praksis er udtryk for, i dag bør opretholdes overfor et arvekrav fremsat af afdødes samlever, som afdøde klart har ønsket at begunstige.

4. Skiftefordele.

Arver en samlever i henhold til testamente, kan reglerne om ægtefællesskiftefordele i skiftelovens (SKL) §§ 62 a–63 ikke anvendes analogt. Dette er fastslået i afgørelsen UfR 1974.1033 V.

I sagen fremsatte en efterlevende samlever anmodning om henstand med udbetaling af et 3-årigt fællesbarns arv under henvisning til SKL § 63 eller dennes analogi. Boets væsentligste aktiv var et en-familieshus, som førstafdøde havde ejet i lige sameje med den efterlevende, og som tjente til familiens bolig. Såvel skifteretten som landsretten fandt, at der i skifteloven ikke var mulighed for at sidestille en samlever med en efterlevende ægtefælle. Derefter kunne hverken SKL § 63 eller dennes analogi hjemle henstand med udbetalingen af den umyndiges arv.

Udgangen på sagen har formentlig været, at moderen af økonomiske grunde har været tvunget til at sælge det fælles hjem, sådan at barnet kunne få hensat en kontant sum i overformynderiet (i dag en godkendt forvaltningsadeling tilknyttet et pengeinstitut). Sagen illustrerer således, at det kan få ganske alvorlige konsekvenser, hvis et ugift par ikke i tide får oprettet testamente eller andre dokumenter, såsom udførlig samejekontrakt, jfr. afsnit V. 1.2.2. og krydsende livsforsikring, jfr. kapitel 15.I.4.

Endvidere kan sagen tages til indtægt for, at der ud fra en retspolitisk betragtning kan være særdeles gode grunde til at overføre en ægtefællebegunstigende skifteregel til ugifte samlevendes forhold. I UfR 1974.1033 V blev det i kæreskriftet i landsretten bl.a. anført: »Der kan ikke være tvivl om, at § 63 efter sit reale indhold dækker ind over M's (moderens) situation. Spørgsmålet bliver, om man af strengt formelle grunde under henvisning til en noget dubiøs begrundelse nemlig varetagelse af den umyndige arvings tarv, vil undlade at bringe en social sikringsbestemmelse i anvendelse – vel vidende, at man derved fjerner en socialt fundament under mor og barn.«

at afdøde, hvis han havde forudset, at testamentet ikke kunne få virkning ef-

ter sit indhold, ville have indsat K som mest begunstiget.

5. Udtagelsesret.

SKL § 47 hjemler en ret for en arving til at fordre udlæg efter vurdering indenfor sin arvelod, dog ikke i fast ejendom. Er den længstlevende samlever f.eks. indsat som arving til halvdelen af afdødes formue, mens førstafdødes særbarn skal arve den anden halvdel, er begge parter berettiget til udlæg efter vurdering. Ønsker længstlevende og særbarnet udlæg i samme aktiv, afgøres tvisten ifølge SKL § 47 ved lodtrækning, medmindre der er tale om ting med særlig erindringsværdi for familien, i hvilke tilfælde den arving, fra hvis slægt tingen stammer, har fortrinsret. Da der således består en betydelig risiko for, at eftertragtede aktiver vil tilfalde særbørn, kan ugifte samlevende have interesse i ved testamente at afskære særbørn fra at påberåbe sig SKL § 47.

Arvingernes ret efter SKL § 47 vil blive fortrængt af en testamentarisk disposition over *bestemte genstande*. Derimod kan der ikke ved testamente tillægges samleveren en fortrinsret til indenfor sin arvepart at udtage de effekter, vedkommende måtte ønske⁸. Spørgsmålet om konkretisering af de ejendele, der testes over, var fremme i dommen UfR 1959.457 H, hvor højesterets flertal på 3 dommere udtalte, at »den i testamentet indeholdte almindelige bestemmelse om ret for appellantinden (den efterlevende samlever) til for sin arvepart at udtage effekter til vurderingspris, findes ikke at kunne udelukke indstævnte (særbørnene) fra at udøve den dem efter skiftelovens § 47 tilkommende ret«. Om flertallets afgørelse anfører Jørgen Trolle i kommentaren til dommen⁹, at disse dommere dog må have ment, at en valgtret i et vist omfang består, såfremt testationsretten enten er noget konkretiseret eller ikke af meget almindeligt omfang. Det er siden i teorien¹⁰ blevet antaget, at en testator gyldigt kan give en testamentsarving en begrænset valgfrihed mellem nogle få effekter f.eks. en ret til at vælge ét af tre jagtgeværer.

Når et samlevende par opretter testamente, bør de foretage en afvejning af risikoen for arvingernes (særbørnenes) protest i forhold til de åbenbare praktiske fordele en almindelig formuleret udtagelses-

⁸ I Juridisk Formularbog (1983) s. 104 er gengivet et testamente, hvor A der har særbørn, bestemmer, at samleveren B skal arve halvdelen af det beholdne bo og være berettiget til indenfor arven at udtage indbo og andet løsøre i det fælles hjem til en værdi ifølge skifterettens vurdering. Dette testamente giver ikke B nogen fortrins-

stilling, såfremt særbørnene protesterer herimod.

⁹ TfR 1960 s. 211 f.

¹⁰ Se Bernhard Gomard: Skifteloven (1975) s. 181, Ingrid Lund-Andersen i UfR 1982 B s. 48, Jørgen Graversen i Svénné Schmidt (red.): Arveret s. 38 note 61 og Taksøe-Jensen i Arveretten s. 192.

Arv

ret rummer, f.eks. efterlevendes mulighed for at vælge ting som synes særlig nødvendige for at videreføre et hjem eller er af særlig erindringsværdi.

6. Længstlevendes ret til at disponere over det arvede i henhold til et gensidigt testamente.

Når ugifte samlevende opretter testamente, sker det typisk som et gensidigt testamente, hvori længstlevende indsættes som arving. Indeholder et gensidigt testamente mellem samlevende en bestemmelse om arvets fordeling efter længstlevendes død, er der derved i almindelighed foretaget en indskrænkning i længstlevendes testationskompetence¹¹. Derimod bliver længstlevendes dispositionsret i levende live ikke begrænset af en sådan klausul, medmindre der er truffet særlige bestemmelser herom i testamentet.

En begrænsning i længstlevendes testationskompetence kan enten direkte være bestemt i testamentet eller beror på en nærmere fortolkning af testamentet¹². Er der i et gensidigt testamente mellem barnløse samlevende indsat en klausul om, at formuen ved længstlevendes død skal deles mellem førstafdødes og længstlevendes arvinger, f.eks. i delingsforholdet 1/2 til 1/2 eller 1/4 til 3/4, må testamentet fortolkes sådan, at længstlevende ikke er berettiget til at ændre delingsforholdet mellem arvingsgrupperne, men derimod frit kan råde mortis causa over den del af formuen, der skal tilfalde egen arvingsgruppe.

Går klausulen ud på, at hele formuen skal tilfalde et *fælles formål*, f.eks. en bestemt person eller en velgørende forening, er længstlevende som udgangspunkt bundet af parternes testamentariske bestemmelse, jfr. dommen UfR 1968.848 Ø om et gensidigt testamente mellem to søstre¹³. I disse tilfælde vil det ofte være velbegrundet at tildele længstlevende en vis testationsret. Det nærmere omfang heraf kan f.eks. være bestemt af parternes formueforhold ved førstafdødes død eller af parternes alder. Sker der en uforudset ekstraordinær forøgelse af formuen efter førstafdødes død, må længstlevende dog under alle

¹¹ Dette gælder selvsagt ikke, hvis længstlevende i testamentet er tillagt fuld testationsret.

¹² Denne fortolkning kan støttes på den i teorien beskrevne fortolkning af gensidige testamenter mellem ægtefæller. Se nærmere Taksø-Jensen: Arve-

retten s. 260 f. og Torben Sønné Schmidt (red.) Arveret s. 219 f.

¹³ I dommen blev det fastslået, at AL § 48 om ægtefællers testationsret ved et gensidigt testamente ikke kan anvendes analogt på de to søstres testamente

omstændigheder være berettiget til at foretage ændringer ud fra synspunktet bristende forudsætninger¹⁴.

Finn Taksøe-Jensen¹⁵ har anført, at det formentlig vil være ønskeligt at lade intentionerne bag reglen i AL § 48 slå igennem for andre end ægtefællen. Ifølge udfyldningsreglen i AL § 48 kan længstlevende ægtefælle ændre en bestemmelse om arvens senere fordeling i et gensidigt testamente mellem ægtefæller for så vidt angår sit særeje og halvdelen af det tidligere fællesbo. Overført på samlevendes situation betyder Taksøe-Jensens forslag, at længstlevende gives fuld testationsret over den del af boet, som tilhører længstlevende samt halv testationsret over den del af boet, som ikke med sikkerhed kan henføres enten til længstlevendes eller førstafdødes formuesfære. Den skitserede regel vil utvivlsomt imødekomme et behov for øget testationsret, men samtidig rummer en regel af dette indhold kimen i sig til tvist om ejerforholdene i længstlevendes bo.

7. Bortfald af begunstigelsen.

Har et samlevende par oprettet gensidigt testamente, og ønsker den ene part at *tilbagekalde* testationen, er tilbagekaldelsen kun gyldig, hvis den anden har fået meddelelse herom, jfr. AL § 47. Denne regel skal sikre, at den anden part får mulighed for at overveje, hvorvidt vedkommende vil ændre sin testation. Forholder den anden part sig trods meddelelsen passiv, kan læren om bristende forudsætninger alligevel bevirke, at hele testamentet anses for bortfaldet. Særlige forhold kan dog føre til, at passiviteten anses som udtryk for et ønske om at opretholde testationen.

Får et ugift par *et barn sammen* efter at have oprettet testamente til fordel for den anden, må begunstigelsen til fordel for samleveren i almindelighed anses for opretholdt under iagttagelse af reglerne om tvangsarv. Derimod må en bestemmelse i et gensidigt testamente om arvens fordeling ved længstlevendes død, f.eks. lighedeling mellem parternes arvingsgrupper, normalt anses for bortfaldet på grund af bristende forudsætninger, når parret får et barn¹⁶. Hvis et ugift par, der har oprettet gensidigt testamente, indgår ægteskab, vil den gensidige indsættelse bortfalde, da parterne nu har legal arveret. Indeholder testamentet en klausul om arvens fordeling efter længstlevendes død, vil disse bestemmelser ofte blive opretholdt.

¹⁴ Se hertil præmisserne i UfR 1968.848 Ø.

¹⁵ Taksøe-Jensen: Arveretten s. 271-272.

¹⁶ Se tilsvarende for ægtefællers vedkommende UfR 1941.414 Ø.

Arv

Ophæver et samlevende par *samlivet*, vil en testamentarisk begunstivelse bortfalde, medmindre særlige omstændigheder taler herimod, jfr. analogien til AL § 49, stk. 2, om hævet forlovelse¹⁷. Imidlertid kan der opstå problemer med afgrænsning af, hvilke samlivsforhold, der kan sidestilles med forlovelse samt om, hvorvidt der foreligger særlige omstændigheder i AL § 49's forstand. Ugifte samlevende bør derfor i testamentet anføre, at begunstigelsen bortfalder, såfremt samlivet ophæves.

II. Særligt om uskiftet bo.

1. Gaver til samleveren.

Hensidder en samlever i uskiftet bo med fællesformuen efter et tidligere ægteskab, kan vedkommende ikke ved testamente råde over den del af det uskiftede bo, der falder i arv efter den afdøde ægtefælle, jfr. AL § 15, stk. 2, se nærmere afsnit I 1. Derimod har den længstlevende ægtefælle fuld rådighed over det uskiftede bo i levende live, jfr. AL § 15, stk. 1. Det kan derfor være fristende at overføre en del af boet til partneren i levende live. Imidlertid findes der i AL §§ 20-22 regler, der har til formål at imødegå, at boet tømmes for midler. Såfremt en gave står i misforhold til boets formue, kan en arving begære, at boet skiftes. Arvingen kan også vælge at kræve vederlag i det beholdne bo eller kræve omstødelse af gaven. Hvorvidt der foreligger misforhold, beror på gavens værdi i forhold til boets størrelse samt motivet for gavens givelse. Domstolene vil antagelig anlægge en streng vurdering ved gaver til en samlivspartner¹⁸, ligesom kravet om ond tro hos gavemodtager i AL § 22's forstand (omstødelse af gaven) ofte vil kunne anses for opfyldt, f.eks. hvis gaven bestod af værdifuldt indbo i det fælles hjem, og gavegiver ikke havde formue af betydning.

¹⁷ Se nærmere Ingrid Lund-Andersen i UfR 1982 B s. 49 og Hans Boserup i UfR 1987 B. s. 380-381. I dommen UfR 1986.584 V, der angik en begunstigelsesklausul til fordel for en samlever i forbindelse med en gruppelivsforsikring, blev det antaget, at klausulen efter parternes samlivsophævelse var bortfaldet efter almindelige grundsatninger om bristende forudsætninger, jfr. bestemmelsen i AL § 49, stk. 2.

¹⁸ I UfR 1959.427 H blev der dog ikke statueret misbrug, selvom en samlever fik overdraget ikke ubetydelige gaver og tillagt andre begunstigelser, eftersom overdragerens indtægt og formue var af anseelig størrelse. Se i øvrigt Ingrid Lund-Andersen i UfR 1982 B s. 46-47 og Taksøe-Jensen: Arveretten s. 107.

2. Nyt ægteskab eller samliv.

Hvis en efterlevende ægtefælle hensidder i uskiftet bo, må boet skiftes ved indgåelse af nyt ægteskab, jfr. AL § 17, stk. 2. Et sådant skifte indebærer, at børnenes arvepart skal udredes, og at såvel ægtefællen som børnene skal erlægge arveafgift. Ønsket om at undgå at skifte boet motiverer ofte den efterlevende ægtefælle til at leve uden vielse-sattest med sin nye partner.

Trods AL § 17, stk. 2's absolutte formulering kan skifte af uskiftet bo undgås ved, at den førstafdøde ægtefælles livsarvinger giver afkald på skifte. Arvingerne vil ofte betinge sig, at der oprettes særeje i det nye ægteskab for derved at undgå, at den nye ægtefælle som følge af boslodskravet væsentlig formindsker deres arv. Arvingerne vil eventuelt tillige betinge sig, at afkaldet bortfalder, hvis ægtefællerne senere ophæver særejeægtepagten, samt at arvingernes arvekrav sikres ved oprettelse af et uigenkaldeligt testamente¹⁹. Er førstafdødes livsarving umyndig, skal den umyndiges værge tiltræde et skifteafkald, ligesom statsamtets tilladelse skal indhentes, jfr. værgebekendtgørelsens § 17. En sådan tilladelse vil normalt ikke blive opnået²⁰.

Det er ikke nødvendigt, at arvingerne giver arveafkald. Og hvis samtlige arvinger giver arveafkald, har det formentlig til konsekvens, at det uskiftede bo må bringes til ophør, fordi der ikke længere er nogen at hensidde i uskiftet bo med²¹.

At reglerne om skifte af uskiftet bo ved nyt ægteskab tilskynder den længstlevende ægtefælle til at vælge samlivsformen frem for ægteskabet har været en væsentlig årsag til, at ægteskabsudvalget har foreslået en regel, hvorefter en arving kan kræve skifte, når den efterlevende ægtefælle i to år har samlevet med en anden²². Udvalget begrundet i øvrigt reglen med, at der i et samlivsforhold undertiden opstår sameje om visse aktiver, hvorved arvingernes arvekrav kan blive mindsket. Ægteskabsudvalget anfører dog flere argumenter imod reglen, bl.a. at arvingerne får mulighed for utidig indblanding i den efterlevendes personlige forhold, og at der i forhold til et nyt ægteskab er mindre grund til at frygte sammenblanding af det uskiftede bos ejendele med samleverens formue²³. Endvidere kan nævnes, at

¹⁹ Se nærmere Taksøe-Jensen: Arveretten s. 100 og Jørgen Graversen i Svénné Schmidt (red.): Arveret s. 56-57.

²⁰ Jfr. Lennart Lynge Andersen, Bent Iversen og Jørgen Nørgaard: Umyndiges Formue (1988) s. 116.

²¹ Jfr. Svend Danielsen i UFR 1987 B s. 95.

²² Se betænkning nr. 8 s. 126-131.

²³ Advokatrådet har frarådet indførelsen af skiftereglen, idet rådet har tilsluttet sig de i betænkningen anførte betragtninger imod reglen, se »Advokaten« 1981 s. 203.

Arv

eftersom et skifte vil få betydelige økonomiske konsekvenser for den efterlevende ægtefælle, vil en begæring om skifte antagelig især blive indgivet af førstafdødes særbørn. Faren for chikanesager er betydelig.

III. Ansøgning om arv i medfør af AL § 71, stk. 2.

Har den førstafdøde samlever ikke oprettet testamente og efterlader afdøde ingen legale arvinger, tilfalder afdødes formue staten. Den længstlevende samlivspartner kan i så fald ansøge Justitsministeriet om at få del i arven efter førstafdøde, jfr. AL § 71, stk. 2, 2. pkt. Ifølge denne bestemmelse kan Justitsministeriet under særlige omstændigheder afstå arven til afdødes slægtninge eller til andre, der har stået afdøde nær, navnlig når vedkommende ikke har kunnet oprette testamente, eller formuen hidrører fra en fælles slægtning. Ifølge forarbejderne²⁴ til § 71, stk. 2, tænkes der navnlig på at afstå arven til den, som afdøde gennem længere tid har levet sammen med og mulig har børn med²⁵, uden at et lovformeligt ægteskab har været indgået. Justitsministeriets praksis afspejler dette synspunkt, idet der især er blevet lagt vægt på, at samlivsforholdet har været af længere varighed og med et vist økonomisk fællesskab²⁶.

Som en afledet følge af reglen i AL § 71, stk. 2, 2. pkt., må en efterlevende samlever have kompetence til i medfør af AL § 55 at rejse indsigelse mod et af afdøde oprettet testamente, når længstlevende må anses at opfylde betingelserne for at påberåbe sig AL § 71, stk. 2, 2. pkt., og vedkommende har indgivet andragende til Justitsministeriet herom²⁷.

IV. Ægteskab på dødsleje.

Indgår et samlevende par ægteskab kort før den enes død, erhverver længstlevende alle de særlige rettigheder, der er tillagt en ægtefælle i arveloven, skifteloven og arveafgiftsloven²⁸. Dette gælder, selvom

²⁴ Udkast til arvelov med tilhørende bemærkninger (1941) s. 200.

²⁵ Det skal hertil bemærkes, at børn født uden for ægteskab siden 1.1.1938 har haft arveret efter deres far, og at der derfor normalt kun kan komme ansøgninger fra en efterlevende samlever, med hvem afdøde havde børn, såfremt børnene er døde.

²⁶ En nærmere gennemgang af Justitsministeriets praksis findes i betænkning nr. 8 s. 127-128.

²⁷ Jfr. UfR 1970.747 H, hvor det blev fastslået, at en kusine, der havde ansøgt Justitsministeriet om at blive delagtiggjort i arven i medfør af AL § 71, stk. 2, 2. pkt., havde ret til at anfægte et holografisk testaments gyldighed.

²⁸ For at opnå pension efter den afdøde ægtefælle stilles derimod normalt krav om, at ægteskabet skal have bestået mindst tre måneder før dødsfaldet.

ægteskabet finder sted på dødslejet. Vielsesmyndigheden skal dog afvise at foretage vielsen, hvis den ene af parterne befinder sig i en tilstand, der udelukker vedkommende fra at handle fornuftsmæssigt. Efter den ene af parternes død kan et indgået ægteskab kun blive tilsidesat, hvis ægteskabet erklæres ugyldigt²⁹. Eksempelvis har justitsministeriet anset et ægteskab med en nærmest bevidstløs person for en nullitet.

Hvis en efterlevende ægtefælle hensidder i uskiftet bo og indgår nyt ægteskab på dødslejet, uden at der er taget skridt til skifte af det uskiftede bo, opstår særlige problemer med hensyn til arvens og arveafgiftens beregning. Formentlig bør der dog stort set forholdes som om skifte af det uskiftet bo var påbegyndt inden det nye ægteskab³⁰.

V. Dispositioner til sikring af den længstlevendes forbliven i det fælles hjem.

For mange ugifte samlevende står det som et centralt mål at sikre, at den efterlevende får mulighed for at blive boende i det fælles hjem. Et ugift pars største vanskeligheder vil typisk opstå, når de søger at sikre, at den samlever, der ikke ejer boligen, kan forblive boende i ejendommen efter ejerens død³¹. I dette afsnit vil der blive peget på nogle dispositioner, der kan fremme dette mål.

1. Fast ejendom.

1.1. Førstafdøde efterlader sig ingen livsarvinger.

Har ejeren af den fælles bolig ingen livsarvinger³², kan ikke-ejerens overtagelse af ejerboligen i almindelighed sikres ved oprettelse af et testamente, hvori længstlevende indsættes som arving. De høje arveafgiftstakster taler normalt ikke imod denne løsning, idet den efterlevende samlever efter to års samliv vil kunne opnå nedsættelse med arveafgiften til samme skala, som gælder for livsarvinger, jfr. nærmere om arveafgift kapitel 14.

Ejerens testationskompetence kan imidlertid være begrænset, eller vedkommende kan være uden kompetence til at testere, såfremt ejeren

²⁹ Se nærmere Svend Danielsen i UfR 1987 B s. 95 og ÆL-kommentar s. 77, 83 og 94.

³⁰ Se nærmere Ellen Marie Sørensen i Fuldmægtigen 1987 s. 141.

³¹ En efterlevende samlevers mulighed

der for at blive boende i en lejebolig eller i en andelsbolig er nærmere omtalt i kapitel 17.

³² Det forudsættes, at ejeren ikke har et ved siden af samlivsforholdet bestående ægteskab.

Arv

har arvet sin afdøde ægtefælle i henhold til et gensidigt testamente, der indeholder bestemmelser om arvets fordeling efter den længstlevende ægtefælles død. Indskrænkning i testationskompetencen kan i så fald være bestemt i testamentet eller fremgå ved fortolkning af testamentet. Endvidere indeholder udfyldningsreglen i AL § 48, 1. pkt., en begrænsning i den længstlevende ægtefælles testationskompetence. Derimod kan ejeren frit disponere over det arvede i levende live³³.

1.2. Ejeren efterlader sig livsarvinger.

Når ejeren har livsarvinger, indebærer reglerne om tvangsarv en begrænsning i ejerens kvantitative og kvalitative testationskompetence. Se nærmere herom i afsnit I. Udgør friværdien af den fælles bolig hovedparten af ejerens formue, kan ejeren ikke testere ejendommen til samleveren uden at overskride den kvantitative testationskompetence. Og ejeren råder i strid med den kvalitative testationskompetence, hvis samleveren tildeles en udløsningsret, dvs. at den efterlevende gives ret til, at den del af værdien, der overstiger den testationsfri del, kan indbetales til boet til fordeling blandt tvangsarvingerne.

Reglerne om testationskompetence bevirker, at den efterlevendes overtagelse af ejendommen i mange tilfælde ikke kan sikres ved oprettelse af testamente, og ejeren må løse overtagelsen på andre måder. I disse overvejelser indtager reglerne om dødsgaver, jfr. AL § 70 og andre dødsdispositioner en central plads³⁴. Lægger ejerens disposition over ejendommen alene en begrænsning i livsarvingernes råden over ejendommen efter ejerens død, mens ejeren frit kan råde over boligen i levende live, er der tale om en dødsdisposition, der kræver iagttagelse af testamentsreglerne. Er ejeren derimod selv bundet i levende live, betragtes dispositionen som en livsdisposition, og reglerne om testamente er uden betydning. Det vil i det følgende blive vurderet, om en disposition kan anses som en livs- eller en dødsdisposition.

³³ Se nærmere om længstlevendes dispositionsret inter vivos og mortis causa Taksøe-Jensen: Arveretten s. 262 ff. og Torben Svønné Schmidt (red.): Arveret s. 217 ff.

³⁴ Se nærmere om livs- og dødsdispositioner i Taksøe-Jensen: Arveretten s. 274 ff. og Peter Vesterdorf i Svønné Schmidt (red.): Arveret s. 290 f.

1.2.1. Fast ejendom tilhører alene den ene samlever.

a. Køberet til ejendommen.

Har den efterlevende samlever økonomisk mulighed³⁵ for at købe den fælles bolig ved ejerens død, kan parterne indgå en aftale om, at ikke-ejeren tillægges en ret til at købe ejendommen af ejerens dødsbo. Er prisen sat lavere end sædvanlig handelsværdi, er differencebeløbet en gave, og dispositionen falder ind under AL § 70³⁶. Går aftalen ud på, at samleveren kan købe ejendommen til markedspris, foreligger der en dødsdisposition, der griber ind i livsarvingernes kvalitative arveret, og testamentsreglerne skal også i disse tilfælde iagttages³⁷.

Hvis en overenskomst bestemmer, at samleveren får ret til at købe ejendommen såvel i ejerens levende live, når ejeren måtte ønsket det, som i dødsboet, må der antages at foreligge en dødsdisposition, idet ejeren kun er bundet af dispositionen, hvis vedkommende selv ønsker at sælge ejendommen³⁸. Er køberetten formuleret som en ret til når-somhelst i ejerens levende live eller i dødsboet at købe ejendommen, er det udgangspunktet, at der foreligger en dødsdisposition, så længe der ikke er udstedt skøde til den nye ejer. Dommen UfR 1959.427 H åbner imidlertid mulighed for, at dette udgangspunkt kan fraviges efter en nærmere vurdering af sagens omstændigheder³⁹.

I UfR 1959.427 H havde en enkemand (M) tillagt sin samlever (S) en køberet til M's villa til en gunstig pris såvel i M's levende live som efter hans død. M havde dog forbeholdt sig livsvarig brugsret. Køberetten var sikret ved tinglysning af en deklaration på ejendommen, hvorved ejeren kun havde mulighed for retlig råden med respekt af køberetten. Flertallet på 4 dommere fandt, at der efter alt foreliggende var tale om en døds gave. Disse dommere lagde vægt på, at det var usikkert, hvornår S kunne og ville benytte sig af køberetten, og at M havde forbeholdt sig brugsretten i hele sin levetid. Mindretallet på 3 dommere fandt, at M måtte påregne, at køberetten ville blive aktuel, mens han levede. Hertil kom, at der ved overenskomsten og tinglysningen var foretaget alt fornødent til overdragelse og sikring af køberetten, og mindretallet fandt derfor, at dispositionen ikke kunne anses for en døds gave.

³⁵ Den efterlevende ikke-ejer kan sikres økonomiske midler til overtagelsen, ved at parterne tegner en større livsforsikring, der udbetales ikke-ejeren ved ejerens død, se nærmere om livsforsikring kapitel 15.

³⁶ Se hertil UfR 1968.491 V.

³⁷ Jfr. Ernst Andersen: Arveretten s. 231, Peter Vesterdorf i Sønné

Schmidt: Arveret s. 290 og Taksøe-Jensen: Arveretten s. 289.

³⁸ Jfr. UfR 1971.373 Ø og ØLD af 1. februar 1974 (4. afd. nr. 3/73) refereret i AL-kommentar s. 361.

³⁹ Dommen er kommenteret af Jørgen Trolle i TfR 1960 s. 211 f. og af Taksøe-Jensen i Arveretten s. 281-82.

Arv

Det bør til flertallets begrundelse bemærkes, at selve det forhold, at en giver har forbeholdt sig livsvarig bolig- og brugsret, ikke kan bevirke, at en i øvrigt fuldbyrdet livsgave (hvor der er tinglyst skøde på ejendommen) bliver anset for en døds gave⁴⁰.

b. Boligret.

Sikring af den efterlevendes forbliven i den fælles bolig kan ske ved, at ejeren – i stedet for en ejendomsret – i et testamente tillægger samleveren en *bolig- og brugsret*⁴¹ ved ejerens død. Ejerens tvangsarvinger skal respektere denne ordning, såfremt den kapitaliserede værdi af brugsretten ikke overstiger afdødes kvantitative testamentskompetence. Selvom der er truffet bestemmelse om, at vederlag skal ydes, og der således opstår et lejeforhold mellem den efterlevende samlever og afdødes arvinger, skal testamentsreglerne formentlig overholdes. Der er i så fald tale om en dødsdisposition, der alene lægger bånd på afdødes arvinger.

I en nyere dom, UfR 1987.844 V, er det blevet anerkendt, at en boligret kan tinglyses som byrde på ejendommen, jfr. tinglysningslovens § 10.

UfR 1987.844 V drejede sig om en deklaration, hvorefter ejeren af en fast ejendom tillagde sin samlever ret til ved ejerens død at blive boende i ejendommen, så længe hun ønskede det mod at betale omkostningerne ved beboelsen, herunder ejendomsskat og prioriteter. Denne boligret var tillagt samleveren i et genkaldeligt testamente. Deklarationen blev antaget til tinglysning, selvom retten først blev aktuel ved udstederens død, og selvom det testamente, der blev henvist til i deklarationen, ikke var uigenkaldeligt. Retten lagde vægt på, at udstederen havde en væsentlig interesse i, at samleverens boligret blev sikret ved tinglysning. (Dissens).⁴²

I UfR 1982.1037 V var der i et genkaldeligt testamente tillagt frk. L ret til vederlagsfrit i indtil 6 måneder fra testators dødsdag at bebo testators til enhver tid værende beboelsesejendom. Landsretten fandt, at der ikke ved det genkaldelige testamente var stiftet en sådan ret

⁴⁰ Jfr. Taksø-Jensen: Arveretten s. 280 og Peter Vesterdorf i Svenné Schmidt: Arveret s. 291.

⁴¹ Den årlige værdi af brugsretten ansættes til den leje, der vil kunne opnås ved udleje til anden side, jfr. § 3, nr. 2, i bekendtgørelse nr. 505 af 20.10.1983 om arve- og gaveafgift. Kapitalværdiens beregning er forskellig alt efter om brugsnydelsen er tilsagt for bestandig, er af ubestemt varighed eller er be-

grænset til et bestemt tidsrum, se nærmere bekendtgørelsens § 2.

⁴² En dommer fandt, at deklarationen skulle afvises fra tinglysning, idet testamentet ikke var uigenkaldeligt. Se her til Knud Illum: Tinglysning (6. udg.) s. 120 f., W.E. von Eyben: Formueretigheder (7. udg.) s. 276 f. og Lene Pagter Kristensen: Tinglysningsloven s. 39 f.

over testators nuværende ejendom, at retten kunne tinglyses, og tinglysningsdommerens afvisning fra tingbogen blev stadfæstet af landsretten.

c. Fællesbørnenes overtagelse af ejendommen.

Har et ugift par et fællesbarn, kan længstlevendes forbliven i det fælles hjem søges sikret ved, at ejendommen ved ejerens død udlægges som arv til fællesbarnet, og det hidtidige brugsforhold fortsættes uændret. Ulempen ved denne løsning er, at længstlevende bliver afhængig af barnets evne og vilje til at respektere ordningen. I det følgende forudsættes det, at en aftale om samleverens forbliven i ejendommen lettere vil kunne indgås med et fællesbarn end med førstafdødes særbarn.

Er fællesbarnet *myndigt*, og har ejeren ingen særbørn, vil barnet få hele ejendommen udlagt som arv, såfremt parret ikke har foretaget dispositioner med henblik på længstlevendes overtagelse af den faste ejendom. Er fællesbarnet indforstået hermed, kan længstlevende blive boende i ejendommen, eventuelt mod at betale leje til barnet.

Er der ud over fællesbarnet *tillige særbørn*, vil arveudlæg i den faste ejendom til fællesbarnet ofte kunne sikres ved et testamente, hvori særbørnenes arv beskæres til tvangsarven samtidig med, at fællesbarnet tillægges fortrinsret til at få sin arv udlagt i ejendommen, jfr. AL § 26, stk. 2. Forventes ejendommens nettoværdi at ville overstige fællesbarnets samlede arv, kan problemet søges løst ved, at der i testamentet tilkendegives et ønske om, at fællesbarnet får ejendommen udlagt, og at der ved udstedelse af pantebreve i ejendommen eller på anden måde skaffes midler til de øvrige tvangsarvingers arv. Særbørnene er imidlertid ikke bundet af en sådan bestemmelse, der indebærer en kvalitativ råden over deres tvangsarv.

Såfremt *fællesbarnet er umyndigt* ved førstafdødes død, skal den arvede ejendom som udgangspunkt sælges, for at den umyndige kan få sin arv indsat som en kontant sum i en forvaltningsafdeling, der er tilknyttet et pengeinstitut. I særlige tilfælde har statsamtet dog givet tilladelse til, at et barn arver en fast ejendom f.eks. for at sikre en fælles bolig for den umyndige og den efterlevende af forældrene. Se nærmere om arveudlæg i fast ejendom til børn kapitel 21.III.2.

1.2.2. Fast ejendom i sameje.

Ejer et ugift par en ejendom i sameje, kan længstlevendes forbliven i ejendommen sikres på samme måde som beskrevet ovenfor. I så fald vil dispositionerne vedrøre førstafdødes samejeandel. Men herudover giver samejekonstruktionen mulighed for visse andre dispositioner.

Arv

a. Overenskomst om samejets opløsning i levende live og ved død.

Indgår parterne en samejeoverenskomst, hvori der tillægges længstlevende en ret til at købe førstafdødes samejeandel, tillige med at der fastsættes regler om, hvorledes der skal forholdes i tilfælde af samejets opløsning i begge parter levende live, kan en sådan overenskomst oprettes uden iagttagelse af testamentsreglerne, jfr. UfR 1962.576 Ø.

I denne sag havde to venner oprettet en samejeoverenskomst angående en udlejningsejendom, hvori der var fastsat den samme gunstige køberet for samejepartnerens overtagelse af ejendommen i levende live og ved død. Da den ene af vennerne døde, gjorde den efterlevende ven køberetten gældende i dødsboet. Førstafdødes søn afviste at anerkende køberetten under henvisning til, at der forelå en døds gave. Landsretten udtalte: »Aftalen, der er en gensidig bebyrdende retshandel, og som tilsigter at fastsætte regler for fællesskabets ophør såvel ved opsigelse i levende live som i tilfælde af en af parternes død, adskiller sig ikke fra de aftaler, der som værende af formueretlig betydning for opretteren selv, må respekteres af hans arvinger«. Herefter blev sønnen tilpligtet at give vennen skøde på halvdelen af ejendommen til den i overenskomsten fastsatte pris, der lå under handelsværdien.

Som dommen er formuleret synes der at være lagt afgørende vægt på, at aftalen forpligtede opretteren selv i levende live. Af dommen kan det imidlertid ikke udledes, hvorvidt arvingerne må respektere en aftale, der stiller dem ringere, end hvis arvelader i levende live havde modtaget betaling for samejeandelen. Det kan f.eks. være aftalt, at partneren i levende live skal erlægge samejeandelens handelsværdi i form af sædvanlig kontant udbetaling og sælgerpantebreve, mens der i dødssituationen kan ske overtagelse alene ved udstedelse af pantebreve på gunstige vilkår. Med støtte i den praksis, der har dannet sig for interessentskaber⁴³, kan det formentlig antages, at arvingerne må respektere kontrakten, hvis den er et naturligt led i den ved kontrakten samlede ordning af parternes forhold⁴⁴. Ernst Andersen begrunder gyldigheden af sådanne bestemmelser i forhold til AL § 70 med, at de er led i en mere omfattende kontrakt, hvorved

⁴³ Der antages ikke at være nogen principiel forskel mellem særdeles sameje og almindeligt sameje, herunder interessentskab, med hensyn til hvilke mortis causa dispositioner, der kan træffes til fordel for medejere, jfr. Knud Illum: Tingsret (3. udgave) 1976 ved Vagn Carstensen s. 122 note 9).

⁴⁴ Se UfR 1950.651 H (kommenteret af J.L. Frost i TfR 1951 s. 488) og UfR 1933.275 H, der angik interessentskabskontrakter med forskellige regler for interessentskabets ophør i levende live og ved død.

interessenterne sikrer sig fordele mod at gøre indrømmelser, og at det på forhånd er uberegneligt, hvilke arvinger det vil gå ud over, og hvilke arvinger der vil få fordelene⁴⁵.

Der kan ske tinglysning af en samejekontrakts bestemmelser om ejernes adgang til opløsning af samejet i levende live og regler om længstlevendes overtagelse af ejendommen ved den ene ejers død, jfr. tinglysningslovens § 10⁴⁶.

b. Overenskomst om samejes opløsning kun ved død.

Går parternes kontrakt alene ud på at regulere længstlevendes overtagelse af førstafdødes samejeandel efter førstafdødes død, opstår spørgsmålet, om selve det gensidige i aftalen er tilstrækkeligt til at undgå kravet om testamentsform – og kompetence⁴⁷. Gensidigheden indebærer, at det på forhånd er uberegneligt hvilke arvinger, overenskomsten vil komme til at berøre. Endvidere kan anføres, at der på grund af fællesskabets karakter bør kunne tages særligt hensyn til samejepartneren ved den enes død, medmindre begunstigelsen får en odios karakter overfor førstafdøde arvinger⁴⁸. På den anden side kan det forekomme stødende, at samejepartnere i en kontrakt kan tillægge hinanden en egentlig udløsningsret og dermed tilsidesætte tvangsarvingernes kvalitative arveret. Derved vil der blive opnået et resultat, der end ikke kan træffes bestemmelse om i et testamente til fordel for en livsarving.

Fra retspraksis kan nævnes dommen UfR 1978.606 Ø, hvor landsretten fastslog, at en overenskomst, der tillagde længstlevende en vidtgående dispositionsret over et pars samejeejendom alene tilsigtede at regulere forholdene efter den ene af parternes død og derfor måtte bedømmes efter de arveretlige regler⁴⁹. De foran under a) citerede præmisser i UfR 1962.576 Ø kan ligeledes læses sådan, at det har været udslagsgivende for rettens afgørelse, at ejeren var forpligtet i levende live. Resultatet bliver formentlig, at en samejeoverenskomst,

⁴⁵ Ernst Andersen: Arveret s. 229. Se også Taksøe-Jensen: Arveretten s. 277, Peter Vesterdorf i Torben Svønné Schmidt (red.): Arveret s. 287–288 og Jørgen Graversen (red.): Familieret s. 673.

⁴⁶ Se UfR 1979.813 Ø, hvor nogle bestemmelser i kontrakten, der alene indeholdt personlige forpligtelser, samtidig blev afvist fra tingsbogen.

⁴⁷ I Knud Illum: Dansk Tingsret, (3. udg.) 1976 ved Vagn Carstensen s. 122 note 9 antages det, at den blotte omstændighed, at der foreligger gensidighed ofte vil bringe dispositionen udenfor testamentsreglerne.

⁴⁸ Se hertil UfR 1933.275 H om en interessentskabskontrakt.

⁴⁹ Se referat af dommen foran i afsnit I.3.

Arv

der alene regulerer overtagelsen i dødssituationen, kun er gyldig, hvis testamentsreglerne er overholdt⁵⁰.

2. Løsøre.

Tilsvarende dispositioner som beskrevet foran vedrørende fast ejendom kan også træffes vedrørende løsøre.

Gives løsøre i det fælles hjem som gave til samleveren i ejerens levende live, er gaven fuldbyrdet som livsgave enten ved faktisk overgivelse, eller ved at giveren retligt har fraskrevet sig at disponere over aktivet⁵¹. Da der er stor risiko for, at gaven anses for en proforma transaktion, bør ejeren af bevismæssige grunde udstede en skriftlig erklæring om gaveoverdragelsen⁵².

⁵⁰ Se også Jørgen Graversen (red.) *Familieret* s. 673. Muligvis vil domstolene være mere tilbøjelige til at acceptere aftaler uden testamentsform ved rent forretningsmæssige forhold. Se Inger Margrete Pedersen i *Fuld-mægtigen* 1981 s. 126 og Ingrid Lund-Andersen i *UfR* 1982 B s. 43–44.

⁵¹ Se hertil Taksøe-Jensen: *Arveretten* s. 282–283 og Peter Vesterdorf i *Svenné Schmidt* (red.): *Arveret* s. 292–293.

⁵² I *UfR* 1959.427 H forelå to udate-rede erklæringer, der opregnede adskil-lige effekter, der var givet som jule- og fødselsdagsgaver til samleveren. Disse gaver blev anset for livsgaver.

Kapitel 14 Arveafgift

I. Beregning af arveafgift.

Arveafgift betales af egentlig arv, legater og døds-gaver, jfr. arveafgiftslovens (AAL) § 4 samt af beløb, der tilfalder en samlever i henhold til forsikrings- eller andre kontrakter, når afdøde har betalt præmierne eller vederlaget, jfr. AAL § 5 a. I arveafgiftsloven findes tre arveafgiftsklasser, der er gengivet i AAL § 2. Den gunstige klasse A gælder for personer, der har haft nær tilknytning til arvelader (ægtefællen, nære slægtninge og enkelte andre persongrupper), klasse B regulerer afgiften for fjernere slægtsarvinger, medens den dyre klasse C fastlægger afgiften for de fjerneste slægtninge og ubeslægtede. Inden for den enkelte arveafgiftsklasse er skalaen progressiv, d.v.s. at afgiftsbeløbet stiger med arvets størrelse.

Ægtefæller: Afgift af arv, der tilfalder arveladerens ægtefælle (også den fraseparerede eller fraskilte), beregnes efter en særlig gunstig skala i AAL § 2 A, 3. pkt. Denne regel indebærer, at en ægtefælle er fritaget for afgift af arv, der ikke overstiger 100.000 kr., og at arv op til 1.000.000 kr. er belagt med en særlig lav afgift. For større arv svares arveafgift efter den skala, der gælder for livsarvinger og andre personer, der er omtalt i AAL § 2 A, 1. pkt.

Forbliver en efterlevende ægtefælle hensiddende i *uskiftet bo*, betales ingen arveafgift af midlerne i det uskiftede bo, jfr. AAL § 14. Afgår en gift person, der har levet i formuefællesskab, ved døden uden at efterlade sig livsarvinger, kan den efterlevende ægtefælle begære afgiften udsat, jfr. AAL § 14 A.

1. Samlevende personer af forskelligt køn.

Ugifte samlevende af forskelligt køn skal som udgangspunkt betale arveafgift efter den dyre skala i AAL § 2 C, hvilket f.eks. indebærer, at der skal betales 40.940 kr. i afgift af en arv på 100.000 kr. Af arv udover 1 million kr. betales 90 pct i afgift.

Den praktiske hovedregel er imidlertid, at skattedepartementet bevilger nedsættelse af arveafgiften i medfør af AAL § 3 stk. 6. Ifølge denne bestemmelse kan tilladelse til afgiftsnedsættelse gives, når arvingen ved arveladers død i længere tid har hørt til dennes husstand eller har været økonomisk afhængig af arveladeren. Ved cirkulære af

Arveafgift

2. december 1986 blev der indført nye retningslinier om nedsættelse af arveafgiften for samlevende personer¹. De ændrede regler finder anvendelse, når arveladeren er afdød ved døden den 21. juni 1986 eller senere². Dette cirkulære blev udsendt for at rette op på de store afgiftsmæssige uligheder, der var opstået ved, at der ved lov af 21. juni 1986 var blevet indført en yderst lempelig arveafgiftsberegning for samlevende par af samme køn, se nærmere nedenfor i afsnit 2.

Efter de nu gældende retningslinier vil en efterlevende samlever af forskelligt køn fra afdøde blive bevilget nedsættelse af arveafgiften, hvis arvelader og arving har haft fælles bopæl i mindst 2 år. Den fælles bopæl skal normalt dokumenteres ved fremlæggelse af bopælsattester fra folkeregistret, men anden form for dokumentation kan rent undtagelsesvis anvendes. Som udgangspunkt skal det fælles bopælsforhold bestå på tidspunktet for dødsfaldet. Dette gælder dog ikke, hvis arvingen eller arveladeren er fraflyttet til ophold på et sygehus, et plejehjem eller en lignende institution, efter at samlivet har varet i mindst 2 år. Det er uden betydning, hvor lang tid institutionsopholdet har varet. Nedsættelse af afgiften gives, uden at der tages hensyn til arvens størrelse og arvingens økonomiske forhold. Ligeledes lægges der ikke vægt på karakteren af det personlige forhold mellem arvingen og arveladeren, f.eks. om der har været tale om et seksuelt forhold³.

Bliver nedsættelse bevilget, nedsættes arveafgiften altid til arveafgiftsklasse A som for livsarvinger. Har samleveren f.eks. arvet 100.000 kr., indebærer en arveafgiftsnedsættelse, at der alene skal betales 5.990 kr. i afgift.

¹ Samtidig bortfaldt skattedepartementets vejledning af 14. juni 1982 om arveafgiftsnedsættelse efter AAL § 3 stk. 6. Ifølge de tidligere retningslinier blev der først bevilget nedsættelse til arveafgiftsklasse A efter 10 års samliv (og til arveafgiftsklasse B efter 6 års samliv). Der blev tillige stillet krav om, at arvingens skattepligtige indkomst og formue i de seneste 2 indkomstår forud for dødsfaldet ikke måtte overstige henholdsvis 200.000 og 1.000.000 kr. Endelig blev afgiften kun nedsat for arv under 400.000 kr. Skattedepartementet behandlede omkring 350 ansøgninger om året.

² Er afgiftspligt indtrådt den 21. juni 1986 eller senere, og er arveafgiften beregnet uden hensyn til, at arveafgifterne efter retningslinierne i cirkulæret kunne være nedsat, kan der bevilges nedsættelse og tilbagebetaling af for meget erlagt arveafgift, jfr. cirkulærets pkt. 3 E. Ansøgning indgives til skattedepartementet.

³ Afgiftsnedsættelse kan derfor bevilges til andre end den efterlevende i et ugift samlivsforhold, f.eks. til forældre, der arver et voksent barn, som de i flere år har boet sammen med.

2. Samlevende personer af samme køn.

Ifølge AAL § 2 stk. 1, litra A, 1. pkt. b, jfr. 3. pkt. betaler samlevende personer af samme køn arveafgift efter den gunstige takst for ægtefæller, når den efterlevende havde fælles bopæl med arveladeren ved dødsfaldet og ikke er slægtsarving⁴. Endvidere er det en betingelse, at både arvelader og arving ved dødsfaldet var ugifte. Til ugifte henregnes også fraseparerede, fraskilte, enker og enkemænd. Dokumentation for, at arvingen har haft fælles bopæl med arveladeren sker i almindelighed ved fremlæggelse af bopælsattester fra folkeregistret. Ved fælles bopæl ved dødsfaldet sidestilles det forhold, at arvelader eller arving i umiddelbar tilknytning til, at de har haft fælles bopæl, er flyttet på institution, typisk et plejehjem. Det er uden betydning, hvor lang tid institutionsopholdet har varet⁵.

Begrundelsen for lovændringen i 1986 var, at der derved blev givet den efterlevende samlever – der har været afskåret fra at gifte sig med den afdøde partner – væsentlig øgede muligheder for at bevare det fælles hjem og opretholde det hidtidige leveniveau.

Den vedtagne lovbestemmelse er bemærkelsesværdig af flere grunde. *For det første* er der tale om en lovændring, der anerkender homoseksuelles partnerskab, hvilket ikke tidligere er sket i dansk lovgivning. *For det andet* er der sket en positiv særbehandling af homoseksuelle par, derved at par af samme køn har fået en lige så gunstig retsstilling som ægtefæller og dermed stilles bedre end ugifte samlevende af forskelligt køn. *For det tredje* er der tale om en helt enkel regel, idet der ikke stilles krav om en vis tids samboen⁶ eller om et økonomisk fællesskab⁷. Derved er omgængelighedssynspunkter gledet i baggrunden og der er i stedet lagt vægt på hensynet til en let administrerbar regel, hvor de berørte på forhånd kan overskue deres retsstilling.

3. Samlevende ugifte søskende.

Som følge af de ændrede lovregler for homoseksuelle par blev reglerne om lempelse af arveafgiften for samlevende ugifte søskende samtidig

⁴ Ved slægtsarvinger forstås den kreds af personer, der efter arveloven har legal arveret, jfr. arvelovens §§ 1-3.

⁵ Jfr. cirkulære af 2. december 1986 om arveafgift for samlevende personer.

⁶ I betænkning nr. 1065 (1986) om »Homoseksuelle og arveafgift« gik 5 af udvalgets medlemmer ind for et krav om 5 års samliv før dødsfaldet, 1 medlem

foreslog 2 års samliv, mens 4 medlemmer ikke ønskede nogen tidsgrænse.

⁷ Et krav om et økonomisk fællesskab i ikke uvæsentlig omfang fandtes oprindeligt i det private lovforslag (nr. L. 138), der blev fremsat den 28. januar 1986, og som med visse ændringer blev vedtaget den 30. maj 1986.

Arveafgift

revideret. Ifølge disse regler skal arveafgiften beregnes efter den for livsarvinger gældende afgiftsskala, når ugifte søskende, der har haft fælles bopæl de sidste 2 år før dødsfaldet, arver hinanden. Revisionen skete ved, at kravet om fælles bopæl blev nedsat fra 10 år til 2 år. Denne tidsgrænse blev fastsat ud fra en afvejning af risikoen for misbrug over for ønsket om en så lille tidsbegrænsning som muligt.

Bestemmelsen fortolkes på tilsvarende måde som gennemgået i de foregående afsnit⁸.

II. Henstands- og afdragsordninger.

Erhverver en arving *fast ejendom* her i riget eller foreligger der andre særlige omstændigheder, kan ministeren for skatter og afgifter indrømme *henstand med arveafgiften* eller tillade, at den helt eller delvis betales i afdrag på en i hvert enkelt tilfælde nærmere fastsat måde, jfr. AAL § 11 stk. 3.

Denne regel blev indsat i 1972 og havde til formål at hindre, at den efterlevende ægtefælle med særeje i ægteskabet blev nødt til at opgive ægtefællernes hidtidige fælles bolig som følge af arveafgiften. I administrativ praksis er henstandsordningen imidlertid også blevet bevilget ved samliv uden ægteskab⁹, og efter omstændighederne kan henstand indrømmes, selv om arveafgiften er blevet nedsat efter AAL § 3 stk. 6.

I administrativ praksis stilles der normalt krav om, at arvingens likvide midler indbetales til dækning af afgiften, før der kan blive tale om en henstandsordning. Endvidere skal der sædvanligvis stilles sikkerhed f.eks. ved udstedelse af et skadesløsbrev i ejendommen, og henstandsbeløbet skal forrentes med 1% over den af Danmarks Nationalbank til enhver tid fastsatte diskonto. Henstand kan – hvis omstændighederne taler derfor – vedvare, indtil den efterlevende afgår ved døden.

En efterlevende samlever kan bevilges en *afdragsordning*, såfremt arvingens økonomiske forhold taler derfor. Der stilles de samme betingelser, som gælder for indrømmelse af henstand – dog skal der udstedes et pantebrev som sikkerhed i stedet for et skadesløsbrev.

⁸ Se også cirkulære af 2. december 1986 om arveafgift for samlevende personer.

⁹ Se herom Jacob Schmidt i Advokaten 1981 s. 224-25.

III. Den retspolitiske diskussion i folketinget.

Den dispensationspraksis, der er beskrevet i cirkulæret af 2. december 1986, må forventes at blive fremsat som lovforslag i folketinget. Dette skyldes, at et flertal i folketinget ved en folketingsbeslutning af 5. maj 1987¹⁰ har pålagt regeringen at ændre AAL § 3 stk. 6, sådan at det af selve lovteksten fremgår, hvilke regler der skal gælde for arveafgiftsnedsættelse for ugifte samboende personer af modsat køn. Allerede i folketingets spørgetid den 21. januar 1987¹¹ blev det kritiseret, at ministeren for skatter og afgifter havde valgt at ændre praksis ved brug af et cirkulære i stedet for at fremsætte et lovforslag, der klart angiver, hvornår en efterlevende samlever har retskrav på at opnå arveafgiftsnedsættelse¹². Det blev endvidere i folketinget påpeget som uheldigt, at der ikke i folketinget havde fundet en principiel drøftelse sted af den ændrede praksis. Tillige blev det fremhævet, at der ved cirkulæret var sket en relativ svækkelse af ægteskabet i forhold til ugifte samlivsforhold bl.a. derved, at ægtefæller til forskel fra ugifte samlevende er belastet af sambeskatningsreglerne for formue. Hertil kan føjes, at ministeren gik betænkeligt langt i udøvelsen af sin kompetence ved administrativt at afstikke generelle retningslinier for en talmæssig meget stor gruppe personer med hjemmel i en lovbestemmelse, der er udformet med henblik på en helt anden persongruppe – nemlig de relativt få mennesker, der har stået i et egentligt ansættelsesforhold til arveladeren eller har været økonomisk afhængig af denne.

¹⁰ Se beslutningsforslag nr. B 150 med bemærkninger, Folketinget 1986–87, blad nr. 642 og blad nr. 799.

¹¹ Spm. nr. S 517, se folketingets forhandlinger 1986–87 spalte 5696–5702.

¹² Udkast til en sådan regel findes i ægteskabsudvalgets betænkning nr. 8 s. 137 samt i delbetænkning nr. 1014 fra 1984 om revision af arve- og gave-

afgiftsreglerne se s. 157–163. Spørgsmålet om en lempelse af arveafgiften for ugifte samlevende har ligeledes adskillige gange været debatteret i folketinget på baggrund af lovforslag, som i større eller mindre grad har forsøgt at ligestille ugifte samlevende med gifte i arveafgiftsmæssig henseende.

Kapitel 15 Livsforsikring, Pension m.v.

Da der ikke er legal arveret for en efterlevende samlever, har det stor betydning, om den efterlevende samlever er sikret i en livsforsikringspolice eller er berettiget til pensionsydelse fra den afdøde samlevers pensionsordning.

I. Livsforsikring, ulykkesforsikring m.v.

Der findes mange former for *livsforsikring*. En ren risikoforsikring kommer kun til udbetaling, hvis forsikrede dør inden forsikringstidens udløb (f.eks. inden forsikrede er 60 eller 67 år). Ved livsforsikring med sumudbetaling kommer forsikringssummen til udbetaling også i de tilfælde, hvor den forsikrede ikke afgår ved døden i policens løbetid. Forsikringen kommer således til udbetaling enten når forsikrede dør inden et nærmere angivet tidspunkt, eller når vedkommende opnår en bestemt alder. Da forsikringen indeholder både et forsikrings- og et opsparingselement, er den væsentlig dyrere i forsikringspræmie end en ren risikoforsikring.

En *ulykkesforsikring* er en ren risikoforsikring, der kun kommer til udbetaling, hvis forsikredes død skyldes en ulykke.

I det følgende redegøres først og fremmest for livs- og ulykkesforsikringer, der er tegnet privat, uden at præmierne er fradragsberettiget ved opgørelsen af den skattepligtige indkomst. Livsforsikringen kan dog også tegnes således, at præmierne er fradragsberettiget. I så fald kan i det store og hele henvises til afsnit III nedenfor. Desuden kan henvises til en brochure om livs-, pensions- og ulykkesforsikring i papirløse samlivsforhold, som er udgivet af Forsikringsoplysningen i samarbejde med Livs- og Pensionssekskabernes Forening.

1. Begunstigelse.

Det er op til samleveren selv (som forsikringstager) at bestemme, hvem der skal indsættes som begunstiget, og spørgsmålet er væsentligt, da den efterlevende samlever i almindelighed kun får forsikringssummen, hvis dette udtrykkeligt er fastsat i begunstigelsesbestemmelsen. Den mest anvendte begunstigelsesklausul »nærmeste pårørende«

vil derimod *ikke* føre til, at den efterlevende samlever får forsikringssummen udbetalt ved død, se forsikringsaftalelovens (FAL) § 105, stk. 5.

I *UfR 1978.979V* fik den efterlevende samlever ganske vist udbetalt en ulykkesforsikringssum selvom klausulen »nærmeste pårørende« var anvendt. Sagen er imidlertid speciel derved, at det fandtes bevist, at det var tilkendegivet, at samleverne skulle indsættes som begunstiget efter hinanden ved død. Assurandøren blev ført som vidne, og resultatet kan for så vidt støttes på FAL § 105, stk.1, hvorefter der som udgangspunkt ved begunstigelsesklausuler skal ske en konkret fortolkning.

Ønskes den efterlevendes samlever indsat, må det derfor ske ved navns nævnelse. Dette skal meddeles selskabet, se FAL § 103, hvilket ofte vil ske i forbindelse med forsikringens tegning. Når samleveren er indsat som begunstiget, udbetales forsikringssummen uden om afdødes bo, se FAL § 102. Udbetaling til samleveren uden om afdødes bo kan dog også – med stor fordel – sikres ved krydslivsforsikring, jfr. ndf under 4.

Hvis der ikke indsættes nogen begunstiget, indgår forsikringssummen i boet og fordeles til arvingerne. Er der oprettet testamente til fordel for samleveren, vil denne via sin arveretlige status kunne få del i forsikringssummen. Denne vil dog i så fald også kunne tilegnes af afdødes eventuelle kreditorer.

Endelig kan man vælge at indsætte eventuelle børn som begunstigede, se herom kapitel 21, IV.

Når samleveren er indsat som almindelig genkaldelig begunstiget, kan denne begunstigelse anfægtes af afdødes eventuelle tvangsarvinger, medmindre afdøde har holdt sig inden for sin testationskompetance, se FAL § 104, stk.2. Tvangsarvingerne vil typisk være afdødes børn, og de kan altså forlange, at deres mor eller far ikke får større andel af forsikringssummen, end det beløb afdøde ville have kunnet disponere over ved testamente. Denne konsekvens kan undgås ved at indsætte samleveren som uigenkaldeligt begunstiget, se FAL § 108.¹

I tilfælde af samlivsophævelse bør de samlevende parter huske at overveje, om begunstigelsen skal ændres. Det må antages, at også en uigenkaldelig begunstigelse kan ændres, eftersom forudsætningerne

¹ I tilfælde hvor børnene er mindreårige, og den efterlevende samlever er værge for dem, må der beskikkes en

ad hoc værge til at varetage børnenes interesser. I praksis angribes relativt få forsikringer efter FAL § 104, stk.2.

Livsforsikring, pension m.v.

er bristet. Selvom parterne glemmer at ændre begunstigelsesbestemmelsen vil indsættelsen af samleveren dog normalt anses for bortfaldet på grund af bristende forudsætninger, se UfR 1986.584V og principperne i arvelovens § 49.

2. Arveafgift mv.

Som udgangspunkt skal der betales arveafgift af en livs- eller ulykkesforsikringssum, der udbetales ved død, når afdøde har betalt præmien, se arveafgiftslovens § 5 a. Arveafgiften er meget belastende for en efterlevende samlever, men kan dog normalt nedsættes i medfør af arveafgiftslovens § 3, stk. 6, når parret har boet sammen 2 år, se kapitel 14.

Forsikringssummen kan imidlertid modtages uden erlæggelse af arveafgift overhovedet, hvis den udformes som en krydslivsforsikring, jfr. nærmere nedenfor under 4.

3. Fradragsret for præmiebetaling og beskatning ved udbetaling.

Reglerne herom findes først og fremmest i pensionsbeskatningsloven, som bl.a. er ændret i forbindelse med skattereformen.

Når en samlever er indsat som begunstiget i en livs- eller ulykkesforsikring, kan præmierne normalt *ikke* fradrages ved opgørelsen af den skattepligtige (personlige) indkomst, se pensionsbeskatningslovens kapitel 1, især § 5, stk. 2 m.fl.² Til gengæld er præmierne ved sådanne forsikringer relativt beskedne i det omfang, der er tale om rene risikoforsikringer.

Ved udbetaling skal der ikke erlægges afgift efter pensionsbeskatningsloven.

4. Krydslivsforsikring, tolivsforsikring, terminsforsikring m.v.

Hvis hver af samleverne tegner en forsikring på den andens liv tales om *krydslivsforsikring*. Tegning af en sådan forsikring på en andens liv forudsætter samtykke fra den pågældende, jfr. lov om forsikringsvirksomhed § 255. Ved krydslivsforsikring skal der ikke erlægges arveafgift, da forsikringssummen modtages som *ejer* af forsikringen (og præmiebetaler), ikke som begunstiget. Tilsvarende kan der ikke blive tale om anvendelse af FAL § 104, stk. 2. Den er derfor et yderst

² Jørgen Nørgaard anfører dog i Svenné Schmidt (red.): Arveret s. 259, at pensionsbeskatningslovens henvisning til FAL § 105, stk. 5 formentlig må læses således, at den forsikrede kan

styre en »nærmeste pårørende«-begunstigelse ud til f.eks. en samlever(ske), men kun, hvis den forsikrede hverken efterlader sig ægtefælle eller livsarvinger.

praktisk middel til at sikre, at den efterlevende samlever ikke står uden økonomiske midler.

En krydslivsforsikring kan ikke tegnes således, at præmierne er fradragsberettiget ved opgørelsen af den skattepligtige indkomst, eftersom forsikringstageren ikke er forsikret og ejer af forsikringen, se pensionsbeskatningslovens § 10, stk. 1, nr. 2 m.fl.

Det er tilrådeligt samtidigt at indsætte samleveren som uigenkaldeligt begunstiget til den forsikring, hver af parterne ejer, da samleveren på denne måde bliver ny ejer af forsikringen ved den oprindelige ejers død.

Et eksempel kan illustrere problemstillingen: M og K tegner hver en livsforsikring. M tegner – med K's samtykke – en forsikring på hendes liv. K indsættes som uigenkaldelig begunstiget. M betaler præmierne og står som ejer af forsikringen. Hvis K dør, får M forsikringssummen udbetalt – uden arveafgift m.v. Hvis M dør før K, bliver hun ejer af M's forsikring, og kan indsætte en begunstiget til den sum, der udbetales ved hendes død³. Tilsvarende gælder med hensyn til K's forsikring.

Hvis forsikringen tegnes på én police, således at forsikringssummen udbetales, når den første af samleverne dør, benævnes den *tolivsforsikring*. Denne er billigere end krydslivsforsikringen. Eftersom hver af samleverne normalt anses som ejer af halvdelen af forsikringen og begunstiget for den anden, skal der erlægges halv arveafgift ved en samlevers død, ligesom forsikringen kan anfægtes efter FAL § 104, stk. 2 for såvidt angår halvdelen af værdien, se hertil Esbjerg skifterets dom af 18.10.1978 (sks 447.77).

Ugifte samlevende bør ikke tegne såkaldt *familieulykkesforsikring*, da der ved disse er fortolkningstvív med hensyn til ejerforhold, faktisk betaling mv. uanset hvordan forsikringsaftalen formuleres.

I *UfR 1982.453V* havde M, der uden at være gift samlevede med K, tegnet en familieulykkesforsikring ifølge hvis police forsikringssummen ved M's død skulle udbetales K og forsikringssummen ved K's død skulle udbetales M. Policen indeholdt en klausul om, at ejer (e) af forsikringen var forsikringstageren, den eller de forsikrede og enhver på policen navngiven person, dog kun for så vidt angik den del af forsikringen, i henhold til hvilken den eller de pågældende var sikret. K fandtes ikke at skulle betale arveafgift af den forsikringssum, der tilfaldt hende ved M's død, da hun efter den ovennævnte klausul og det oplyste om forsikringens tegning måtte anses som ejer af forsik-

³ For denne forsikring skal der erlægges arveafgift af en eventuel værdi,

ligesom der kan blive tale om anvendelse af FAL § 104, stk. 2.

Livsforsikring, pension m.v.

ringen og havde betalt præmien for den dødsfaldstatning, der tilhørte hende.

En særlig livsforsikring – såkaldt terminsforsikring eller budgetforsikring – kan tegnes til dækning af f.eks. et års terminsydelser ved en (ægtefælles eller) samlevers død.

5. Gruppelivs og- ulykkesforsikring mv.

Gruppelivsforsikringer er rene risikoforsikringer, som er oprettet for en gruppe under ét og som derfor er meget billige for den enkelte. Mange mennesker er sikret igennem en sådan gruppelivs- eller gruppeulykkesforsikring via deres arbejde, fagforening el.l. ligesom en kundegruppe f.eks. i en bank eller sparekasse kan tegne en gruppe-livs- eller gruppeulykkesforsikring.

Hvis samleveren ønskes indsat som begunstiget, kræver det at dette meddeles forsikringsselskabet, og at indsættelse sker ved navns nævnelse, se ovenfor under pkt. 1.

Når forsikringssummen udbetales i anledning af forsikredes død, og samleveren er indsat som begunstiget, skal der betales arveafgift efter de almindelige regler i arveafgiftslovens § 5a (og med mulighed for nedsættelse efter § 3, stk.6). Tilsvarende kan der blive tale om anvendelse af FAL § 104, stk. 2. Der er ikke mulighed for at tegne krydslivsforsikring eller lignende og dermed undgå at betale arveafgift.

Præmier til en gruppelivs- eller gruppeulykkesforsikring kan ikke (mere) fradrages ved opgørelsen af den skattepligtige indkomst, medmindre præmiebetalingen sker over fagforenings-kontingentet og herigennem giver ret til fradrag ved opgørelsen af den skattepligtige indkomst. Præmier, der afholdes af en pensionskasse eller en fagforening, er skattepligtig indkomst for det enkelte medlem. Udbetaling af en gruppelivs- eller gruppeulykkesforsikringssum udløser ikke afgift efter pensionsbeskatningsloven, se § 56, stk.4.

I nogle gruppelivsforsikringer ydes større summer, når udbetaling sker til ugifte, end når udbetalingen sker til ægtefæller. Dette er bl.a. indført for at kompensere for, at de ugifte samlevende ikke opnår »ægtefællepension« jfr. nedenfor.

6. Overlevelserente.

Tegning af overlevelserente til fordel for en efterlevende samlever kan ikke anbefales, eftersom udbetalingerne vil være skattepligtig indkomst for modtageren, og præmiebetalingen ikke giver fradragsret på selvangivelsen ved opgørelsen af den skattepligtige indkomst.

II. Ret til løbende pension som led i en arbejdsgiverordning.

Der er her tale om tjenestemandspension, Arbejdsmarkedets Tillægspension (ATP), pensionskassepension og forsikring i et pensionsforsikringsselskab. Mens tjenestemandspension og ATP er lovregulerede ordninger, beror retsstillingen for pensionskasser og pensionsforsikringsselskaber især på vedtægterne og pensionsaftalerne, hvilket giver en højere grad af frihed til, hvem der skal have ydelser udbetalt.

1. Tjenestemandspension og ATP.

Både tjenestemandspensionsloven og loven om ATP giver mulighed for en efterlevende *ægtefælle* til at få ægtefællepension ved tjenstemandens (eller arbejdstagerens) død.⁴

Lovgivningen herom åbner ingen mulighed for at der udbetales pension til en efterlevende samlever, og det er udelukket at slutte analogt fra reglerne om ægtefæller. Dette er således et af de områder, hvor det ikke er muligt for samleverne at aftale sig frem til en løsning, der giver dem en retstilling der ligner ægtefællers.

2. Pensionskassepension, herunder ugifteydelse.

For mange faggrupper beror retten til pension på medlemsskab af en pensionskasse. I en del af disse pensionskasseordninger er der i vedtægterne indført ret til en ægtefællepension. Det er også her udelukket at slutte analogt fra en ægtefælle til en efterlevende samlever, og der er således heller ikke her mulighed for på aftalebasis at skabe en retstilling, der nærmer sig ægtefællens.

For at råde bod på, at en efterlevende samlever ikke får del i en eventuel ægtefællepension, er der i nogle pensionskasser introduceret en éngangsydelse, ofte benævnt *ugifteydelse*. Denne er et led i bestræbelserne på at skabe større ligestilling mellem gifte og ugifte, og ydelsens størrelse er ofte relateret til ægtefællepensionen, således at den f.eks.⁵ udgør fire gange den årlige ægtefællepension.

Éngangsydelsen udbetales i almindelighed til medlemmets »nærmeste pårørende« således som det er defineret ved FAL § 105, stk.5. Der er imidlertid adgang til at bestemme, at ingen begunstiget er indsat,

⁴ Sådan pension bortfalder ikke ved indgåelse af nyt ægteskab, se Karnovs lovsamling (1986) s. 165, note 42.

⁵ Det gælder pensionskassen for Jurister og Økonomer m.fl.

Livsforsikring, pension m.v.

hvorefter éngangsydelsen tilfalder medlemmets bo. Hvis der er oprettet testamente til fordel for den efterlevende samlever, kan denne via dette testamente således også opnå adgang til (andel i) éngangsydelsen. Ønskes adgangen til at tilgodese samleveren udnyttet, skal man huske at indsende erklæring herom til pensionskassen. I denne forbindelse skal erlægges både afgift efter pensionsbeskatningsloven, som i almindelighed vil udgøre 40%, samt en del af ugifteydelsen vil efter disse regler blive opslugt af afgift til staten.

III. Kapitalpension og ratepension i forsikringsselskab eller pengeinstitut.

Der kan oprettes kapitalpension eller ratepension i et pengeinstitut eller et forsikringsselskab. Mens en kapitalpension udbetales med en sum én gang for alle, udbetales ratepension over en nærmere fastsat årrække. Ved pensionsopsparerens død udbetales det opsparede beløb til pensionsopsparerens bo, men der kan – på samme måde som ved livsforsikring – indsættes en begunstiget. Som udgangspunkt gælder de almindelige regler om begunstigelse, arveafgift osv, men reglerne i pensionsbeskatningsloven bevirker, at ordningerne i praksis altid udformes således, at de opfylder betingelserne heri.

Et af de væsentlige incitamenter til at oprette kapitalpension er nemlig, at præmierne er fradragsberettigede.⁶ Fradraget kan endog ske ikke blot ved opgørelsen af den skattepligtige indkomst, men også ved opgørelsen af den personlige indkomst, hvilket bevirker, at fradraget kan få en »skatteværdi« på op til 68%.

En af forudsætningerne for at opnå skattefradragsret er, at forsikringen opfylder visse betingelser med hensyn til ejerforhold og begunstigelse. For kapitalforsikringer og rateforsikringer i pensionsøjemed er det en betingelse, at policen er oprettet med forsikringstageren som forsikret og ejer af forsikringen. Hermed er krydslivsforsikringen og tolivsforsikringen udelukket fra fuld fradragsret. Det er både med hensyn til kapitalpension i form af forsikring og kapitalpension i form af opsparing en betingelse, at der ikke er indsat andre begunstigede end enten forsikredes »nærmeste pårørende« i forsikringsaftalelovens forstand, jfr. FAL § 105, stk.5 eller forsikredes ægtefælle herunder fraskilt ægtefælle (eller livsarvinger, herunder stedbørn og

⁶ Mens dette før skattereformen var forbeholdt arbejdsgiverordninger kan kapitalpension med fradragsret nu

også tegnes af private, se pensionsbeskatningslovens §§ 8, 10, 11a og 12.

disses arvinger). Hermed udelukkes en samlever fra at være begunstiget i en fradragsberettiget kapitalpensionsordning. Den eneste måde man kan sikre samleveren i en fradragsberettiget kapitalpensionsordning er følgelig at undlade at indsætte en begunstiget og oprette testamente til fordel for samleveren. I så fald vil pensionsopsparingen indgå i boet og blive fordelt til arvingerne, herunder arvingerne i henhold til testamente.

Ved udbetaling af en kapitalpensionsordning skal der svares afgift efter reglerne i pensionsbeskatningsloven, dvs. typisk 40% af det opsparede beløb. Herudover skal der svares arveafgift efter de almindelige regler herom. Der vil således også her blive tale om en meget væsentlig afgift til staten.⁷ Udbetalingerne fra en rateforsikring eller rateopsparing er også belagt med 40% afgift, når udbetaling sker til andre end ægtefælle eller børn⁸.

Reglerne i pensionsbeskatningsloven har som konsekvens, at det kan være mere fordelagtigt at begunstige eventuelle børn i en kapitalpensionsordning, se herom nærmere nedenfor i kapitel 20.

IV. Reformovervejelser.

Et udvalg under Lønnings- og Pensionsdepartementet overvejer reglerne om bevarelse af enkepensionsret ved separation og skilsmisse samt eventuel indførelse af regler om pensionsordningers stilling på ægtefælleskifte. Ifølge kommissoriet skal udvalget endvidere »overveje, i hvilket omfang det vil være muligt og hensigtsmæssigt at lade eventuelle regler omfatte par, der lever i et fast samlivsforhold, uden at være gift.«

⁷ De såkaldte »selvpensioneringskonti« i pengeinstitutter, som har været udbredte og kunne udbetales uden afgift efter pensionsbeskatningsloven, vil ikke mere blive oprettet i nævneværdig udstrækning, da præmierne efter skattereformen ikke længere er fradragsberettiget ved opgørelsen af den skattepligtige indkomst. I de eksisterende

ordninger kan samleveren indsættes som begunstiget, uden at der skal svares afgift efter pensionsbeskatningsloven, men der skal betales arveafgift efter de almindelige regler.

⁸ Ægtefælle eller børn skal derimod betale indkomstskat, når ydelsen udbetales.

Kapitel 16 Erstatning for Tab af Forsørger

I. Erstatning efter erstatningsansvarsloven.

I erstatningsansvarsloven (EAL) fastslås, at den, der er ansvarlig for en andens død, har pligt til at betale erstatning for rimelige begravelsesudgifter og erstatning til den, som ved dødsfaldet har mistet en forsørger, jfr. § 12.

Erstatningen beregnes efter de principper, der er fastlagt i EAL § 13. Ved lovens revision i 1984 blev samlevere ligestillet med ægtefæller i relation til erstatning for tab af forsørger, og der opnås derfor erstatning såvel som følge af tab af retlig som faktisk forsørgelse. Det præciseres ikke i loven hvilke krav, der stilles til samlivsforholdet, for at den efterlevende kan opnå erstatning. Ifølge bemærkningerne til lovforslaget er det imidlertid afgørende, om der på tidspunktet for skaden bestod et samliv af en art, der gør det rimeligt at sidestille den efterladte med en ægtefælle. Udover et krav om fælles bopæl har det i denne vurdering især betydning, om parterne har haft økonomisk fællesskab. Omfanget af forsørgelsen er derimod ligegyldig.

Det har i teorien været diskuteret, hvorvidt der kan kræves forsørgertabserstatning efter EAL § 13 i et homoseksuelt forhold¹. Til støtte for at anvende EAL § 13 kan anføres, at der ikke i selve lovens tekst – i modsætning til lov om arbejdsskadeforsikring § 30, stk. 3 – er brugt udtrykket ægteskabslignende. Det bør derfor være den faktiske forsørgelsessituation, der har betydning for, om erstatning kan opnås. Lægges der derimod afgørende vægt på forarbejdernes tilkendegivelse om, at samlivsforholdet skal kunne *sidestilles* med et ægteskab, kan der ikke gives erstatning efter EAL § 13². I så fald kan en efterlevende i et homoseksuelt forhold eventuelt opnå erstatning efter EAL § 12, efter hvilken bestemmelse erstatningen dog må antages at blive væsentlig lavere end efter EAL § 13.

¹ Se Bo von Eyben: Erstatningsudmåling (1984) s. 192 og Anders Vinding Kruse og Jens Møller: Kommentar til erstatningsansvarsloven (1985) s. 203.

² Se om fortolkning af udtrykket »ægteskabslignende« vedrørende bortfald af bidragspligt ved etablering af et homoseksuelt forhold kapitel 2, II.

Erstatning for tab af forsørger

Erstatningen i medfør af EAL § 13 fastsættes efter en standardiseret beregningsregel, hvorefter erstatning for tab af forsørger til ægtefælle eller samlever udgør 30% af den erstatning, som afdøde må antages at ville have opnået ved fuldstændigt tab af erhvervsevnen, jfr. §§ 5-8. Erstatningen udgør dog mindst 225.000 kr.³, medmindre der foreligger særlige omstændigheder. Der er således tale om en gennemsnitsregel samtidig med, at der tages udgangspunkt i den enkeltes forhold. Det er uden betydning, om det er manden eller kvinden i et samlivsforhold, der er afgået ved døden. Ifølge EAL § 12 omfatter forsørgelse også værdien af afdødes arbejde i hjemmet. Var afdøde hjemmearbejdende uden samtidig at have erhvervsarbejde, udgør erstatningen efter EAL § 8 240.000 kr. Ved denne beregning ansættes den årlige værdi af husarbejde til 133.333 kr.⁴.

I erstatningen foretages fradrag for erstatning, der ydes efter lov om arbejdsskadeforsikring (jfr. nedenfor), men ikke fradrag for andre ydelser, der kommer til udbetaling som følge af dødsfaldet, f.eks. arv, forsikringsbeløb m.v.

II. Erstatning efter arbejdsskadeforsikringsloven.

Enhver arbejdsgiver, der har lønnet eller ulønnet medhjælp i sin tjeneste, har pligt til at forsikre sine ansatte mod følgerne af en arbejdsskade, jfr. § 1 og § 5 i arbejdsskadeforsikringsloven (ASFL).

1. Overgangsbetøb ved dødsfald.

Hvis en arbejdsskade straks eller senere medfører døden, kan der udbetales et *overgangsbetøb* til den efterladte partner. Dette betøb ydes til dækning af udgifter i forbindelse med dødsfaldet f.eks. begravelsesudgifter, samt følgeudgifter på grund af ændringer i den efterladtes tilværelse f.eks. udgifter til flytning. Overgangsbetøbet er fastsat til et bestemt betøb én gang for alle (17.000 kr. i 1977 med pristalsregulering efter lovens § 38 – hvilket udgør 78.500 kr. pr. 1. april 1988).

Ægtefæller: Der tilkommer den efterladte ægtefælle et overgangsbetøb, såfremt ægteskabet var indgået før arbejdsskadens indtræden, og sam-

³ Betøbet pristalsreguleres. For skader, der indtræder i perioden 1. april 1988 – 31. marts 1989 udgør betøbet 277.000 kr., jfr. § 2, nr. 6 i bekendtgørelse nr. 215 af 11. marts 1988 om regulering af erstatnings- og godtgørelses-

betøb i henhold til lov om erstatningsansvar.

⁴ Jfr. Bo von Eyben: Erstatningsudmåling (1985) s. 194. Betøbene pristalsreguleres.

Erstatning for tab af forsørger

livet bestod på tidspunktet for skadelidtes død, jfr. ASFL § 30, stk. 1. Er ægteskabet først blevet indgået efter arbejdsskadens indtræden, har den efterladte ægtefælle kun krav på et overgangsbeløb, såfremt ægteskabet på tidspunktet for skadelidtes død havde bestået i de sidste fem år, og ægtefællerne levede sammen på dette tidspunkt, jfr ASFL § 30, stk. 2.

En samlever, som før arbejdsskadens indtræden har levet sammen med skadelidte i et ægteskabslignende forhold, vil blive tildelt et overgangsbeløb, hvis samlivet på tidspunktet for dødens indtræden har bestået i de sidste fem år, jfr. ASFL § 30, stk. 3. Er samlivet først blevet etableret efter arbejdsskadens indtræden, kan der derimod ikke udbetales overgangsbeløb efter denne bestemmelse⁵.

Det fremgår af forarbejderne⁶ til loven, at der ved ægteskabslignende forhold menes et forhold, som kan føre til ægteskab efter dansk ægteskabslovgivning. Med denne fortolkning udelukkes homoseksuelle par fra at få erstatning efter ASFL § 30, stk. 3. Den efterlevende part i et homoseksuelt forhold kan imidlertid påberåbe sig ASFL § 30, stk. 4. Efter denne bestemmelse kan sikringsstyrelsen i særlige tilfælde tilkende et overgangsbeløb til personer, der ikke er omfattet af stk. 1-3, når der ikke efterlades personer, der er berettigede til beløb efter stk. 1-3. Dispensationsreglen vil også kunne anvendes, når en efterlevende samlever i et heteroseksuelt forhold ikke opfylder betingelserne efter stk. 3. I afgørelsen vil der bl.a. blive lagt vægt på, om parret har haft fælles bolig og fælles børn.

2. Erstatning for tab af forsørger.

Forsørgertabserstatning kan tildeles ægtefæller og samlevere, der opfylder betingelsen for at blive tilkendt et overgangsbeløb efter lovens § 30, stk. 1-3, jfr. ASFL § 31, stk. 1. Erstatning tillægges den, der har mistet en forsørger eller som ved dødsfaldet på anden måde har fået sine forsørgelsesmæssige forhold forringet. Erstatningen fastsættes efter et konkret skøn under hensyn til den efterladtes muligheder for at forsørge sig selv, når alder, helbredstilstand, uddannelse, beskæftigelse samt forsørgerforhold og økonomiske forhold tages i betragt-

⁵ I betænkning nr. 1087/1986 om ligebehandling af samliv med og uden samliv foreslår udvalget s. 135-36, at varighedskravet nedsættes til 2 år, samt at der gives mulighed for erstatning

ved samliv, der er blevet etableret efter skadens indtræden.

⁶ Se betænkning nr. 792/1977 vedrørende arbejdsskadeforsikring s. 56.

Erstatning for tab af forsørger

ning⁷. Erstatningen ydes i form af en tidsbestemt løbende ydelse, som årlig udgør 30 pct. af afdødes årsløn. Perioden kan højst fastsættes til 10 år, jfr. ASFL § 31, stk. 2.

En efterlevende samlever, som ikke opfylder betingelserne i ASFL § 30, stk. 3, kan i særlige tilfælde tillægges erstatning efter ASFL § 33. Erstatning efter denne bestemmelse kommer kun på tale, hvis de samlede ydelser efter § 31 og § 32 (erstatning til børn) udgør mindre end 70 pct. af afdødes årsløn. Inden for denne begrænsning kan sikringsstyrelsen tildele erstatning til personer, som afdøde helt eller delvis forsørgede, da arbejdsskaden indtraf. Erstatningen kan udbetales som et kapitalbeløb.

Af ASFL § 55 fremgår det, at der alene kan kræves erstatning efter erstatningsansvarsloven for beløb, der ikke dækkes af arbejdsskade-forsikringsloven.

⁷ Se nærmere om praksis Asger Friis og Ole Behn: Arbejdsskade-forsikringsloven (1984) s. 289-294.

Kapitel 17 Retten til Fællesboligen ved Død

Retsstillingen er noget forskellig alt efter hvilken boligform, der er tale om.

I. Lejeboliger.

Det følgende gælder såvel for lejeboliger i privat udlejningsbyggeri som for lejligheder i almennyttigt boligbyggeri, medmindre andet er særskilt anført.

1. Kun den ene samlever er lejer.

Ægtefæller: Hvis lejerægtefællen dør, har den anden ægtefælle efter lejelovens § 75 stk. 1 ret til at fortsætte lejeforholdet¹. Bestemmelsen gælder ikke, når parterne er skilt eller separeret, når lejeren dør og næppe heller, hvis parterne har ophævet samlivet på grund af uoverensstemmelse².

Dør den samlever, der ikke står på lejekontrakten, er der selvsagt ikke noget problem. Den efterlevende samlever fortsætter lejemålet som hidtil.

Dør den samlever, der står på lejekontrakten, er forholdet reguleret ved lejelovens § 75 stk. 2. Hvis parterne har haft fælles husstand i 2 år, vil den efterlevende være berettiget til at fortsætte lejeforholdet³. Det er efter bestemmelsens ordlyd en betingelse, at den afdøde lejer ikke efterlader sig en ægtefælle, men dette må fortolkes indskrænken-

¹ Ifølge lejelovens § 76 finder § 75 stk. 1 tilsvarende anvendelse, hvis lejeren af en beboelseslejlighed på grund af alder eller sygdom flytter på plejehjem, i beskyttet bolig el. lign.

² Jfr. H. Kallehauge og Arne Blom: »Kommentar til lejelovene I« (1980) s. 257, men cfr. Strange Beck: »Retten til lejligheden ved samlivsophævelse, separation, skilsmisse og død« Århus universitet (1985) s. 21.

³ Bestemmelsen i LL § 75, stk. 2 finder efter § 76 tilsvarende anvendelse, hvis lejeren på grund af alder eller sygdom flytter på plejehjem, i beskyttet bolig el. lign. Det vil i så fald være en forudsætning, at lejeren selv samtykker i opgivelsen af lejemålet for sit vedkommende.

Retten til fællesboligen ved død

de, således at det afgørende er, om ægtefællen kan gøre – og ønsker at gøre – § 75, stk. 1 gældende, jfr. ovenfor. Bestemmelsen kan ikke fraviges ved aftale, jfr. LL § 79.

Der er ikke i loven taget stilling til, hvorvidt husstandsfællesskabet skal bestå ved dødsfaldet, eller til, om perioden på 2 år skal være sammenhængende og knyttet til den pågældende lejlighed.

Eftersom bestemmelsen tilsigter at give et efterlevende husstandsmedlem mulighed for at *bevare* den hidtidige bolig, må det antagelig kræves, at husstandsfællesskabet bestod ved dødsfaldet.⁴ Stilles dette krav ikke, indføres en mærkværdig form for arveret til udlejningslejligheder.

Der må endvidere normalt stilles krav om, at husstandsfællesskabet skal have bestået i en samlet periode på 2 år, dog således at en kortere afbrydelse på op til et par måneder i et længerevarende samlivsforhold ikke får betydning for rettighederne i h.t. LL § 75 stk. 2.⁵

Der kan næppe stilles krav om, at parterne har haft fælles husstand i den pågældende lejlighed i 2 år, jfr. argumentationen i kapitel 10 pkt. I.1.2.2. Se tillige pkt. I.1.2.3. m.h.t. virkningen af, at lejemålet fortsættes.

Reglen i LL § 75 stk. 2 gælder ikke blot ugifte samlevende af forskelligt køn, men også andre husstandsmedlemmer f.eks. homofile samlevende, søskende, der deler en lejlighed, forældre og børn, der deler en lejlighed osv.⁶ Børn har endvidere en vis udvidet mulighed for at »arve« en almennyttig bolig i tilfælde af boligtagerens død, se boligstyrelsens bekendtgørelse nr. 220 af 24.5.1985 om almennyttig boligvirksomhed § 20. Boligtagerens børn over 18 år har således normalt ret til at få overdraget den almennyttige bolig, og selskabet

⁴ Jfr. i samme retning Boligstyrelsens utrykte skrivelser af 8.12.1986 (j.nr. B4-3151/773-1) og af 21.1.1983 (l.kt. 3-57-83), samt Jørgen Graversen (red.): Familieret s. 684 note 92, men cfr. Strange Beck: »Retten til lejligheden ved samlivsophævelse, separation, skilsmisse og død« s. 23.

⁵ Se om spørgsmålet Jørgen Graversen (red.): Familieret s. 683, hvor det anføres, at der næppe kan stilles krav om, at der har foreligget en sammenhængende samlivsperiode på 2 år. Se tillige H. Kallehauge og Arne Blom, som i »Kommentar til lejelovene I« (1980) s. 260 anfører, at husstandsmed-

lemmet »i alt (skal) have haft fælles husstand af mindst 2 års varighed«. Se endelig Boligstyrelsens utrykte skrivelser fra 1986 nævnt i note 4, hvor det anføres, at »der skal være tale om fælles husstand i de forud for dødsfaldet forudgående 2 år«. I lovforslag af 29.10.1986 er foreslået, at husstandsmedlemmet »op til dødsfaldet i en samlet periode på mindst 2 år« skal have haft fælles husstand med lejerer, for at lejeforholdet kan fortsættes.

⁶ Se som eksempler UfR 1964.199Ø, UfR 1965.715V og utrykt dom af 30.11.1981 (sag nr DL 80/1981) fra Københavns byret.

Retten til fællesboligen ved død

kan tillade, at en person, der er forsørget af afdøde, herunder dennes børn under 18 år, fortsætter lejeforholdet. Endelig kan en lignende »arveret« til en lejlighed følge af særlige bestemmelser i den indgåede lejekontrakt.

2. Begge samleverer er lejere.

Når begge samleverer er lejere, kan lejemålet i almindelighed fortsættes af den efterlevende samlever, uanset samlivets varighed. Det er dog en betingelse, at lejeforholdet har været reelt, hvorved bl.a. må lægges vægt på, om medlejeren har haft selvstændig bolig andetsteds.⁷ I modsat fald vil udlejerens ret til lejligheden blive gået for nær.

II. Andelsboliger.

Den efterlevende samlevers retsstilling vil i første række afhænge af vedtægterne. Efter normalvedtægtens § 20, stk. 3 har den efterlevende samlever fortrinsret til lejligheden, forudsat parterne har haft fælles husstand i 2 år.

Retten til andelen vil falde i arv efter de almindelige arveretlige og skifteretlige regler, se herom kapitel 13. Ud over denne kvantitative ejendomsret til andelen, består retten til andelsboligen imidlertid også af en kvalitativ brugsret til boligen. Da brugsretten og andelsretten ikke kan adskilles, jfr. andelsboliglovens § 2, stk. 3, må det afgøres, om retten til andelsboligen ved andelshaverens død skal fastsættes ud fra de arveretlige og skifteretlige regler, eller om lejelovens regler om brugsrettens overgang ved død skal danne udgangspunkt for retsstillingen. Endelig skal det afgøres, hvilken betydning vedtægterne for andelsboligforeningen skal tillægges. Der er her taget udgangspunkt i den normalvedtægt, der er udarbejdet af boligstyrelsen, se bekendtgørelse nr. 24 af 21.1.1981, men andre vedtægter kan give andre rettigheder, da der ikke består nogen pligt til at benytte normalvedtægten.

Retsstillingen afhænger især af vedtægterne, som regulerer forholdet mellem foreningen og det enkelte medlem. Dette udgangspunkt suppleres imidlertid af spørgsmål, om vedtægterne kan udfyldes eller tilsidesættes dels af lejelovens regler, som kan tænkes anvendt på den kvalitative del af andelsforholdet – brugsretten – dels af de arve- og skifteretlige regler, som kan tænkes anvendt på den kvantitative del af andelsforholdet – retten til andelen.

⁷ Se hertil boligstyrelsens utrykte skrivelse fra 1986, nævnt i note 4.

Retten til fællesboligen ved død

1. Kun den ene samlever er andelshaver.

Ægtefæller: Efter normalvedtægtens § 20, stk. 1, har en ægtefælle ret til at fortsætte medlemsskab og beboelse af lejligheden, når andelshaveren dør. Er der ikke i vedtægterne (eller på andet aftalemæssigt grundlag) taget stilling til spørgsmålet, kan lejelovens § 75, stk. 1 antagelig anvendes analogt; og vil føre til samme resultat. Ved fælleseje kan længstlevende ægtefælle sidde i uskiftet bo med andelen. Vælger ægtefællen at skifte straks, har den pågældende fortrinsret til lejligheden i forhold til andre arvinger – også testamentsarvinger, se skiftelovens § 62 c og e, sammenholdt med arvelovens § 66. Ved særeje forudsætter fortrinsretten i forhold til de legale arvinger formentlig, at andelsboligens værdi ikke overstiger arven af særejet; der er ikke fortrinsret i forhold til testamentsarvinger; og der er selvsagt ikke adgang til at sidde i uskiftet bo.

Den efterlevende samlevers rettigheder er reguleret i *normalvedtægtens* § 20, stk. 3, som er sålydende:

»Hvis der ikke efterlades ægtefælle, eller denne ikke ønsker at benytte sin ret, skal der gives fortrinsret, først til personer, som beboede lejligheden ved dødsfaldet, og som i mindst 2 år havde haft fælles husstand med andelshaveren, og dernæst til personer, som af den afdøde andelshaver ved testamente eller skriftlig meddelelse til bestyrelsen, var anmeldt som berettigede til andel og bolig ved hans død. Herefter gives fortrinsret til personer, der var beslægtede med den afdøde andelshaver i lige op- eller nedstigende linie. § 14, stk. 1 og § 17 finder tilsvarende anvendelse.«

§ 14 er sålydende:

»Overdragelse af andelen.

§ 14.

Ønsker en andelshaver at fraflytte sin lejlighed, er han berettiget til at overdrage sin andel i overensstemmelse med stk. 2. Bestyrelsen skal godkende den nye andelshaver. Nægtes godkendelse, skal skriftlig begrundelse gives.

Stk. 2. Andelen overføres efter følgende rækkefølge, idet opmærksomheden henledes på bestemmelserne i § 20 og § 21:

- a) til den, der indstilles af andelshaveren, når overdragelsen sker til en person, med hvem han er beslægtet i lige op- eller nedstigende linie, ved bytning, eller til en person, der i mindst 2 år har haft fælles husstand med andelshaveren.
- b) andre andelshavere, der er indtegnet på en venteliste hos bestyrelsen, har dernæst fortrinsret efter tidspunktet for indtegningen. Sker overdragelsen i h.t. denne bestemmelse, overtager den fraflyttende andelshaver indstillingsretten til den således ledigblevne lejlighed.

Retten til fællesboligen ved død

- c) ikke-medlemmer af andelsboligforeningen, der er indtegnet på en venteliste hos bestyrelsen, har dernæst fortrinsret efter tidspunktet for indtegningen.
 - d) dernæst kommer andre i betragtning, der indstilles af overdrageren.
- ...«

Fortrinsretten er ikke udformet som en fortsættelse af medlemsskab og beboelse af lejligheden, og der vil derfor være tale om et nyt andelsforhold, hvor bestyrelsen skal godkende den nye andelshaver, jfr. normalvedtægtens § 14. Dette harmonerer ikke helt med de øvrige regler om samleverens retsstilling i forhold til udlejer, andelsboligforening osv.

Hvis der ikke i vedtægterne (eller på andet aftalemæssigt grundlag) er taget stilling til spørgsmålet, kan reglen i *lejelovens* § 75, stk. 2 formentlig anvendes analogt. Der vil i så fald være tale om en fortsættelse af medlemsskab og beboelse af lejligheden.

Det er tvivlsomt, om det forhold, at *lejelovens* § 75, stk. 2 er præceptiv, kan udstrækkes til at gælde private andelsboligforeninger, således at modstående vedtægtsbestemmelse må tilsidesættes. Analogislutning er anerkendt i en byretsdom fra 1970, men afvist i en byretsdom fra 1976.⁸ For analogislutning taler *lejelovens* ubetingede beskyttelse af hjemmet og hensynet til den efterlevende samlever, som normalt ikke har del i stemmeretten vedr. vedtægterne. Heller ikke andelshaverens medbestemmelsesret er nødvendigvis af tilstrækkelig real vægt til at lade vedtægterne være enerådende. Imod analogislutning taler, at kompetencen til at ændre vedtægterne alene tilkommer generalforsamlingen, og at medlemmerne jo herigennem har medbestemmelsesret vedr. vedtægterne. Det synes at være i bedst harmoni med de øvrige regler, der i vid udstrækning beskytter en samlever i relation til den hidtidige fælles bolig, at udstrække anvendelsesområdet for *lejelovens* § 75, stk. 2 mest muligt. Spørgsmålet er dog omtvistet, og en analogislutning trods klar modstående bestemmelse i vedtægterne vil næppe blive anerkendt som værende gældende ret.

Det følger af normalvedtægtens § 20, stk. 3, at afdøde andelshaver ved testamente eller skriftlig meddelelse til bestyrelsen kan *anmelde* en person som berettiget til andel og bolig ved hans død. Da bestem-

⁸ Se Grundejernes Domssamling 1970.32 (nævnt hos Kallehauge i UfR 1971 B s. 88) og utrykt Køb.byretsdom af 7.9.1976 (14. afd. L 934/1974) nævnt hos H. Kallehauge og Arne Blom:

»Kommentarer til lejelovene II« (1980) s. 264. Sidstnævnte dom omhandlede LL § 76, og var bl.a. støttet på manglende fælles husstand, hvilket i sig selv ville udgøre tilstrækkelig begrundelse.

Retten til fællesboligen ved død

melsen viger for husstandsmedlemmers ret, er der ingen konflikt med de lejeretlige regler. Derimod kan der være tale om, at reglen i skiftelovens § 47 om udtagelsesret tilsidesættes, men dette må anerkendes, eftersom arvingens ret efter almindelige regler ikke er større end arveladers. Da arveladers kan begrænses af vedtægterne, må arvingen også lade vedtægterne gå forud for de skifteretlige regler.

Overtagelse af afdødes andelsret sker *mod vederlag* til dødsboet.

2. Begge samleverer er andelshavere.

Når begge samleverer er andelshavere, har den efterlevende normalt ret til at fortsætte andelsforholdet alene, uanset hvor længe parterne har haft fælles husstand. Også i dette tilfælde sker overtagelse mod vederlag, som normalt vil være halvdelen af andelens værdi.

Kapitel 18 Sammenfatning og Vurdering vedrørende Retsstillingen ved Samleverens Død

Forskellen i retsstillingen mellem ugifte samlevende og ægtefæller viser sig ikke mindst ved den ene parts død. Således indebærer arveloven, skifteloven og arveafgiftsloven en række fordele for den længstlevende ægtefælle, og det er ikke muligt gennem oprettelse af testamenter, kontrakter m.v. at stille den ugifte samlever i en tilsvarende gunstig position. Særlig tydeligt kommer denne forskel frem, når parterne har børn – fællesbørn eller særbørn. Et ugift par bør derfor nøje afveje de fordele en vielsesattest giver den efterlevende overfor de grunde, der hidtil har afholdt parterne fra at indgå ægteskab. En sådan vurdering er særlig aktuel for ældre og for alvorligt syge, – men også unge og raske mennesker, der har en vis formue eller f.eks. bor i ejerbolig, må gøre sig klart, at den efterlevende ofte vil befinde sig i en yderst trængt situation – økonomisk og/eller retligt – hvis den ene part uventet skulle dø.

Det er endvidere værd at mærke sig, at hovedparten af samlevende ikke tænker på dødssituationen. Undersøgelser har således vist, at kun ca. 1/4 af parrene har indsat den anden i testamente eller som begunstiget i en livsforsikring¹. Derved rejser det spørgsmål sig, hvorvidt der bør indføres en regel, der sikrer den efterlevende andel i førsteafdødes formue².

I ægteskabsudvalget³ var der enighed om, at der ikke bør indføres

¹ Se Statistiske Efterretninger, Befolkning og valg, 1984:18. Se nærmere Indledning afsnit II.

² Se hertil Taksø-Jensen i Arveretten s. 25 og 29, hvor det anføres, at livsar-

vingernes tvangsarveret i konkurrence med en efterlevende i et fast samlivsforhold kunne fortjene en særlig overvejelse.

³ Se betænkning nr. 8 s. 128–129.

Retsstillingen ved samleverens død

legal arveret for samlevende eller en til skiftelovens § 62 b, stk. 2 (50.000 kr.'s-reglen) svarende regel. Som begrundelse henviste udvalget til samlivsforholdenes forskellighed samt til, at en egentlig arveret vil give samlivsforholdene karakter af et ægteskab af anden klasse. Derimod gik halvdelen af udvalgets medlemmer ind for, at det i Indledningen afsnit V. 2. omtalte forslag til en billighedsregel, der giver mulighed for at få andel i den anden parts formue ved samlivets ophør, også burde kunne finde anvendelse i dødssituationen. Det nævnes dog, at der ved udmålingen af en godtgørelse må tages hensyn til, i hvilket omfang udredelsen af beløbet går ud over livsarvinger eller en eventuel ægtefælle. Den anden halvdel af udvalget gik imod indførelse af en billighedsregel og henviste til, at ugifte par har mulighed for at sikre hinanden ved at oprette testamente. I udvalget var der endvidere enighed om, at der ikke bør tillægges en samlever ret til udlæg efter vurdering i afdødes ejendele. Hvis en af parterne ønsker at tillægge den anden bestemte aktiver efter sin død, må dette efter udvalgets opfattelse ske ved testamente.

Siden ægteskabsudvalgets betænkning udkom i 1980, er der imidlertid i andre regelsæt sket en bedring i den efterlevende samlevers retsstilling.

For det første blev reglerne om erstatning for tab af forsørger revideret i 1984, hvorved der blev indført ligestilling mellem ægtefæller og samlever. For det andet skete der i 1986 en betydelig lempelse af arveafgiftsreglerne. Denne ændring indebærer, at de samlever, der i tide sørger for at oprette testamente ved indsættelse af partneren, efter 2 års samliv kan stille den efterlevende i en ligeså gunstig økonomisk situation som afdødes børn. Derved bliver der en markant forskel i retsstillingen mellem på den ene side de relativt få samlevende par, der har begunstiget partneren i testamente eller livsforsikring og på den anden side de mange samlevende par, der ikke på denne måde har sikret den efterlevende.

Denne forskel vil blive udjævnet, hvis der indføres en regel, der giver samleveren ret til at få andel i den afdøde partners formue⁴. En sådan regel kan bl.a. begrundes med, at den efterlevende bør gives mulighed for at bevare det fælles hjem intakt, samt at parret ofte i fællesskab har skabt den efterladte formue. Hvis den efterlevende samlever gives ret til et beløb i afdødes bo, får det til konsekvens, at

⁴ I Sverige er den efterlevende samlever sikret en andel af parrets fælles bolig og bohave, jfr. § 12 i lov om sam-

bors gemensamma hem (1987:232), der trådte i kraft den 1. januar 1988. Se nærmere Indledningen afsnit VII.

Retsstillingen ved samlevers død

der samtidig bliver gjort indhug i slægtsarvingernes og i en eventuel ægtefælles arv og dermed disse personers forsørgelsesgrundlag. Efterlader afdøde alene udarvinger (d.v.s. arvinger i 2. og 3. arveklasse, jfr. arvelovens § 2 og § 3), vil der næppe være de store betænkeligheder ved at give samleveren en vis andel i de efterladte ejendele. Derimod vejer hensynet til afdødes børn tungere. Imidlertid er forsørgelsesbehovet hos den efterlevende samlever ofte betydeligt større end hos voksne børn, der ernærer sig ved egen erhvervsindtægt⁵. Hvad angår mindreårige børn, der bor hos den efterlevende af forældrene, vil børnenes behov typisk blive varetaget bedst gennem en styrkelse af den efterlevendes økonomiske forhold, fremfor at barnet får en kontant sum indsat til forvaltning i et pengeinstitut. En nyvurdering af den efterlevende samlevers retsstilling i arveretlig henseende trænger sig på med stigende styrke.

⁵ Med denne begrundelse er der i relationen ægtefælle/livsarvinger blevet argumenteret for, at ægtefællens arveretlige stilling bør forbedres, og livsar-

vingernes arv tilsvarende reduceres. Se Taksøe-Jensen: Arveretten kapitel 2 s. 13ff, og Linda Nielsen i TfR 1987 s. 928.

Fjerde del: Aftaler

Kapitel 19 Aftaler

I. Indledende bemærkninger.

Ugifte samlevende kan i princippet indgå aftaler med hinanden som alle andre privatpersoner. Tidligere har det været diskuteret, om indgåelse af aftaler mellem ugifte samlevende med det formål at etablere ægteskabslignende forhold i en slags konkurrence med ægteskaberne stred mod lov og ærbarhed. Dette kan imidlertid ikke antages at være tilfældet, hvilket synspunkt finder støtte i højesteretsdommen trykt i UfR 1959.427H.

Andre forhold kan imidlertid medføre aftalernes ugyldighed. Om de aftaleproblemer, som specielt vedrører den enkelte type aftale henvises til afsnittene nedenfor.

Her skal blot generelt fastslås, at aftaler mellem ugifte samlevende naturligvis er underlagt aftalelovens almindelige regler om ugyldighed, herunder aftalelovens § 36.

Herudover skal opmærksomheden henledes på UfR 1972.751H, hvorefter en låneaftale imellem et ugift par blev tilsidesat ud fra bristede forudsætninger, uagtet lånet var præciseret i et gældsbevis. I sin kommentar til dommen i UfR 1972B s. 251 skrev Trolle

»Selvom man har et så klart grundlag som et gældsbevis, der er underskrevet før eller omkring samlivets begyndelse, er det ikke sikkert, at det er nok, hvis man derefter uden at nævne gældsbeviset har levet og forbrugt sammen, og debitor nu ingenting ejer.«

Der er ikke senere afsagt så klare domme, som anvender bristede forudsætninger som ugyldighedsgrund ved gensidigt bebyrdende aftaler. Afvises kan det dog ikke, at tilsvarende betragtninger vil blive lagt til grund i dag¹.

Det er ikke muligt at udfærdige en aftale, som vil kunne dække ethvert samlivsforhold. I det følgende gives derfor eksempler på hypotetisk forekommende forhold, som ønskes reguleret ved aftale. Eksemplerne, som er blevet til ud fra inspiration gennem bøger, domme,

¹ Se Vibeke Vindeløv: De økonomiske forhold mellem ugifte samlevende – dogmatik og retspolitik s. 171f.

Aftaler

kurser m.v. vil blive kommenteret, således at det forhåbentlig vil være nemmere for de enkelte at udforme en aftale, som passer til netop deres forhold. Eksemplerne prætenderer ikke at tage højde for alle de forhold, som er omtalt i teksten.

II. Aftaler om formueforhold og underholdsbidrag i h.t. ægtefællereglerne.

En generel henvisning til retsvirkningslovens regler om såvel underhold som formueforhold i øvrigt er til tider set i praksis, således f.eks. UfR 1979.808Ø. Imidlertid må denne fremgangsmåde anses for uhensigtsmæssig allerede fordi de ugifte samlevende ikke ved deres aftale vil kunne binde en offentlig myndighed til effektivering af aftalen.

Om tinglysning af aftaler om personlige forhold se iøvrigt afsnit X.

III. Aftale om forsørgelse og udgiftsfordeling under samlivet.

En aftale om underhold under samlivet uden henvisning til ægtefælleregler vil principielt være gyldig, men det vil være vanskeligt at sanktionere bestemmelsen overfor den anden part. Aftalens mulige berettigelse hviler fortrinsvis på den opmærksomhed, som parret herved vier dette praktiske forhold og den deraf følgende moralske forpligtelse til at opfylde aftalen.

Har parret indtægt af væsentlig forskellig størrelse, kan der være behov for at indgå aftale om en forholdsmæssig udgiftsfordeling under samlivet. En sådan vedtagelse vil, uagtet den er vanskelig at håndhæve overfor den anden part, under samlivet gøre det klart, at den højst tjenende – og betalende – ved samlivsophævelse er afskåret fra at gøre refusionskrav gældende over for den anden². Næppe heller kreditorer vil kunne rette krav om tilbagebetaling af en af debitor for meget betalt ydelse under samlivet.

Dersom en af parterne f.eks. i forbindelse med barnefødsel ifølge aftalen påtager sig det fulde økonomiske ansvar, vil også en sådan bestemmelse til trods for gyldighed inter partes være vanskelig at sanktionere. Det må herudover antages, at aftalen ikke vil have

² Vedr. refusionskrav i øvrigt henvises til kapitel 1.

betydning i relation til den offentligretlige forsørgelsespligt. Den vil således næppe afskære den, der ophører med at have lønnet arbejde for at opnå kontanthjælp efter bistandsloven, hvis betingelserne herfor i øvrigt er til stede, se i øvrigt kapitel 3.

Aftaler af ovennævnte art kan se således ud:

Eksempel:

»Så længe samlivet (fællesskabet m.h.t. husholdning og bolig) består, forpligter vi os gensidigt til gennem pengeydelse, virksomhed i hjemmet eller på anden måde at bidrage – hver efter sin evne – til at skaffe os det underhold, som efter vore livsvilkår må anses for passende. Vi er således berettiget til samme levestandard i vort fælles hjem.«

Eksempel:

»Hver af os bidrager efter vor økonomiske evne forholdsmæssigt til opretholdelse af husholdning og bolig. Da A p.t. har en indtægt på kr. 8.500 pr. måned og B på 6.800 pr. måned, indbetaler A månedligt 5/9 af de budgetterede samlede udgifter, og B betaler 4/9.

Såfremt en af os under samlivet ophører med at have lønnet arbejde, f.eks. fordi vi får børn, forpligter den anden sig til at påtage sig hele det økonomiske ansvar i h.t. pkt. 1.«

Det kan være hensigtsmæssigt at vedtage oprettelse af bankkonto til sikkerhed for uforudsete udgifter. Aftaler om indbetaling til en sådan konto vil muligvis kunne sanktioneres, og *er* indbetalingen sket, vil en aftale om ejerforholdet kunne håndhæves såvel mellem parterne indbyrdes som i forhold til omverdenen.

Eksempel:

»Samtidig med aftalen om vores udgiftsfordeling under samlivet har vi oprettet en bankkonto i F-bankens distriktsafdeling på kr. 10.000 til imødegåelse af uforudsete udgifter, som ikke dækkes af de budgetterede beløb.

Hvis der ved en måneds udgang er ubrugte beløb af vores udbetaling, indsættes disse på kontoen. Kontoen tilhører os hver med halvdelen. Ejerforholdet til bankkontoen påvirkes ikke af, at en af os ifølge vores indbyrdes aftale ophører med at have lønnet arbejde.«

IV. Arbejdsaftaler.

Har et par indrettet sig således, at den ene part arbejder i den anden parts erhvervsvirksomhed, kan der være behov for at oprette særaftale om arbejdsbetingelserne.

Aftaler

Eksempel:

»Særaftale, såfremt A arbejder i B's virksomhed:

Det er aftalt, at A for sit arbejde i virksomheden på almindelige funktionærvilkår oppebærer en løn på kr. 8 over mindstelønnen for ufaglærte arbejdere. Lønnen udbetales bagud og indsættes 3 dage før den sidste i en måned på en af A anvist bankkonto.

Såfremt vort samliv ophører, har A – bortset fra funktionærforholdet – ingen rettigheder i forhold til virksomheden.«

Særaftalen vil som udgangspunkt være gyldig i det indbyrdes forhold samt i forhold til skattevæsenet og lign. under forudsætning af, at der er tale om et reelt arbejdsforhold, og lønnen er udbetalt. Også fastsættelsen af, at A ved samlivsophævelse ingen rettigheder vil have i forhold til virksomheden, vil som udgangspunkt være gyldig.

Går den part, der ejer virksomheden, konkurs, og gør den anden part krav på løn, feriepenge o. lign. gældende over for boet, har samleveren som udgangspunkt krav herpå for tiden før konkursen, jfr. konkurslovens § 95. Skifteretten har dog mulighed for nægtelse af privilegium. Herom henvises til kapitel 6, afsnit III.

V. Fuldmagtsaftaler.

Ugifte samlevende kan lige så vel som ægtefæller give hinanden fuldmagt til at optræde i retsforhold.

Eksempel:

»Vi bemyndiger herved hinanden til under samlivet i forhold til tredje- mand på begges ansvar at indgå aftaler, som sædvanligt indgås som led i den daglige husførelse samt til opfyldelse af børnenes fornødenheder og vore begges sædvanlige behov.«

Aftalen svarer til RVL § 11. Der henvises til udredningerne herom ovenfor kapitel 1, afsnit II.

VI. Aftale om lejebolig.

Eksempel:

»Lejemålet for den af os beboede lejlighed er indgået med M alene. Såfremt M indenfor 1 år efter denne kontrakts oprettelse ønsker samlivet ophævet, forpligter jeg, K, mig til at fraflytte lejligheden – dog med et varsel på mindst 1 måned.

Når samlivet imellem os har bestået i 1 år, er M forpligtet til at søge lejeforholdet ændret, således at jeg, K, med udlejers godkendelse indtræder i lejekontrakten som medlejer på lige fod med M.

Såfremt vi fraflytter den af os nu beboede lejlighed for at overtage et andet beboelseslejemål eller købe andelslejlighed, er vi enige om, at kontrakt herom kun må indgås med os begge som ligeberettigede.«

Bestemmelsen må anses for gyldig i det *indbyrdes* forhold. Bestemmelsen giver den part, der ikke står på kontrakten, en bedre retsstilling end lejelovens § 77a, som dels først har betydning efter 2 års fælles husstand, dels kun giver ret til lejerskifte, hvis der foreligger særlige grunde. Parterne kan ikke (og har heller ikke i dette eksempel forsøgt at) binde udlejer videre, end reglen i § 77a hjemler. Indgåelse af nyt lejemål eller køb af andelslejlighed af den ene part alene vil være i strid med aftalen, men tredjeperson – udlejer eller andelsboligforening – vil vinde ret, hvis han/hun er i god tro.

VII. Aftaler om underholdsytelser efter samlivsophævelse.

Aftaler om underholdsytelser efter samlivsophævelse, der indgås *efter* samlivsophævelse eller i forbindelse hermed, vil sandsynligvis kun sjældent frembyde problemer af retlig karakter, da parterne som oftest vil kunne overskue den situation, de netop befinder sig i. Aftaler, indgået i forbindelse med et samlivs etablering eller under samlivet, og som vedrører underholdsytelser, der skal ydes efter en samlivsophævelse i en uvis fremtid, rummer derimod langt større risiko for retlige problemer.

Disse aftaler vil som udgangspunkt være gyldige, og vil kunne være velbegrundede i parternes økonomiske og personlige forhold. Som eksempel herpå kan nævnes, at parret er enedes om, at den ene part skal afbryde sin uddannelse midlertidigt for at forsørge den anden part, mens denne gør sin uddannelse færdig og i forbindelse hermed aftaler, at den part, der kan fortsætte sin uddannelse, skal bidrage til den andens studieudgifter, hvis samlivet ophæves, før de begge er blevet færdiguddannet³.

Som anført af Inger Margrete Pedersen, s. 113, bør retsvæsnen ikke generelt afvise at medvirke til gennemførelsen af sådanne aftaler.

En forudsætning for, at aftalen kan lægges til grund, må imidlertid være, at den er klart formuleret, har en konkret karakter, og at parterne ikke ved deres senere adfærd har gjort aftalen uaktuel.

³ Se Inger Margrete Pedersen, *Papirløse Samlivsforhold* (1976) s. 112.

Aftaler

Eksempel:

»Såfremt vor økonomiske indtjeningssevne ved samlivets ophør er væsentligt forskellig (hvorved forstås, at den enes bruttoindtjening er mere end dobbelt så stor som den andens), forpligter den af os med den største indkomst sig til i en periode, der svarer til halvdelen af vort samliv, dog højst 7 år, at betale den anden 1/10 af sin bruttoindkomst i månedlige bidrag. Bruttoindkomst beregnes efter den sidst indgivne selvangivelse før skattefradrag.«

VIII. Delingsaftaler – kompensationsbeløb.

En aftale om deling af parternes formuer i tilfælde af samlivsophævelse adskiller sig fra samejeaftaler beskrevet nedenfor under afsnit 7 derved, at den *ikke* påvirker ejerforholdet *under* samlivet.

Hvorvidt sådanne delingsaftaler (som f.eks. deling i to lige store anparter) vil blive betragtet som gaveretshandler eller gensidigt bebyrdende aftaler, vil afhænge af de konkrete tilfælde. I den forbindelse henvises til kapitel 8 om retspraksis m.h.t. tildeling af kompensationsbeløb. Endvidere henvises til kapitel 9 vedrørende beskatning af kompensationsbeløb samt kommentarerne hertil, hvortil anføres, at den skattemæssige behandling af kompensationsbeløb, som hviler på *aftale*, tilsyneladende er mere rummelig end højesteretspraksis m.h.t. *tildeling* af kompensationsbeløb.

Det bør erindres, at hvis der i forbindelse med skiftet sker tilskødning af fast ejendom vil dette blive betragtet som ejerskifte, dersom erhververen ikke forinden var medejer af ejendommen.

Det bør endvidere påagtes, at aftalen, dersom den indeholder gave-momenter, og skal kunne gøres gældende ved den ene parts død, for at opnå retsgyldighed ofte skal udformes i overensstemmelse med reglerne om testamenter, se nærmere kapitel 12 og 13.

Skifte på grundlag af en delingsaftale vil kunne finde sted ved skifteretten i medfør af skiftelovens § 82.

Eksempel:

»Hvis ejendommen ved vort samlivs ophør bliver solgt, skal den ved salget fremkomne friværdi deles lige imellem os. Hvis M ønsker ved samlivets ophør at forblive boende i ejendommen, skal denne vurderes af en uvildig sagkyndig til prisen i fri handel. Halvdelen af den vurderede friværdi skal udbetales K på nærmere angivne vilkår.«

IX. Samejeaftaler.

Ugifte samlevende kan indgå aftale om at bestemte aktiver – typisk familiens ejerbolig – skal være i sameje og tillige bestemme anpartsforholdet. Er anpartsforholdet ikke præciseret i aftalen, er der en formodning for lige anparter.

En samejeaftale, som kan vedrøre såvel løsøre som fast ejendom, påvirker ejerforholdet allerede under samlivet. Konsekvensen heraf er, at ingen af parterne vil kunne råde retligt over aktivet uden den anden parts samtykke, ligesom hæftelsen i forhold til kreditorerne som hovedregel vil være solidarisk.

Skifte på grundlag af en samejeaftale om en flerhed af aktiver vil kunne finde sted ved skifteretten i medfør af skiftelovens § 82. Opløsning af et sameje om et enkelt aktiv som f.eks. en fast ejendom hører derimod under de almindelige domstoles kompetence, jfr. ovenfor kapitel 8, VI.

Opløsning af sameje ved de almindelige domstole vil typisk være en langvarig proces. For at opnå en hurtigere behandling af sagen, vil det derfor kunne være en fordel, at lade en samejeaftale om fast ejendom tillige vedrøre blot få andre aktiver, hvorved kompetencen flyttes fra de almindelige domstole til skifteretten.

I forbindelse med anskaffelse af fast ejendom i sameje bør parterne oprette en samejeaftale. En sådan aftale bør regulere:

1. Anpartsforholdet
2. Faktisk og retlig råden
3. Hæftelse
4. Drifts- og vedligeholdelsespligt
5. Skatteforhold
6. Opløsning ved samlivsophævelse,
7. Opløsning ved død
8. Sikkerhed ved ejerpant

Ad 1. Anpartsforholdet.

Når intet andet fremgår af skødet, ejer 2 skødehavere den faste ejendom i lige sameje, d.v.s. med halvdelen til hver.

Anpartsforholdet vil f.eks. kunne gøres afhængigt af, hvem der betaler den kontante udbetaling. Det kan endvidere tænkes, at parternes økonomiske forhold er således, at lige anparter ved ejendommens anskaffelse synes urimeligt, men at anpartsforholdet over en årrække, f.eks. p.g.a. den ene parts overgang fra studie til erhverv med deraf følgende indtjening, ønskes ændret til lige anparter.

Aftaler

Bestemmelse herom vil kunne se ud som følger:

»Ved ejendommens erhvervelse pr. 1.1.1988 tilhører 1/10 undertegnede A, 9/10 undertegnede B. Pr. 1.1.1989 ændres ejerforholdet til 2/10 tilhørende A, og 8/10 tilhørende B. Pr. 1.1.1990 ændres ejerforholdet til 3/10 tilhørende A, og 7/10 tilhørende B, og«

Den enkleste løsning vil naturligvis være på normal vis at overdrage en anpart af ejendommen til den anden part når tiden iflg. kontrakten er moden og foretage den behørig stempling af købesummen, her de 10%. Det må erindres, at overdragelse til medejer normalt ikke udløser betaling af ejerskifteafdrag. En anden mulighed kan eventuelt være at stemple oprindelig for 140% af købesummen, hvilket iflg. statsamtet skulle være i overensstemmelse med stempelovgivningen. Ordningen skulle imidlertid have den fordel, at parterne opnår større grad af sikkerhed for at overdragelsen rent faktisk finder sted.

Parterne vil endvidere kunne opfatte to umiddelbart usammenlignelige ydelser såsom erhvervsarbejde og hus- og omsorgsarbejde for ligeværdige og på dette grundlag ønske anparterne lige. Bestemmelse herom vil kunne formuleres således:

Eksempel:

»Da vor indsats vedrørende ejendommen muligvis bliver forskelligartet – således at den ene eventuelt yder en større økonomisk indsats, mens den anden ved personligt arbejde i husholdningen og ved ejendommens vedligeholdelse ækvalerer dette – er vi på forhånd enige om, at vi til enhver tid hver for sig er ejere af halvdelen af ejendommen.«

Det er vigtigt at være opmærksom på, at medejerskab medfører medhæften for fælles kreditorer på solidarisk grundlag. Er den ene part uden erhvervsindtægt, må denne ved beslutningen om medejerskab vurdere, hvorvidt den erhvervsaktive part vil have mulighed for at betale alle ydelser på ejendommen i fremtiden. I modsat fald risikerer den ikke-erhvervsaktive part en medhæften uden at have grundlag for at betale.

Vedrørende gavebetragtninger henvises til afsnittet ovenfor vedrørende delingsaftaler.

Ad 2. Faktisk og retlig råden.

Det er vanskeligt at forestille sig et ugift samlivsforhold i en fælles bolig, som ikke vil give lige brugsadgang til aktivet uanset anpartsforholdet i øvrigt. Afvises kan det dog ikke, at en ulige brugsadgang vil være naturlig i enkelte tilfælde.

Det vil næppe ofte være aktuelt, at en samlever ønsker at disponere retligt f.eks. ved udlejning af en del af ejendommen uden den andens samtykke. Samlivsforholdet vil derefter næppe bestå. Ej heller behæftelse af ejendommen med pantegæld, servitutter el. lign. må imidlertid ske uden den anden parts samtykke, et forhold, som dog ofte regulerer sig selv, da pantebrev og lign. normalt fordrer medunderskrift fra medejer.

Her vil alene standardsituationen blive beskrevet:

»Ejendommen er af os erhvervet i fællesskab med henblik på vor fælles beboelse af ejendommen. Vi skal som følge deraf begge have ret til at bebo ejendommen og at udnytte dens faciliteter, men vi kun i fællesskab skal have ret til at lade andre personer tage ophold på ejendommen.

Ingen af os kan forpligte fællesskabet angående ejendommen, uden at vi begge er enige herom, således at kun begge samejere i forening kan tegne fællesskabet i forhold til tredje person.«

Ad 3. Hæftelsen.

Ved dispositioner over samejeaktivet vil hæftelsen i forhold til fælleskreditorerne som altovervejende hovedregel være solidarisk uanset den indbyrdes fordeling af anpartsforholdet. Der kan derfor være behov for at præcisere, at den indbyrdes fordeling skal følge anpartsforholdet, samt at proratarisk hæftelse så vidt muligt skal opnås udadtil. Endvidere bør hæftelsen m.h.t. ejendommens drift, d.v.s. prioritetsgæld, ejendomsskat m.v., præciseres.

Eksempel:

»For fællesskabets forpligtelser hæfter vi såvel i forhold til kreditorer som i det indbyrdes forhold prorata, medmindre vi særligt måtte have påtaget os at hæfte solidarisk, eller solidarisk hæftelse følger af lovgivningens regler.«

Bestemmelsen kan naturligvis lige såvel angive f.eks. at samtlige af de omhandlede udgifter betales af den erhvervsaktive part, uden at dette påvirker parternes anpartsforhold.

Der kan herudover være behov for at sikre, at der rent faktisk forefindes midler til betaling af fællesudgifterne. Til dette formål kan det være hensigtsmæssigt at aftale oprettelse af fælles bankkonto med forpligtelse til indbetaling af et fast månedligt beløb. Se hertil udredning ovenfor, pkt. III. Vedrører samejet en fast ejendom, bør vedtagelse herom suppleres med oprettelse af et ejerpantebrev, jfr. nedenfor ad 8.

Aftaler

Der kan være behov for at præcisere særkreditorernes fyldestgørelsesadgang i samejeaktivet. I den kommenterede konkurslov 1987, s. 274ff, anfører Mogens Munch, at praksis ved ugifte samlevende for så vidt angår løsøre ikke anvender de sædvanlige regler om sameje, men som ved ægtefæller giver hver parts kreditorer adgang til udlæg i *hele* genstanden. Da inddragelse af mere end debitors ideelle anpart som fyldestgørelsesobjekt vil være i direkte modstrid med særhæftelsesprincippet, skal dette så vidt muligt søges undgået. Endvidere kan der være behov for at fastslå ikke-skyldnerens krav om udløsning af den konkursramte debitor⁴.

Eksempel:

»Ingen af samejernes kreditorer kan søge fyldestgørelse i aktiverne som sådan, men kun i den pågældende skyldners ideelle anpart, og i tilfælde af tvangsrealisation af en enkelt samejers ideelle andel skal den anden samejers forkøbsret respekteres. Forkøbsretten til den faste ejendom kan dog ikke gøres gældende ved overtagelse af en ideel anpart som ufyldstgjort panthaver men alene ved dennes videresalg af den ideelle anpart.«

Har en af parterne behov for at behæfte sin anpart af ejendommen med privat gæld, og opnås samtykke fra medejeren hertil, kan bestemmelse om tvangsauktionsklausul eventuelt overvejes:

Eksempel:

»Al privat pantegæld, hvormed én af os behæfter vor anpart, skal forsynes med tvangsauktionklausul i overensstemmelse med pkt. 10 i Justitsministeriets pantebrevsformular A – der skal kunne påberåbes af den anden part.«

Ad 4. Vedligeholdelsespligt.

Enhver af parterne må være såvel berettiget som forpligtet til at iværksætte nødvendige vedligeholdelsesarbejder med den virkning, at parterne bliver forpligtede i overensstemmelse med samejekontraktens bestemmelse om hæftelse.

Andre dispositioner vedrørende ejendommen såsom vedligeholdelse som også har karakter af forbedringer og lign. kan kun foretages efter fælles beslutning.

Bestemmelsen kan formuleres således:

⁴ Ved UfR 1982.1129 H fastslog Højesteret, at der tilkommer deltagerne adgang til at kræve samejet opløst

gennem offentlig auktion, dersom en af deltagerne bo kommer under konkurs.

»Ingen af os må uden den andens samtykke iværksætte istandsættelser, som ikke er strengt nødvendige, forbedringer eller nyanskaffelser på ejendommen.«

Ved sameje mellem ugifte samlevende anses regler om vedligeholdelsespligt i øvrigt og derved følgende risiko for misligholdelse uden praktisk relevans p.g.a. samlivsforholdets risiko for opløsning herved.

Ad 5. Skatteforhold.

Eksempel:

»I skattemæssig henseende deles overskud og underskud forholdsmæssigt/ lige, så længe vi ejer ejendommen i fællesskab.«

Det bemærkes, at uudnyttet fradrag ikke kan overføres mellem ugifte samlevende, jfr. skatteafsnittet kapitel 4.

Ad 6. Opløsning ved samlivsophævelse.

For at undgå tvivl bør det i overenskomsten konstateres, at enhver af parterne har ret til at kræve samejet opløst eventuelt når som helst (eller f.eks. efter en bestemt dato, f.eks. 2 år efter ejendommens anskaffelse).

I forbindelse med en opsigelse er det nødvendigt at tage stilling til, hvem der i givet fald skal kunne udtage ejendommen, eller om dette spørgsmål skal afgøres ved lodtrækning.

En meget anvendt formulering ser således ud:

»Den part, der ønsker at udtræde, skal skriftligt tilkendegive dette over for den anden part, der dernæst inden 14 dage skal tilkendegive, om han/hun ønsker at overtage den udtrædendes anpart.«

Man skal imidlertid være opmærksom på, at denne formulering som udgangspunkt fratager en opsigende part retten til at udtage ejendommen. Dette kan have uheldige konsekvenser, idet enhver af parterne derfor kan ønske at trække tiden for samlivsophævelsen ud for at få den anden til at opsiges samejet først.

En anden mulighed er at træffe bestemmelse om, at ejendommen overtages af den part, som har størst behov herfor uanset hvem, som måtte have opsagt samejet. En sådan bestemmelse kan ledsages af en bestemmelse om

»at afgørelsen af hvem af parterne, som skal udtage ejendommen, afgøres af skifteretten efter principperne i skiftelovens § 70a.«

Aftaler

Det er imidlertid ikke muligt med sikkerhed at fastslå i hvilket omfang skifteretten i givet fald vil føle sig bundet af en sådan vedtagelse. Til imødegåelse af denne usikkerhed kan parterne i stedet vedtage, at samtlige tvister vedrørende samejets drift eller opløsning skal afgøres ved voldgiftskendelse. Det vil imidlertid ofte være således, at behandling af en sag mellem ugifte samlevende ved voldgift vil påføre parterne uforholdsmæssigt store udgifter.

Når det i h.t. kontrakten er fastslået, hvorvidt en af parterne skal overtage ejendommen i sin helhed, eller denne skal bortsælges, skal vilkårene herfor fastslås.

Eksempel:

»Såfremt den ene af parterne ønsker at sælge sin andel af ejendommen, og den anden part ønsker at gøre sin forkøbsret til den sælgendes andel gældende, og kan parterne ikke enes om vilkårene for salget, skal hele ejendommen vurderes til oplysning om dens værdi i handel og vandel af en ejendomsmægler, der udpeges af Dansk Ejendomsmæglerforening, og som angiver størrelsen af udbetaling og sælgerpantebreve samt disses vilkår. Den udtrædende part skal herefter have halvdelen af vurderingssummen, der berigtiges ved, at den tilbageblevne overtager den udtrædendes halve prioritetsgæld, betaler den halve udbetaling og udsteder halvdelen af de af ejendomsmægleren fastsatte sælgerpantebreve til den udtrædende. Eventuelle ejerskifteafdrag betales af parterne i fællesskab. Vurderingen betales alene af den udtrædende part, mens den anden part alene betaler for berigtigelse af overdragelsen.«

Til imødegåelse af en parts vægring ved medvirken til salg, hvadenten dette er til en medejer eller til tredje person, hvorved unødige udgifter påføres, kan bestemmelse om repræsentation ved fuldmægtig vedtages.

Eksempel:

»Samejerne har forpligtet sig til at have befuldmægtiget i tilfælde af længere fravær, d.v.s. fravær af mere end 1 måneds varighed.«

Herudover henledes opmærksomheden på Retsplejelovens § 609, som giver mulighed for at fordrer fogdens medvirken til gennemførelse af salget. Bestemmelsen vedrører dog kun fogdens *kompetence*, hvorfor overdragelsesbetingelserne må være klart udformet og herefter opfyldt, før fogdebistand kan indhentes.

Endelig må det anses for hensigtsmæssigt med en regulering af påløbende udgifter efter opsigelse af sameje er fremsat, idet salg uanset velvillig medvirken fra begge parter kan trække længere ud end ventet.

Eksempel:

»Hvis samlivet imellem os skulle blive ophævet, skal der fra denne dato føres regnskab over, hvad hver af parterne indskyder af likvider, idet sådanne indskud efter samlivets ophævelse forlods skal refunderes den part, der har foretaget dem.

Hvis en af os forbliver boende alene på ejendommen efter én eller begge har krævet samejet opløst, skal den part, der forbliver boende, til samejet betale en husleje på årligt 10% af ejendommens nominelle bruttoværdi, som denne fastlægges ved vurderingen eller salget. Lejen beregnes for den periode, parten alene bebor ejendommen.«

Ad 7. Opløsning ved død.

Det er hensigtsmæssigt i samejekontrakten at indføje, i hvilket omfang bestemmelserne om samejets opløsning skal finde anvendelse i tilfælde af den ene parts død.

Eksempel:

»Samtlige bestemmelser i nærværende samejekontrakt skal ligeledes være gældende for parternes successorer således, at senere indehavere af en ideel anpart forpligter sig til at respektere samejekontrakten, der tinglyses servitutstiftende på ejendommen.«

Ønsker parterne at vedtage bestemmelse om køberet til nærmere fastsat (gunstig) pris, bør reglerne om testamenter i visse tilfælde iagttages. Herom henvises til kap. 13.

Ad 8. Sikkerhed ved ejerpant.

Det må anses af stor betydning, at parterne til sikkerhed for de dem påhvilende udgifter, hvad enten disse påløber under samlivet eller først ved samlivsophævelse, opretter et ejerpantebrev.

Eksempel:

»Til sikkerhed for vore respektive forpligtelser over for hinanden tinglyses et ejerpantebrev på pålydende kr. skriver kr. i hver af de ideelle anparter.

Ejerpantebrevet håndpantesættes gensidigt parterne imellem eller deponeres i den bank, hvori vor fælles konto er oprettet.«

X. Tinglysning.

Samejekontrakten skal naturligvis tinglyses servitutstiftende på den faste ejendom.

Ved UfR 1979.813Ø fastsloges, at alene bestemmelser i samejekontrakten som vedrørte rettigheder eller forpligtelser over den faste

Aftaler

ejendom, kunne tinglyses i h.t. tinglysningslovens § 10, stk. 1. Landsretten tiltrådte herved, at der var sket afvisning vedrørende nogle bestemmelser i kontrakten, der alene indeholdt personlige forpligtelser for samejeparterne.

Derimod fandtes overenskomstens bestemmelser om ejernes adgang til salg og behæftelse af deres anpart, opløsning af samejet og forholdsregler i tilfælde af en af ejernes død, mens samejet bestod, at kunne tinglyses.

Ved utrykt kendelse af 1. juli 1986 (ØL 2. afd., nr. 72/1986) gav Østre Landsret imidlertid en kærende medhold i, at en kontrakts bestemmelser også vedrørende samejernes indbyrdes hæftelse for fællesskabets forpligtelser, fordeling af fællesudgifter, udfærdigelse af årsregnskab, vedligeholdelse og sikkerhedsstillelse for samejernes respektive forpligtelser over for hinanden, burde antages til tinglysning.

Kærende havde i kæreskriftet til støtte for sin påstand bl.a. anført, at tinglysning var af betydning, idet en fuldstændig kopi – i tilfælde af samejekontraktens bortkomst – ville kunne rekvireres fra tinglysningskontoret på samme vis, som tilfældet er ved testamente oprettet for notar, hvilket ville kunne være procesbesparende, samt at det var fast praksis at »skøder, slutsedler, interessentskabskontrakter og ejerforeningsvedtægter lyses i deres helhed, således også for så vidt angår bestemmelser, der ikke fastslår, stifter, ophæver eller forandrer rettigheder over bestemte faste ejendomme som angivet i tinglysningslovens § 10, stk. 1.« Heri gaves den kærende medhold.

Det må dog nok fortsat antages, at bestemmelser, som alene vedrører parternes personlige forhold, såsom regulering af underholdsforpligtelser og lign. ikke kan forventes antaget til tinglysning. Det bemærkes i øvrigt, at tinglysning alene fungerer som sikringsakt i forhold til tredjeperson, og ikke vedrører det materielle forhold inter partes. Se hertil UfR 1979.808Ø, hvorefter en bestemmelse om formuefællesskab blev begæret tinglyst som rådighedsindskrænkning på mandens ejendom. Erklæringen antoges ikke i tinglysningsmæssig henseende at kunne sidestilles med en vielsesattest.

XI. Aftaler om testamenter, livsforsikring og kapitalpension.

Der henvises til kapitel 13 og kapitel 21, III m.h.t. oprettelse af testamenter.

For så vidt angår aftaler om livsforsikring og kapitalpension, henvises til kapitel 15 og kapitel 21, IV.

XII. Aftaler om børn.

Der kan oprettes aftaler om fælles forældremyndighed. Herom henvises til kapitel 20, IV, 2.

Endvidere kan forholdene vedrørende samværsret og børnebidrag reguleres ved aftale. Herom henvises til kapitel 20, IV, 5, og kapitel 20, VII.

For så vidt angår børnetestamenter henvises til kapitel 21, II, 4.

XIII. Sammenfatning.

Ugifte samlevende kan, såfremt de er enige, i vidt omfang ved hjælp af aftaler regulere deres personlige forhold, hvilket imidlertid ikke giver parret garanti for, at aftalen kan effektueres.

Vedrører aftalen parrets børn, vil forudsætningen for aftalens gyldighed ofte være godkendelse fra en offentlig myndighed. Vedrører aftalen parrets personlige forhold under samlivet, vil det typisk være vanskeligt at sanktionere aftalen, hvorfor dens håndhævelse vil hvile på parrets opfattelse af at være moralsk forpligtet.

Parrets økonomiske forhold ved samlivsophævelse og død lader sig under iagttagelse af reglerne om tvangsarv lettest regulere.

Vanskelighederne ved at oprette en aftale, som med sikkerhed kan lægges til grund, bør imidlertid ikke afholde parterne fra at oprette aftale da en bevidst stillingtagen til de omhandlede spørgsmål på et tidspunkt, hvor parterne kan komme overens, vil kunne afbøde eventuelle senere konflikter.

Femte del Børn

Kapitel 20: Retsforholdet mellem barn og forældre under forældrenes samliv og efter samlivets ophør.

I. Fastlæggelse af faderskab.

1. *Børnelovens hovedprincipper.*

Fastlæggelse af hvem, der kan anses som *juridisk far* til et barn, sker efter reglerne i kapitel 1 i børneloven (BL). Et barn, der fødes af en *ugift* mor, har ved fødslen ikke en far i juridisk forstand. Loven opstiller således et krav om, at faderskabet skal fastslås – enten ved at faderen anerkender faderskabet ved et møde i statsamtet, jfr. BL § 11, eller ved at faderskabet afgøres af en domstol, jfr. BL § 6. Disse regler gælder også for den mandlige part i et langvarigt samlivsforhold.

Ægtefæller: Lovens regelsæt er enkelt, hvis barnet fødes af en mor, der er gift. I så fald betragtes ægtemanden automatisk som barnets far, jfr. BL § 2. Ifølge denne regel anses et barn, der kan være avlet under moderens ægteskab, som barn af ægtemanden (pater-estreglen). Reglen suppleres af BL § 3, hvorefter et barn, der må være avlet inden ægteskabets indgåelse, men som fødes, efter at moderen har indgået ægteskab, anses som barn af ægtemanden. Disse lovbestemmelser bygger på den antagelse, at ægtemanden normalt er *biologisk* far til barnet. Ligeledes vil ægtemanden typisk på det sociale plan optræde som barnets far, d.v.s. fungerer som *social* far. Børn af forældre, der på avlingstiden levede i eller senere har indgået ægteskab med hinanden, omtales i børneloven som ægtebørn.

2. *Regler, der særligt har betydning for moderen.*

Når et barn fødes uden for ægteskabets rammer, er det reelt moderen, der har den suveræne afgørelse af, om barnet overhovedet skal have

Retsforholdet mellem barn og forældre

en far i juridisk forstand, og hvem der i givet fald vil blive inddraget i faderskabssagen. Lever moderen i et samlivsforhold viser denne forskellige position for forældrene sig sjældent, idet moderen i almindelighed ønsker, at hendes samlever skal være juridisk far til hendes barn. Spørgsmålet aktualiseres derimod, hvis et samlivsforhold er blevet opløst inden barnets fødsel.

Ifølge BL § 10, stk. 1, har moderen inden 1 måned fra barnets fødsel *pligt til at give oplysning* om, hvem der er eller kan være far, til det sociale udvalg, amtskommunens socialcenter (i København magistraten og på Frederiksberg det sociale udvalg) eller til statsamtet. Denne oplysningspligt til offentlige myndigheder er begrundet i, at det anses for en opgave for det offentlige at sørge for, at det juridiske faderskab til et barn født af en ugift mor bliver klarlagt. Derved varetager det offentlige dels barnets interesse i at få viden om, hvem der er dets far med bl.a. arveret efter faderen til følge, dels det offentliges egen interesse i, at faderen pålægges en pligt til at bidrage til barnets forsørgelse. Moderens oplysningspligt suppleres af en pligt for den læge eller jordemoder, der har bistået ved fødslen til inden 14 dage at gøre *anmeldelse* herom efter moderens valg, enten til det sociale udvalg eller amtskommunens socialcenter (i København magistraten og på Frederiksberg det sociale udvalg), jfr. BL § 8, stk. 2¹.

En del mødre vil nære ønske om, at få faderskabet fastslået *inden* barnets fødsel. Ifølge BL § 8, stk. 1, kan dette ske ved, at den gravide kvinde over for de sociale myndigheder eller statsamtet fremsætter begæring om rejsning af faderskabssag mod den mand, hun opgiver er far til barnet. Er denne mand villig til at anerkende faderskabet, kan anerkendelsen finde sted ved et møde i statsamtet, inden barnet bliver født².

Det er et hovedsigte med børnelovens regler, at faderskabet til et barn skal fastlægges. Dette princip bliver imidlertid gennembrudt ved en bestemmelse i BL § 10, stk. 2, hvorefter moderen kan ansøge statsamtet om *fritagelse* for at give oplysning om, hvem der er eller kan være far til barnet. Behandlingen af disse sager er nærmere

¹ Om behandlingen af faderskabssager se nærmere bekendtgørelse nr. 103 af 6. marts 1987. I de tilfælde, hvor barnet ikke er levende født, gælder bestemmelserne om moderens oplysningspligt og lægens eller jordemoderens anmeldelsespligt kun, hvis der rejses krav mod faderen om bidrag til

udgifterne ved fødslen m.v. i henhold til BL § 19 jfr. bekendtgørelsens § 3.

² Derimod kan statsamtets godkendelse af forældrenes aftale om fælles forældremyndighed først opnås, når barnet er født, se nærmere afsnit IV 2.1.

beskrevet i Justitsministeriets cirkulære nr. 194 af 28. oktober 1963. Heri fastslås det, at en ansøgning om fritagelse almindeligvis vil blive imødekommet, såfremt særligt vægtige grunde taler herfor, og det må antages, at barnet vil komme til at vokse op under betryggende forhold. Denne sidste passus er i administrativ praksis blevet fortolket lempeligt. Der gives således i de fleste tilfælde fritagelse, hvis moderen er fyldt 25 år og sidder i en stilling, der sikrer hende og barnet betryggende forhold under barnets opvækst. Myndighedernes praksis kan bl.a. ses som udtryk for, at moderen skønnes at være den nærmeste til at afgøre, om den biologiske far er mere til skade end til gavn for hende og barnet. Formentlig tages der også et vist hensyn til, om moderen ønsker at undgå en belastende faderskabssag. Heroverfor står det offentliges interesse i, at der udpeges en far med forsørgelsespligt over for barnet, hvorved det offentlige fritages for at udbetale moderen særligt børnetilskud i medfør af børnetilskudslovens § 4, stk. 3, nr. 1. Praksis er blevet kritiseret for at være for liberal ud fra det synspunkt, at en mor normalt ikke bør kunne fratage et barn retten til at have en juridisk far³. Om faderens mulighed for at anlægge sag se afsnit 4.

Hvis en mor *nægter* at opfylde sin oplysningspligt om, hvem der kan være far, jfr. BL § 10, stk. 1, uden at hun har fået fritagelse herfor, straffes hun med en bøde, jfr. BL § 20. Bøden fastsættes normalt som en engangsbøde på 500 kr.⁴. Moderens nægtelse får ingen indflydelse på retten til at få udbetalt særligt børnetilskud efter børnetilskudslovens § 4, stk. 3, nr. 1. Nægter moderen at opfylde sin oplysningspligt, efter at sagen er blevet indbragt for retten, kan moderen idømmes daglige tvangsbøder, jfr. retsplejelovens § 456, 1, stk. 1, jfr. § 178.

Har moderen givet *urigtige oplysninger* under sagens behandling ved de administrative myndigheder, kan hun straffes i medfør af straffelovens § 162. Behandles sagen ved domstolene, vil urigtige oplysninger blive straffet efter straffelovens § 158.

³ Se bl.a. Børnekommissionens betænkning nr. 918 (1981) s. 146–47.

⁴ Ægteskabsudvalget har foreslået, at BL § 20 bliver afskaffet, da man ikke finder det rimeligt at kriminalisere moderens nægtelse. Desuden anses en bøde på nogle hundrede kroner næppe at være egnet til at motivere en mor til at give nogle oplysninger, hun absolut

ikke ønsker at fremkomme med. Udvalget anfører samtidig, at de sociale myndigheder bør informere moderen om, at det har stor betydning for barnet at vide hvem, der er dets far, selv om det ikke har nogen regelmæssig kontakt med denne. Se betænkning nr. 8 s. 72.

Retsforholdet mellem barn og forældre

3. Regler, der særligt har betydning for faderen.

3.1. Anerkendelse ved statsamtet.

I omkring 90% af de tilfælde, hvor et barn er født af en ugift mor, bliver faderskabet fastlagt ved *anerkendelse*. Dette sker ved, at den mand, moderen har oplyst som far, anerkender faderskabet ved et møde i statsamtet, jfr. BL § 11, stk. 1. På dette møde gøres manden nøje bekendt med hovedretsvirkningerne af anerkendelsen, d.v.s. at han får pligt til at bidrage til barnets forsørgelse, at barnet får arveret efter ham samt ret til at bære hans navn. Endvidere oplyses han om, at han ikke ved anerkendelsen får del i forældremyndigheden over barnet, men at han har mulighed for at aftale fælles forældremyndighed med moderen. Han gøres tillige bekendt med, at han kan kræve sagen afgjort ved domstolene. Er den opgivne far under 18 år, skal værgerne give sit samtykke til anerkendelsen. Anerkendelsen skal være ubetinget, og der kan således ikke forbeholdes ret til senere at kræve blodtypebestemmelse foretaget. Ønsker moderen, at der fastsættes bidrag til barnet, bliver der i tilslutning til mødet indhentet oplysninger om faderens økonomiske forhold. Statsamtet foretager meddelelse om faderskabets anerkendelse til de sociale myndigheder og ministerialbogen (personregisteret).

Anerkendelse af faderskabet kan *ikke tilbagekaldes*. Den mand, der ønsker at anfægte sin status som juridisk far til et barn, må begære sagen genoptaget i medfør af reglerne i retsplejelovens § 456 r. (Se nedenfor i afsnit 6).

Hvis moderen var gift⁵ på avlings- eller fødselstidspunktet, vil anerkendelse af faderskabet af en anden mand end ægtemanden normalt ikke kunne finde sted, eftersom ægtemanden anses som far til barnet i medfør af BL § 2 eller BL § 3. Har ægtefællerne boet sammen i avlingstiden, anses en samstemmende forklaring om, at de ikke har haft samleje i avlingstiden, ikke at være tilstrækkeligt bevis imod den samlejeformodning, der indeholdes i BL § 2, stk. 1.

USR 1978.258 Ø omhandler et tilfælde, hvor et barn var blevet avlet og født, medens moderen var gift. På dommens tidspunkt var barnet 5 år, og boede hos moderen og dennes samlever, som barnet betragtede som sin far. Såvel moderen, ægtemanden som samleveren ønskede, at samleveren blev anset som far, medens barnets ad hoc-værge påstod,

⁵ Er et barn avlet inden ægtefællerne indgik ægteskab, eller efter at ægtefællerne er blevet separeret eller har ophævet samlivet på grund af uoverensstemmelse, kan anerkendelse af faderskabet

modtages. Anerkendelse forudsætter, at der afgives en erklæring om, at ægtefællerne ikke har haft samleje med hinanden i avlingstiden. Se § 7 i bekendtgørelse nr. 103 af 6. marts 1987.

Retsforholdet mellem barn og forældre

at barnet skulle anses for ægtebarn. Ægtefællerne udtalte samstemmen-
de, at de ikke havde haft samleje med hinanden i avlingstiden. På dette
tidspunkt var hustruen flyttet ind hos samleveren på dennes værelse i
det kollektiv, hvor også begge ægtefæller boede. Under sagen modsatte
moderen sig, at der blev foretaget blodtypebestemmelse af barnet.
Retten lagde til grund, at ægtefællerne ikke havde ophævet samlivet i
avlingstiden. Herefter fandt to af landsrettens dommere, at ægteman-
den var far til barnet. Den tredje dommer stemte for at anse samleveren
for far og lagde bl.a. vægt på, at barnet blev opfostret hos moderen
og den mand, med hvem hun havde haft samleje i avlingstiden.

Hvis den opgivne far *ikke* ønsker at *anerkende* faderskabet, sendes
sagen til afgørelse ved retten. Er det overfor statsamtet oplyst, at
moderen i avlingstiden har haft samleje med *flere mænd*, skal sagen
altid afgøres ved domstolene. Således undlader statsamtet at indkalde
den opgivne far til møde i amtet, hvis amtets personale på indkaldel-
sestidspunktet har kendskab til, at der kan være flere fadermuligheder,
eller hvis det i øvrigt af de foreliggende oplysninger i sagen fremgår,
at sagen ikke vil kunne afsluttes ved anerkendelse af faderskabet.

3.2. Faderskabssagens behandling ved domstolene.

Faderskabet til et barn, der fødes af en mor, der lever i et samlivsfor-
hold eller som for nylig har opløst et samlivsforhold, vil sjældent
blive afgjort under en retssag ved domstolene. I det følgende gengives
derfor alene hovedprincipperne for dom til faderskab i medfør af BL
§ 6⁶.

Retten afgør, hvilke mænd der skal inddrages i sagen⁷. Denne
afgørelse træffes på grundlag af en erklæring fra embedslægen om
avlingstidens længde samt moderens forklaring om, hvem hun har
haft samleje med i denne periode. Er der kun *én sagsøgt mand*, vil
han blive anset som far, medmindre der foreligger omstændigheder,
som gør det lidet sandsynligt, at han er barnets far, jfr. BL § 6, stk.
1. Lægger retten til grund, at moderen har haft samleje med *to eller
flere mænd* – kendte eller ukendte – kan en sagsøgt mand kun dømmes
som far til barnet, hvis der er væsentlig større sandsynlighed for, at

⁶ Se nærmere Noe Munck i Graver-
sen (red.) Familieret s. 45–58 og Tak-
søe-Jensen: Person-, familie- og arveret
s. 223–225.

⁷ De processuelle regler om fader-
skabssagens behandling ved domstole-
ne findes i et særskilt kapitel i retspleje-

loven (kapitel § 42 a med §§ 456 a–456
r). For at sikre en korrekt afgørelse er
en række af de beføjelser, der i almin-
delige borgerlige sager påhviler parter-
ne, overladt til retten. Således drager
retten omsorg for sagens oplysning, se
nærmere retsplejelovens § 456 h.

Retsforholdet mellem barn og forældre

barnet er avlet af ham end af en anden, jfr. BL § 6, stk. 2. Til brug for den retslige vurdering har undersøgelser af de impliceredes blodtyper særlig betydning. Således kan blodtypekonstellationen mellem moder-barn og den undersøgte mand vise, at faderskab kan udelukkes. Ligeledes kan retten støtte sin afgørelse på en blodtypestatistisk vurdering, der foretages på grundlag af den påviste blodtypekonstellation mellem parterne i sagen⁸.

4. Adgang til at rejse sag om faderskabet.

Ægtefæller: Sag om faderskab til de i BL §§ 2–3 omhandlede børn kan rejses af ægtemanden, moderen, barnet eller en for barnet beskikket værge, jfr. BL § 5, stk. 1. Sagen skal anlægges senest 3 år efter barnets fødsel, jfr. BL § 5, stk. 2. Undtagelse fra tidsfristen gælder dog en sag, der anlægges af barnet, efter at det er fyldt 18 år.

Hvad angår sagsanlæg om faderskabet til et barn, der er født af en mor, der ikke er gift, kan sag rejses af moderen, barnet eller dets værge eller af de i BL § 18, stk. 2, nævnte personer og institutioner, jfr. BL § 12. I disse sager gælder ingen tidsfrist. Denne forskel fra 3årsfristen i BL § 5, stk. 2, skyldes, at det i en sag om faderskab til et af de i BL § 2–3 omhandlede børn er tale om at berøve et barn sin status som ægtebarn.

Den mand, der mener, at han er far til et barn, har derimod ikke kompetence til at rejse sag. Ved at henvende sig til de myndigheder, der behandler faderskabssagen, kan han dog skabe så megen tvivl om faderskabet, at han vil blive inddraget i sagen. Denne indirekte søgsmålskompetence er dog udelukket, hvis moderen har fået bevilget fritagelse for oplysningspligten, eller hvis moderen er gift. I sidstnævnte tilfælde anses ægtemanden for at være far, hvorfor der ikke bliver anlagt faderskabssag. Justitsministeren har i et svar til folketingets retsudvalg udtalt, at der i ministeriet påtænkes en ændring af loven på dette område⁹.

⁸ Den retslige vurdering af blodtypeundersøgelser i faderskabssager er udførligt behandlet i en nordisk vejledning gengivet hos Niels Chr. Bitsch: Lov om børns retsstilling (1981) (3. omarbejdede udgave ved Hanne Ekstrand) s. 197–202.

⁹ Ægteskabsudvalget har i betænk-

ning nr. 8 s. 71 behandlet spørgsmålet, om faderen bør have adgang til at anlægge en faderskabssag, men udvalget har ikke taget endelig stilling. Udvalget peger på, at en sådan regel vil afføde en række problemer, f.eks. af processuel art, som må overvejes i en bredere sammenhæng.

5. Senere indgåelse af ægteskab.

En hel del ugifte par med fællesbørn indgår ægteskab efter nogle års samliv¹⁰. Ægteskabet får den konsekvens, at fællesbarnet (børnene) bliver anset som ægtebarn, såfremt det er fastslået, at ægteemanden er far til barnet, jfr. BL § 4. Den væsentligste retlige betydning heraf er, at faderen ved ægteskabets indgåelse automatisk får del i forældremyndigheden. Da det imidlertid siden 1. januar 1986 har været muligt for ugifte samlevende at aftale fælles forældremyndighed, udviskes denne retlige forskel i de mange tilfælde, hvor et samlevende par har aftalt fælles forældremyndighed.

6. Genoptagelse af faderskabssager.

Betingelserne for, at en faderskabssag kan genoptages, er de samme, hvad enten sagen er afsluttet ved anerkendelse i statsamtet eller er fastslået ved et retsforlig eller en upåankelig dom, jfr. retsplejelovens § 456 r. Begæring om genoptagelse skal såvel af faderen som moderen fremsættes for retten senest 3 år efter barnets fødsel. Genoptagelse kan finde sted, hvis andrageren godtgør at være kommet til kundskab om omstændigheder, der må antages at ville give sagen et andet udfald, eller der i øvrigt foreligger særlig anledning til at antage, at sagen efter en genoptagelse vil få et andet udfald. Genoptagelse kan f.eks. tænkes bevilget, hvis den mand, moderen nu lever sammen med, ønsker at anerkende at være far til barnet.

Bliver en sag om genoptagelse anlagt senere end 3 år efter barnets fødsel, kan landsretten tillade genoptagelse, når der foreligger ganske særlige grunde, jfr. retsplejelovens § 456, stk. 4. Der fremsættes jævnligt begæring om genoptagelse – også efter 3-årsfristens udløb.

7. Retsstillingen ved insemination og brug af surrogatmor.

Ca. 10–15% af samboende par – såvel gifte som ugifte – antages ikke at være i stand til at få et barn sammen. Da der er stadig færre børn at adoptere, er der et påtrængende behov for ad andre veje at afhjælpe denne ufrivillige barnløshed.

7.1. Insemination.

Beror den ufrivillige barnløshed på forhold hos manden, kan kvinden ofte blive gravid ved *insemination*, dvs. at der foretages kunstig indfø-

¹⁰ Således fremgår det af Statistiske Efterretninger, Befolkning og valg, 1987:1 udgivet af Danmarks Statistik,

at 38% af samlevende par med fællesbørn regner med at gifte sig.

Retsforholdet mellem barn og forældre

relse af sædceller i kvindens skede – normalt sædceller fra en donor og ikke fra partneren. Ved donorinsemination opstår særlige retlige problemer.

Insemination vil i mange tilfælde finde sted *på hospitalet* under lægelig godkendelse og kontrol. Tilladelse hertil forudsætter, at kvinden er gift eller lever i et fast samlivsforhold. Derimod får enlige ansøgere afslag på en ansøgning om insemination, idet barnet ikke bør være uden far og derved kun have én forsørger.

Såvel ægtefæller som samleverer skal underskrive en hospitalserklæring, hvori de anmoder om kunstig befrugtning med sæd fra donor samt erklære sig indforstået med, at donors anonymitet bevares for stedse. Endvidere erklærer manden at ville betragte det af kvinden fødte barn som sit eget og påtage sig forsørgerpligten samt anse barnet for sin lovlige arving. Endelig bekræfter parterne, at de vil have samleje inden for den sidste uge, før den kunstige befrugtning finder sted.

Ægtefæller: Denne erklæring får den betydning for ægtemanden, at han ikke senere kan fralægge sig faderskabet. Dette skyldes, at han som følge af den i retspraksis opstillede anerkendelseslære¹¹ anses for bundet af faktisk at have anerkendt barnets familieretlige status som ægtebarn. Anerkendelseslæren må også afskære moderen fra at anfægte barnets status som ægtebarn.

Eftersom anerkendelseslæren ikke finder anvendelse på ugifte samlevende, er erklæringen ikke juridisk bindende for den mandlige part i samlivsforholdet. Hvem, der er far til barnet, afgøres efter de almindelige regler i børneloven. Samleveren anses således først som far til barnet, når han i statsamtet har anerkendt faderskabet. Herefter kan han ikke anfægte faderskabet, såfremt han har samtykket i inseminationen. Oplyser moderen over for myndighederne, at det er samleveren, der er far til barnet, er dette efter justitsministeriets opfattelse ikke retsstridigt. Giver moderen omvendt oplysning om, at barnet er født efter en insemination, antages det, at statsamtet alligevel skal modtage samleverens anerkendelse af faderskabet¹².

Da det ikke kræver særlige medicinske kundskaber at foretage insemination, finder der også insemination sted i *privat regie*. Af

¹¹ Om anerkendelseslæren, se nærmere Noe Munck i Graversen (red.) *Familieret* s. 37–39 og Taksøe-Jensen »Person-, Familie- og Arveret« s. 219.

¹² Justitsministeriets opfattelse er gengivet i Indenrigsministeriets rapport »Fremskridtets pris« 1984 s. 69.

Retsforholdet mellem barn og forældre

denne vej kan alle kvinder hjælpes til at få et barn – også enlige og lesbiske par.

Hvis et barn er *uden juridisk far*, kan man rejse det spørgsmål, om donoren kan dømmes som far. Det er den overvejende opfattelse i den juridiske teori¹³, at donoren aldrig bør kunne dømmes som far. Dette resultat begrundes bl.a. med, at donoren har deltaget som donor ud fra den klare forudsætning, at der ikke skal bestå nogen familieretlig relation mellem ham og barnet.

Der findes ingen lovgivning om insemination i Danmark. Derimod er der i Sverige vedtaget en lov om insemination og i Norge vedtaget en lov om kunstig befrugtning.

7.2. Brug af surrogatmor.

Skyldes ufrivillig barnløshed forhold hos kvinden, befinder et par sig i en langt mere kompliceret situation. I de senere år har der – især i udlandet – været eksempler på, at en anden kvinde har ladet sig besvangre af manden og efter fødslen har udleveret barnet til parret. Der tales i så fald om surrogatmoderskab. Enhver form for *formidling* af surrogatmoderskab er forbudt i Danmark. Derimod hindrer forbudet ikke aftaler, der indgås uden brug af mellem mænd og uden vederlag¹⁴.

Ægtefæller: Er den mand, der har besvangret surrogatmoderen, gift, bliver han far til barnet ved at anerkende faderskabet i statsamtet, jfr. BL § 11. Herefter kan der ske overførsel af forældremyndigheden fra surrogatmoderen til faderen eller eventuelt til faderen og dennes ægtefælle, jfr. myndighedslovens § 13. Barnets juridiske relation til surrogatmoderen ophører først helt, hvis faderens ægtefælle adopterer barnet, jfr. adoptionslovens § 5, stk. 1, 2. pkt. Adoption forudsætter samtykke fra surrogatmoderen.

Det er alene den mandlige part i et ugift samlivsforhold, der kan opnå forældrestatus i forhold til et barn født af en surrogatmoder. Dette sker – ligesom den gifte mand – ved, at faderen anerkender faderskabet i statsamtet og indgår aftale med surrogatmoderen om overførsel af forældremyndigheden. Surrogatmoderen bevarer sin status som mor i juridisk forstand med bl.a. forsørgelsespligt overfor barnet tillige med, at barnet har arveret efter hende. Kun hvis det ugifte par indgår ægteskab, kan faderens partner opnå del i forældre-

¹³ Se Noe Munck i Graversen (red.) Familieret s. 61–63 med henvisninger.

¹⁴ Jfr. § 33 i lov nr. 326 af 4. juni 1986.

Retsforholdet mellem barn og forældre

myndigheden efter myndighedslovens § 13 eller adoptere barnet, jfr. adoptionslovens § 5.

II. Indfødsret.

Ægtefæller: Et barn, hvis forældre er gift med hinanden ved fødslen, erhverver dansk indfødsret, såfremt enten faderen eller moderen er dansk, jfr. indfødsretslovens § 1 nr. 1.

Er barnets mor ugift ved fødslen, erhverver barnet dansk indfødsret, hvis moderen er dansk, jfr. § 1, nr. 2 i indfødsretsloven. Har en dansk mand og en fremmed kvinde et barn sammen uden at være gift med hinanden, opnår barnet ikke dansk indfødsret. Indgår forældrene ægteskab, kan barnet erhverve dansk indfødsret, såfremt det er ugift og under 18 år, jfr. lovens § 2.

III. Adoption.

1. Betingelserne for adoption.

Ved adoption bortfalder retsforholdet mellem adoptivbarnet og dets virkelige slægt, og der indtræder samme retsforhold mellem adoptant og adoptivbarn som mellem forældre og barn, hvor forældrene er gift. Adoption meddeles ved bevilling, der udfærdiges af statsamtet, jfr. adoptionslovens (ADL) § 1.

Ægtefæller: Den, som er gift, kan – bortset fra særlige tilfælde – kun adoptere sammen med sin ægtefælle, jfr. ADL § 5, stk. 1, 1. pkt. Dog kan den ene ægtefælle med den andens samtykke adoptere dennes barn eller adoptivbarn, jfr. ADL § 5, stk. 1, 2. pkt. Samrådets godkendelse af adoptanten kræves ikke i disse tilfælde, jfr. ADL § 4 a, stk. 2.

Ugifte samlevende kan ikke adoptere *sammen*, jfr. ADL § 5, stk. 2 e.c. Dersom et ugift par ønsker at adoptere, vil nærmere undersøgelser i sagen derfor normalt afhænge af, om parret overfor godkendelsesmyndighederne på forhånd har erklæret, at de vil gifte sig. Afgørelsen om godkendelse som adoptant træffes af et samråd, der er oprettet ved hvert amtskommunalt socialcenter (i København og på Frederiksberg henholdsvis ved magistraten og ved det sociale udvalg), jfr. ADL § 25 a. Samrådet træffer sin afgørelse på grundlag af en undersøgelse foretaget af socialcentret (magistraten eller det sociale udvalg).

Godkendelse som adoptanter kan først blive meddelt, når ansøger-

ne har giftet sig. Endvidere opstilles der i adoptionsbekendtgørelsens¹⁵ § 6 det krav, at ægtefæller skal have samlevet i mere end 3 år på tidspunktet for afgørelsen om godkendelse. I kravet om 3 års samliv medregnes også den tid, parterne har levet sammen forud for ægteskabets indgåelse. Yderligere kræves, at der er under 40 års aldersforskel mellem ansøger og barnet, samt at ægtefællerne ikke har 2 adoptivbørn eller 3 børn i alt i hjemmet.

I særlige tilfælde kan én af parterne i et samlivsforhold blive godkendt som adoptant alene. Det forhold, at en ansøger lever i et fast samlivsforhold, kan indgå i afgørelsen såvel som en positiv som en negativ faktor alt efter forholdets nærmere karakter.

Afgår én af parterne i et samlivsforhold ved døden, er der mulighed for, at længstlevende kan adoptere førstafdødes særbarn, hvis barnet er opvokset i hjemmet. Dette gælder også længstlevende i et homofilt samlivsforhold. Lever den anden af barnets forældre, skal denne afgive en erklæring, jfr. ADL § 13. (Se nærmere afsnit 2).

Justitsministeriets adoptionsudvalg har i sin betænkning fra 1976¹⁶ overvejet hvilke retningslinier, der skal gælde for, at ugifte i faste samlivsforhold kan godkendes som adoptanter. Det er udvalgets opfattelse, at ansøgere, der ikke er indstillet på at opfylde kravet om ægteskab, bør nægtes godkendelse, bortset fra specielle undtagelsestilfælde. Dette standpunkt begrundes med, at det kan være særligt vanskeligt at vurdere stabiliteten i to ugiftes samliv, ligesom stabiliteten i ugifte samlivsforhold antages at være mindre end for ansøgere, der har giftet sig. Endvidere anføres, at såvel adoptantens som adoptivbarnets juridiske stilling i forhold til adoptantens samlever er dårligere, end hvis adoptanten er gift. Eksempelvis har adoptantens samlever ikke forsørgelsespligt overfor adoptivbarnet og adoptanten, ligesom de ikke har arveret efter samleveren. Hertil bør dog påpeges, at adoptivbarnets retsstilling kan sikres ved, at der gives regler om, at et samlevende par kan adoptere sammen – en mulighed, som adoptionsudvalget ikke synes at have drøftet.

2. Betingelserne for bortadoption.

Adoption af en person under 18 år kræver *samtykke* fra forældrene, såfremt begge har del i forældremyndigheden, jfr. ADL § 7. Er kun den ene af forældrene indehaver af forældremyndigheden, skal der alene indhentes en *erklæring* fra den anden, jfr. ADL § 7, stk. 2,

¹⁵ Bekendtgørelse nr. 597 af 5. september 1986.

¹⁶ Betænkning nr. 775 (1976) s. 18–19.

Retsforholdet mellem barn og forældre

sammenholdt med ADL § 13. Erklæringen kan dog undlades, hvis indhentelse heraf skønnes at være til væsentlig skade for barnet eller vil medføre en uforholdsmæssig forsinkelse af sagen. Hvis den part, der er uden del i forældremyndigheden, er bortrejst, men det kan tænkes, at vedkommende vil begære forældremyndigheden overført til sig i medfør af myndighedslovens § 14, udfoldes der fra myndighedernes side betydelige bestræbelser på at finde den pågældende, f.eks. ved efterlysning gennem udenrigsministeriet eller gennem politiets eftersøgningstjeneste.

Erklæringen er alene vejledende for statsamtets afgørelse. Såfremt der i erklæringen bliver protesteret imod adoptionen, vil afgørelsen om adoption blive truffet ud fra en afvejning af barnets interesse i, at adoptionen gennemføres, og vægten af indsigelserne imod adoptionen. Særligt kan det tænkes, at adoptionen ikke bliver gennemført, hvis en protest er begrundet med et ønske om at bevare en tæt kontakt med barnet, og barnet og den af forældrene, der skal afgive erklæring, har hyppigt samvær. Konsekvensen af, at der ved adoptionen sker et fuldt familieskifte er nemlig, at den af forældrene, der ikke har del i forældremyndigheden, mister samværsretten med barnet.

Kan samtykke fra forældrene til adoptionen ikke opnås, eller bliver et samtykke tilbagekaldt, kan adoptionsbevilling alligevel meddeles i særlige tilfælde, når hensynet til barnets tarv afgørende tilsiger dette, jfr. ADL § 9, stk. 1 og stk. 2, og ADL § 10. En forudsætning for adoption uden forældrenes samtykke vil dog i almindelighed være, at kontakten mellem forældrene og barnet er ophørt, og at barnet i flere år har opholdt sig hos de adoptionssøgende.

I almindelighed skal en adoptionssag ikke stilles i bero for at afvente udfaldet af en faderskabssag. Statsamtet kan således meddele bevilling uden at indhente erklæring fra den eller de sagsøgte i sagen, jfr. § 20, stk. 1 i adoptionscirkulæret¹⁷. Ifølge § 20, stk. 2, skal faderskabssagen dog afgøres, før adoptionen kan finde sted, hvis det er muligt, at moderens nuværende eller tidligere ægtefælle kan være barnets far, eller hvis det er sandsynligt, at en mand vil anlægge sag efter myndighedernes § 14. Dette gælder dog ikke, hvis manden samtykker i adoptionen.

Er den, der ønskes adopteret, fyldt 12 år, bliver bevillingen først meddelt, når barnet har samtykket, jfr. ADL § 6, medmindre indhentelse af samtykke skønnes at være til skade for barnet.

¹⁷ Cirkulære nr. 99 af 5. september 1986.

IV. Forældremyndighed og samværsret.

1. Hvad er forældremyndighed?

Forældremyndighedens indhold er nærmere beskrevet i myndighedslovens (ML) § 7. Ifølge ML § 7, stk. 1, skal forældremyndighedens indehaver drage omsorg for barnet og kan træffe afgørelse om dets personlige forhold ud fra en bedømmelse af barnets interesse og behov. *Omsorgspligten* består i en pligt til at sørge for, at barnet får tilstrækkelig med mad og tøj, bolig og varme samt pleje og lægehjælp i tilfælde af sygdom. Ud over opfyldelse af disse nære *materielle behov* hører det også til omsorgspligten at »opdrage« barnet, herunder lære barnet, hvordan det skal færdes mellem andre mennesker. Herudover skal forældremyndighedens indehaver sørge for, at barnet opfylder 9 års skolepligt og herefter får en uddannelse. Endelig må pligt til omsorg også omfatte opfyldelse af *ideele behov*, såsom kærlighed, påskønnelse, stimulation og lign.

I de mange tilfælde, hvor barnet endnu ikke er tilstrækkelig modent til at træffe beslutning om *sine personlige forhold*, er det forældremyndighedsindehaverens opgave at træffe beslutningen. Loven pointerer i ML § 7, stk. 1, at denne afgørelse skal træffes ud fra barnets behov og interesse. Forældremyndighedsindehaveren skal altså sætte sig i barnets sted og betragte sig som repræsentant for barnets interesser. Ligeledes er forældrene berettiget til at anvende barnets indtægter til dets underhold i passende omfang og under hensyntagen til deres og barnets stilling, jfr. ML § 7, stk. 3.

ML § 7, stk. 2, fastslår, at forældremyndigheden medfører pligt til at *beskytte barnet mod fysisk og psykisk vold og anden krænkende behandling*. Bestemmelsen blev vedtaget på grundlag af et privat lovforslag under folketingets behandling af lovforslaget til en ny myndighedslov i 1985.

Formålet med lovændringen var at tilkendegive, at forældre og andre ikke bør anvende vold i børneopdragelsen. Det må herefter antages at være en konsekvens af ML § 7, stk. 2's, formulering, at begrebet »revselsesret« – retten til fysisk at revse sit barn i straffende øjemed – er afskaffet. Revselsesretten gjaldt også for forældremyndighedsindehaverens samlever, hvis denne varetog opdragelsesfunktioner i forhold til barnet. Ifølge forarbejderne til bestemmelsen var der ikke tilsigtet en ændring af domstolenes praksis i sager om forældres vold mod børn i de tilfælde, hvor der tidligere blev frifundet under henvisning til revselsesretten. Det må således stadig anses for straffrit – formentlig under henvisning til handlingens atypiske karakter – for

Retsforholdet mellem barn og forældre

forældre (og samlevende) at tildele et barn lussinger og endefulde i opdragende øjemed, forudsat der ikke anvendes redskaber og ikke fremkommer blodudtrækninger på barnet.

2. Forældremyndighedens placering.

Ægtefæller: Forældre, der er gift med hinanden ved barnets fødsel eller senere indgår ægteskab, har fælles forældremyndighed, jfr. ML § 8, stk. 1, 1. pkt. Er forældrene separeret ved barnets fødsel, har moderen forældremyndigheden alene, jfr. ML § 8, stk. 1, 2. pkt.

Forældremyndigheden til et barn, hvis forældre ikke er gift med hinanden, er ved barnets fødsel alene hos *moderen*, jfr. ML § 8, stk. 2.

2.1. Reglerne om fælles forældremyndighed.

Ved myndighedslovændringen i 1985¹⁸ blev der efter flere års heftig debat indsat en bestemmelse, hvorefter forældre, der ikke er gift med hinanden, med statsamtets godkendelse kan aftale, at de skal have fælles forældremyndighed, jfr. ML § 9.

Ægtefæller: Samtidig fik forældre efter en separation eller en skilsmisse mulighed for at aftale fælles forældremyndighed.

Anmodning om fælles forældremyndighed skal indgives skriftligt til *statsamtet* tillige med dåbs- eller navneattest for forældre og barn samt personnummerbeviser og en eventuel tidligere aftale eller afgørelse vedrørende forældremyndigheden. Forældrene vil herefter blive indkaldt til et møde i statsamtet. Dette møde kan ikke afholdes, før faderskabet er fastslået. Aftale om fælles forældremyndighed kan indgås samtidig med faderens anerkendelse af faderskabet, og de fleste benytter sig af denne fremgangsmåde. Selvom der er adgang til at anerkende faderskabet inden barnets fødsel, kan aftalen om fælles forældremyndighed ikke godkendes, før barnet er født. Dette skyldes, at det af hensyn til moderen anses for hensigtsmæssigt, at der ikke tages stilling til forældremyndighedsspørgsmålet forud for barnets fødsel.

Begge forældre skal være til stede under mødet i statsamtet. For-

¹⁸ Loven trådte i kraft d. 1. januar 1986. Udkast til en revision af reglerne om forældremyndighed findes i be-

tænkning nr. 985 (1983) om forældremyndighed og samværsret.

ældrene vil blive vejledt om aftalens retsvirkninger, herunder om at udøvelse af fælles forældremyndighed forudsætter, at de kan blive enige om alle væsentlige spørgsmål vedrørende barnet, og om hvilke spørgsmål der må anses for væsentlige. Vejledningen omfatter tillige en beskrivelse af retsstillingen ved ophør af fælles forældremyndighed.

Det er ikke en betingelse for at aftale fælles forældremyndighed, at forældrene bor sammen. Derved undgås bevisproblemer med at fastslå, om forældrene rent faktisk bor sammen. Hertil kommer, at en betingelse om fælles bopæl ville skabe en uensigtsmæssig forskelsbehandling mellem ugifte, gifte og fraskilte.

Statsamtet kontrollerer, om der foreligger en *virkelig og reel enighed* mellem forældrene. Hvis forældrene ikke bor sammen, skal de være enige om, hvor barnet skal bo og omfanget af samværsretten. I sjældne tilfælde vil statsamtet nægte at godkende en aftale om fælles forældremyndighed. Det vil dreje sig om tilfælde, hvor forældrene under sagens behandling i statsamtet afslører uenighed om fundamentale spørgsmål, f.eks. hvor barnet skal bo. I første omgang vil statsamtsfuldmægtigen formentlig udsætte sagen, sådan at forældrene kan få lejlighed til påny at drøfte de spørgsmål, der er uenighed om, og eventuelt trække sagen tilbage. Nægter statsamtet at godkende en aftale, kan der klages til familieretsdirektoratet. Godkendes aftalen, sørger statsamtet for, at forældrene bliver forsynet med en legitimation for, at de har aftalt fælles forældremyndighed, men forældrene må selv sørge for at oplyse om aftalen de relevante steder.

Der findes ingen offentlig myndighed, der kan løse *tvister mellem forældre*, der er uenige om udøvelsen af den fælles forældremyndighed. Hvis forældrene ikke kan blive enige om væsentlige spørgsmål, må den fælles forældremyndighed bringes til ophør. En direkte eller latent trussel herom virker sikkert befordrende for enigheden, men samtidig er der en risiko for, at den af forældrene, der har de største muligheder for at blive eneforældremyndighedsindehaver ved tvist om forældremyndigheden, misbruger sin stærkere stilling til at diktere den anden part vilkårene for udførelsen af den fælles forældremyndighed.

Begrebet »fælles forældremyndighed« dækker over en række forskellige samlivs- og samværsformer forældrene imellem og i forhold til barnet. Omfang og indhold af den fælles forældremyndighed vil i høj grad afhænge af forældrenes valg af samlivsform. Sålænge forældrene bor sammen, vil de formentlig normalt i fællesskab træffe alle større beslutninger vedrørende barnet. Bor forældrene derimod ikke sammen, kan der let opstå uenighed om, hvilke afgørelser, den

Retsforholdet mellem barn og forældre

der har barnet boende, suverænt træffer, og hvilke afgørelser de begge skal deltage i. Det er nok mest praktisk, at den af forældrene, som barnet fast bor hos, i almindelighed træffer alle dagligdags afgørelser, og at den anden af forældrene kun tages med på råd, når det drejer sig om vigtige beslutninger. Enighed må eksempelvis foreligge vedrørende valg af barnets skole og uddannelse, samt hvilken lægelig behandling, der skal gives et alvorligt sygt barn. Da begge forældremyndighedsindehavere er værge for barnet, må der foreligge enighed om forvaltningen af de økonomiske midler, der tilhører barnet. Se nærmere afsnit VI. Ved udstedelse af selvstændigt pas til barnet skal begge forældremyndighedsindehavere ved underskrift på ansøgningsblanketten meddele samtykke til pasudstedelsen. Ønskes et barn, der er undergivet fælles forældremyndighed, optaget i den ene forældremyndighedsindehavers pas, kræves samtykke fra den anden¹⁹.

I tiden fra d. 1. januar 1986 til 31. december 1986 blev der godkendt lidt over 10.000 aftaler om fælles forældremyndighed²⁰. Omkring en tredjedel af anmodningerne blev fremsat af forældre, der var fraseparerede eller fraskilte. Langt den overvejende del af de andre forældre, der ansøgte om fælles forældremyndighed, boede sammen. Stort set ingen fik afslag på anmodningen, og kun et fåtal af aftalerne er siden blevet ophævet. På grund af muligheden for at aftale fælles forældremyndighed samtidig med faderskabsanerkendelsen, er fælles forældremyndighed langt mere udbredt blandt forældre til børn, der er blevet født siden de nye reglers ikrafttræden d. 1. januar 1986 end blandt forældre til børn, der er blevet født før 1986.

2.2. Lidt om fordele og ulemper ved aftalt fælles forældremyndighed. Debatten forud for lovændringen havde overvejende drejet sig om, hvorvidt en ordning med fælles forældremyndighed efter et ægteskabs ophør var til gavn for barnet. Men også en regel om fælles forældremyndighed for samlevende par havde givet anledning til uenighed. Modstanderne nærede bl.a. frygt for, at reglerne ville bidrage til skabelsen af et »ægteskab af anden klasse« samt få til konsekvens, at nogle forældre fejlagtigt troede, at problemerne med at leve uden vielsesattest derved var løst. Hertil kom risikoen for, at aftalen ville føre til øgede konflikter mellem forældrene²¹. Heroverfor stod hensy-

¹⁹ Se nærmere bekendtgørelse nr. 575 af 27. august 1987 § 15 og § 16.

²⁰ De følgende tal stammer fra en opgørelse foretaget af familieretsdirektoratet.

²¹ Disse argumenter fremsførtes af et flertal på 11 i ægteskabsudvalget, der gik imod aftalt fælles forældremyndighed. Se nærmere betænkning nr. 8 s. 60 f.

net til den ugifte far, eftersom de funktioner, der udgør forældremyndighedens indhold, i stigende grad varetages af såvel faderen som moderen. Endvidere blev det pointeret, at børns juridiske stilling i forhold til forældrene bør gøres uafhængig af, om forældrene er gift eller ej²².

Udslagsgivende for indførelsen af reglerne om aftalt fælles forældremyndighed har formentlig været, at der i slutningen af 1970'erne og begyndelsen af 1980'erne blev vedtaget regler i de andre nordiske lande, i U.S.A. samt i en række andre lande, der i forskellig udformning gav mulighed for fælles forældremyndighed.

Reglernes udformning indebærer, at det er overladt til moderen at afgøre, om faderen skal have del i forældremyndigheden. Inden moderen indgår aftale om fælles forældremyndighed, må hun gøre sig klart, at hun ved aftalen svækker sin retsstilling ganske betydeligt. Som eneforældremyndighedsindehaver kan overførsel af forældremyndigheden til faderen mod moderens protest kun finde sted, hvis ændringen er bedst for barnet, jfr. afsnit 3.2. Ved fælles forældremyndighed er begge forældre derimod formelt lige berettigede til at få tildelt forældremyndigheden, hvis den fælles forældremyndighed bringes til ophør.

Så længe forældrene *bor sammen*, vil en aftale om fælles forældremyndighed i de fleste tilfælde ikke betyde nogen reel ændring i forældrenes liv. I et mindre antal tilfælde, hvor forældrenes holdning til barnet er meget forskellig, vil en aftale om fælles forældremyndighed betyde, at moderen mister muligheden for på egen hånd at træffe vigtige beslutninger vedrørende barnet. Hun kan således risikere, at faderen benytter sin status som medindehaver af forældremyndigheden til at få gennemtrumfet afgørelser, som hun føler ikke er til barnets bedste. Er faderen en perifer person i forhold til barnet, kan der blive tale om formel magt, som bruges imod moderen. Som en positiv effekt af den fælles forældremyndighed kan det på den anden side tænkes, at faderens omsorgs- og ansvarsfølelse overfor barnet styrkes til gavn for både mor og barn.

Hvis forældrene *ikke bor sammen*, rummer en aftale om fælles forældremyndighed kimen i sig til mange konflikter mellem forældrene. Det samme gælder, hvis forældrene bestemmer sig til at fortsætte med fælles forældremyndighed, efter at samlivet er ophørt. I disse tilfælde gør de betænkeligheder, der er blevet fremført vedrø-

²² Se udtalelser fra mindretallet (7) i ægteskabsudvalget og fra Børnekom-

missionen i betænkning nr. 918 (1981), s. 147-48.

Retsforholdet mellem barn og forældre

rende fælles forældremyndighed efter en separation eller en skilsmisse, sig tilsvarende gældende. Særligt er blevet påpeget risikoen for, at barn og forældre bliver belastet af en senere konflikt om fordeling af forældremyndigheden, sådan at parterne oplever »to skilsmisser«. Fælles forældremyndighed efter en samlivsophævelse bør således kun vælges af forældre i de tilfælde, hvor forældrene er i stand til at samarbejde uden større gnidninger, og må ikke bruges som en måde at udskyde en belastende afgørelse på²³. I den forbindelse bør det nævnes, at selvom forældrene aftaler fælles forældremyndighed, er den centrale beslutning at vælge hos hvem, barnet skal bo.

2.3. Særligt om deleforældre.

De senere års ligestilling mellem kønnene har ført en ny måde at være forældre på med sig – deleforældre²⁴. Dermed menes, at barnet bor på skift hos forældrene, typisk en uge hvert sted. Ofte aftaler deleforældre fælles forældremyndighed som en juridisk ramme om det praktiske arrangement. En forudsætning for en velfungerende deleordning er, at forældrene ikke bor længere fra hinanden, end at barnet daglig kan komme i skole eller i daginstitution.

En deleforældreordning giver barnet en oplevelse af tæt kontakt til begge forældre og sikrer, at barnet lærer både faderen og moderen at kende som den primære person i hverdagen. For forældrene indebærer ordningen den fordel, at de i perioder uden barn får en praktisk og tidsmæssig aflastning, der giver mere overskud i forhold til deres sociale liv og erhvervsarbejdet såvel som i forhold til barnet.

En deleforældreordning er imidlertid psykisk meget krævende. Forældrene er således nødsaget til at bevare en hyppig og tæt kontakt med hinanden som led i samarbejdet om barnet, hvilket typisk bliver yderligere kompliceret, når forældrene får nye partnere. For barnets vedkommende befinder det sig i en evig omstillingsproces mellem forældrenes forskellige livsmåder og sociale normer. Dette fører ofte til, at større børn udtrykker et ønske om ét fast tilholdssted og et mere fleksibelt samvær med forældrene. De fleste deleforældreordninger bliver derfor sjældent permanente, men kan fungere ud-

²³ Se nærmere om fordele og ulemper ved at aftale fælles forældremyndighed efter en samlivsophævelse Erik Jappe: »Skal vi aftale fælles forældremyndighed«. Forlaget Frydenlund, (1985), s. 53–76.

²⁴ Se herom bl.a. Miriam Galper: Deleforældre, Modtryk, 1975 og Birgitte Dideriksen i Knud-Erik Sabroe (red.) Børns vækst og vilkår, Mentalhygienisk Forlag 1987.

mærket i en kortere eller længere tid efter at forældrene har ophævet samlivet.

Indførelsen af reglerne om fælles forældremyndighed nødvendiggjorde, at der flere steder i den sociale lovgivning blev givet regler for den situation, at barnet bor lige meget hos begge forældre. Dette skyldes, at barnets opholdssted i visse tilfælde har betydning ved tildeling af sociale ydelser. Hvis barnet bor lige meget hos begge forældre, lægges der efter de nye regler vægt på, hos hvem af forældrene barnet er tilmeldt folkeregisteret²⁵.

Folkeregistreringen skal foretages hos den af forældrene, hvor barnet er hjemmehørende efter objektive kriterier²⁶. Hermed menes, at hvis forældrene bor i forskellige kommuner, skal barnet registreres i den kommune, hvis institutioner (vuggestue, børnehave, skole m.v.) barnet benytter. Såfremt der ikke foreligger objektive kriterier, må forældrene i fællesskab vælge, hos hvem barnet skal registreres (subjektive kriterier). Den valgte registrering bør kun ændres, såfremt forældrene i fællesskab giver en rimelig begrundelse herfor.

2.4. Ophør af fælles forældremyndighed.

Enhver af forældrene kan kræve, at den fælles forældremyndighed skal bringes til ophør. Ifølge ordlyden af ML § 10, stk. 1, forudsætter et ophør imidlertid, at forældrene ikke lever sammen, eller at en af dem agter at ophæve samlivet.

Det er en nydannelse i forhold til tidligere regler om ophør af fælles forældremyndighed ved separation eller skilsmisse, at den fælles forældremyndighed kan ophøre, hvis parret *agter* at ophæve samlivet. Denne regel bygger på en formodning om, at mange forældre ikke ønsker at forlade hjemmet og børnene, før der er truffet en afgørelse om forældremyndighedens placering. Dette skyldes, at den, der har planer om at flytte fra hjemmet og efterlade barnet hos den anden, ofte frygter at blive dårligere stillet i en konflikt om forældremyndigheden. Denne frygt vil ofte være berettiget, idet der i retsafgørelser om forældremyndighed lægges betydelig vægt på, at barnet undgår et miljøskift.

ML § 10 indeholder ikke hjemmel til, at forældre, der *bor sammen* og ønsker at blive ved dermed, kan aftale ophør af den fælles forældre-

²⁵ Se lov om social bistand § 10, stk. 3, 2. pkt., lov om børnetilskud og forskudsvis udbetaling af børnebidrag § 8, stk. 4, 2. pkt., lov om individuel boligstøtte § 6, stk. 4. Se ligeledes lov

om børnefamilieydelse § 4, stk. 4, 2. pkt.

²⁶ Retningslinier findes i CPR-meddelelse nr. 1/1986 fra afdelingen for personregistrering.

Retsforholdet mellem barn og forældre

myndighed. En lovregulering er undladt, eftersom spørgsmålet om ophør i disse tilfælde anses for yderst upraktisk. Skulle ophør af den fælles forældremyndighed under forældrenes samliv alligevel blive aktuel, kan forældrene over for statsamtet foregive, at de vil flytte fra hinanden²⁷. Giver forældrene samstemmende denne forklaring, vil statsamtet ikke foranstalte yderligere undersøgelser, og den fælles forældremyndighed vil blive ophævet.

Som yderligere begrundelse for ikke at lovgive om ophør af fælles forældremyndighed for samboende par, kan anføres, at reglen derved kommer til at korrespondere med de hidtidige regler om ophør af fælles forældremyndighed for gifte forældre, hvor ophør først kunne finde sted i forbindelse med samlivsophævelse, separation eller skilsmisse.

Anmodning om ophør af fælles forældremyndighed indgives skriftligt til *statsamtet* sammen med de attester, der skulle medsendes ved anmodningen om fælles forældremyndighed efter ML § 9. Statsamtet indkalder herefter forældrene til et møde.

Er forældrene *enige* om, hvem af dem, der skal have forældremyndigheden alene, vejleder statsamtet forældrene om aftalens retsvirkninger og om retsstillingen ved en eventuel fortsættelse eller genoptagelse af samlivet. I disse tilfælde genindtræder den fælles forældremyndighed ikke uden videre. Der må træffes en ny aftale på tilsvarende måde, som dengang parterne første gang aftalte fælles forældremyndighed, jfr. ML § 12.

En aftale om forældremyndighedens placering vil blive godkendt, medmindre den strider imod, hvad der er bedst for barnet, jfr. ML § 10, stk. 2. Statsamtet nægter sjældent at godkende forældrenes aftale, da forældrenes enighed netop må tages som udtryk for, at aftalen er bedst for barnet. Nægtelse kan dog komme på tale, hvis forældrene har udformet aftalen sådan, at forældremyndigheden efter en vis tid skal overgå fra den ene af forældrene til den anden.

Kan forældrene *ikke* ved aftale nå til *enighed* om, hvem af dem, der skal have forældremyndigheden, eller nægter statsamtet at godkende deres aftale, træffes afgørelsen af retten, jfr. ML § 10, stk. 3. Retten skal i sin afgørelse *tage særligt hensyn til, hvad der er bedst for barnet*. Med denne formulering er det tilsigtet at imødegå en risiko for, at der bliver taget hensyn til skylden for forholdets forlis. Endvidere rummer dette kriterium mulighed for, at der i tilfælde, hvor for-

²⁷ Se om denne fremgangsmåde betænkning nr. 985 (1983) s. 68.

ældrene er lige egnede til at have forældremyndigheden, i et vist begrænset omfang vil kunne tages hensyn til omstændigheder, der ligger på grænsen af, hvad kriteriet »hvad der er bedst for barnet« kan rumme. Det gælder f.eks. sådanne forhold, som hvorledes barnet bedst kan bevare kontakten til den af forældrene, som det ikke skal bo sammen med, barnets forhold til andre søskende og den samlede families situation efter samlivsbruddet. I øvrigt er der ikke sket ændring i de hidtidige kriterier for afgørelse i forældremyndighedssager. Det må i den forbindelse påpeges, at selv om moderen i de fleste aftaler og afgørelser om forældremyndighed får forældremyndigheden, er reglerne fuldstændig neutrale med hensyn til valget mellem faderen og moderen. Retstilstanden afspejler blot, at mødrene stadig normalt tager sig mest af børnene. I de senere år har faderen dog i et stigende antal sager fået tildelt forældremyndigheden – især, hvis sagen er gået helt til højesteret²⁸.

Retten træffer sin afgørelse om forældremyndighedens placering ud fra et skøn over samtlige de i retten fremlagte oplysninger, herunder forældrenes forklaringer og eventuelle vidneforklaringer og erklæringer fra det sociale udvalg, læger og børnepsykologer – eller psykiatere. Dommens præmisser er oftest ret kortfattede, og ved udformningen tages hensyn til, at der ikke sker en unødvendig krænkelser af den part, der ikke bliver tildelt forældremyndigheden.

I sine domspræmisser tager retten normalt først stilling til, om forældrene kan anses for *egnede* til at have forældremyndigheden. Findes den ene ikke egnet eller mindre egnet end den anden, tildeles forældremyndigheden til den bedst egnede. Anses ingen af forældrene for egnede, er der ikke mulighed for, at retten fratager forældrene forældremyndigheden. Der *skal* træffes en afgørelse om, hos hvem af de to forældre, forældremyndigheden skal placeres. Det er herefter op til det sociale udvalg i overensstemmelse med bistandslovens regler at føre tilsyn med og give støtte til familien og om fornødent fjerne barnet fra hjemmet²⁹.

I de fleste sager finder retten imidlertid, at begge forældre er egnede til at have forældremyndigheden over barnet. Retten står herefter over for et meget vanskeligt valg. Forældrenes *personlige egenskaber* og barnets *større tilknytning til den ene af forældrene* fremfor den

²⁸ Dette fremgår af den gennemgang af et stort antal landsrets- og højesteretsdomme om fordeling af forældremyndighed i separations- og skilsmis-sesager, som er foretaget af Svend Da-

nielsen og Inger Koch-Nielsen i Jur 1982, s. 234–251.

²⁹ Se herom Strange Beck i Graversen (red.) Familieret s. 130–144.

Retsforholdet mellem barn og forældre

anden, er formentlig reelt bærende for mange af domstolenes afgørelser. Hensynet til den anden part indebærer imidlertid, at dommerne er meget tilbageholdende med at anføre dette i sin begrundelse. Oftest lægges der i domstolenes afgørelser vægt på andre forhold. Den ændring, der er sket i familiestrukturen i de senere år, og den udvikling, der har fundet sted inden for børnepsykologien, har sat sine spor i vægtningen af disse momenter.

Et hensyn, der således i stigende grad tillægges betydning, er, at barnet bliver boende i sine vante omgivelser og derved undgår skift af legekammerater, skift af skole eller børnehave m.v. – det såkaldte *status quo-synspunkt*. Dette princip bygger på, at det inden for børnepsykologien anses for væsentligt for et barns normale udvikling, at det bevarer kontinuiteten i relationerne til pårørende, miljøforhold og miljøpåvirkninger. Den af forældrene, der bliver boende med barnet i familieboligen, har derfor som udgangspunkt de bedste kort på hånden. Hvis den anden af forældrene har opretholdt en nær kontakt med barnet, mindskes risikoen ved en flytning dog betydeligt.

I de senere år er en henvisning i domsbegrundelserne til *barnets køn og alder* blevet mindre hyppig. Med den begrundelse udtrykkes den opfattelse, at små børn og større piger har bedst af at være hos moderen, og større drenge har bedst af at være hos faderen. Der henvises dels til betydningen af et mandligt eller kvindeligt identifikationsobjekt, dels til at forældre har særlige forudsætninger for at tage sig af de pubertetsproblemer, der opstår for et barn af samme køn som dem selv. Betydningen af disse hensyn er inden for psykologien langsomt gledet i baggrunden. Hvad angår det synspunkt, at moderen skulle være særlig velegnet til at tage sig af små børn, blev det i lovgivningen allerede forladt i 1969 ved, at bestemmelsen om, at »børn under 2 år kun under ganske særlige omstændigheder må fjernes fra moderen« blev ophævet. Siden 1969 har stadig flere mænd taget aktivt del i barnets pasning allerede fra barnets fødsel, hvilket også har bevirket, at antallet af mænd, der har fået tildelt forældremyndigheden over de mindre børn, er øget.

Som et tredje hensyn, der kan udledes af domstolenes præmisser, kan nævnes: hvem af forældrene har de bedste *muligheder* for at tage sig af *barnets pasning og opdragelse*. Der tænkes herved bl.a. på forældrenes arbejdsforhold og arbejdstider samt hvilke pasningsordninger, der findes til barnet.

Er der tale om forældremyndigheden over *søskende*, er udgangspunktet, at det er bedst for børnene at forblive sammen. Mange gode grunde kan dog i det konkrete tilfælde nævnes til fordel for at skille

Retsforholdet mellem barn og forældre

søskende ad, f.eks. at forældrene får mere tid til at tage sig af det enkelte barn, eller at en sådan løsning kan lette gennemførelsen af samværsretten.

For større børns vedkommende lægges der stor vægt på *barnets egen tilkendegivelse af*, hos hvem af forældrene det helst vil bo, jfr. ML § 26. Se nærmere nedenfor i afsnit 6.

3. Overførelse af forældremyndighed.

3.1. Overførelse af forældremyndighed ved aftale.

Forældremyndighedsindehaveren kan indgå aftale om overførelse af forældremyndighed såvel med den af forældrene, der ikke har forældremyndigheden som med andre, jfr. ML § 13. Ifølge denne bestemmelse er der tillige mulighed for, at forældremyndigheden kan tillægges et ægtepar i forening, herunder den ene af forældrene og dennes ægtefælle.

Anmodning om godkendelse af en aftale om overførelse af forældremyndighed indgives skriftligt til *statsamtet* sammen med de attester, der skal vedlægges ved anmodning om fælles forældremyndighed, se herom afsnit 2.1. Forinden godkendelse indkalder statsamtet parterne til et møde, og vejleder dem om aftalens retsvirkninger. Mødet kan ikke afholdes før 3 måneder efter barnets fødsel.

Aftalen vil blive *godkendt, medmindre den strider imod, hvad der er bedst for barnet*. Dette kriterium er udformet ud fra den erfaring, at overførsel af forældremyndighed ved aftale typisk sker mellem forældre. Derfor bør der gælde de samme retningslinier for godkendelse, som statsamtet i øvrigt anlægger for afgørelse forældrene indbyrdes. Mange ugifte par vil dog sikkert foretrække at aftale fælles forældremyndighed i stedet for overførsel af forældremyndigheden til den anden part.

Overførsel af forældremyndighed *til andre* end de biologiske forældre sker fortrinsvis til plejeforældre og slægtninge. Fordelen ved en sådan aftale fremfor adoption er, at hvor der ved adoption sker et fuldt familieskifte, bevarer forældrene ved overførsel af forældremyndigheden en række retlige relationer til barnet bl.a. samværsret og arveret. Forældrene har endvidere forsørgelsespligt overfor barnet.

Hvis et ugift forældrepar har aftalt *fælles forældremyndighed*, skal de begge deltage i aftalen om overførsel. Er den ene eller begge forældre uden del i forældremyndigheden, skal der indhentes en erklæring fra denne eller disse, jfr. ML § 27. Den, der skal afgive en sådan erklæring, bliver af statsamtet vejledt om muligheden for overførsel af forældremyndigheden efter lovens § 14 og § 17.

Retsforholdet mellem barn og forældre

3.2. Overførsel af forældremyndigheden til faderen ved dom.

I de tilfælde, hvor ugifte forældre ikke har haft fælles forældremyndighed, kan retten overføre forældremyndigheden fra moderen til faderen alene, hvis ændringen af bedst for barnet. Ved afgørelsen tages hensyn til faderens hidtidige forbindelse med barnet, jfr. ML § 14.

Reglen er led i den styrkelse af den ugifte fars retsstilling, der skete ved lovændringen i 1985³⁰. Reglens udformning indebærer imidlertid, at moderen stadig har en fortrinsstilling, sådan at hun bevarer forældremyndigheden, hvis forældrene er lige egnede. En overførsel af forældremyndigheden til faderen kræver, at han under retssagen kan sandsynliggøre, at en overførsel er bedst for barnet. En forudsætning for overførsel vil i almindelighed være, at faderen gennem længere tid har boet sammen med barnet eller på anden måde haft en nær og hyppig kontakt. Da der er tale om overførsel af forældremyndighed fra moderen til faderen og ikke et valg mellem de to, som ved afgørelser efter ML § 10, stk. 3, om ophør af fælles forældremyndighed, er faderens muligheder efter ML § 14 mere begrænsede, selv om kriteriet »hvad, der er bedst for barnet« er det samme. Reglen vil typisk finde anvendelse ved ophør af et samlivsforhold, hvor retten finder, at faderen er bedre egnet end moderen.

En far kan kun forsøge at få forældremyndigheden ved overførsel i medfør af ML § 14 én gang. Får han afslag, og ønsker han senere på ny at anlægge sag, må afgørelsen træffes efter de strengere betingelser i ML § 17, stk. 1, jfr. ML § 17, stk. 2.

3.3. Ændring af forældremyndighedsaftaler og afgørelser ved dom.

ML § 17 indeholder en generel regel om, at når forældremyndigheden ved aftale eller dom er tillagt en af forældrene, kan retten overføre forældremyndigheden til den anden, hvis det er påkrævet under hensyn til, hvad der er bedst for barnet, navnlig på grund af væsentligt forandrede forhold.

Da der er tale om en senere ændring mod den enes protest af en én gang vedtaget eller fastslået ordning, opstiller loven strenge krav, før en overførsel kan finde sted. Derved sikres, at barnet så vidt muligt undgår for store omvæltninger i sin tilværelse. Udgangspunktet er, at der skal foreligge væsentligt forandrede forhold, før en ændring kan

³⁰ Ifølge tidligere ML § 28, stk. 2, kunne overførsel af forældremyndigheden kun finde sted, hvis det fandtes påkrævet under særligt hensyn til bar-

nets tarv. Retspraksis stillede særdeles strenge krav, før overførsel kunne finde sted.

finde sted. Dette vil f.eks. være tilfældet, hvis der foreligger gentagne omsorgssvigt over for barnet, eventuelt som følge af alvorlig psykisk eller fysisk sygdom hos forældremyndighedsindehaveren. Oftest aktualiseres spørgsmålet om ændring, når barnet i længere tid har opholdt sig hos den anden af forældrene, og dette ophold kan tages som udtryk for en tilkendegivelse fra barnet om, at det ønsker varigt at bo her. Er barnet fyldt 12 år, kan dets ønsker om flytning komme frem i den samtale, der skal finde sted med barnet i henhold til ML § 26.

Ved at indsætte ordet »*navnlig*« foran »på grund af væsentlig forandrede forhold« er det tilsigtet, at der i særlig grelle tilfælde kan ske en ændring, selvom forholdene stort set er uforandrede. Dette kan f.eks. tænkes, hvis barnet er åbenbart fejlplaceret, eller hvis indehaveren af forældremyndigheden vedblivende modsætter sig, at den anden af forældrene ser barnet og derved saboterer samværsretten.

Midlertidige afgørelser om forældremyndighed.

4.1. Midlertidig afgørelse under en retssag om forældremyndighed.

I samtlige tilfælde, hvor der verserer en sag om forældremyndighed ved domstolene, kan der fremsættes anmodning om, at retten træffer bestemmelse om, hos hvem forældremyndigheden midlertidigt skal placeres, jfr. ML § 18. Afgørelsen skal træffes under hensyn til, hvad der er bedst for barnet, *medens sagen verserer*, og denne afgørelse er principielt forskellig fra den endelige afgørelse i sagen. Dommeren kan enten bedømme sagens oplysninger sådan, at det er bedst ikke at flytte barnet ud fra et status quo-synspunkt, eller omvendt at barnet hurtigst muligt skal flyttes tilbage til sit oprindelige miljø.

Anmodning om midlertidig afgørelse af forældremyndigheden vil typisk blive fremsat i sager, der trækker ud f.eks. på grund af sagkyn-dige udtalelser eller anke.

4.2. Midlertidig afgørelse om forældremyndighed ved risiko for flugt med barnet.

Når forældre har fælles forældremyndighed, og der er risiko for, at den ene af forældrene vil bringe barnet ud af landet og derved foregri-be en afgørelse om forældremyndighed, kan justitsministeren – i praksis familieretsdirektoratet – midlertidigt tillægge den anden af forældrene forældremyndigheden alene, jfr. ML § 19.

Det er ikke en betingelse for reglens anvendelse, at der er indledt sag om forældremyndighed ved statsamtet eller ved retten. Afgørende

Retsforholdet mellem barn og forældre

er alene, at der er opstået strid om forældremyndigheden, og at den ene af parterne er på vej ud af landet med barnet med risiko for, at barnet ikke vil blive bragt tilbage. I så fald kan den anden af forældrene rette henvendelse til politiet med anmodning om bistand, og politiet forelægger straks sagen telefonisk for familieretsdirektoratet. På grund af sagens hastende karakter bliver afgørelsen som regel truffet under denne telefonsamtale, selv om det sker på et spinkelt grundlag. Politiet vil herefter iværksætte en eftersøgning af barnet og søge at hindre en udrejse.

Afgørelsen bortfalder, når der foreligger en aftale, dom eller kendelse om forældremyndighed, der kan fuldbyrdes

4.3. Midlertidig afgørelse om forældremyndighed, når en eller begge indehavere af forældremyndigheden er forhindret.

Statsamtet træffer afgørelse om, hvem forældremyndigheden skal tilkomme, hvis en eller begge indehavere af forældremyndigheden midlertidigt er forhindret, jfr. ML § 21.

Bestemmelsen finder navnlig anvendelse, hvis den ene af forældrene er alvorligt syg, og der er behov for udadtil at skabe en legitimation for, at den anden af forældrene kan disponere på egen hånd.

5. Samværsret.

5.1. Fastsættelse af samværsret.

Barnets forbindelse med begge forældre søges bevaret ved, at den af forældrene, der ikke har del i forældremyndigheden, har ret til *samvær*³¹ med barnet, jfr. ML § 23. Med denne formulering pointeres det, at det centrale formål med samværsretten er, at *barnets* forbindelse med begge forældre bliver bevaret. I nyere undersøgelser er det således blevet påvist, at et hyppigt og velfungerende samvær mellem barnet og den samværsberettigede, er af væsentlig betydning for barnets psykiske trivsel efter forældrenes samlivsophævelse³².

ML § 23 giver samme rettigheder for alle forældre, – gifte som ugifte – men derimod er der ikke samværsret for andre, f.eks. kan bedsteforældre afskæres fra kontakt med barnet, hvis deres samværsberettigede søn eller datter afgår ved døden. Udover familiemedlem-

³¹ Ved myndighedslovsændringen i 1985 blev ordet »samkvæmsret« erstatet af »samværsret«, idet dette udtryk fandtes mere tidsvarende og almindeligt.

³² Se f.eks. Morten Nissen: Børns oplevelse af skilsmisse, Socialforskningsinstituttets publikation nr. 126 og Morten Nissen: Min far og mor er skilt, Socialforskningsinstituttets publikation nr. 165.

Retsforholdet mellem barn og forældre

mer kan der især blive tale om et ønske om samvær hos en tidligere samlivspartner, der ikke er biologisk forælder til samleverens barn.

Ved lovændringen i 1985 blev de særlige betingelser, der tidligere gjaldt for at tillægge den ugifte far samværsret, ophævet³³. Dette skete under henvisning til, at mange ugifte fædre i dag gennem et samliv med moderen har den samme forbindelse med og tilknytning til deres børn som gifte fædre.

Det nærmere *omfang* af samværsretten bliver normalt fastlagt af forældrene selv ved indbyrdes aftale. Kan forældrene ikke nå til enighed, kan de henvende sig til statsamtet, der herefter træffer en afgørelse om omfanget og udøvelsen af samværsretten, jfr. ML § 24, stk. 1. Denne mulighed gives dog *ikke* for forældre med *fælles forældremyndighed*, idet det er en forudsætning, at parterne kan enes om dette spørgsmål.

Statsamtet træffer sin afgørelse ud fra en afvejning af *på den ene side* barnets interesse i at bevare en personlig tilknytning til den samværsberettigede og *på den anden side*, at der ikke skabes for megen uro i barnets dagligdag. Tendensen i de senere år er gået i retning af, at der foretages en *individuel bedømmelse* af parternes forhold, fremfor at der anlægges en ensartet praksis for samtlige samværsberettigede. I afgørelsen tages der bl.a. hensyn til barnets alder og afstanden mellem forældrenes bopæle. Fra børnepsykologisk hold er der gjort opmærksom på, at særligt for mindre børn, og især i tiden lige efter samlivsophævelsen, er hyppigt samvær vigtigt. Den mest almindelige ordning er, at der er samværsret hver anden eller hver tredje week-end samt i en del af ferierne. Forældrenes hidtidige aftaler kan få betydning for afgørelsen af omfanget. Har forældrene således haft en aftale om, at barnet og den samværsberettigede ofte skulle se hinanden, vil statsamtet gennem sin afgørelse søge at opretholde denne tætte kontakt.

Grundlaget for statsamtets afgørelser er først og fremmest en samtale med forældrene. Er barnet fyldt 12 år, skal der endvidere finde en samtale sted med barnet, jfr. ML § 26. Supplerende erklæringer fra børnehave, skole eller læge indhentes sjældent. Forældrene og barnet skal tilbydes børne- og familiesagkyndig rådgivning og vejledning, jfr. ML § 27.

³³ Ifølge tidligere ML § 27, stk. 2, havde faderen til et barn uden for ægteskab kun ret til personligt samvær med barnet, såfremt statsamtet fandt,

at det var foreneligt med barnets tarv, og at særlige omstændigheder, herunder navnlig faderens tidligere forbindelse med barnet, talte derfor.

Retsforholdet mellem barn og forældre

Statsamtet fastsætter de nødvendige bestemmelser i forbindelse med samværsrettens *udøvelse*. Det er således almindeligt, at den samværsberettigede skal hente og bringe barnet og selv afholde udgifterne dermed. I særlige tilfælde pålægges der også pligter for indehaveren af forældremyndigheden, f.eks. pålæg om at bringe barnet en kortere del af vejen, typisk til en station i de tilfælde, hvor barnet selv kan tage toget til den samværsberettigedes bopæl.

Ifølge bistandslovens § 46 b, stk. 1, 2. pkt., kan der ydes hjælp til dækning af udgifter til at opretholde en samværsret med ét eller flere børn under 18 år. Afgørelsen træffes af det sociale udvalg, der vurderer, om den samværsberettigedes økonomiske forhold er sådan, at vedkommende ikke selv har de fornødne midler³⁴

5.2. Afslag, ændring og ophør af samværsret.

ML § 24, stk. 2, indeholder hjemmel til, at statsamtet kan afslå at fastsætte samværsret samt kan ændre eller ophæve en afgørelse eller aftale om samværsret, hvis *hensynet til, hvad der er bedst for barnet*, taler derfor. Ved denne afgørelse tages der navnlig hensyn til den pågældendes hidtidige forbindelse med barnet.

Statsamtet træffer sin afgørelse om *afslag* på samværsret ud fra en bedømmelse af, hvor længe der hidtil har været kontakt mellem ansøgeren og barnet, og hvor hyppigt og af hvilken kvalitet denne kontakt har været. Afgørelsen er konkret, men afslag gives normalt ikke, hvis barnet og den pågældende af forældrene har boet sammen i op mod 1 år. Har samlivet derimod været under 1 år, forudsætter en samværsret i almindelighed, at der har været hyppig og nær kontakt med barnet. Det kan imidlertid også indgå i bedømmelsen, om forældrene har haft til hensigt at skabe en fælles fremtid med barnet, f.eks. har boet sammen i længere tid før barnets fødsel, har andre børn sammen eller har aftalt fælles forældremyndighed, som nu er ophørt.

En *ændring* af en afgørelse eller en aftale om samværsret finder jævnligt sted. Der kan eksempelvis blive tale om en udvidelse af samværsretten, så den også omfatter overnatning. Dette kan blive aktuelt, hvis en eller begge forældre er flyttet, eller fordi barnets behov for samvær ændrer sig med alderen.

Statsamtet træffer forholdsvis sjældent afgørelse om *ophævelse* af en allerede tildelt samværsret. En ophævelse vil især ske, hvis større

³⁴ Bistandslovens § 46 b omtales også i Kapitel 3 afsnit II.6.

Retsforholdet mellem barn og forældre

børn modsætter sig samværsretten, eller hvis der i lang tid ikke har været forbindelse mellem den samværsberettigede og barnet. Også forhold hos den samværsberettigede person kan føre til ophævelse, f.eks. alkoholproblemer, svære psykiske forstyrrelser eller kriminalitet.

5.3. Midlertidig bestemmelse om samværsret.

Som en nydannelse ved lovændringen i 1985 blev der indført adgang til at få tildelt midlertidig samværsret for en indehaver af forældremyndigheden, jfr. ML § 25. Afgørelsen træffes af statsamtet, hvis en forældremyndighedsindehaver fremsætter anmodning herom under en sag om forældremyndighed ved retten eller statsamtet.

Efter tidligere ret var den af forældrene, der ønskede en samværsret under sagen, nødsaget til at anmode om en midlertidig afgørelse af forældremyndigheden, selvom vedkommende vidste, at afgørelsen ville gå pågældende imod, og formålet med afgørelsen alene var at kræve en samværsretsresolution.

6. Barnets indflydelse på afgørelser om forældremyndighed og samværsret.

I ML § 26 er der indsat en regel, der fastslår, at når et barn er fyldt 12 år, skal der finde en *samtale* sted med barnet, før der træffes afgørelse i en sag om forældremyndighed eller samværsret. Reglen gælder også, hvis der skal træffes afgørelse om forældremyndigheden som følge af forældremyndighedsindehaverens død. For at undgå at barnet mod dets vilje bringes i en loyalitetskonflikt i forhold til forældrene, er bestemmelsen udformet på en sådan måde, at man ikke direkte behøver at spørge barnet om dets mening.

ML § 26 blev indført ved lovændringen i 1985, men er en lovfæstelse af en praksis, der i stigende omfang havde dannet sig såvel i statsamtterne som ved domstolene. Selvom ML § 26 har fastsat en 12-årsgrænse, udelukker bestemmelsen ikke, at børn under 12 år får lejlighed til at udtale sig, hvis barnet skønnes at være tilstrækkelig modent.

I dommen UfR 1984.923 H findes et eksempel på, at en 13-årig drengs klare udtalelse om, at han ønskede at opholde sig hos faderen, blev udslagsgivende for flertallet af højesterets dommere. Under henvisning til drengens ønske, fik faderen – i modsætning til afgørelsen i byretten og i landsretten – overført forældremyndigheden i medfør af den tidligere myndighedslovs § 28, stk. 2.

Retsforholdet mellem barn og forældre

Ifølge ML § 26, pkt. 2, kan *samtalen* dog *udelades*, hvis den må antages at være til skade for barnet eller uden betydning for afgørelsen. Denne bestemmelse er i *forældremyndighedssager* kun tænkt anvendt i undtagelsestilfælde, f.eks. i helt oplagte eller meget hastende sager. I sager om *samværsret* kan det undertiden være unødvendigt at have en samtale med barnet, f.eks. hvis det drejer sig om samværsrettens omfang og udøvelse, eller hvis der foreligger gentagne udsigtsløse anmodninger om at få fastsat eller ophævet en samværsret. Har et barn, der er fyldt 12 år, særlige ønsker vedrørende samværsretten, bliver barnet hørt om sin mening.

I sager, der behandles i *statsamtet*, finder samtalen normalt sted på amtsfuldmægtigens kontor uden forældrenes tilstedeværelse. Amtsfuldmægtigen kan i visse tilfælde få bistand af en børnesagkyndig. Under samtalen vil barnet blive tilbudt børne- og familiekyndig rådgivning, jfr. ML § 27 a. Der skal udfærdiges et kort notat om samtalen.

Bliver sagen afgjort i *retten*, henlægger dommeren ofte samtalen med barnet til sit kontor. I forbindelse med ændringen af myndighedsloven i 1985 blev der indsat en ny bestemmelse i retsplejelovens § 450 a, hvorefter retten kan bestemme, at en eller begge parter ikke må overvære samtalen med barnet. Inden sagen afgøres, skal parterne dog gøres bekendt med indholdet af denne samtale, medmindre dette vil stride mod de hensyn, der har ført til udelukkelsen. I visse tilfælde overlader dommeren det til andre at føre samtalen med barnet, jfr. retsplejelovens § 183, stk. 3. Det kan f.eks. tænkes at lade samtalen indgå i en børnepsykologisk- eller psykiatrisk undersøgelse, der foretages i anledning af sagen.

Et barn har *ikke* mulighed for at blive *part* i sagen med beføjelse til at få en advokat beskikket eller til at anke afgørelsen. Den af justitsministeriet i 1981 nedsatte arbejdsgruppe vedrørende forældremyndighed m.v. var af den opfattelse, at en sådan ordning ville virke unødigt konfliktskabende og forstærke sagens karakter af tvist. Med tilsvarende begrundelse afviste arbejdsgruppen, at der skabtes hjemmel til at beskikke en værge til at varetage barnets interesser under sagen³⁵

7. Børne- og familiesagkyndig rådgivning.

Ved uenighed om forældremyndighed og samværsret skal statsamtet

³⁵ Se betænkning nr. 985 (1983) s. 173.

Retsforholdet mellem barn og forældre

tilbyde forældre og barnet en børne- og familiesagkyndig rådgivning og vejledning³⁶. Bestemmelsen herom blev indføjet som ML § 27 a under folketingets behandling af myndighedslovsændringen i 1985. Rådgivningen varetages af psykologer, psykiatere, socialrådgivere samt eventuelt statsamtets juridiske sagsbehandler. Fra 1. juli 1986 er ordningen blevet udvidet, sådan at forældre og barnet kan anmode om rådgivning, selvom statsamtet ikke i forvejen behandler en sag om forældremyndighed eller samværsret (åben rådgivning).

Formålet med denne rådgivning er at hjælpe parterne til *selv* at løse konflikter vedrørende forældremyndighed og samværsret. Det er derfor i almindelighed en betingelse for rådgivningen, at begge parter ønsker at deltage. Parterne skal give møde personligt og samtidigt. De oplysninger, parterne giver under rådgivningen, må ikke videregives til brug for statsamtets afgørelse, medmindre parterne har givet deres samtykke dertil³⁷. Hvis statsamtets jurist har deltaget i rådgivningen, gælder de almindelige forvaltningsretlige regler om notatpligt og offentlighed. Sagen stilles i bero, indtil rådgivningen er afsluttet.

I 1986 blev der fremsat tilbud om rådgivning i ca. 4.000 verserende sager. I noget under halvdelen af tilfældene blev tilbuddet accepteret af begge parter. Den største del af sagerne vedrørte uenighed om samværsret. Det gennemsnitlige tidsforbrug pr. rådgivning var omkring 3 timer, og i ca. halvdelen af sagerne endte rådgivningen med opnåelse af et forlig³⁸.

8. Fuldbyrkelse af en afgørelse eller en aftale om forældremyndighed eller samværsret.

I medfør af retsplejelovens § 478, stk. 1, nr. 1, nr. 2 og nr. 3, kan fogedretten fuldbyrde de bestemmelser om forældremyndighed eller samværsret, som er truffet af domstolene eller statsamtet. Det samme gælder aftaler om forældremyndighed, der er godkendt af statsamtet. Derimod anses aftaler om samvær, som parterne er blevet enige om uden myndighederne, at være for uklare til, at fogedretten umiddelbart vil tvangsgennemføre disse.

I de sager, hvor fogeden anmodes om at bistå ved udleveringen af

³⁶ De nærmere regler for den børne- og familiesagkyndige vejledning findes i bekendtgørelse nr. 596 af 5. september 1986.

³⁷ Se nærmere om fordele og ulemper ved dette system, der principielt holder

rådgivningen adskilt fra den materielle afgørelse, Marianne Højgaard Pedersen i Jur 1987, s. 68-71.

³⁸ Tallene stammer fra en redegørelse om ML § 27 a fra familieretsdirektoratet.

Retsforholdet mellem barn og forældre

et barn, bliver parterne først indkaldt til et møde på fogedens kontor. Fogeden forsøger under mødet at få parterne til at indgå på et *forlig*, hvilket ofte stiller store krav til fogedens forhandlingsevner, da henvendelsen til fogeden ofte skyldes en dyb konflikt mellem forældrene. Imidlertid lykkes det i en række tilfælde at få parterne til at nå til enighed om frivilling udlevering af barnet, eventuelt efter en kortere udsættelse af tidspunktet for barnets udlevering eller samværsrettens udøvelse, jfr. retsplejelovens § 536, stk. 2.

Har fogeden ikke held med sig i sine forligsbestræbelser, må udleveringen af barnet gennemtvinges enten ved anvendelse af *tvangsbøder* eller ved *umiddelbar magtanvendelse*, jfr. retsplejelovens § 536, stk. 1. Fuldbyrkelse kan dog ikke finde sted, hvis *barnets sjælelige eller legemlige sundhed udsættes for alvorlig fare*.

Ved gennemtvangelsen af *forældremyndighedsafgørelser* sker fuldbyrnelsen som regel ved en umiddelbar magtanvendelse, da der principielt kun er tale om, at barnet denne ene gang skal udleveres til den anden part. Anderledes i *samværsretssager*, hvor udlevering af barnet er en tilbagevendende begivenhed. I disse sager giver fogeden normalt i første omgang tvangsbøder (200–500 kr. ved førstegangspålæg), enten som løbende bøder eller som en enkelt bøde, jfr. retsplejelovens § 536, stk. 3. Kun et fåtal af sagerne ender med, at der bliver foretaget udlevering af barnet ved magtanvendelse. Denne tilbageholdenhed fra fogedrettens side skyldes, at tvangsfuldbyrkelse i sig selv kan være skadelig for barnet. Adgangen til brug af umiddelbar magtanvendelse i disse sager har derfor primært en forebyggende betydning³⁹.

V. Navn.

Inden 6 måneder efter et barns fødsel skal forældrene eller den af forældrene, der har forældremyndigheden alene, give meddelelse om, hvilket navn barnet skal have, jfr. navnelovens § 1 og § 10. Navnet tillægges barnet ved dåb eller anmeldelse til ministerialbogen (kirkebogen)⁴⁰.

Har forældrene ikke samme *efternavn*, kan de frit vælge, om barnet skal have det efternavn, som faderen eller moderen har ved barnets fødsel. Er dette navn erhvervet på grundlag ægteskab, kan i stedet

³⁹ En udførlig behandling af fogedsager vedrørende udlevering af børn findes hos Ole Bruun Nielsen i Jur 1982, s. 123–131.

⁴⁰ Har forældrene samme efternavn, erhverver barnet dette efternavn allerede ved fødslen, jfr. navnelovens § 1, stk. 1.

Retsforholdet mellem barn og forældre

udvælges det navn, én af forældrene senest har båret, og som ikke er erhvervet på grundlag af ægteskab. Bliver barnet ikke tillagt et efternavn inden 6 måneders-fristen, får barnet automatisk det efternavn, moderen bærer ved barnets fødsel, jfr. navnelovens § 1. Da navneloven indeholder samme regler for alle børn, gælder denne regel, hvad enten forældrene er gift eller lever i et samlivsforhold.

Ændring af efternavn kan ske ved anmeldelse til ministerialbogen, jfr. herved lovens § 2. Af denne bestemmelse fremgår det bl.a., at et barn, der er tillagt moderens efternavn, kan ændre efternavnet til faderens efternavn, medmindre navnet er erhvervet på grundlag af ægteskab.

Et barn kan tillægges et eller flere *fornavne*. Som fornavn må dog ikke vælges et navn, der ikke er et egentligt fornavn, eller som kan blive til ulempe for barnet. Foretager forældrene ikke anmeldelse af barnets fornavn inden 6 måneders-fristen, kan de straffes med en bøde, jfr. navnelovens § 16, stk. 3. Da der er tale om en forpligtelse mod det offentlige, kan der tillige fastsættes en løbende bøde i medfør af retsplejelovens § 997, stk. 3. Derimod bliver barnet ikke tillagt et fornavn af det offentlige.

Et barn kan til enhver tid ved dåb eller ved anmeldelse til ministerialbogen tillægges et eller flere *mellemlavne*, jfr. lovens § 11. Som mellemlavn kan vælges faderens eller moderens mellemlavn eller et navn, som barnet kan erhverve som efternavn.

VI. Værgemål.

1. Regler om værgemål.

Den, der er indehaver af forældremyndigheden, er automatisk værge for et barn under 18 år, jfr. myndighedslovens (ML) § 29, stk. 1 og stk. 4. Har forældrene aftalt fælles forældremyndighed, er de begge værger. Forældremyndigheden er således primær i forhold til værgemålet.

En værges opgave er at bestyre den umyndiges *formue* og handle på dennes vegne i retsforhold vedrørende formuen, jfr. ML § 45. Er begge forældre værger, må de være enige om de økonomiske dispositioner, der skal træffes på barnets vegne. Er de uenige, kan statsamtet – i modsætning til, hvad der gælder for udøvelsen af forældremyndighed – træffe afgørelsen, jfr. ML § 52. Værgemålet kan fratages en værge, der misbruger sin stilling eller i øvrigt viser sig uegnet til hvervet, jfr. ML § 32. Fratagelsen influer ikke på indehavelsen af forældremyndighed.

Retsforholdet mellem barn og forældre

Barnet råder selv over, hvad han eller hun ved gave eller testamente har fået til egen rådighed, jfr. ML § 40, samt over hvad barnet har erhvervet ved egen virksomhed efter sit fyldte 15. år, jfr. ML § 39.

2. Bestyrelse af barnets midler.

Midler, der tilhører et barn under 18 år, skal som udgangspunkt indsættes i en forvaltningsafdeling, der er tilknyttet et pengeinstitut, og som justitsministeren har godkendt dertil, jfr. lov om anbringelse af og bestyrelse af umyndiges midler m.v. og § 8 i værgebekendtgørelsen (VBKG)⁴¹. Har forældre aftalt fælles forældremyndighed over et barn, der har midler i en forvaltningsafdeling, bør forældrene sende forvaltningsafdelingen en kopi af statsamtets godkendelse af aftalen, sådan at forvaltningsafdelingen bliver bekendt med, at begge forældre nu bestyrer formuen.

Værgen bør være opmærksom på, at nedennævnte midler ikke skal indsættes i en forvaltningsafdeling jfr. lovens § 3, stk. 2, og VBKG § 8: a) Midler på ikke over 10.000 kr., medmindre der i forvejen bestyres midler i forvaltningsafdelingen for den umyndige, eller beløbet må antages senere at ville blive bragt op over 10.000 kr., b) friarv (d.v.s. arv som ikke er tvangsarv) som efter arveladerens testamente ikke skal bestyres i en forvaltningsafdeling, c) gaver, der efter giverens bestemmelse ikke skal bestyres i en forvaltningsafdeling, d) faste ejendomme, løsøre, fordringer på naturalydelse og lign. e) midler, hvis bestyrelse ikke er undergivet værgemålstilsyn.

Indtægter såsom renter af kapital, der bestyres i en forvaltningsafdeling, skal udbetales til værgen. Forældre er berettigede til at anvende barnets indtægter til dets underhold i passende omfang og under behørig hensyntagen til deres og barnets stilling og vilkår, jfr. ML § 20. Er indtægterne ikke tilstrækkelige til at dække barnets fornødenheder, kan værgen anmode statsamtet om tilladelse til, at der sker frigivelse af kapitalen, helt eller delvis, jfr. VBKG § 24. Tilladelse til frigivelse vil bl.a. blive givet til uddannelsesformål, men kan også i særlige tilfælde ske til mere almindeligt underhold.

Værgen skal føre omhyggeligt *regnskab* over sin bestyrelse af barnets formue og anvendelsen af indtægterne, jfr. VBKG § 25. Er værgen den umyndiges far eller mor, og har vedkommende barnet hos sig, skal der ikke indsendes regnskab, hvis barnets indtægter er under

⁴¹ Bekendtgørelse nr. 75 af 25. februar 1986. Se også bekendtgørelse nr. 76 af 25. februar 1986 om bestyrelse af

umyndiges midler m.v. i godkendte forvaltningsafdelinger.

25.000 kr. årligt. Forældre, der ønsker at undgå regnskabsaflæggelse, bør derfor på skiftet søge at få barnets aktiver udlagt på en sådan måde, at de årlige indtægter ikke overstiger 25.000 kr. årligt. På den anden side vil det typisk være en fordel, at barnet får indtægter op til grænsen for det skattefri personfradrag.

VII. Børnebidrag.

Forældre er forpligtet til at forsørge deres børn⁴² – hvad enten forældrene er gift med hinanden, lever i samlivsforhold eller lever hver for sig. Den privatretlige forsørgelsespligt er hjemlet i § 13 i børneloven (BL), der pålægger forældre at forsørge, opdrage og uddanne barnet under hensyn til forældrenes livsvilkår og barnets tarv. Opfylder én af forældrene ikke forsørgelsespligten overfor barnet, kan statsamtet pålægge vedkommende at udrede bidrag til barnets underhold, jfr. BL § 13, stk. 2. Bidragspligten ophører normalt ved barnets fyldte 18. år, men bidrag til undervisning eller uddannelse kan dog komme på tale indtil barnets fyldte 24. år, jfr. BL § 14, stk. 2 og stk. 3. Særligt bidrag kan pålægges i anledning af omkostninger ved barnets dåb, konfirmation, sygdom og begravelse eller i anden særlig anledning, jfr. BL § 15, stk. 1.

Så længe begge forældre lever sammen med barnet, antages de i almindelighed – gennem deres bidrag til familiens underhold – at opfylde forsørgelsespligten overfor barnet. Ved forældrenes samlivsophævelse aktualiseres spørgsmålet om bidragspligt for den af forældrene, som barnet ikke bor hos. Hvis forældrene ikke aftaler sig til rette om bidragets størrelse, kan statsamtet fastsætte bidraget ved at udfærdige en bidragsresolution, jfr. BL § 13, stk. 2. Bidrag kan efter BL § 18, stk. 2, kræves fastsat af den af forældrene, der afholder udgifterne ved barnets forsørgelse, såfremt den pågældende har forældremyndigheden over barnet.

Har forældrene aftalt *fælles forældremyndighed* efter samlivets ophør, har denne aftale ikke i sig selv betydning for spørgsmålet om bidrag. Således anses den af forældrene, der har barnet boende, for at forsørge barnet, og den anden af forældrene sættes i bidrag – også selvom barnet tilbringer megen tid sammen med den bidragspligtige. Bor barnet lige meget hos begge forældre (deleforældreordning), anses

⁴² Derimod er der ingen pligt til at medvirke til forsørgelsen af ægtefællens eller samleverens særbørn.

Retsforholdet mellem barn og forældre

begge forældre som udgangspunkt for at opfylde pligten ved naturalforsørgelse, og der kan ikke udfærdiges en bidragsresolution. Det kan dog tænkes, at kun den ene af forældrene betaler de normale faste udgifter til barnet som f.eks. daginstitution, tøj m.v. Ud fra en individuel bedømmelse af parternes forhold vil det i sådanne tilfælde være muligt at få den anden af forældrene sat i bidrag. Derimod er der ikke hjemmel til at pålægge begge forældre at betale bidrag til samme barn.

Bidragets *størrelse* fastsættes i almindelighed⁴³ ikke under normalbidraget, jfr. BL § 14, stk. 1. Normalbidraget udgør pr. 1. juli 1987 598 kr. pr. måned og er fra samme dato gjort ens for faderen og moderen. Er den bidragspligtiges bruttoindtægt over en vis grænse, forhøjes bidraget. Hvis der skal betales bidrag til 1 barn, er grænsen ca. 200.000 kr. Ved denne indtægt betales 25% udover normalbidraget. Dobbelt normalbidrag betales ved en indtægt på ca. 240.000 kr. Beløbsgrænserne er noget højere, hvis bidraget skal betales til flere børn⁴⁴.

Statsamtet kan *ændre* et fastsat bidrag, når der fremkommer grundet begæring herom, jfr. BL § 16. Det kan f.eks. ske, hvis den bidragspligtiges indtægtsforhold ændres, eller hvis barnet flytter hen til den bidragspligtige. Aftalte bidrag kan ligeledes ændres, såfremt aftalen skønnes åbenbart ubillig, eller når forholdene væsentligt har forandret sig, eller aftalen strider mod barnets tarv, jfr. BL § 17. Eksempelvis må et beløb, der ligger væsentligt under de vejledende retningslinier for fastsatte bidrag, formodes at blive ændret.

Såvel aftalte som fastsatte bidrag kan *fratrækkes* ved opgørelsen af den skattepligtige indkomst, jfr. ligningslovens § 11. Det gælder dog kun bidrag, der er forfaldne, og som er blevet betalt løbende. Fradragsretten er begrænset til bidrag for tiden indtil barnets fyldte 18. år. Det er yderligere en betingelse, at barnet ikke opholder sig hos bidragsyderen. En aftale om fælles forældremyndighed vil ikke begrænse fradragsretten, hvis barnet rent faktisk i overvejende grad opholder sig hos den anden af forældrene. Derimod er der ikke fradragsret for nogen del af børnebidraget, hvis barnet opholder sig lige meget hos faderen og moderen. Dette gælder, uanset om begge eller kun den ene har del i forældremyndigheden.

⁴³ Retningslinier for i særlige tilfælde at nedsætte bidraget til under normalbidraget findes i cirkulære af 19. april 1982.

⁴⁴ Vejledende retningslinier for fastsættelse af højere børnebidrag end normalbidraget findes i cirkulæreskrivelse af 23. december 1987.

Retsforholdet mellem barn og forældre

Bidragene henregnes til barnets skattepligtige indkomst for den del af bidragene, der overstiger det af socialministeren fastsatte normalbidrag, jfr. ligningslovens § 11, 3. pkt.⁴⁵.

Er forældremyndigheden over flere børn delt mellem forældrene, forekommer det, at forældrene aftaler, at hver af parterne betaler bidrag til de børn, der bor hos den anden part. Hver af parterne kan i så fald fratrække de af dem betalte bidrag på selvangivelsen – dog vil skattemyndighederne foretage en konkret vurdering af beløbenes størrelse i forhold til forældrenes økonomiske formåen under hensyntagen til de af justitsministeriet givne vejledende regler for fastsættelse af børnebidrag. Således blev fradragsretten for krydsende bidrag i dommen UfR 1982.492 Ø nedsat til normalbidraget under henvisning til forældrenes ret beskedne økonomiske kår⁴⁶. Også i andre tilfælde end ved krydsende bidrag kan skattemyndighederne tænkes at nægte fradrag fuldt ud for aftalte bidrag.

Værdien af skattefradragsretten er efter skattereformen i almindelighed ca. 50% af bidragsbeløbet. De gunstigere fradragsregler før skattereformen kan ikke i sig selv føre til ændring af bidragets størrelse⁴⁷.

Overholder den bidragspligtige ikke en aftalt eller fastsat betalingsordning, kan bidraget *inddrives* af det sociale udvalg eller af magistraten, jfr. § 2 i inddrivelsesloven. Der vil først og fremmest blive tale om løntilbageholdelse, jfr. § 5 og 6, men også udpantning⁴⁸ kan blive aktuel, jfr. lovens § 4 og i særlige tilfælde afsoning, jfr. § 10–§ 12.

Hvis den bidragsskyldige ikke betaler på forfaldsdagen, kan der ydes *forskudsvis udbetaling* fra det offentlige, jfr. børnetilskudslovens § 21 og § 22. Bidragsforskud er begrænset til normalbidraget og ydes til barnets fyldte 18. år. Udbetaling sker gennem det sociale udvalg i opholdskommunen. Når bidraget er udbetalt forskudsvis, indtræder det offentlige i retten til at indkræve bidraget hos den bidragsskyldige. Retten til bidragsforskud berøres ikke af en aftale om fælles forældremyndighed.

⁴⁵ Se også ligningslovens § 11 om den skatteretlige behandling af de særlige bidrag til barnets dåb og konfirmation.

⁴⁶ Dommen er omtalt af Alice Tolstoy og Peter Garde i UfR 1984 B. s. 317.

⁴⁷ Før skattereformen var fradragsretten op til 70% for høje indtægter.

⁴⁸ Udlæg kan ske for krav, som i lovgivningen er tillagt udpantningsret, jfr. retsplejelovens § 478, stk. 2.

Kapitel 21. Barnets retsstilling ved en eller begge forældres død

I. Fastlæggelse af faderskab.

Dør den mand, som moderen har opgivet som far til barnet, inden faderskabet er blevet anerkendt ved statsamtet eller fastslået ved domstolene, kan faderskabet søges fastslået ved, at der rejses sag mod afdøde, jfr. § 456, stk. 1, nr. 1, § 456 f, stk. 3 og 456 g, 3. pkt., i retsplejeloven. Behandlingen af afdødes bo udsættes herefter, indtil afgørelsen i faderskabssagen foreligger.

Er moderen afgået ved døden, inden hun har oplyst, hvem der er eller kan være far til barnet, kan faderskabssagen rejses af barnets værge eller af en af de i børnelovens § 18, stk. 2, nævnte personer eller institutioner, jfr. lovens § 12.

II. Forældremyndighed.

1. Dødsfald, når der er én indehaver af forældremyndigheden.

Hvis kun én af forældrene har forældremyndigheden, og afgår denne ved døden, træffer statsamtet afgørelse om, hvem forældremyndigheden skal tillægges. Afgørelsen træffes under hensyntagen til, *hvad der er bedst for barnet*, jfr. myndighedslovens § 15, stk. 2.

Inden afgørelsen træffes, retter statsamtet henvendelse til den efterlevende af forældrene, for at denne kan få lejlighed til at afgive en erklæring, jfr. ML § 27. Indhentelse af erklæring kan dog undlades, hvis dette vil være til væsentlig skade for barnet eller medføre uforholdsmæssig forsinkelse af sagen. Fremsætter den *efterlevende* anmodning om forældremyndigheden, vil anmodningen blive imødekommet, medmindre hensynet til, hvad der er bedst for barnet, taler imod. Bor den efterlevende sammen med barnet, vil vedkommende normalt altid få forældremyndigheden tillagt. Selv om den efterlevende ikke i forbindelse med dødsfaldet ansøger om forældremyndighe-

Barnets retsstilling ved en eller begge forældres død

den, kan vedkommende senere søge at få forældremyndigheden overført til sig i medfør af ML § 17.

Ansøger den efterlevende *ikke* om forældremyndigheden, er der ingen fortrinsberettigede. Er der kun *én ansøger*, vil vedkommende normalt blive tildelt forældremyndigheden. Den efterlevende af forældrene bevarer samværsretten efter ML § 23 og har pligt til at betale børnebidrag. Er der *flere ansøgere*, fremgår det af ML § 15, stk. 2, at statsamtet må foretage en afvejning af, hvad der er bedst for barnet. Statsamtets afgørelse kan ikke påklages til familieretsdirektoratet, men må indbringes for retten inden 8 uger efter, at afgørelsen er meddelt, jfr. ML § 15, stk. 4 og stk. 5.

Er der *ingen*, der anmoder om at få tillagt forældremyndigheden, er det det sociale udvalgs opgave at sørge for, at der findes en forældremyndighedsindehaver til barnet, jfr. bistandslovens § 32, stk. 2.

2. Dødsfald, når forældre har fælles forældremyndighed.

Har forældre fælles forældremyndighed, og dør den ene, forbliver forældremyndigheden hos den anden, jfr. ML § 15, stk. 1. Denne enkle regel forudsætter dog, at barnet ved dødsfaldet *bor hos den efterlevende*. Er dette ikke tilfældet, er der i lovgivningen åbnet op for, at *andre*, f.eks. afdødes nye ægtefælle, samlever eller forældre, kan fremsætte anmodning om at få tillagt forældremyndigheden.

En sådan anmodning skal fremsættes over for statsamtet i forbindelse med dødsfaldet og bliver kun imødekommet, hvis hensynet til, *hvad der er bedst for barnet, taler imod, at forældremyndigheden forbliver hos den efterlevende*. Med denne formulering er det tilkendegivet, at den efterlevende har en fortrinnsstilling fremfor andre. Denne stilling kan kun anfægtes, hvis det findes betænkeligt, at barnet flyttes fra sit nuværende hjem, eller hvis barnet har haft en meget begrænset kontakt med den efterlevende. Bliver forældremyndigheden tillagt en anden end den efterlevende, anses forudsætningen for et samarbejde om den fælles forældremyndighed ikke længere at være til stede, og den efterlevende mister forældremyndigheden. Derimod bevarer retten til samvær med barnet, jfr. ML § 23. Er den efterlevende enig i, at forældremyndigheden skal overføres til en anden, kan en overførsel aftales i medfør af ML § 13.

Bliver forældremyndigheden tillagt den efterlevende, og er denne gift, er der efter ML § 15, stk. 3, åbnet mulighed for, at forældremyndigheden også tillægges ægtefællen. Denne regel gælder derimod ikke for den efterlevende samlever.

Barnets retsstilling ved en eller begge forældres død

Er *begge forældre* afgået ved døden, afgøres spørgsmålet om forældremyndighed efter ML § 15, stk. 2, se nærmere ovenfor i afsnit 1.

3. Økonomiske forholds betydning for overtagelsen af forældremyndigheden efter forældrenes død.

Det er værd at mærke sig, at det er forbundet med betydelige omkostninger at overtage forældremyndigheden over et barn efter forældrenes død. Alene udgifterne til pasning af små børn i vuggestue eller børnehave beløber sig til et sted mellem 1.000 kr.-2.000 kr. om måneden, alt efter hvor man bor i landet. I tidsskriftet Penge og Privatøkonomi 1987 (nr. 6, s. 18), blev de årlige udgifter til et barn udregnet til omkring 40.000 kr. om året i gennemsnit op til det 18. år. (Herfra skal dog trækkes børnefamilieydelsen fra staten på 5.000 kr. årligt). Når ingen af barnets forældre lever, giver det offentlige et særligt børnetilskud, der beløber sig til 14.340 kr. årligt (pr. 1. juli 1987), jfr. børnetilskudslovens § 4, stk. 2. Dette beløb dækker således under halvdelen af de årlige udgifter til barnet.

Det kan derfor meget vel tænkes, at personer, der gerne vil have barnet hos sig, ikke har økonomisk mulighed herfor, eller at det i hvert fald kommer til at indebære en overordentlig stor belastning af familiens budet¹. Dette gælder især, hvor der er flere søskende, og hvor den afdøde forældremyndighedsindehaver har tilkendegivet et ønske om, at børnene bliver boende sammen. Forældre bør derfor sikre barnet en økonomisk basis for dets forsørgelse i tilfælde af deres tidlige død. Efterlades ingen større arv, kan barnets økonomiske forhold forbedres ved, at der oprettes en livsforsikring, hvor barnet indsættes som begunstiget, se nærmere afsnit IV.

4. Tilkendegivelse om, hvem der bør tillægges forældremyndigheden ved dødsfald. (»Børnetestamente«).

I de senere år er det i stigende grad blevet sædvanligt, at indehavere af forældremyndigheden opretter et dokument, hvori de giver udtryk for, hvem der bør overtage forældremyndigheden efter deres død. Ifølge ML § 16 vil en sådan tilkendegivelse blive fulgt, medmindre

¹ I betænkning nr. 985 (1983) om fælles forældremyndighed og samværsret, s. 94, gør arbejdsgruppen således opmærksom på, at det kan have uheldige konsekvenser, at plejevederlaget bortfalder i tilfælde af overtagelse af forældremyndigheden. Dette kan bevirke,

at de plejeforældre, som barnet ved forældrenes dødsfald er blevet anbragt hos i familiepleje, ikke anmoder om at få tillagt forældremyndigheden, selv om det er meningen, at barnet skal blive boende hos plejefamilien.

Barnets retsstilling ved en eller begge forældres død

hensynet til, hvad der er bedst for barnet, taler derimod. Har ugifte forældre ikke aftalt fælles forældremyndighed, er det alene indehaveren af forældremyndigheden, der kan udfærdige en tilkendegivelse i medfør af ML § 16.

I ML § 16 er det præciseret, at den efterlevendes fortrinsstilling efter § 15 gælder uanset en modsat tilkendegivelse. Tilkendegivelsen vil derfor især få betydning, når begge forældre dør samtidig og i situationer, hvor den efterlevende ikke ønsker forældremyndigheden. Selvom den efterlevende har bevaret sin fortrinsstilling, er en tilkendegivelse efter ML § 16 til fordel for andre end den efterlevende dog ikke uden betydning. Tilkendegivelsen vil indgå i statsamtets overvejelser i sagen tillige med de oplysninger og den begrundelse, der er givet i tilkendegivelsen. Der bør ske en jævnlig fornyelse af tilkendegivelsen, således at statsamtet kan bygge sin afgørelse på aktuelle oplysninger.

I loven stilles ingen krav om, at tilkendegivelsen skal oprettes i en bestemt *form*. Oprekkeren bør dog sikre sig, at tilkendegivelsens indhold kommer til statsamtets kundskab efter vedkommendes død. Sikkerhed herfor kan opnås ved, at der oprettes et dokument, der underskrives eller vedkendes for notaren (dvs. den stedlige dommerfuldmægtig). Dokumentet bliver i så fald noteret i Centralregisteret for Testamenter, og en genpart af tilkendegivelsen vil blive opbevaret i notarialarkivet sådan, at genparten kan træde i stedet for det originale dokument i tilfælde af dets bortkomst. Ved en forældremyndigheds-sag behandling i statsamtet forespørger amtsfuldmægtigen normalt skifteretten, om der er underskrevet en tilkendegivelse hos notaren. Da mange forældre har benyttet sig af den beskrevne fremgangsmåde, betegnes disse tilkendegivelser ofte populært for »børnetestamenter«. Dette udtryk er dog vildledende, da det giver indtryk af, at dokumentet er lige så bindende som et testamente om fordeling af en persons efterladende formue. En anden rimelig sikker fremgangsmåde vil være, at der opbevares en kopi af en formløs tilkendegivelse hos den udpegede samt eventuelt hos den advokat, der har bistået ved dokumentets koncipering.

5. Midlertidig afgørelse om forældremyndighed i tilfælde af dødsfald.

Er indehaveren af forældremyndigheden død, kan statsamtet *midlertidig* bestemme, hvem der skal have forældremyndigheden, indtil statsamtet har truffet endelig afgørelse om forældremyndighedens placering, jfr. ML § 20.

Barnets retsstilling ved en eller begge forældres død

6. Dødsfald under en retssag om forældremyndighed.

Dør en af parterne under en retssag om forældremyndighed, bliver sagen hævet, jfr. retsplejelovens § 455, stk. 2. Spørgsmålet om forældremyndighed skal herefter afgøres, som om sagsanlægget ikke har fundet sted. Er den efterlevende indehaver af forældremyndigheden, beholder vedkommende forældremyndigheden, og en eventuel kendelse om midlertidig tildeling af forældremyndigheden til den anden bortfalder. Havde afdøde forældremyndigheden, afgøres den efterlevendes muligheder for at få forældremyndigheden efter ML § 15.

Finder dødsfaldet sted under sagens *anke* til højere instans, bevarer den efterlevende den retsstilling, der følger af byretsdommen.

III. Arv.

1. Arvelovens regler.

Ifølge § 1, stk. 1, i arveloven (AL) er en arveladers barn den nærmeste slægtsarving. Har arveladeren ikke oprettet testamente til fordel for andre, arver barnet hele den efterladte formue. Barnet har endvidere status som *tvangsarving*, jfr. AL § 25, hvilket indebærer, at barnet altid er berettiget til at arve halvdelen af den efterladte formue, jfr. AL § 26, stk. 1.

Efterlader afdøde flere børn, arver de lige, medmindre arveladeren har bestemt andet. Er et barn afgået ved døden, træder dets barn i dets sted, jfr. AL § 1, stk. 2.

Når et barns forældre ikke er gift med hinanden på fødselstidspunktet, afhænger barnets arveret efter *faderen* af, om faderskabet er anerkendt i statsamtet eller til retsbogen eller fastslået ved dom².

Ægtefæller: Efterlader en arvelader såvel et barn som en ægtefælle, arver ægtefællen en tredjedel af de efterladte ejendele, jfr. AL § 6, og barnet arver to tredjedele. Såvel ægtefællen som barnet er tvangsarving, jfr. AL § 25. Tvangsarven udgør halvdelen af de nævnte brøker.

2. Arv til mindreårige børn.

2.1. Forvaltningen af de arvede midler.

Eftersom en efterlevende samlever ikke kan henses i uskiftet bo eller få henstand med udbetaling af arven efter skiftelovens § 63,

² Jfr. lov nr. 134 af 7. maj 1937 § 2, stk. 1. Børn født af en ugift mor før d. 1. januar 1938 har som hovedregel

ingen legal arveret efter faderen og dennes slægt.

Barnets retsstilling ved en eller begge forældres død

bliver spørgsmålet om forvaltningen af mindreårige børns arv langt oftere aktuelt ved førstafdødes død i ugifte samlivsforhold end i ægteskaber. Den efterlevende har som værge for barnet pligt til at bestyre barnets arv. Se nærmere om bestyrelse af mindreårige børns midler Kapitel 20.VI.2.

2.2. Værgens optræden på skifte.

Under skiftebehandlingen optræder værgen for barnet og afgiver erklæring på dettes vegne, jfr. værgebekendtgørelsens (VBKG) § 27. Skifteretten – i eksekutorboer eksekutor – afgør, om værgens erklæring kan godkendes.

Hvis der mellem arvingerne opstår spørgsmål om udlæg i løsøre, skal værgen være opmærksom på, at barnet får andel i løsøre, som den mindreårige må formodes at få brug for, eller som kan antages at have særlig værdi for barnet eller dets familie, jfr. VBKG § 28.

Ved arveudlæg i fast ejendom eller i aktiver, som medfører, at barnet pådrager sig gældsforpligtelser, skal statsamtets godkendelse indhentes, jfr. VBKG § 27, stk. 2. Det samme gælder ved arveafkald på barnets vegne under skiftet, eller såfremt der foretages usædvanlige dispositioner, der kan medføre gældsforpligtelser for barnet.

Arveudlæg i *fast ejendom* til et mindreårigt barn sker sjældent. Tilladelse er dog blevet givet, hvis det i et testamente udtrykkeligt er bestemt, at barnet skal arve en bestemt fast ejendom eller i tilfælde, hvor det af familiemæssige grund er ønskeligt, at barnet erhverver ejendommen. Som eksempel kan nævnes, at ejendommen skal tjene som fælles bolig for barnet og den efterlevende af forældrene³. Arveudlægget forudsætter, at værgen udsteder en såkaldt »friholdelseserklæring«, ifølge hvilken afgiveren forpligter sig til at friholde barnet for enhver udgift i forbindelse med ejendommen såsom skatter, afgifter og prioritetsydelse⁴. Når erklæringsafgiverens økonomiske forhold skal vurderes, vil der blive taget hensyn til, at det til ejendommen hørende skattefradrag tilkommer barnet. Det vil derfor være væsentlig dyrere for længstlevende at blive boende på ejendommen med barnet som ejer, end hvis vedkommende selv ejede familiens bolig.

³ Se Svend Danielsen og Nils Black: Myndighedsloven Bind 1, (3. udgave) 1988 s. 249–50.

⁴ Se Lennart Lynge Andersen, Bent Iversen og Jørgen Nørgaard: Umyndiges formue (1988) s. 102.

IV. Forsikringsordninger med begunstigelse af barnet.

1. Hvorfor oprette forsikring?

Opretter et ugift par en forsikring og indsætter deres barn som begunstiget, kan en sådan ordning være begrundet i flere forhold. For det *første* skabes derved et forsørgelsesgrundlag for barnet i tilfælde af forældrenes pludselige dødsfald. For det *andet* vil indsættelse af en livsarving som begunstiget i en forsikringsordning, der er omfattet af pensionsbeskatningslovens regler, bevirke, at præmieindbetalinger er fradragsberettigede ved opgørelsen af forsikringstage-rens skattepligtige indkomst. For det *tredje* kan det rumme en arveafgiftsmæssig fordel at begunstige sit barn fremfor samlivspartneren. Således betaler barnet som udgangspunkt arveafgift efter den gunstige arveafgiftsklasse A, medens samlivspartneren betaler afgift efter den dyre klasse C for ubeslægtede. Denne forskel gør sig imidlertid kun gældende, når parterne har levet sammen under 2 år, eftersom samlevere af forskelligt køn efter nugældende administrativ praksis efter 2 års samliv får arveafgiftsnedsættelse til samme skala som livsarvinger. Det har derfor større betydning, at der kan opnås den mindste samlede arveafgift for familien, såfremt såvel arven som forsikringsudbetalingerne bliver fordelt mellem barnet og samleveren⁵. Dette skyldes, at en udbetalt forsikringssum ved afgiftsberegningen lægges oven i arven, og da arveafgiftsskalaen er progressiv, øges afgiften jo større beløb arv og forsikringssum udgør tilsammen.

2. Indsættelse af barnet i en livsforsikring.

En forsikringstager foretager indsættelse af sit barn som *begunstiget* ved skriftligt at give meddelelse til selskabet, eller ved at begunstigelsen optages i eller påtegnes policen af selskabet, jfr. § 103 i forsikringsaftaleloven (FAL). Ved forsikringsbegivenhedens indtræden bliver forsikringssummen udbetalt direkte til barnet uden om dødsboet, jfr. FAL 102, stk. 1.

Foretages der en indsættelse af barnet med *navns nævnelse*, opstår der ingen tvivl om, hvem der er begunstiget. Det mest almindelige er imidlertid, at en forsikringstager benytter sig af en mere bredt formuleret begunstigelsesklausul. Derved opnås den fordel, at flere succesivt er indsat som begunstigede i tilfælde af, at den primært begun-

⁵ Den største arveafgiftsmæssige fordel opnås dog ved, at samlevere opretter krydsende livsforsikring og dermed

helt undgår at betale arveafgift. Se nærmere Kapitel 15.II.4.

Barnets retsstilling ved en eller begge forældres død

stigede dør før forsikringstageren. I FAL § 105 er angivet udfyldningsregler for de mest anvendte standardklausuler. Fremgår det af omstændighederne, at forsikringstageren har tænkt sig at begunstige en bestemt person, kan udfyldningsreglerne fraviges, jfr. FAL § 105, stk. 1.

Hvis en forsikringstager har indsat »sine børn« som begunstigede, omfattes efter udfyldningsreglen i FAL § 105, stk. 3, vedkommendes livsarvinger, derunder adoptivbørn og disses livsarvinger, hver for sig for den andel, arveloven tildeler.

Ved brug af klausulen »nærmeste pårørende« anses forsikringstagerens børn for primært begunstigede, medmindre der efterlades en ægtefælle, jfr. FAL § 105, stk. 5. Begrebet »børn« fastlægges i overensstemmelse med FAL § 105, stk. 3's regel.

3. Pensionsbeskatningslovens regler.

Livsforsikringer – kapitalforsikringer og livsforsikringer med løbende ydelser – kan være oprettet således, at præmierne er fradragsberettigede i den skattepligtige (og personlige) indkomst, se herved pensionsbeskatningslovens kapitel 1. Som omtalt i kapitel 15 er der begrænsninger i kredsen af personer, der kan indsættes som begunstiget. Livsarvinger, herunder stedbørn og disses livsarvinger, kan – når de er under 24 år – indsættes som begunstiget i en livsforsikring, der er omfattet af de gunstige regler i pensionsbeskatningsloven, se herved lovens § 5, stk. 2 m.fl. En samlevers barn kan derimod ikke indsættes som begunstiget, uden at skattefordelene bortfalder.

Ved udbetaling af løbende forsikringsydelser til barnet, skal der betales almindelig indkomstskat, hvilket vil være en fordel i de fleste tilfælde. Ved udbetaling af en kapital skal der betales afgift efter de almindelige regler herom – dvs. typisk 40%.

4. Forsikringsydelsers udbetaling, når mindreårige børn er indsat som begunstiget.

Mindreårige børns midler bestyres som udgangspunkt i en forvaltningsafdeling, der er knyttet til et pengeinstitut. En vigtig undtagelse gælder for forsikringsordninger med *løbende ydelser*. Således kan der ske udbetaling af egentlige renteforsikringsydelser, arverenter og livsforsikringssummer, hvor udbetalinger sker ratevis over en årrække, direkte til barnets værge, jfr. justitsministeriets skrivelse af 25. september 1981 til livs- og pensionsforsikringsselskaberne. Forsikringsselskabet har pligt til at anmelde til tilsynsmyndigheden, at udbetaling påbegyndes, og værge skal aflægge regnskab for, hvorledes

Barnets retsstilling ved en eller begge forældres død

midlerne er blevet anvendt, jfr. værgebekendtgørelsens § 25. De udbetalte beløb skal forvaltes i den umyndiges interesse. Det kan imidlertid meget vel tænkes, at midlerne ud fra en helhedsvurdering af familiens tarv forvaltes bedst ved at komme såvel den efterlevende som barnet til gode⁶.

Hvad angår *kapitalforsikringer*, hvor et mindreårigt barn er indsat som begunstiget, er det familieretsdirektoratets opfattelse (jfr. skrivelse af 14. april 1988 til et forsikringsselskab), at der ikke i en begunstigelsesbestemmelse kan træffes bestemmelse om, at udbetaling af forsikringssummen skal ske til den umyndiges værge til bestyrelse. En bestemmelse af det nævnte indhold antages således ikke at kunne sidestilles med en bestemmelse i et gavebrev eller i et testamente om, at gaver og friarv skal holdes udenfor bestyrelse i en godkendt forvaltningsafdeling, jfr. § 3, stk. 2, b) og c), i lov om anbringelse og bestyrelse af umyndiges midler⁷.

V. Arveafgift.

Arveafgiften for den arv, der tilfalder et barn efter dets forældre, beregnes efter den gunstige arveafgiftsklasse § 2 A i arveafgiftsloven (AAL), jfr. AAL § 2, litra A c). Samme afgift som af arv svares af beløb, som udbetales et barn i henhold til forsikrings- eller andre kontrakter, når afdøde har betalt præmierne eller vederlaget, jfr. AAL § 5 a.

AAL § 2 A gælder også for *stedbørn* og disses afkom, jfr. § 2 A d). For juridisk at opnå status som stedbarn, forudsættes det, at barnets far eller mor har været gift med afdøde⁸.

Af arv, der testes til samlivspartnerens særbarn, svares der som udgangspunkt arveafgift efter den »dyre« arveafgiftsklasse, som gælder for ubeslægtede, jfr. AAL § 2 C. Ifølge AAL § 3, stk. 5, åbnes der dog mulighed for, at ministeren for skatter og afgifter kan tillade,

⁶ Se herom Jørgen Nørgaard i Svenné Schmidt (red.): Arveretten s. 261–62 og brochure om »Livs-, pensions- og ulykkesforsikring i papirløse samlivsforhold« (Forsikringsoplysningen 1985) s. 9.

⁷ Modsat opfattelse gøres gældende i den i note 6 nævnte litteratur.

⁸ Når to personer indgår ægteskab er det skattedepartementets opfattelse, at de *særbørn*, en af ægtefællerne har på

dette tidspunkt, anses som stedbørn i forhold til den anden ægtefælle, uanset om ægteskabet opløses ved død eller skilsmisse, og i sidstnævnte tilfælde uanset om faderen eller moderen indgår nyt ægteskab. Se herom i Meddelelser fra Skattedepartementet 1976, s. 128. Se om spørgsmålet om stedbørn og arveafgift Ernst Andersen i U 1984 B. s. 199–202 (særligt s. 201) og A. Michelsen i U 1984 B. s. 271.

Barnets retsstilling ved en eller begge forældres død

at arveafgiften betales efter samme afgiftsklasse som for arveladerens børn⁹. Dette gælder, hvis arvingen har indtaget et barns stilling i arveladerens hjem enten som plejebarn, eller fordi arvingen har opholdt sig i hjemmet sammen med den ene af sine forældre. Kompetencen til at træffe afgørelse i disse sager er henlagt til skifteretter og eksekutorer, hvis arvingen har haft fælles bopæl med arvelader i et sammenhængende tidsrum på mere end 5 år, og forholdet er påbegyndt, inden arvingen er fyldt 15 år. Der stilles endvidere krav om, at højst den ene af arvingens forældre har haft fælles bopæl med arvelader i samme tidsrum¹⁰.

VI. Forsørgertabserstatning.

1. Erstatning efter erstatningsansvarsloven.

Den, som er ansvarlig for en andens død, skal betale erstatning for tab af forsørger til afdødes efterlevende børn. Erstatningen fastsættes til et beløb, der svarer til summen af de bidrag til barnets underhold, som afdøde på skadestidspunktet kunne være pålagt efter lov om børns retsstilling, hvis afdøde havde været bidragspligtig, jfr. erstatningsansvarslovens § 14. Var afdøde eneforsørger, forhøjes erstatningen med 100%. Erstatningsberettigede er således de børn, som afdøde havde en *retlig forsørgelsespligt* over for – hvad enten afdøde levede sammen med barnet eller ej. Børn, som afdøde rent faktisk forsørgede, f.eks. samleverens særbarn, er ikke omfattet af bestemmelsen. Disse børn antages imidlertid at kunne få erstatning efter lovens § 12, hvorefter der skal betales erstatning til den, der ved dødsfaldet har mistet en forsørger.

Erstatningsbeløbet efter § 14 fastlægges ud fra en *konkret afgørelse* af, hvad afdøde på skadestidspunktet må antages at ville være blevet pålagt i underholdsbidrag. Omfanget af denne bidragsforpligtelse vil afhænge af afdødes økonomiske forhold, ud fra hvilke de gældende bidragsbeløb beregnes¹¹. Normalt ophører bidragspligten ved det fyldte 18. år, jfr. børnelovens § 14, stk. 2, men bidrag til undervisning eller uddannelse kan dog pålægges indtil barnets fyldte 24. år, jfr.

⁹ Om nedsættelse af arveafgift se bekendtgørelse nr. 506 af 20. oktober 1983 og cirkulære nr. 166 af 20. oktober 1983.

¹⁰ Eksekutors bemyndigelse gælder herudover kun, såfremt bopælsforholdene kan dokumenteres ved hjælp af

folkeregisterattester. Hvis folkeregisterattesterne intet oplyser om plejebarnets bopælsforhold, kan eksekutor dog anvende attester fra to med forholdene bekendte personer.

¹¹ Se nærmere om beregning af børnebidrag Kapitel 20.VII.

Barnets retsstilling ved en eller begge forældres død

lovens § 14, stk. 3. Erstatningen udgør summen af de bidrag, afdøde kunne være pålagt at betale. Der bliver ikke foretaget fradrag for ydelser, der kommer til udbetaling som følge af dødsfaldet, såsom livsforsikringer, arv og børnepension. En undtagelse udgør erstatning til børn efter arbejdsskadeforsikringsloven (se nedenfor afsnit 2), idet denne lovs § 55 medfører, at der kun kan kræves erstatning efter erstatningsansvarsloven for beløb, der ikke dækkes af arbejdsskadeforsikringen. Udbetales en løbende erstatning fra arbejdsskadeforsikringen, skal den kapitaliseres efter arbejdsskadeforsikringslovens kapitaliseringsprincipper og fradrages i erstatningen.

2. Erstatning efter arbejdsskadeforsikringsloven.

Arbejdsgivere har pligt til at forsikre enhver person, der er ansat som lønnet eller ulønnet medhjælper i arbejdsgiverens tjeneste, mod følgerne af en *arbejdsskade*. Har en arbejdsskade medført, at en person afgår ved døden, har afdødes børn, overfor hvilke der påhvilede vedkommende forsørgelsespligt efter lov om social bistand, krav på erstatning. Afgørende er således det retlige forsørgelsesforhold. Der tilkommer et barn, som har den anden af sine forældre i live, en løbende årlig ydelse på 10% af afdødes årsløn indtil barnets fyldte 18. år, jfr. arbejdsskadeforsikringslovens § 32, stk. 1. Sikringsstyrelsen kan, når forholdene taler derfor, forlænge ydelsen for unge under uddannelse op til den pågældendes fyldte 21. år. Børn, som afdøde faktisk forsørgede uden at være retlig forpligtet dertil, kan eventuelt få erstatning efter arbejdsskadeforsikringslovens § 33.

Den årlige ydelse kan helt eller delvis omsættes til et kapitalbeløb, jfr. lovens § 39, stk. 3.

VII. Børnepension m.v.

1. Tjenestemandspension.

Afgår en tjenestemand eller en pensioneret tjenestemand ved døden, er afdødes børn berettigede til børnepension, jfr. § 14 i lov om tjenestemandspension. Retten til børnepension omfatter også stedbørn, som er medtaget til forsørgelse i det fælles hjem, men derimod ikke en samlevers barn. Pensionen udgør pr. 1. april 1988 14.808 kr. årligt (for forældreløse børn 29.616 kr. årligt). Beløbet tilkommer barnet som selvstændig berettiget og udbetales, selvom afdøde efterlader sig en ægtefælle. Udbetaling finder sted indtil barnets fyldte 18. år. Finansministeren kan dog tillade, at der ydes hel eller delvis pension, indtil en påbegyndt uddannelse er afsluttet.

Barnets retsstilling ved en eller begge forældres død

Børn, der er berettiget til børnepension, opnår ret til efterindtægt, jfr. lovens §§ 20–23, såfremt den afdøde tjenestemand ikke efterlader sig en ægtefælle. Efterindtægt omfatter et tidsrum af 3 måneder efter dødsfaldet. I dette tidsrum udbetales ikke børnepension. Er børnepensionen større, end efterindtægten vil blive, træder børnepensionen dog i efterindtægtsens sted. Efterindtægten udgør for hver måned et beløb svarende til den sidst udbetalte lønningsindtægt eller pension.

2. Efterløn i henhold til funktionærloven.

Når en funktionær dør i ansættelsestiden, tilkommer der funktionærens ægtefælle eller børn under 18 år, overfor hvem funktionæren har forsørgelsespligt, 1, 2 eller 3 måneders løn, når funktionæren har haft ansættelse i virksomheden i henholdsvis 1, 2 eller 3 år, jfr. funktionærlovens § 8. Bestemmelsen er formuleret sådan, at børnene kun har et krav på efterløn, hvis der ikke efterlades en ægtefælle.

3. Private pensionsordninger med løbende udbetaling.

I private pensionsordninger med udbetaling af løbende pension, indgår ofte en børnepension. Eksempelvis får børn af medlemmer af Juristernes og Økonomernes pensionskasse udbetalt 20% af invalidepensionen i tilfælde af et medlems invaliditet eller død. Beløbet udbetales ved siden af en eventuel ægtefællepension.

Kapitel 22. Sammenfatning og vurdering vedrørende retsforholdet mellem forældre og børn i ugifte samlivsforhold

De sidste 20 års ændringer af familiemønstret har ført til en øget interesse for de retsregler, der regulerer forholdet mellem forældre og børn. For mange – såvel voksne som børn – er det personlige forhold mellem forældrene og barnet den eneste blivende følelsesmæssige tilknytning i en i øvrigt omskiftelig tilværelse.

De senere års lovændringer har været båret af to hensyn. For det første har man ønsket at lægge mere vægt på *barnets behov*. Hovedsynspunktet har her været, at et barns forhold til sine forældre ikke bør afhænge af, om forældrene lever i ægteskab eller i samlivsforhold, ligesom barnet bør bevare en tæt kontakt til begge forældre efter forældrenes samlivsophævelse. For det andet er der i stigende grad sket en sikring af *den ugifte faders retsstilling*. Der er herved taget hensyn til faderens ændrede rolle, der i dag i mange familier omfatter såvel pengeforsørgelse som deltagelse i praktiske gøremål og omsorg for barnet.

Den vigtigste nyere lovændring er indførelse af reglerne om *aftalt fælles forældremyndighed*. Disse regler ser umiddelbart ud til at stille kvinden i en stærk position, idet aftalens indgåelse forudsætter hendes accept. For mange kvinder er det reelle indhold af denne valgfrihed imidlertid begrænset. Dette skyldes, at hovedparten af aftaler om fælles forældremyndighed bliver indgået i forbindelse med faderens anerkendelse af faderskabet i statsamtet kort efter barnets fødsel. På dette tidspunkt vil moderen ofte føle sig moralsk forpligtet til at gå ind på aftalen, og hendes erfaringer med faderens forhold til barnet

vil være for begrænsede til, at hun motiveres til at nægte faderen andel i forældremyndigheden. Og når aftalen først er indgået, har kvinden fraskrevet sig enhver juridisk fortrinsstilling. Det er derfor nærliggende at påpege, at kvindens retsstilling ved indførelse af reglerne om aftalt fælles forældremyndighed er blevet svækket, uden at hun – som den typisk økonomisk dårligst stillede af parterne – har opnået øget retlig beskyttelse i formueretlig henseende. Selvom der ikke er tale om umiddelbart sammenlignelige »størrelser«, er sammenstillingen relevant til belysning af styrkeforholdet mellem mand og kvinde i et samlivsforhold.

Reglerne om aftalt fælles forældremyndighed er blevet anvendt ud over, hvad der var forventet ved reglernes givelse, og har især fundet udbredelse mellem forældre, der bor sammen. Reglernes »succes« bør imidlertid ikke måles efter antallet af personer, der indgår aftaler om fælles forældremyndighed, men efter hvordan forældrene er i stand til at administrere ordningen – til gavn for såvel barnet, faderen som moderen. I den forbindelse kan der næres frygt for, at en hel del forældre mangler den indbyrdes psykiske overensstemmelse, der er en forudsætning for en vellykket gennemførelse af den fælles forældremyndighed – ikke mindst hvor aftalen indgås i forbindelse med en samlivsophævelse.

Det kan undre, at reglerne om fælles forældremyndighed efter samlivets ophør og udvidelsen af mulighederne for samvær ikke har ført til, at det i videre omfang pålægges den bidragspligtige at bidrage til *barnets forsørgelse*. Det har således længe været påpeget, at normalbidraget langt fra dækker halvdelen af udgifterne til barnets forsørgelse. Eksempelvis udgjorde det normale børnebidrag i 1967–68 94% af den gennemsnitlige takst for pasning i vuggestue, medens børnebidraget i 1987 var faldet til 51% af taksten for en vuggestueplads¹. Hertil kommer, at den økonomiske byrde for den bidragspligtige begrænses betydeligt af, at beløbet er fradragsberettiget på selvangivelsen. Da skatteværdien af bidraget er 50%, betaler det offentlige reelt halvdelen af bidraget fra den bidragspligtige. Endvidere kan nævnes, at børnetillægget efter bistandslovens § 37 ved lovændringen i 1986 blev forhøjet fra et beløb svarende til en faders normalbidrag til 6/3 eller 5/3 af normalbidraget².

De mange faste samlivsforhold har endnu ikke sat sig spor i reglerne om fastlæggelse af *faderskab*, der fortsat skelner mellem ægtebørn

¹ Se Socialministerens svar i folketinget 22/2–1988.

² Se nærmere kapitel 3.II.

Sammenfatning og retspolitik

og børn født uden for ægteskab. Den nugældende fremgangsmåde for fastlæggelse af faderskabet til de 43% børn, der fødes uden for ægteskab, er stadig indrettet efter forholdene, som de var gældende for 20 år siden – nemlig at kvinden normalt var alene med sit barn. I dag fødes kun ca. 3% af børnene af enlige mødre³. Formuleringerne i de skrivelser angående faderskabet, som sendes til den kvindelige part i et samlivsforhold, vil ofte opleves enten som krænkende⁴ eller som et pudsigt kuriosum fra en svunden tid. En modernisering af proceduren omkring faderskabets fastlæggelse bør overvejes.

Set i lyset af de senere års lovændringer, hvor reglerne for børn er gjort uafhængige af forældrenes ægteskabelige status, forekommer det rimeligt at overveje, hvordan der kan indføres ensartede regler med hensyn til fastlæggelsen af faderskabet. Umiddelbart tegner der sig to måder. Enten at udvide pater est-reglen, sådan at reglen tillige gælder for den mandlige part i et samlivsforhold, eller at ophæve pater est-reglen, hvorefter såvel den gifte som den ugifte mand skal anerkende faderskabet. Til fordel for en udvidelse af pater est-reglen taler, at den mandlige part i et fast samlivsforhold – ligesom ægtemanden – i almindelighed både er biologisk fader og har funktion som social fader for barnet. Heroverfor står, at det kan give afgrænsningsproblemer at fastlægge om et barn er født af en enlig mor eller i et samlivsforhold, ligesom det kan opleves som uheldigt med en forskelsbehandling ved fastlæggelsen af faderskabet for børn født af enlige mødre og børn født i samlivsforhold. Samme retsstilling for alle børn og deres forældre vil kunne opnås, hvis pater est-reglen ophæves. En sådan ophævelse vil imidlertid være et så stort anslag mod en århundrede år gammel tradition og mod ægteskabsinstitutionen som sådan, at det er tvivlsomt, om der indenfor den nærmeste fremtid vil være flertal herfor i befolkningen og i folketinget⁵. En

³ Se Indledningen afsnit II.

⁴ Se Forbrugerrådets blad nr. 1 fra 1988 s. 8, hvor et ugift par har skrevet til Tænks redaktion om standardskrivelsen fra Social- og sundhedsforvaltningen, hvori den ugifte mor loves hjælp til at rejse en faderskabssag: »Vi blev meget overraskede og sårede over at modtage et sådant brev, der omtalte barnets far i meget nedværdigende og mistroiske vendinger. Hvis vi havde været gift kunne det såmænd have væ-

ret postbudet, der var faderen, uden at nogen havde bekymret sig om det«.

⁵ En ophævelse af pater est-reglen blev foreslået af det norske barne-lovsudvalg i NOU 1977:35 (om lov om barn og foreldre). De steder, hvor dette forslag blev sendt til høring, mødte forslaget imidlertid så voldsom modstand, at Justitsministeriet undlod at fremsætte lovforslag om ophævelse af pater est-reglen i Stortinget.

Sammenfatning og retspolitik

mindre indgribende fornyelse af reglerne kan ske ved, at der indføres mulighed for, at den ugifte fader – med moderens indvilgelse – skriftlig anerkender faderskabet⁶.

⁶ Såvel i Sverige som i Norge er der regler om skriftlig anerkendelse af fa-

derskabet, jfr. föräldrebalken § 4 og lov om barn og foreldre § 4.

Afsluttende bemærkninger.

Ved en vurdering af retsstillingen for de ugifte samlevende vil det selvsagt være afgørende, hvilken synsvinkel man anlægger, herunder hvem man sammenligner de samlevende med og i forhold til hvad. Det er her valgt at anlægge følgende synsvinkler:

- 1) Hvorledes er de samlevende stillet i forhold til
 - ægtepar
 - andre husstandsfællesskaber.
- 2) Vil reglerne i deres sociale konsekvenser være neutrale alt efter, om der er tale om
 - høj/lav indkomstgruppe
 - mænd/kvinder
 - pengeindtjening/hus- og omsorgsarbejde
 - økonomiske aspekter/andre aspekter (ret til børn, bolig m.v.)
- 3) I hvilket omfang kan en aftale »reparere på« manglende lov-hjemmel.

I. Ugifte samlevende set i forhold til andre »sociale enheder«, især ægtefæller.

Det generelle princip i dansk ret kan vel siges at være, at man som udgangspunkt er ansvarlig for sine egne handlinger, sin egen forsørgelse og oparbejdelse af egen formue. Dette kan benævnes individualprincippet. Som mere vidtrækkende undtagelser fra dette princip kan nævnes den privatretlige forsørgelsespligt, mulighed for at oparbejde formue ved arv samt formuedeling ved ægtefælleskifte; disse regler benævnes i det følgende »ægtefælleregler«. På visse områder er tendensen til at betragte et fællesskab som en enhed udvidet til at gælde ægteskabslignende samlivforhold eller personer med fælles husstand. Dette kan benævnes forsørgelses- eller husstandsprincippet.

Individualprincippet fastholdes som altovervejende hovedregel m.h.t. råden over egen formue¹, pådragelse af erstatningsansvar uden

¹ Dog gælder for ægtefæller enkelte modifikationer, især samtykkekrav ved råden over parternes fælles bolig, når

den er fællesejede, se retsvirkningslovens §§ 18-19. Se tillige lejelovens §§ 81 og 72 og arvelovens § 66.

Afsluttende bemærkninger

for kontrakt² og påtagelse af gældsforpligtelser – sidstnævnte dog med en væsentlig modifikation for ægtefæller i form af subsidiær hæftelse for skyldig skat³. Ydelser til det offentlige – f.eks. skattebetaling – bygger også i dag i hovedsagen på et individualprincip, dog med en del ægtefælleregler, jfr. nedenfor. Ydelser fra det offentlige – d.v.s. især sociale ydelser – bygger derimod kun i et vist omfang på individualprincippet. Et meget stort område – som vel anses at ligge på grænsen af, hvad der normalt betegnes som sociale ydelser – udgøres af dagpengeretten ved sygdom og arbejdsløshed. Disse ydelser er individuelt betinget.

Ægtefælleregler dominerer især på det privatretlige område m.h.t. ret/pligt til forsørgelse/bidrag, formuedeling på ægtefælleskifte samt særligt begunstigende regler om arv og ægtefælleskifte ved ægtefællens død. Hertil kommer reglerne om pension m.v. til en efterlevende ægtefælle fra afdødes arbejdsgiver samt fortolkningen af klausulen i livsforsikringsbetingelser »nærmeste pårørende« som i første række dækker ægtefællen.

I sammenhæng med den privatretlige forsørgelsespligt skal reglerne om den offentligretlige forsørgelsespligt ses. Disse regler slår igennem i forbindelse med ydelser *fra* det offentlige, især ydelser efter bistandsloven samt ægtefællereglerne m.h.t. folkepension og socialt betinget førtidspension. Også m.h.t. ydelser *til* det offentlige – skattebetaling – findes en del ægtefælleregler.

Husstands- og/eller forsørgelsesprincippet finder næsten udelukkende anvendelse i relation til ydelser fra det offentlige, især lovgivningen om sociale ydelser til enlige forsørgere, samt boligstøtte, hjemmehjælp m.v. Det kendes dog også i privatretten, i tilfælde hvor reglerne er bredt formuleret, f.eks. praksis om bortfald af underholdsbidrag fra tidligere ægtefælle. Endelig har praksis ud fra friere overvejelser til tider givet en samlelever kompensationskrav ved samlivsophævelse.

Man kan ikke generelt sige, at de ugifte samlelevende i økonomisk henseende er stillet dårligere eller bedre end ægtepar.

De ugifte samlelevende opnår ikke

- ret til forsørgelse fra samleveren
- formuefællesskab med formuedeling

² Identifikationsreglen for ægtefæller i forsikringsaftalelovens § 85 kan i en vis forstand ses som en undtagelse fra dette princip.

³ Se kildeskattelovens § 72, stk. 2. Hertil kommer retsvirkningslovens § 11 om indkøbsfuldmagt.

Afsluttende bemærkninger

- ret til underholdsbidrag ved samlivsophævelse
- legal arveret (og tvangsarveret)
- ret til ægtefællepension fra afdødes arbejdsgiver (tjenestemandspension, pensionskasepension m.v.)
- udbetaling af forsikringssummer i kraft af klausulen »nærmeste pårørende«
- ret til at benytte overførselsreglerne i skattelovgivningen (underskud, personfradrag, renteudgifter m.v.).
- ret til arveafgift efter »ægtefælletakst«.
- ret til at betale gaveafgift i stedet for indkomstskat ved modtagelse af gaver.
- ret til at betale gaveafgift i stedet for arveafgift ved modtagelse af arveforskud.

Men til gengæld »slipper de for«:

- pligt til at forsørge samleveren
- pligt til formuedeling i halvparter ved samlivsophævelse
- tvangsarv
- offentligretlig forsørgelsespligt (betydning bl.a. for ret til og udmåling af bistandshjælp)
- hæftelse for samleverens skat
- sambeskatningseffekter i skattelovgivningen (formueskat m.v.).

De opnår på samme måde som ægtefæller

- ret til dagpenge
- ret til helbredsbetingsførtidspension
- i almindelighed særbeskatning
- børnefamilieydelse til eventuelle børn
- boligstøtte (indtægtsgradueret)
- hjemmehjælp (indtægtsgradueret)
- ret til forsørgertabserstatning ved samleverens død⁴
- brugsret til lejligheden ved samleverens død⁵ (og evt. ved samlivsophævelse).

Og på samme måde som enlige

- forhøjet personfradrag, hvis de er pensionister.

Men ikke som enlige

- ordinært børnetilskud til særbørn.

⁴ Efter arbejdsskadeforsikringsloven dog først efter 5 års samliv.

⁵ Dog først efter 2 års fælles husstand (og ved samlivsophævelse »særlige grunde«).

II. De sociale konsekvenser af retsstillingen.

Der tænkes her især på, om retsstillingen er neutral over for økonomisk status, neutral over for køn, om der er tale om en ensartet vurdering af lønarbejde på den ene side og hus- og omsorgsarbejde på den anden side og om der er forskel på tilbøjeligheden til at lovregulere alt efter, om der er tale om økonomiske eller ikke-økonomiske forhold.

Det er karakteristisk, at de tilfælde, hvor der anvendes ægtefælleregler eller et husstandsprincip, især vedrører de økonomisk svagere grupper – de ydelser, hvor trangsmomentet er fremherskende. Af ægtefælleregler kan nævnes bistandshjælp, revalideringshjælp og social førtidspension, og af regler, hvor forsørgelses- eller husstandsprincippet anvendes, ordinært børnetilskud, friplads i daginstitution, bortfald af underholdsbidrag fra tidligere ægtefælle og boligstøttereglerne. Husstandsprincippet er kun i begrænset omfang benyttet i lovgivningen (især m.h.t. boligforhold), mens det i videre udstrækning er indført i administrative forskrifter.

Tendensen til at anvende et forsørgelses- eller husstandsprincip inden for de lavere sociale lag, står i skarp kontrast til tendensen til at yde mange af de nyere sociale ydelser, f.eks. dagpenge, børnefamilieydelse m.v. ud fra et individualprincip – d.v.s. også til de økonomisk stærkere grupper. Desuden er der sket lempelser på flere områder, som især har betydning for de økonomisk stærkere grupper – arveafgiftsreglerne er således ændret til fordel for de ugifte samlevende (via et cirkulære), og formueskatten er planlagt ændret til fordel for ægtefæller. Herved opstår en risiko for, at ét skisma – forskellen mellem ægtefæller og ugifte samlevende – afløses af et andet skisma – forskellen mellem ydelser til alle ud fra et individualprincip, og ydelser til »de fattige« ud fra et husstandsprincip.

Ud fra en gennemsnitsbetragtning vil det forhold, at der ikke er regler om forsørgelsespligt, formuefællesskab, arv og ægtefællepension være værst for den, der er økonomisk afhængig af samleveren. Det vil i praksis ofte være kvinderne. Også de tilfælde, hvor de sociale regler rammer de økonomisk svagere stillede, vil kvinderne blive hårdest ramt; det gælder i særlig høj grad de enlige forsørgere, som »indfanges« af husstandsprincippet i videre omfang end de privatretlige regler giver basis for.

Kønsforskellen bliver markant, når der er tale om en forsørgelse, hvor kun den ene har pengeindtjening, mens den anden udfører hus- og omsorgsarbejde. Den ligestilling i de to slags arbejde, som ægteskabslovgivningen er udtryk for, anerkendes ikke nødvendigvis i prak-

Afsluttende bemærkninger

sis for de ugifte samlevende⁶. På visse områder anerkendes ligeværdighed dog, f.eks. m.h.t. erstatning for tab af forsørger – hvor der lægges vægt på den faktiske forsørgelsessituation; en svag tendens hertil kan i enkelte tilfælde spores i vurderingen i relation til kompensationskrav. Der er dog langt fra tale om ligestilling af lønarbejde med hus- og omsorgsarbejde, snarere om »krøller« på en retsstilling, der ikke tillægger hus- og omsorgsarbejde økonomisk værdi.

Der har været en tendens til at indføre lovgivning på de områder, som ikke er økonomiske, f.eks. fælles forældremyndighed og retten til boligen ved samlivsophævelse og død. På økonomiske områder er der – fremprovokeret af reglerne for de homoseksuelle – indført særregler ad administrativ vej for ugifte samlevende m.h.t. arveafgift, ligesom der tidligere er indført love om forsørgertabserstatning i arbejdsskade-forsikringsloven og erstatningsansvarsloven til fordel for en efterlevende samlever. Herudover er der fremsat lovforslag om lempelse af formueskatten for ægtefæller. Derimod er der ingen lovgivningsmæssige tiltag m.h.t. arv, pension, egentlig lighedeling ved samlivsophævelse og død, underholdsbidrag osv.

Der synes endelig at være en tendens til inden for områder, der reguleres i lovgivningen, at fastholde individualprincippet – eller ægtefælle-regler – i hvert fald på de økonomiske områder, mens der i administrative regler og retspraksis i visse tilfælde foretages en udvidelse til et forsørgelses- eller husstandsprincip.

III. Området for aftaler.

De ugifte samlevende kan »reparere på den manglende lovhjemmel« og aftale sig til:

- sameje
- delingsaftale
- kompensationskrav ved samlivsophævelse
- arv ifølge testamente (d.v.s. inden for den testationsfrie del)
- begunstiggelse ifølge livsforsikringspolice med individuel klausul (eller krydslivsforsikring)
- fælles forældremyndighed
- forældremyndighed ved den ene samlevers død
- fælles lejebolig
- underholdsftaler.

⁶ Se hertil Vibeke Vindeløv: De økonomiske forhold mellem ugifte samlevende – dogmatik og retspolitik.

De kan derimod ikke aftale sig til:

- formuefællesskab
- tjenestemandspension, ATP, pensionskassepension fra afdødes arbejdsgiver
- kapitalpension, ratepension og lign. oprettet af afdøde.

For kapital- og ratepensionens vedkommende er muligheden teoretisk til stede, men det er ikke praktisk relevant at tilgode en efterlevende samlever i førstafdødes pensionsordning, eftersom dette vil betyde, at præmierne ikke er fradragberettiget på selvangivelsen. Dette synes at svare dårligt til princippet om, at samlevere, som ønsker det, kan tilgode hinanden ved død, når de gør en aktiv indsats, f.eks. opretter testament eller livsforsikring. Meget kunne således tale for at indføre regler i pensionsbeskatningsloven, som gjorde det muligt for de ugifte samlevende at indsætte den efterlevende samlever som begunstiget i tilfælde af død. Det rimelige heri accentueres af, at endog en fraskilt ægtefælle kan indsættes som begunstiget. Når dette anerkendes som værende udtryk for et reelt forsørgelsesbehov, der tilgodeses, må det samme gælde i forhold til en samlever, der udtrykkeligt indsættes ved navns nævnelse. Betænkkeligheder over for tvangsarvinger er beskedne som følge af reglerne i FAL § 104, stk. 2.

De ugifte samlevende bør kunne aftale sig ud af eventuelle lovregler om deres forhold, i hvert fald i samme omfang som ægtefæller. Aftaleindgåelse bør suppleres med informeret vejledning.

IV. Konklusion og retspolitik.

Gennemgangen har vist, at de ugifte samlevende i *privatretlig* henseende i henhold til lovgivningen betragtes som uafhængige af hinanden. Dette betyder, at de står uden den beskyttelse, som den familie- og arveretlige lovgivning er udtryk for, hvilket kan synes urimeligt i de tilfælde, hvor parternes livs- og interessefællesskab tillægges vægt i praksis. Det vil især være parten med den mindste formue – herunder den, der har lagt sin indsats i hus- og omsorgsarbejde – som kan blive »Sorteper« i dette spil ved samlivsophævelse og samleverens død. Den faktiske afhængighed, som opstår mellem de samlevende, må de selv søge at tage højde for ved at indgå aftaler, jfr. ovenfor, for at afbøde fraværet af familieretlige regler.

I *offentligretlig* henseende er udgangspunktet også retlig uafhængighed parterne imellem. Her er der dog på visse områder – særlig ved transbestemte sociale ydelser, herunder ydelser til enlige forsørgere –

Afsluttende bemærkninger

en tendens til at anvende ægtefælleregler eller et husstandsprincip ud fra administrative regler.

Retstilstanden må karakteriseres som uheldig i den forstand, at den dels efterlader personer, der befinder sig i en faktisk økonomisk afhængighed i en situation, der ikke tager højde herfor, dels favoriserer personer, der er økonomisk godt stillet på bekostning af personer, der er mindre godt stillet økonomisk – især kvinder.

Tendensen går som nævnt hen imod udbredelsen af *individualprincippet*, som er anbefalet generelt på alle lovgivningsområder på det familie- og socialpolitiske område. Der er dog antagelig kun tænkt på offentligretlig lovgivning. Trods den yderst bredt formulerede anbefaling af 14. maj 1987, nævnt i indledningen og kapitel 3, IX, er det jo næppe tanken at lade individualprincippet gælde på de privatretlige områder, herunder forsørgelsespligt, formuefællesskab, arv og pension!

Selv inden for den offentligretlige lovgivning vil en konsekvent gennemførelse af individualprincippet desuden frembyde betænkeligheder, hvis de nuværende ydelser fastholdes. I så fald vil de offentlige budgetter blive belastet så meget af de generelle ydelser – dagpenge, børnefamilieydelse, pension, bistandshjælp, forhøjet personfradrag til alle pensionister osv. at det kan blive yderligere vanskeligt at tilgodese behovet hos de vanskeligst stillede, hvilket må betragtes som den primære sociale opgave. En (gradvis) indførelse af individualprincippet må derfor kombineres med en højere grad af behovsprøvelse, f.eks. m.h.t. til børnefamilieydelse og man kan eventuelt også overveje nedsettelse af visse ydelser.

En indførelse af individualprincippet ville medføre bortfald af den offentligretlige forsørgelsespligt mellem ægtefæller. Dette vil generelt styrke selvfølelsen hos de – især kvinder – der af det offentlige har været henvist til forsørgelse hos ægtefællen. De ville så få egne penge. Desuden vil de nuværende skel mellem, hvilke principper der anvendes for de højere og lavere indkomstgrupper forsvinde. Endelig vil skismaet mellem retsstillingen for ægtefæller og ugifte samlevende bortfalde. Derimod bør individualprincippet inden for skattelovgivningen næppe føre til afskaffelse af »overførselsreglerne« mellem ægtefæller. Disse regler bunder jo ikke i en forsørgelsespligt, men i den fælles økonomi og fordelingen mellem pengeindtjening hos den ene part, og hus- og omsorgsarbejde hos den anden part. De bør derfor udvides til at gælde de ugifte samlevende, hvis der i øvrigt indføres generelle regler for dem, jfr. nedenfor.

Ægtefællereglerne vil, efterhånden som individualprincippet

gennemføres, først og fremmest blive forbeholdt den familieretlige lovgivning. Når disse regler ikke ønskes udvidet til at gælde de ugifte samlevende, skyldes det ifølge ægteskabsudvalget⁷ to forhold:

For det første »understreges, at ægteskabet ... bedre end nogen anden retlig regulering kan skabe rammen om familiens liv og sikre familiens enkelte medlemmer følelsesmæssig og økonomisk tryghed.«

For det andet afviser udvalget at skabe en samlet retlig regulering af samlivsforholdene, fordi en sådan »ifølge sagens natur ikke kunne være i det væsentlige identisk med ægteskabslovgivningen. Man ville derved indføre et »ægteskab af 2. klasse« og hos parterne skabe en falsk følelse af tryghed, som ville være egnet til at afholde dem fra at indgå ægteskab.«

Ægteskabsudvalgets første argument om, at følelsesmæssig tryghed trives bedst i ægteskabet, må vel karakteriseres som et uunderbygget postulat. Den økonomiske tryghed afhænger jo netop af, hvorledes reglerne er udformet. Disse argumenter taler således ikke i sig selv imod indførelse af generelle regler for ugifte samlevende.

Det andet argument, om, at der herved ville blive indført et »ægteskab af 2. klasse« er berettiget derved, at et regelsæt i givet fald må afpasses efter ægteskabslovgivningen uden at være identisk med denne. Det er imidlertid ikke et bæredygtigt argument imod et generelt regelsæt for ugifte samlevende af to grunde: For det første er der allerede med de nuværende regler et faktisk eksisterende »ægteskab af 3. klasse«, eftersom de samlevende etablerer sig i en faktisk afhængighed, som blot ikke lovgivningsmæssigt – men nok i praksis – får særlig mange privatretlige virkninger. Ligeså har denne afhængighed visse offentlig-retlige retsvirkninger. Et »ægteskab af 2. klasse« kan derfor være at foretrække fremfor det nu eksisterende »ægteskab af 3. klasse«. For det andet kan det eksisterende beskyttelsesbehov vel tilgodeses, uden at ægteskabslovgivningens meget omfattende »pakkeløsning« opnås.

En bredere lovgivning for de ugifte samlevende synes således ikke at kunne afvises ud fra disse argumenter. Argumenterne *for* at indføre mere generelle regler for de ugifte samlevende vil være, at man herved kan tilgodesø følgende hensyn:

- 1) ligestilling af hus- og omsorgsarbejde med pengeindtjening.
- 2) ejerforholdene frigøres fra rene formueretlige betragtninger under hensyn til parternes sammenblandede økonomi og nære personlige forhold.

⁷ Se betænkning 8, s. 12.

Afsluttende bemærkninger

3) beskyttelse af den økonomisk svagere part, som følge af (gensidig) økonomisk afhængighed.

Hvis disse hensyn skal tilgodeses, må der indføres (eller bibeholdes) regler om

- privatretlig forsørgelsespligt
- formuedeling
- retten til fællesboligen
- arveret
- pensionsret.

Ad Forsørgelse.

Indførelse af en privatretlig forsørgelsespligt under samlivet mellem de ugifte samlevende vil ligestille dem med ægtefæller på dette punkt. Herved tages konsekvensen af, at der mellem ugifte samlevende består et faktisk økonomisk fællesskab, som tillægges juridisk betydning i en række henseender. Hertil kommer, at den privatretlige forsørgelsespligt hører naturligt sammen med det nedenfor omtalte forslag om formuedeling. Det bør derfor præciseres, at hus- og omsorgsarbejde – som ved ægtefæller – ligestilles med pengeindtjening, således at også en hjemmearbejdende samlever kan opfylde sin forsørgelsespligt.

Den offentligretlige forsørgelsespligt vil ikke være relevant på længere sigt, da det erklærede mål er gennemførelse af et individualprincip.

Ad Formuedeling.

Ligestillingen af hus- og omsorgsarbejde må føre til, at formuedelingen kun bør gælde aktiver, der er erhvervet ved indtægt under samlivet, mens erhvervelser fra tiden før samlivet eller fra arv eller gave bør holdes udenfor⁸. Herved kan formuedelingen betegnes som »velerhvervede rettigheder« som følge af den ydede indsats under samlivet.

Regler om formuedeling vil også til dels frigøre fastlæggelsen af ejerforholdene fra rene formueretlige betragtninger.

Formuedelingen tilgodeser ikke nødvendigvis beskyttelsesbehovet af den økonomisk svagere part fuldt ud, og spørgsmålet er derfor, om der bør indføres regler om bidragspligt efter samlivsophævelse i lighed med ægtefællereglerne. Dette er i høj grad et spørgsmål om fordeling af forsørgelsesudgifter mellem det offentlige på den ene side og den tidligere samlever (eller den fraskilte ægtefælle for den sags skyld) på den

⁸ Se Vibeke Vindeløv: »De økonomiske forhold mellem ugifte samlevende – dogmatik og retspolitik«.

Afsluttende bemærkninger

anden side. Det synes at være bedst i harmoni med en eventuel ophævelse af den offentligretlige forsørgelsespligt at henvise samleveren til efter samlivsophævelse at blive forsørget af sig selv eller af offentlige midler, men ikke af den tidligere samlever. Herved klargøres også at det, samleveren får ved samlivsophævelse, er »velerhvervede rettigheder« og ikke »almisse« ud fra et beskyttelsesbehov.

Ad Retten til fællesboligen.

Regler om udtagesret til fællesboligen ad modum lejelovens regler for husstandsmedlemmer vil frigøre retten til boligen ved samlivsophævelse fra rene formueretlige betragtninger. Ved at lægge vægt på behovssynspunkter vil hensynet til hus- og omsorgsarbejde indirekte blive tilgodeset. Hertil kommer, at en gennemførelse af reglerne om formuedeling, vil give ikke-ejeren øgede muligheder for at overtage boligen.

Ad Arveret.

Ved en samlevers død er forholdet noget anderledes, da der foreligger en formue til fordeling mellem flere muligt berettigede, herunder ægtefælle eller samlever, børn, forældre m.v. Har den afdøde samlever kun udarvinger, synes det uden de store betænkeligheder at lade den efterlevende samlever arve. Voksne fællesbørns interesse i at arve, er vel næppe heller mere beskyttelsesværdig end interessen hos den efterlevende samlever – i hvert fald i et langvarigt samlivsforhold. Problemerne opstår især i forhold til afdødes særbørn. Alt i alt synes dog mest at tale for at tillægge den efterlevende samlever en legal arveret svarende til en ægtefælle, men ligesom ved formuedeling i forbindelse med samlivsophævelse i hvert fald som udgangspunkt begrænset til afdødes erhvervelser under samlivet. Man kunne herudover overveje, om den efterlevende samlever ud fra et beskyttelsesbehov skal have andel i anskaffelser fra tiden før samlivets etablering. Endelig kan skiftefordelene i øvrigt, som tillægger en efterlevende ægtefælle vidtgående rettigheder, herunder retten til at sidde i uskiftet bo, overvejes overført til de ugifte samlevende i en eller anden udstrækning.

Ad Pensionsret.

En ligestilling af hus- og omsorgsarbejde med pengeindtjening må føre til, at pensionsret, der er optjent under samlivet, deles lige ved samlivsophævelse. Herved frigøres ejerforholdene også fra rene formueretlige betragtninger, ligesom den økonomisk svagere part beskyttes. Ved død bør den efterlevende samlever opnå andel i afdødes pensionsrettigheder

Afsluttende bemærkninger

i hvert fald i det omfang, den er optjent under samlivet og muligvis endog i videre omfang.

Ad Faderskab og forældremyndighed.

Fælles børn vil ofte være omfattet af fælles forældremyndighed, idet en sådan nu typisk aftales i forbindelse med anerkendelse af faderskabet. Er dette ikke gjort, bør forældremyndigheden næppe automatisk overgå til at være fælles ved etablering af et samlivsforhold. Virkningerne heraf vil være for vidtgående, fordi tidsrammen er helt anderledes. Mens formuedeling, arv m.v. er knyttet til samlivets længde, kan forældremyndigheden jo ikke begrænses tidsmæssigt.

Registrering?

Ved overvejelser af, om der skal etableres generelle regler for de ugifte samlevende, melder spørgsmålet sig: Hvornår skal de omtalte retsvirkninger indtræde? I mangel af en offentlig registrering og deraf følgende formel dato kunne det overvejes, at lade en mere uformel registrering være afgørende. Dette har været på tale i forbindelse med de homoseksuelle parforhold. Ud fra en realistisk betragtning må det imidlertid forventes, at mange samlevende ikke vil lade sig registrere, og at man derfor ikke nær opsamler de tilfælde, hvor der er behov for lovregulering. Dette ses tydeligt af det lave antal testamenter og samlivskontrakter. En eventuel registrering kunne imidlertid have den virkning, at de pågældende par omfattes af ægtefællereglerne.

For de ugifte samlevende, som ikke lader sig registrere, må retsvirkningerne knyttes bevismæssigt til etableringen af samlivsforholdet, eventuelt knyttet til folkeregistertilmelding. Dette giver anledning til afgrænsningsvanskeligheder. Hertil er imidlertid at sige, at »jurister er professionelle grænsedragere«, og at det trods alt vil være bedre at have en generel lovregulering med visse afgrænsningsvanskeligheder end slet ingen lovgivning, hvorved et stort antal mennesker lades i stikken.

Lovgivningsinitiativ.

En indførelse af en mere generel retlig regulering af de ugifte samlevendes forhold vil bevirke, at de får en vis form for »pakkedløsning« ad modum ægtefæller, men ikke nær så omfattende. Herved kan man sige, at ægteskabet – endelig – har bevæget sig fra at være eneste lovlige fundament for familiedannelse til at være en mulig retlig ramme om et principielt frivilligt samliv. De ugifte samlevende har ikke valgt den retlige ramme, ægteskabet giver, men får en anden retlig ramme, således at de ikke ender i et juridisk tomrum. Det kan næppe undgås, at en

Afsluttende bemærkninger

generel retlig regulering af de ugifte samlevendes forhold vil få en afsmittende virkning på ægteskabet og dets retlige ramme; men dette er måske også tiltrængt!

Konkluderende kan siges, at mere generelle regler for de ugifte samlevende findes i Sverige og udbygget retspraksis i Norge, og at tiden er kommet, hvor der også i Danmark bør indføres generelle regler for de ugifte samlevende.

FORKORTELSER

Love.

ABL: Andelsboligloven
ADL: Adoptionsloven
ASFL: Arbejdsskade-forsikringsloven
AL: Arveloven
BIL: Bistandsloven
BL: Børneloven
EAL: Erstatningsansvarsloven
FAL: Forsikringsaftaleloven.
KL: Konkursloven
KSL: Kildeskatteloven
LL: Lejeloven
ML: Myndighedsloven
PSL: Personskatteloven
RPL: Retsplejeloven
RVL: Retsvirkningsloven, ÆL II
SFS: Svensk författningssamling
SKL: Skifteloven
VBKG: Vægebekendtgørelsen
ÆL: Ægteskabsloven, ÆL I

Litteratur

AL-kommentar: Svend Danielsen: Arveloven med kommentarer (1982).

Graversen (red.): Familieret: Jørgen Graversen og fem andre forfatters bog, Familieret, 2. udgave, 1986. Afsnit skrevet af redaktøren citeres som Jørgen Graversen (red.)

RVL-kommentar: Svend Danielsen og Mogens Hornslet: Lov om ægteskabets retsvirkninger med kommentarer (1986).

Svenné Schmidt (red.): Arveret: Torben Svenné Schmidt og tre andre forfatters bog, Arveret, (1985). Afsnit skrevet af redaktøren citeres som Torben Svenné Schmidt (red.).

Taksøe-Jensen: Arveretten: Finn Taksøe-Jensen: Arveretten (1986).

Taksøe-Jensen: Person-, familie- og arveret: Finn Taksøe-Jensen: Person-, familie- og arveret (1987).

Vindeløv: De økonomiske forhold mellem ugifte samlevende – dogmatik og retspolitik: Vibeke Vindeløv: De økonomiske forhold mellem ugifte samlevende – dogmatik og retspolitik (1987).

ÆL-kommentar: Ægteskabsloven med kommentarer, Svend Danielssen, Mogens Hornslet og Knud Knudsen, 1984 2. udg.

Betænkninger

Betænkning 3: Betænkning nr. 716, Formueordningen, afgivet af Ægteskabsudvalget af 1969, København, 1974.

Betænkning nr. 5: Betænkning nr. 720 om Samliv uden Ægteskab, afgivet af Ægteskabsudvalget af 1969, København, 1974.

Betænkning nr. 8: Betænkning nr. 915 om Samliv uden Ægteskab I, afgivet af Ægteskabsudvalget af 1969, København, 1980.

Betænkning nr. 9: Betænkning nr. 989 om Samliv uden Ægteskab II, Forsørgelsespligt, afgivet af Ægteskabsudvalget af 1969, København, 1983.

Betænkning nr. 1087: Betænkning nr. 1087 om ligebehandling af samliv med og uden ægteskab inden for den sociale lovgivning, afgivet af et af socialministeren nedsat udvalg, København, november 1987.

NOU: Norges Offentlige Utredninger (norsk betænkning).

SOU: Statens Offentliga Utredningar (svensk betænkning).

Domme og tidsskrifter

H: Højesteretsdom

Jur: Juristen

TfR: Tidsskrift for retsvidenskab

TfS: Tidsskrift for Skatteret

UfR: Ugeskrift for Retsvæsen

V: Vestre landsretsdom

VLD utrykt Vestre landsretsdom

Ø: Østre landsrets dom

ØLD: utrykt Østre landsretsdom

DOMSREGISTER

UfR 1933.275 H 198, 199
 UfR 1939.198 172
 UfR 1941.414 Ø 189
 UfR 1949.1125 Ø 155
 UfR 1950.651 H 198
 UfR 1951. 662 Ø 169
 UfR 1952.423 Ø 161
 UfR 1953.1082 Ø 117
 UfR 1954.784 V 38
 UfR 1955.485 H 44
 UfR 1959.427 H 187, 190, **195**, 200
 UfR 1961.122 H **159**, 160, 170, 172
 UfR 1962.576 Ø **198**, 199
 UfR 1962.610 155
 UfR 1963.392 H 166
 UfR 1964.199 Ø 219
 UfR 1965.715 V 219
 UfR 1966.257 H 44
 UfR 1966.506 Ø 166
 UfR 1968.491 V 195
 UfR 1968.848 Ø 188, 189
 UfR 1970.447 H 107
 UfR 1970.747 H **192**
 UfR 1971.335 45
 UfR 1971.373 Ø 195
 UfR 1971.473 H 107
 UfR 1971.570 Ø 145
 UfR 1972.751 H **49**, 229
 UfR 1973.588 V **87**
 UfR 1973.1006 Ø 106
 UfR 1974.254 Ø 106
 UfR 1974.1033 V **186**
 UfR 1974.1066 Ø 100
 UfR 1975.230 H 161
 UfR 1975.254 V 100
 UfR 1976.404 V 100
 UfR 1976.666 H 106
 UfR 1976.721 117
 UfR 1976.1006 117
 UfR 1977.136 H **51**
 UfR 1977.814 Ø 117
 UfR 1977.904 117
 UfR 1978.258 Ø **250**
 UfR 1978.606 Ø **185**, 199
 UfR 1978.979 V **207**
 UfR 1979.225 Ø 117, 133
 UfR 1979.231 Ø 107
 UfR 1979.449 Ø 82
 UfR 1979.759 V **52**
 UfR 1979.808 Ø 230, 242
 UfR 1979.813 Ø 199, 241
 UfR 1980.147 H 53
 UfR 1980.480 H **118**, 125, 133, 137
 UfR 1982.93 H 119, **121**, 125, 127, 134
 UfR 1982.184 V **146**
 UfR 1982.453 V **209**
 UfR 1982.492 Ø 283
 UfR 1982.1037 V **196**
 UfR 1982.1129 H 238
 UfR 1983.182 V **100**
 UfR 1983.645 Ø 128, 135, **178**
 UfR 1983.1111 Ø **88**
 UfR 1984.166 H **121**, 124, 125, 134, 135, 181
 UfR 1984.177 H **87**
 UfR 1984.315 V **157**, 160
 UfR 1984.667 Ø 178
 UfR 1984.923 H **275**
 UfR 1985.55 H 122, 178, **180**
 UfR 1985.77 V **40**
 UfR 1985.427 H **39**
 UfR 1985.522 H 61
 UfR 1985.534 H 105
 UfR 1985.607 H **122**, 125, 127, **134**, 136
 UfR 1986.22 H 123, **147**, 150
 UfR 1986.360 V **185**
 UfR 1986.435 H 123, **148**, 149
 UfR 1986.584 V **190**
 UfR 1986.631 H **179**
 UfR 1986.637 H 178
 UfR 1986.765 H **123**, 126
 UfR 1986.781 84
 UfR 1987.32 H **86**
 UfR 1987.43 H **39**, 40
 UfR 1987.575 V **157**
 UfR 1987.582 V **39**
 UfR 1987.969 Ø **158**
 UfR 1987.844 V **196**

Domsregister

Kommentarer til dommene:

TfR 1960 s. 211–218 187, 195	UfR 1981 B. s. 183–187 119, 120, 127, 138
UfR 1961 B. s. 37–40 159	UfR 1982 B. s. 319–321 119, 120, 125, 127, 141
UfR 1972 B. s. 250–251 229	UfR 1984 B. s. 131–137 51, 52
UfR 1980 B. s. 226–229 119	UfR 1984 B. s. 295–296 124, 125
UfR 1980 B. s. 293–301 53	UfR 1984 B. s. 362–366 157
UfR 1980 B. s. 330 119, 138	UfR 1984 B. s. 430–431 165
UfR 1981 B. s. 16–17 119, 138	UfR 1986 B. s. 129–132 145, 148, 151
	UfR 1986 B. s. 377–380 189

Hvor sidetallet er angivet med **fed** sats, findes et referat af dommen.

LOVREGISTER

Adoptionsloven: Lovbekendtgørelse nr. 629 af 15. september 1986.
(Lov om) anbringelse og bestyrelse af umyndiges midler: Lov nr. 211 af 13. maj 1981.

Andelsboligloven: Lovbekendtgørelse nr. 361 af 25. juli 1985.

Arbejdsskadeforsikringsloven: Lovbekendtgørelse nr. 460 af 25. juni 1987.

Arveafgiftsloven: Lovbekendtgørelse nr. 62 af 6. februar 1987.

Arveloven: Lovbekendtgørelse nr. 584 af 1. september 1986.

Bistandsloven: Lovbekendtgørelse nr. 171 af 25. marts 1987.

Boligstøtteloven: Lovbekendtgørelse nr. 670 af 23. september 1986.

Børnefamilieydelsesloven: Lov nr. 147 af 19. marts 1986.

Børnetilskudsloven: Lov nr. 350 af 6. april 1986.

Børneloven: Lovbekendtgørelse nr. 634 af 15. september 1986.

Dagpengeloven (Arbejdsløshed): Lovbekendtgørelse nr. 599 af 17. september 1987.

Dagpengeloven (Sygdom): Lovbekendtgørelse nr. 949 af 23. december 1986.

Delpensionsloven: Lovbekendtgørelse nr. 6 af 6. januar 1987.

Erstatningsansvarsloven: Lov nr. 228 af 23. maj 1984.

Forsikringsaftaleloven: Lovbekendtgørelse nr. 726 af 24. oktober 1986.

Forvaltningsloven: Lov nr. 571 af 19. december 1985.

Funktionærloven: Lovbekendtgørelse nr. 516 af 23. juli 1987.

Indfødsretsloven: Lov nr. 326 af 4. juni 1986.

Kildeskatteloven: Lovbekendtgørelse nr. 892 af 22. december 1987.

Konkursloven: Lovbekendtgørelse nr. 188 af 1. september 1986.

Lejeloven: Lovbekendtgørelse nr. 376 af 10. juni 1987.

Ligningsloven: Lovbekendtgørelse nr. 829 af 19. november 1987.

Myndighedsloven: Lovbekendtgørelse nr. 443 af 3. oktober 1985.

Navneloven: Lov nr. 193 af 29. april 1981.

Pensionsbeskatningsloven: Lovbekendtgørelse nr. 569 af 26. august 1987.

Personskatteloven: Lovbekendtgørelse nr. 623 af 18. september 1987.

Retsplejeloven: Lovbekendtgørelse nr. 567 af 1. september 1986.

Retsvirkningsloven: Lovbekendtgørelse nr. 628 af 15. september 1986.

Skolestyrelsesloven: Lovbekendtgørelse nr. 492 af 25. juli 1986.

Lovregister

Skifteloven: Lovbekendtgørelse nr. 725 af 23. oktober 1986.
(Lov om) Social Pension: Lovbekendtgørelse nr. 624 af 28. september 1987.
Statsskatteloven: Lov nr. 149 af 10. april 1922.
Straffeloven: Lovbekendtgørelse nr. 607 af 6. september 1986.
Tinglysningsloven: Lovbekendtgørelse nr. 464 af 14. september 1976.
Tjenestemandspensionsloven: Lov nr. 292 af 18. juni 1969.
Udlændingeloven: Lovbekendtgørelse nr. 462 af 26. juni 1987.
Værbekendtgørelsen: Bekendtgørelse nr. 75 af 25. februar 1986.
Ægteskabsloven: Lovbekendtgørelse nr. 630 af 15. september 1986.

Stikordsregister

- Adoption 256f
 - betingelser 256
 - erklæring 257
 - samtykke 257
 - uden samtykke 258
- Afståelse af arv 192
- Almennyttige boliger 153, 154, 163f
 - Se tillige boligforhold
- Aftaler 229ff
 - deling 234
 - drifts- og vedligeholdelsespligt 235, 238
 - død (opløsning) 193f, 241
 - ejerpant 235, 237, 241
 - forkøbsret 240
 - fuldmagt 232
 - gensidigt bebyrdende 141
 - hæftelse 235
 - lejebolig 232
 - opløsning 235, 239ff
 - råden 235, 236f
 - sameje 89f, 235ff
 - samlivsophævelse 239
 - skatteforhold 89f, 235, 239
 - stiltiende 138
 - tinglysning 230, 241
 - tvangsauktionsklausul 238
 - udtrykkelig 138
 - ugyldighed 229
 - vedligeholdelsespligt 235, 238
- Aktiver 129
 - erhvervelsessensigt 128
 - erhvervestidspunkt 127
 - fordeling 139
- Anbringelse, umyndiges midler 280
- Andelsbevis (Se tillige andelsbolig) 130
- Andelsbolig (se også boligforhold) 153f, 165ff
 - husstandsmedlem 166
 - normalvedtægt 156, 168
 - fordeling, død 220ff
 - fordeling, samlivsophævelse 166f
 - salg 168
 - udløsningsret 169
 - udsættelse 168
- Anerkendelse, faderskab 250
- Anpartslejlighed 154, 169f
- Arbejdsaftaler 231
- Arbejdsfordeling, se hus- og omsorgsarbejde
- Arbejdsløshedsdagpenge 73
- Arbejdsskade
 - erhvervsevnetab 73
 - forsørgertabserstatning 216, 294
 - mén 73
 - overgangsbetrag ved dødsfald 215
- Arbejdsskadeforsikring 73
- Arv
 - børn 288f
 - retspolitik 224f, 309
 - ugifte samlevende 182ff
- Arveafgift
 - afdrag 204
 - arveforskud 92
 - børn 292
 - henstand 204
 - livsforsikring 208, 290
 - samlevende af forskelligt køn 201f
 - samlevende af samme køn 203
 - samlevende søskende 203
- ATP 211
- Beboerindskudslån 62, 72
- Beboerrepræsentation 155
- Begunstigelse, livsforsikring 206f
- Berigelse 120, 140
 - grundsætning 126, 150, 179
- Beskatning, se skatteforhold
- Beskyttede boliger 74
- Bevis, ejerforhold 45
 - vurdering 46
 - værdi 44
- Bidrag
 - bortfald 52
 - børn 281f
 - fastsættelse 51
 - nedsættelse 52
 - resolution 47
- Bistandshjælp 55ff
 - boligtillæg 58
 - børnetillæg 58
 - børn, udgifter til 63f
 - enkeltudgifter 63
 - fradrag, indtægter 59

Stikordsregister

- grundydelse 57
- maximumsgrænser 59
- medicin 62
- revalideringshjælp 61
- tilbagebetalingspligt 61
- sygebehandling 62
- udgifter, samværsret 62
- udmåling 57
- Bolig- og brugsret 196
- Boligforhold 153ff
 - almennyttig bolig 153
 - andelsboliger 153, 165ff, 220ff
 - anpartslejlighed 154, 169f
 - beboerrepræsentanter 155
 - boligaktieselskab 154, 169ff
 - boliginteressentskab 169f
 - boligkollektiver 154, 169f
 - ejerbolig 171f, 195ff
 - erhverv i forbindelse med bolig 156
 - fordeling ved død 195ff, 218ff
 - fordeling ved samlivsophævelse 156ff, 164f
 - fremleje 162f, 165
 - fælles ejendomsret, se sameje
 - fælles lejeret 159
 - husstandsællesskab 155, 160
 - lejebolig 154ff
 - lejerskifte 157
 - opsigelse 162f, 165
 - processuel kompetence 165
 - retspolitik 173f, 309
- Boligkollektiv 154
 - Se tillige boligforhold og kollektiv
- Boligsikring 70
- Boligstøtte 70ff
- Boligtillæg, bistandshjælp 58
- Boligudgifter 131
- Boligydelse 71f
- Brugsadgang, samlevers aktiver 36
- Børn, se mindreårige
- Børnebidrag 243, 281f, 297
 - beskatning 283
 - forskudsvis udbetaling 283
 - fradrag 282f
 - inddrivelse 283
 - krydsende 283
 - retspolitik 297
 - størrelse 282
 - varighed 281
 - ændring 282
- Børne- og familiesagkyndig vejledning 276f
- Børnefamilieydelse 64
- Børnehaver, betaling for 68
- Børnepension 294f
- Børnetestamente 243, 286f
- Børnetillæg, bistandshjælp 58
- Børnetilskud 64f
 - ekstra 68
 - enlige forsørgere 65, 68
 - forældremyndighed 65f, 67
 - ordinært 65f
 - pensionister 65, 67, 68
 - særligt 67f
- Daginstitutionsfriplads 68
- Dagpenge 73
- Deleforældre 264f, 281
- Delingsaftaler 234
- Delpension 73
- Deltidsarbejde 137
- Dobbelt husførelse 85
 - Se tillige skattefradrag
- Drifts- og vedligeholdelsespligt (aftalt) 235
- Dyneløfterproblemet 66, 80, 106
- Døds gave/livsgave 194f
 - fast ejendom 195
 - løsøre 200
- Dødsleje, ægteskab 192
- Efterløn 73
- Ejerbolig, se fast ejendom
- Ejerforhold (Se også sameje og fast ejendom)
 - fastlæggelse 40ff, 130
 - dødsbo 177
 - formelle 41, 43, 116
 - reelle 41, 43, 116
 - skattemæssige forhold 88f
- Ejerlejlighed, se fast ejendom
- Ejerpant 235, 237, 241
- Ejerskifte 234, 236
 - afdrag 90, 236, 240
- Ekstra børnetilskud 68
- Enkeltudgifter, bistandshjælp 63
- Enkepension (Se tillige førtidspension) 75
- Enlig forsørger 65, 68
- Erhverv(s)
 - arbejde 134, 236
 - indtægt 134
- Faderskab 247ff, 297f
 - anerkendelse 250f
 - anmeldelsespligt 248
 - fritagelse 248
 - nægtelse 249
 - pater-est reglen 247, 298

Stikordsregister

- retspolitik 297
- senere ægteskab 253
- tilbagekaldelse 250
- ægtebarn 247, 253
- Faderskabssag
 - domstolsbehandling 250f
 - dødsfald 284
 - genoptagelse 250
 - søgsmålskompetence 252
- Familiebolig, se boligforhold og fast ejendom
- Familieforsikring 95
- Fast ejendom
 - arveafgift, henstand 204
 - bolig- og brugsret 155, 196
 - dispositioner til fordel for længstlevende 193ff
 - dispositioner til fordel for fællesbørn 197
 - døds gave/livsgave 194
 - fordeling ved samlivsophævelse 169f, 171f
 - fuldmagt 36f
 - hæftelse 35f
 - køberet 195
 - mindreårig, arveudlæg i 197, 289
 - overdragelse 42ff
 - rådighed 35f
 - sameje 41, 197f
 - skatteforhold 89ff, 237, 239
 - vedligeholdelsespligt 235, 238
- Fiktiv indkomst 133
- Folkepension 75f
 - grundbeløb 75
 - indtægtsregulering 76
 - pensionssats 75
 - pensionstillæg 75
 - personfradrag 85
- Forkøbsret, aftale 240
- Forlovelse 24
 - analogi 190
- Formuedeling, se kompensationskrav og sameje
- Formuesfære 41
 - afgrænsning 40, 45
- Formueskat 88
- Forsikringsforhold
 - familieforsikring 95f
 - identifikation 96f
 - livs- og ulykkesforsikring 98
 - – børn 290f
 - – ugifte samlevende 206ff
- Forskudsvis udbetaling
 - børnebidrag 283
- Forsørgelse (se tillige underhold) 47
 - engangsbeløb 49
 - forsørgertabserstatning 50
 - førtidspension 78
 - løbende ydelser 69f
 - natural/omsorgsforsørgelse 47
 - offentligretlig 54ff
 - privatretlig 47f
 - retspolitik 308
 - skattemæssig behandling 85f
- Forsørgelsespligt 41
 - privatretlig 47f
 - offentligretlig 54
 - over for børn 136
- Forsørgertabserstatning
 - børn 293f
 - ugifte samlevende 214f
- Forudsætninger 140, 141
 - bristede 189, 228
- Forældremyndighed 259ff
 - beføjelser 259f
 - dødsfald 284f
 - fælles, aftalt 260f, 296
 - fælles, aftalt, ophør 265f
 - indhold 259
 - midlertidig afgørelse 271f, 287
 - overførelse af 269f
 - retspolitik 296
 - samlivsophævelse 265
 - samtykke til adoption 257
 - tvangsfuldbyrdelse 277f
 - ændring 270
- Friplads, daginstitution 68, 136
- Fri proces 101f
- Fuldmagt
 - aftalt 232, 240
 - fælleshæftelse 39
 - medkontrahentens forventning 37
 - passivitet 39
 - stiltiende 40
 - udtrykkelig 37, 232
- Fællesbolig, se boligforhold
- Fælles forældremyndighed 243, 260f, 296
 - børnebidrag 281
 - børnefamilieydelse 64
 - børnetilskud 65ff
 - deleforældre 264f
 - dødsfald 285f
 - fordele/ulempen 262
 - godkendelse 260
 - ophør 265f
 - – kriterier for tildeling 266f
 - overførsel 269
 - samværsret 273

Stikordsregister

- statens uddannelsesstøtte 69
- uenighed 265
- værgemål 279
- Fælles bankkonto 130
- Fælles husførelse (Se også husstand) 58, 66, 133
- Fælles økonomi 130, 136
- Førtidspension 76f
 - behovsbestemt 78
 - grundbeløb 79
 - helbredsbetaget 76
 - husmodervurdering 77
 - pensionstillæg 79
 - personfradrag 85
- Gaver 42
 - delingsaftaler 234
 - døds gave/livsgave 194ff
 - gavebrev 44
 - konkurs 103
 - skattemæssig behandling 90ff
 - uskiftet bo 190
- Gensidigt testamente 188f
 - bristede forudsætninger 189
 - samlivsophævelse 190
 - senere fællesbarn 189
 - senere ægteskab 189
 - testationskompetence 188
 - tilbagekaldelse 189
- Genstandslegat 184
- Godtgørelse, se kompensation
- Grundydelse, bistandshjælp 57
- Gældssanering 104
- Hjemmearbejde, se hus- og omsorgsarbejde
- Hjemmehjælp 73f
- Homoseksuelt forhold 18, 28f
 - adoption 257
 - arbejdsskade, dødsfald 216
 - arveafgift 203
 - boligspørgsmål 155, 219
 - børnetilskud 66
 - forsørgertabserstatning 214
 - udlænding, opholdstilladelse 105
- Husmodervurdering 77
- Hus- og omsorgsarbejde 77, 85, 118, 121, 124, 134, 149, 179, 236
- Husstandsfællesskab 50, 155, 160f, 166, 233
- Husstand 58, 66, 71, 73, 95, 100, 155, 201
- Husstandsprincippet 27f, 79
- Hæftelse 35
 - aftalt 235, 237f
 - beboerindskudslån 72
 - betydning for rentefradrag 89
 - daginstitutionsbetaling 69
 - fælles 39
 - særhæften 35
 - skattegæld 92f
- Indbo, fælles 130
- Indfødsret 256
- Individualprincippet 27, 79
- Inflationsgevinst 134
- Inhabilitet 99
- Insemination 254f
- Insolvens 129
- Interessentskab
 - døds gave 198
- Invalidepension 76f
- Kapitalforsikring 206ff
 - børn indsat 292
- Kapitalpension 212, 242
- Kollektiv
 - beboerindskudslån 72
 - boligkollektiv 154
 - børnetilskud 66f
- Kompensationsbeløb 120, 234
- Kompensationskrav 118ff
 - beskatning 147ff
 - dødsbo 122, 178f
 - proklama, præklusivt 178
 - retspolitik 308
 - testamente, betydning af 179f
 - udmåling 126
- Konjunkturgevinst 117, 128, 134
- Kompetence 137
 - processuel 137, 165
- Kontanthjælp, se bistandshjælp
- Kontant tilskud, formuedeling 132
- Kreditorforfølgning 44, 238
- Krydslivsforsikring 208
- Kvalitative arveregler
 - erindringsværdi 187
 - fortrinsret 187
 - lodtrækning 187
 - testationskompetence 183
 - udlæg efter vurdering 187
 - udløsningsret 194
- Kvantitative arveregler
 - testationskompetence 183
 - overskridelse 184f
 - uskiftet bo 183
- Køberet
 - fast ejendom 195f
 - løsøre 200

Stikordsregister

- Lejebolig 153ff
 - aftaler 232
 - beboerindskudslån 72
 - boligsikring 70
 - boligstøtte 70ff
 - boligydelse 71f
 - bytte 162, 165
 - fogedforretning 163, 165
 - fordeling, samlivsofhævelse 156ff, 164f
 - fordeling, død 219f
 - fortsættelse af lejeforhold 161
 - fremleje 162, 165
 - fælles lejeret 159
 - processuelle spørgsmål 165
 - opsigelse 162, 165
 - udsættelse 163, 165
- Lejekontrakt (Se tillige boligforhold) 130, 163, 220
- Livsforsikring
 - aftale 242
 - arveafgift 208
 - begunstigelse 206f
 - – tvangsarvinger, anfægtelse 207
 - – samlivsofhævelse 207
 - beskatning ved udbetaling 208
 - børn 207, 290f
 - – indsættelse 290f
 - – skatteforhold 291
 - – udbetaling 291f
 - fradragsret for præmier 208
 - gruppelivsforsikring 210
 - krydslivsforsikring 208f
 - overlevelserente 210
 - terminsforsikring 208f
 - tolivsforsikring 208f
 - ugifte samlevende 130, 206ff
- Lønprivilegiet 103
- Løsøre
 - døds gave/livsgave 200
 - mindreårig, arveudlæg i 289
- Lån 49
 - beboerindskud 72
 - medejerskab (se også sameje) 236
 - medhæften (se også hæftelse) 236, 237f
- Medicin, bistandshjælp 62
- Mindreårige
 - adoption, samtykke 258
 - arv 288
 - arveafgift 292
 - arveudlæg i
 - – fast ejendom 289
 - – løsøre 289
 - begunstiget i livsforsikring 291f
 - bestyrelse af formue 279
 - – egen rådighed 280
 - bistandshjælp, udgifter 63f
 - børnebidrag 281
 - børne- og familiesagkyndig vejledning 276f
 - børnefamilieydelse 64f
 - børnepension 294
 - børnetilskud 65f
 - faderskab
 - – anerkendelse 250
 - – sagsanlæg 252
 - familieforsikring 95
 - forældremyndighed, samtykke 275f
 - forsørgertabserstatning 293f
 - indfødsret 256
 - navn 278
 - samværsret, bistandshjælp 62
 - samværsret, samtale 275f
- Midlertidig afgørelse
 - forældremyndighed 271f
 - – dødsfald 287
 - – forhindret i udøvelse 272
 - – risiko for flugt 271
 - – under en retssag 271
 - samværsret 275
- Navn
 - børn 278f
 - ugifte samlevende 107f
- Normalbidrag, børn 282, 297
- Omsorg(s)
 - arbejde 137
 - pligt 137
- Omsætningserhververe 42
- Opsigelse
 - lejeforhold 162
 - samejeaftale 239
- Overdragelse 42, 44
 - andel 22
 - beskatning 90ff, 145ff
 - formodning om 45
 - gavebrev 44
 - vederlagsfri 42
- Overførsel, forældremyndighed
 - ved aftale 269
 - ved dom 270
- Papirløst ægteskab 17
- Pension
 - ATP 211

Stikordsregister

- kapitalpension 212
- pensionskassepension 211
- ratepension 212
- skattemæssige forhold 208, 212f
- tjenestemandspension 211
- ugifteydelse 211f
- Personfradrag 82ff
- Personlig indkomst (Se også skat) 83
- Plejhjemsbetaling 74f
- Procesrente 138
- Processuel kompetence 137, 165
- Pro forma 43, 200
-
- Ratepension 212
- Refusionskrav 49, 230
- Registreret partnerskab 29, 310
- Rente 138
- Retshjælpsforsikring 96
- Retshjælp ved advokat 102
- Rettergangsfuldmagt 100
- Revalideringshjælp 61f
- Revselsesret 259
- Rådighed 35
- Råden (aftale) 235
 - faktisk 235
 - retlig 235
-
- Sameje (Se tillige fast ejendom)
 - aftalt 116, 171f, 177, 235
 - norsk retspraksis 31
 - opløsning 138, 171f
 - tilfældigt 116, 117
 - traditionelt formueretligt 119
 - videre samejebegreb 118, 137
 - viljeserklæring 116, 171f
- Samejekontrakt (Se tillige aftaler) 235ff
 - opløsning i levende live og ved død 198f
 - opløsning kun ved død 199f
- Samlivskontrakt (Se tillige aftaler) 229ff
- Samværsret 243, 272ff
 - afslag 274
 - bistandshjælp til udgifter 63
 - fastsættelse 272
 - midlertidig 275
 - ophør 274
 - tvangsfuldbyrdelse 277f
 - ændring 274
- Seksuelt forhold, samlevers barn 106
- Skatteforhold
 - aftalt sameje 235
 - arbejdsvederlag 145, 150ff
 - dobbelt husførelse 85
 - ejerforhold 89ff
 - erhvervsmæssigt samarbejde 86f
 - formueskat 88f
 - formuestigning 82, 151
 - frit ophold 85
 - gaver 90ff, 145f
 - hæftelse 89, 92
 - kompensationsbeløb 147ff
 - kapitalindkomst 83
 - løn 145f, 147f, 150f
 - overdragelse 89ff
 - personfradrag 84
 - personlig indkomst 83
 - renteindtægter 83
 - renteudgifter 83f, 89f
 - retspolitik 109ff
 - skattetænkning 89, 132
 - særbeskatning 82
 - virksomhedsskatteordningen 87
- Skattefradrag 132, 239
 - befordring 83
 - dobbelt husførelse 85
 - driftsomkostninger 82
 - fagforeningsomkostninger 83
 - ligningsmæssige fradrag 83
 - løn til samlever 86f
 - lønmodtagerudgifter 83
 - personfradrag 83, 84
 - pensionspræmier 208, 212f
 - renteudgifter 83, 89f
 - retspolitik 173
 - underholdsydelser 83, 86, 153, 235
 - underskud 84
- Skifte
 - delingsaftale 234f
 - dødsbo 177
 - samlivsophævelse 137
- Skiftefordele 186
- Skolenævn, valg 186
- Skyld, formuedeling 143
- Skøde, se ejerforhold og fast ejendom
- Socialbedrageri 66, 105f
- Sociale ydelser 59ff
- Statens uddannelsesstøtte 69f
- Statistiske oplysninger
 - børn 21f
 - ugifte samlevende 18f
- Studielån 69f
- Substitutionsprincippet 50
- Successorer 241
- Sumlegatar 184
- Surrogatmor 255f
- Sygebehandling, bistandshjælp 62
- Sygedagpenge 73
- Særbeskatning 82

Stikordsregister

- Særligt børnetilskud 68, 249, 286
Søskende, samlevende
– arveafgift 203
– boligforhold 155, 219
- Tantième 42
Testamente 130, 183ff, 234, 241, 242
– døds gave/livsgave 194f
– fortrinsret 187
– gensidigt 188f
– livsforsikringsydelser 207
– pensionsydelser 211f
– samejekontrakt 198f
– samlivsophævelse 190
– senere fællesbarn 189
– senere ægteskab 189
– skiftefordele 186
– tilbagekaldelse 189
– udtagesret 187
– udløsningsret 194
Testamentskompetence
– gensidigt testamente 188
– kvalitativ 183
– kvantitativ 183
– overskridelse 184f
– tvangsarv 183
– uskiftet bo 183f
Tilbagebetalingspligt, bistandshjælp 61
Tilbagekaldelse
– gensidigt testamente 189
Tinglysning
– aftaler 230, 241f
– bolig- og brugsret 196
– samejekontrakt 199
Terminsforsikring 208
Tjenestemandspension 211
Tolivsforikring 208
Trangsbeneficiet 49, 100f
Tvangsarv 183, 288
Tvangsauktionsklausul 238
Tvangsfuldbyrdelse
– forældremyndighed 277f
– samværsret 277f
- Uddannelsesstøtte 69f
Udgifter, formuedeling 139
– fordeling 135, 139
– løbende 139
Udgiftsfordeling 135, 139, 143, 230
– forholdsmæssig 230
Udlejer (se tillige boligforhold) 155, 157, 164
Udlæg 41
– afgrænsning 45
– formodning 45
Udlændinge
– arbejdstilladelse 105
– opholdstilladelse 104
– udvisning 105
– udløsningsret 194
Udmåling, bistandshjælp 57
Udtagesret 171f, 187f
Ugifte samlevende
– begrundelse 22f
– definition 17f
– statistiske oplysninger 18f
– udviklingslinier
– – i Danmark 23f
– – i Norge 31
– – i Sverige 30
Ugifteydelse 211f
Ugyldighedsgrunde 138, 141
– stærke 141
– svage 141
Ulykkesforsikring 206
– begunstigelse 206
– familieulykkesforsikring 209
– gruppeulykkesforsikring 210
Underhold (Se tillige forsørgelse) 41, 48, 135, 230
– underholdsbidrag 50f
– aftale 230
– skat af ydelser 85f
– skattefradrag 152
Uskiftet bo 183f, 190f
– delingsregler 183
– gaver 190
– nyt ægteskab 191
– testamentskompetence
– – kvantitativ 182
– – kvalitativ 184
– ægteskab på dødsleje 193
- Vedligeholdelsespligt 235, 238
Vidnefritagelse 99f
Voldgiftservice 117, 240
Voldtægt 107
Vuggestuer, betaling 68
Værdistigning 117, 128
Værger 279f
– bestyrelse af formue 279
– fratagelse 279
– optræden på skifte 289
– regnskabspligt 280f
- Ægtefæller
– adoption 256
– arv 182, 288

Stikordsregister

- arveafgift 201
- beskatning, se skatteforhold
- bidrag 47, 50f
- bodele 35, 115
- boligspørgsmål 154
- boslod 115
- faderskab 247, 252
- folkepension 75f
- formuefællesskab 35, 115
- forsikring 206ff
- forsørgelsespligt 47f, 54f
- forsørgertabserstatning 214f
- forældremyndighed 260
- fællesbolig 154, 163, 166, 168, 171, 218
- indfødsret 256
- insemination 254
- krydsende udtagelsesret 115, 171
- pension 211
- skatteforhold 83f, 85, 87, 90, 92, 145ff, 152
- skiftefordele 182
- skævdeling 115
- sociale ydelser 54ff, 62ff, 72f, 75f
- surrogatmor 255
- særeje 35, 115
- særråden 35
- særhæften 35
- uskiftet bo 182
- ægtepagt 35, 42
- Ægteskab på dødsleje 192
- Ægteskabslignende forhold
 - bortfald af bidrag 52f
 - børnetilskud 66, 106
 - familieforsikring 95
 - forsørgertabserstatning 214, 216
 - førtidspension 78
 - friplads, daginstitution 69
- Ægteskabsudvalget 25f, 307f